magazin istoric

SERIE NOUĂ — SEPTEMBRIE 1991

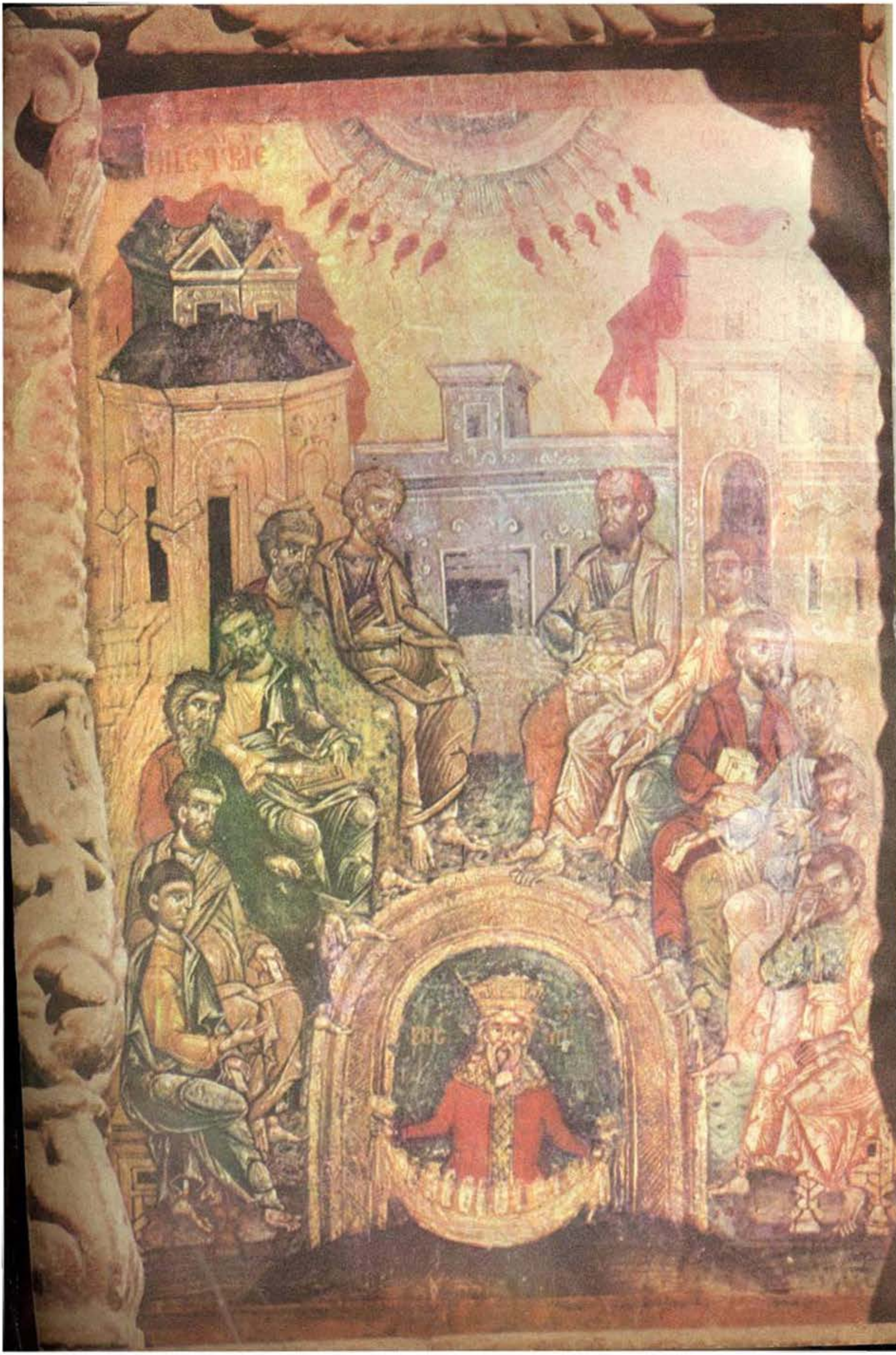

magazin istoric

SERIE NOUĂ

Revistă de cultură istorică
Anul XXV — nr. 9 (294)
septembrie 1991

Director — redactor şef
CRISTIAN POPIŞTEANU

Bucureşti, Intrarea Ministerului, nr. 2, parter — Sectorul 1, Oficiul poştal nr. 1, Căsuţa poştală 1-702, Cod 70100, Telefon: 15.02.00, interioare 406, 917.

ECHIPA REDACŢIONALĂ

Secretar general de redacţie: Ioana Ursu

Redactori: Gheorghe David (responsabil de număr), Florentina Dolghin, Ioan Lăcustă, Dorin Matei, Marian Ştefan

Secretar de redacţie: Theodor Lianos

Corectura: Georgeta Apreotesei, Constanţa Avram

Dactilo: Floarea Dragne, Tudora Petre

Macheta artistică: Radu Ion Popescu

Editura Presa Naţională S.A., director ing. Stan Pelteacu; director economic Ion Ciucescu. Revistă tipărită la R.A.I. — Imprimeria „Coresi" — Bucureşti, în secţiile fotoculegere, offset şi legătorie

Cartea dumneavoastră de istorie
în fiecare lună

SUMAR

Un subiect fierbinte: Istoria în şcoală 2
Ion Budai-Deleanu — istoricul: Ştefan Pascu, Ladislau Gyémant 5
Vechi comori la Biblioteca Academiei: Gabriel Ştrempel 10
Faţa văzută şi cea nevăzută a cenzurii: Ioan Lăcustă 15
România în al doilea război mondial: Alesandru Duţu, Marian Ştefan 21
Dosare desigilate: Cristian Popişteanu, Florentina Dolghin 25
Armistiţiul. Culise diplomatice: Ştefan Lache 28
O iniţiativă românească necunoscută: Nicolae Jurcă 33
Mariana Drăgescu. Pilot în „Escadrila Albă" 36
Aşezămintele Brâncoveneşti — istorie şi tragedii: C. Bălăceanu-Stolnici 41
Din iadul închisorilor comuniste: Gh.D.Marinescu 46
Documente din Procesul Pătrăşcanu: Cristian Popişteanu 48
Sfinţii împăraţi Constantin şi Elena: Petru I. David 53
Ce şi cum a aflat Occidentul despre Călugăreni?: Ovidiu Cristea 56
24 de autori debutaţi de Magazin istoric 58
Ecaterina cea Mare, autoarea loviturii de stat: Henri Troyat 59
Ecaterina II, Potemkin şi... regatul Daciei: Gheorghe David 66
„Aventurile" neutralităţii Elveţiei: Leon Săraţeanu 71
Otto von Bismarck la ora Germaniei Unite: Constantin Antip 77
Amintiri din România: Raymund Netzhammer 83
În Bucureşti, acum 50 ani 88
Cu Romextur, la monumente din nordul Olteniei 92
• Cărţi sosite la redacţie .... 20 • Rebus istoric .... 70 • Dialog cu cititorii 94

UN SUBIECT FIERBINTE:

ISTORIA ÎN ŞCOALĂ

• O „Cenuşăreasă" a şcolii actuale • SINE IRA ET STUDIO şi în învăţămînt • Tranziţia continuă • Supraîncărcare cu efect contrar • „Decretul" spiritual • Comisia lucrează, dar nu guvernează • Să fie ascultaţi specialiştii • Concursul de manuale — soluţia reală?

Încă din primele luni ce au urmat Revoluţiei din decembrie 1989, revista noastră aducea în atenţia cititorilor (Magazin istoric, nr. 2, 3, 4/1990) un subiect de stringentă importanţă privind rolul şi însemnătatea istoriei, precum şi modul irresponsabil în care dictatura bicefală folosise această disciplină în primul rînd pentru cultul personalităţii lui Nicolae şi Elena Ceauşescu, pentru distorsionarea adevărului şi inocularea în conştiinţa publică a unor false concluzii privind desfăşurările evenimentelor (dar mai ales semnificaţia lor), atît din istoria naţională, cît şi din aceea universală.

Specialişti (Constantin Rezachevici, Georgeta Penelea-Filitti), profesori cu îndelungată experienţă la catedră (Radu Ştefan Ciobanu-Vergatti) au evidenţiat feluritele lacune şi falsitatea unor teze istorice, subliniind necesitatea abordării acestei ştiinţe (în şcoală, dar şi în lucrări de specialitate) de pe poziţiile onestităţii şi adevărului. Numeroşi alţi istorici au scris în această revistă că istoria — eliberată de balastul ideologic, politicizant pînă la absurd introdus de regimul dictatorial, balast care poate anula practic valenţele patriotice (întotdeauna şi în toate ţările proprii acestui obiect de învăţămînt) — urmează să-şi recapete statutul cuvenit în cadrul şcolii şi, nu mai puţin, în conştiinţa publică. În sfîrşit, lucrările de istorie — se afirma în cadrul acestor luări de poziţie — pot să etaleze şi să analizeze faptele în spirit ştiinţific, sine ira et studio (fără mînie şi părtinire), potrivit dictonului anticilor, fără parti-pris politic, deci de pe poziţii obiective.

Interesul pentru destinul acestei discipline şcolare nu decurgea numai din noile înţelesuri pe care le impuneau transformările ample produse în societatea românească după decembrie 1989, ori de preocupările publicaţiei noastre de cultură istorică. Ţări cu o bogată tradiţie în publicistica istorică (Franţa, S.U.A., Italia, Spania) alocă în ultimii ani, în reviste de largă răspîndire, un spaţiu considerabil problematicii istoriei în şcoală — de la factorii care contribuie la formarea pasiunii pentru istorie, la încercări de descifrare a motivaţiei interesului pentru această disciplină, ori ale unor aspecte controversate privind metodologia actuală de predare a istoriei.

De altfel, preocuparea publicației noastre, Magazin Istoric, privind această disciplină este de dată mai veche. Orice încercare însă — din anii din urmă — de analiză a manualelor școlare, precum și a manierei înseși în care se înțelegea predarea acestei discipline se izbea de refuzul autoritar al conducerii P.C.R. Istoria — potrivit hotărîrilor C.C. al P.C.R. — trebuia să rămînă exclusiv un auxiliar în educația „patriotic-socialistă" a generațiilor de elevi, practic un mijloc de inoculare a ideii că întreaga istorie se subsuma idealurilor promovate de societatea socialistă, ai căror „genialî" exponenți erau el și ea — perechea dictatorială. Să ne amintim numai de obsedantele citate ce trebuiau să însoțească fiecare capitol al istoriei țării de la antichitate și pînă în epocile modernă și contemporană, ce apăreau chiar în paginile revistei noastre, să ne amintim de interpretarea forțată, adeseori pe de-a-ntregul falsă a unor documente numai și numai din dorința de a ilustra o concluzie anticipat formulată.

Eforturile noastre — atît prin intermediul articolelor publicate (nu o dată — ne mărturiseau mulți cititori — revista substituia manualul), cît și a adoptării unei poziții de natură să reabiliteze adevărata istorie — întîmpinau dificultăți izvorîte din înțelegerea procesului de învățămînt nu ca o formă de instruire și educație, ci ca o pregătire precumpănitor profesională. Nu sîntem împotriva modernizării învățămîntului (dimpotrivă, acest deziderat devine acum mai actual decît oricînd). Dar să facem acest lucru renunțînd la istorie? Sau, în orice caz, marginalizînd-o, transformînd-o într-o „cenușăreasă" a materiilor școlare?

Despre rosturile istoriei ca disciplină de învățămînt, ca parte inalienabilă a conștiinței umane, s-au pronunțat numeroși oameni de cultură, s-au elaborat studii aprofundate. Nu ne propunem să revenim asupra lor. Ceea ce dorim prin această anchetă este o primă radiografie a soartei acestei discipline la ora actuală în învățămîntul gimnazial și liceal (deci nu avem în vedere facultățile de istorie, unde se pun altfel de probleme), subiect asupra căruia, trecînd peste multe opreliști, am solicitat opiniile unor profesori, autori de manuale, elevi, reprezentanți ai inspectoratelor școlare și din Ministerul Învățămîntului și Științei.

Unde-i lege... dar există o lege?

„Un cadru nou de predare a istoriei în școală — ne-a răspuns primul nostru interlocutor, dl. *Bogdan Teodorescu*, inspector de specialitate în Ministerul Învățămîntului și Științei (totodată, secretar general al Societății de Științe Istorice și autor de manuale) — presupune, înainte de toate, o lege a învățămîntului, care să formuleze clar structura învățămîntului din țara noastră, structură în funcție de care să se poată alcătui programele școlare, care, la rîndul lor, reprezintă coloana vertebrală a predării fiecărei discipline. Or, deocamdată, o asemenea lege nu există decît în stadiul de anteproiecte. Abia după ce unul din aceste proiecte va fi definitivat și înaintat Parlamentului spre dezbatere și aprobare, deci, după intrarea lui în vigoare vom putea vorbi, în chip concret despre înnoirile privind predarea istoriei în școală. Cum acest lucru este imposibil să se producă pînă la începerea anului școlar, în mod sigur și pentru 1991/1992 ne așteaptă un an de tranziție. Totuși — cel puțin în domeniul predării istoriei — ne propunem să venim în întîmpinarea viitoarei legi a învățămîntului, preconizînd revenirea la un sistem ciclic tradițional în învățămîntul românesc, alternînd istoria universală cu istoria națională, astfel încît fiecare sfîrșit de ciclu școlar — gimnazial și liceal — să se încheie cu istoria patriei. În mod corespunzător, vor fi distribuite și manualele: la clasa V-a antichitatea și istoria medievală, în clasa VI-a vechiul manual de clasa VII-a (modernă și contemporană universală), depolitizat și esențializat, iar în clasa VII-a actualul manual de clasa VIII-a. Clasa IX-a și a X-a, vor studia actualele manuale de probleme fundamentale, ca și clasa XII-a, unde, după vechea structură școlară, acest curs se studia de drept.

Am lăsat la urmă clasa VIII-a și a XI-a, singurele care au un statut aparte: clasa VIII-a nu va avea pentru acest an manual, iar clasa XI-a va fi singura care va beneficia de un manual nou elaborat — un experiment asupra a ceea ce am dori să fie viitoarele manuale.

Este un proces complex și anevoios, pe care îl dorim, pe cît posibil, și cît mai bine realizat. De aceea, nu întrevedem elaborarea noilor manuale mai devreme de doi ani. În orice caz nu înainte de întocmirea unei programe școlare riguroase, care să constituie o bază atît pentru profesori, cît și pentru structura manualului. Va fi, desigur, un concurs, deschis în principiu tuturor cadrelor didactice, ceea ce nu înseamnă, că vom avea — practic — tot atîtea manuale, cîți profesori de istorie există.

Ar mai fi, totuși, de spus ceva în privința acestor viitoare manuale. Ar fi — după părerea mea — o greșeală să se înlăture cu totul ceea ce s-a cîștigat pe linia elaborării fostelor manuale. Ideea de a face *tabula rasa* din vechile manuale, ca, de altfel, din întreaga producție istoriografică din ultimele decenii, mi se pare cu totul greșită. S-au scris, să nu uităm, în acești ani lucrări istoriografice fundamentale (cele ale academicianului David Prodan le-aș situa în prim-planul producției istoriografice dintotdeauna ale neamului nostru); experiența și rezultatele lor trebuie, în mod necesar, preluate. Ceea ce s-ar cere în mod deosebit noilor manuale este, după părerea mea, în primul rînd *o deplină obiectivitate* în redarea evenimentelor istorice. Să spunem unor lucruri pe nume, fără să ne mai temem de impresia pe care ar putea-o stîrni o anumită imagine. Deci, din acest punct de vedere (vorbesc și în calitatea mea de cadru didactic) aș opina pentru *dreapta măsură* a evenimentelor înfățișate în manual.

În sfîrșit, mi se pare necesară o operație de *selectare a informației*. În mod greșit s-a crezut că prin supraîncărcarea manualului cu date și informații se contribuie la o ridicare a nivelului de cunoștințe al elevilor. Efectul a fost contrar. În această privință ar fi poate necesar să regîndim întreg procesul de predare a istoriei. În ciclul primar, la primul contact cu acest obiect mi s-ar părea suficiente legendele și povestirile istorice (așa cum era în perioada interbelică *Povestea neamului meu*, de Fl. Cristescu, carte ce a hrănit pasiunea de istorie a generații și generații de elevi), care creează acel climat de apropiere a copiilor de evenimentele și personalitățile istorice; în ciclul gimnazial, ne-am putea rezuma la acele momente care creează un cadru adecvat de cultură generală; abia la ciclul liceal am putea veni (dar operînd și acolo selectiv) cu o analiza aprofundată a fenomenelor istorice. În fond, școala nu are ca obiectiv pregătirea unor specialiști în istorie, ci de a-i înarma pe acești copii, dintre care doar o parte vor ajunge vreodată sa profeseze istoria, cu o conștiința

istorică. Sintetizîndu-mi gîndurile despre viitoarele manuale, aș spune că acestea vor trebui să fie mai clare, mai limpezi și mai obiective, dar scrise cu gîndire și simțire autentic românească".

Doar la clasa a VIII-a!

Despre soarta viitoarelor manuale de istorie ne-a vorbit și prof. univ. dr. *Ioan Scurtu*, președintele Comisiei de avizare a viitoarelor manuale școlare. „Una din primele măsuri ale conducerii ministerului, după Revoluția din decembrie 1989, a fost desființarea Direcției de științe sociale, în rîndul cărora intra și istoria. În acest fel, acest domeniu a rămas complet descoperit, fără coordonare și, trebuie adăugat, că această măsură se petrecea într-un moment foarte complicat pentru România în general. Totodată, s-a «decretat» că istoria a fost unul din instrumentele ideologice principale folosite de fostul regim pentru îndoctrinarea generațiilor de elevi, fiind la un pas de decizia de eliminare a acestei discipline din învățămîntul gimnazial și liceal.

Așa se face că în anul școlar care a trecut, istoria României — care, în fond, constituie capitolul de bază al acestei discipline — s-a predat doar la clasa VIII-a! (Ea s-a mai predat la liceele de filologie-istorie și la cele pedagogice, clasa XII-a), dar ponderea acestor tipuri de licee este, se știe, redusă în rețeaua noastră de învățămînt). O situație realmente dramatică, dacă ne gîndim că din opt promoții de elevi, doar una căpăta unele noțiuni de istoria patriei — și acelea cuprinzînd numai istoria veche și medievală!

În același timp, socotindu-se că manualele sînt totalmente neutilizabile, conducerea de atunci a Ministerului învățămîntului a decis folosirea, provizorie, a manualului de *Istoria românilor* alcătuit în anul 1927 de Petre P. Panaitescu și reeditat succesiv, cu unele modificări neesențiale, ultima — ediția din anul 1942 — fiind fotocopiată și prezentată ca atare elevilor și profesorilor în tiraj de masă. O soluție, de asemenea, neviabilă, fapt ce a rezultat din respingerea în masă a acestui manual și de către profesori, dar și de către elevi. În perspectiva dispariției sau, în orice caz, diminuării drastice a ponderii istoriei în școală, s-a decis constituirea Comisiei Consultative de Istorie a Ministerului Învățămîntului și Științei, compusă din 34 membri (cadre universitare, profesori din învățămîntul liceal și gimnazial, inspectori școlari ș.a.), care a luat ființă la 18 martie 1991.

Comisia a ținut, deja, mai multe întruniri de lucru și a adoptat unele hotărîri — în primul rînd a întocmit programele școlare pentru anul școlar 1991/1992 — pe care le-a adus la cunoștință ministerului. În privința noilor manuale, Comisia a fost pusă în fața următoarei alternative. Sau să treacă decisiv la elaborarea unor noi manuale — ceea ce ar fi prelungit cu cel puțin un an situația dezastruoasă din 1990/1991, întrucît evident, nu era posibilă alcătuirea unor *noi* manuale în scurtul răgaz dintre data constituirii comisiei (martie 1991) și începutul anului școlar (septembrie 1991), sau să lucreze operativ, pentru a nu prelungi această situație din trecutul an școlar, prin efectuarea unor modificări în vechea programă și în vechile manuale școlare, acestea urmînd a fi folosite cu titlu de tranziție, pînă vom fi în măsură să elaborăm și să tipărim noile manuale.

A ramas deci varianta utilizarii vechilor manuale de istorie, carora urma sa li se inlature capitolele ideologizante, de apologie a societatii comuniste si a asa-ziselor ei infaptuiri; in acest sens, s-au constituit subcomisii pe specialitati: istorie veche, medie, moderna si contemporana care au elaborat proiectele de programe scolare pentru acest an scolar (supuse deja dezbaterii cadrelor didactice din judete), care si-au formulat obiectiile si propunerile (aceste propuneri se afla [*n.r.* — in iunie] la sefii acestor subcomisii, urmind sa li se dea forma finala, astfel ca in viitorul an scolar istoria sa beneficieze de o programa, care, chiar tranzitorie, va fi, in orice caz o baza de lucru.

Totodata, Comisia a hotarit refacerea manualelor existente, prin eliminarea elementelor ideologizante, prin stabilirea unui raport mai judicios intre aspectele materiale si spirituale, prin evidentierea unor permanente ale istoriei noastre si degajarea continutului de o incarcatura informationala inutila si, nu rareori, daunatoare. Aceste manuale au fost refacute si in prezent se afla in tipar; pe baza comenzilor semnate de Editura didactica si pedagogica cu tipografiile si a graficelor stabilite, exista premisa ca, la inceputul anului scolar 1991/1992, manualele de istorie sa se afle pe bancile elevilor".

„Da, manualele de istorie — ne-a confirmat, in cadrul unei recente discutii telefonice dl. *Constantin Floricel*, directorul Editurii didactice si pedagogice — se vor afla inca din prima zi pe bancile elevilor. Deocamdata nu pot spune mai mult: editura noastra este inainte de toate o unitate economica, pregatim aparitia a peste patru sute de titluri, pe care ne straduim sa le aducem in majoritatea lor pe pupitrele elevilor inca din prima zi de scoala. Printre ele si cele sase titluri de istorie". Dintre aceste sase manuale, cinci reprezinta reeditari si doar unul singur este nou *Istoria veche si medie a Romaniei*, pentru clasa XI-a, avind ca autori, pe Bogdan Teodorescu, Mihai Manea si Adrian Pascu. „Este — arata dl. Ioan Scurtu — un inceput, o experienta in directia concursului de manuale scolare, asa cum il preconizam pentru viitor; in orice caz, dupa aprobarea legii invatamintului, cind vom sti precis esalonarea pe cicluri a materiei, Sintem pregatiti sa demaram imediat, si la Olimpiada din acest an, de la Zalau, am adresat un indemn profesorilor participanti despre care stim ca au preocupari privind scrierea manualelor scolare sa alcatuiasca proiectele noilor carti de istorie. Ceea ce putem afirma de pe acum este faptul ca, in spiritul traditiei noastre scolare interbelice, Comisia va incuraja existenta paralela a mai multor manuale, alcatuite fiecare, desigur, in conformitate cu programa scolara, ceea ce nu poate decit sa conduca la cresterea valorica a invatamintului".

Acestea sint citeva din opiniile exprimate de responsabili ai invatamintului istoric, din minister, din editura si din Comisia de avizare a viitoarelor manuale. Opinii izvorite din conditiile specifice pe care le traieste, in momentul de fata, predarea istoriei in scoala. Este rindul cadrelor didactice, dar si al elevilor, adica cei care se confrunta ora de ora cu implinirile sau neajunsurile din programa, din manual (daca acesta exista), sa-si exprime opiniile si propunerile privind soarta istoriei in scoala. Acestor opinii le rezervam numerele viitoare ale revistei. Prilej pentru a solicita si altor cadre didactice din tara sa se pronunte in legatura cu acest subiect. Revista noastra ramine deschisa tuturor acestor pareri, asa cum a facut-o si pina acum, cu convingerea ca indeplineste o indatorire de seama in apropierea tuturor generațiilor de istorie. ■

(Va urma)

Anchetă realizată de Gheorghe DAVID

ION BUDAI-DELEANU: ISTORICUL

Acad. ŞTEFAN PASCU, dr. LADISLAU GYÉMANT

„Nimic nu poate fi mai folositor patriei decît cercetarea istoriei mai cu seamă a celei care cuprinde faptele strămoşilor noştri". Autorul acestei maxime ce poate sta pe frontispiciul oricărei lucrări de istorie este un cărturar român de seamă, intrat în conştiinţa publică drept primul poet al literaturii moderne române, mai puţin cunoscut însă, pînă acum, ca istoric.

Ion Budai-Deleanu — ale lui sînt cuvintele citate mai sus — este unul dintre istoricii de seamă formaţi în ambianţa acelui curent general de ridicare culturală a poporului român, Luminismul, reprezentat de marii învăţaţi ai Şcolii Ardelene. Împrejurările vieţii cărturarului şi soarta manuscriselor sale după moarte, au făcut ca opera lui istorică să rămînă, pînă cu cîteva luni în urmă, aproape necunoscută. Dacă Ţiganiada, **„poemation tragi-comico-eroic", cea dintîi epopee din literatura română, „comparabilă cu modele de prestigiu din literatura universală", cum se afirmă în** Dicţionarul literaturii române de la origini pînă la 1900, **a cunoscut de la prima tipărire, în 1876-1877, numeroase ediţii, lucrările sale istorice au rămas, vreme de peste un veac şi jumătate de la realizarea lor, netipărite şi chiar ediţia recentă, într-un tiraj fatalmente redus, nu le fac accesibile decît unui număr restrîns de cititori.**

Desigur, pentru cei ce s-au aplecat asupra manuscriselor lui Ion Budai-Deleanu (aduse cu aproape un veac în urmă de la Lvov, unde autorul îndeplinise vreme de mai mulţi ani diferite funcţii juridice şi administrative) au remarcat calităţile de istoric ale autorului. Cel dintîi care a atras atenţia asupra lucrărilor istorice ale lui Budai-Deleanu a fost tînărul, dar învăţatul istoric Alexandru Papiu-Ilarian în discursul său de recepţie la alegerea ca membru titular al Societăţii Academice Române, în 1869. N. Iorga sublinia faptul că scrierile sale vădesc „vederi bune, originale şi pătrunzătoare, o formă clară şi interesantă", iar Al. Ciorănescu formula concluzia că Budai-Deleanu se situează la un hotar al literaturii noastre, acolo unde „amintirile şi tradiţiile mai trăiesc încă alături cu spiritul uman". Sînt temeiurile care ne-au determinat să dorim să-l facem cunoscut unui grup mai mare de cititori pe autorul lucrării De originibus populorum Transylvaniae **(Despre originile popoarelor Transilvaniei), de curînd apărută, într-o ediţie bilingvă la Editura Enciclopedică din Bucureşti, cu sentimentul că facem un act de restituire către istoriografia naţională a unuia dintre primii noştri istorici în sensul modern al cuvîntului.**

Blajul...

şi Viena

Cum afirmam, Budai-Deleanu aparţine pleiadei de cărturari şi istorici formaţi în climatul Şcolii Ardelene. La configurarea unei atare concepţii istorice luministe, marcată, deopotrivă, de apelul la tradiţia istorică dar şi de noile tendinţe proprii Veacului Luminilor, a contribuit în mod decisiv perioada studiilor, urmate în mai multe cen-

tre, fiecare cu specificul său cultural. Pentru viitorul cărturar, născut în anul 1760, în localitatea transilvăneană Cigmău Mare, prima etapă a formației intelectuale a fost cea a studiilor de la Blaj, care, deși neconfirmate documentar, constituie cea mai plauzibilă ipoteză asupra mediului cultural în care se va fi format viitorul poet, jurist, filolog și istoric.

De la Blaj, la Viena

Înființate la mijlocul veacului XVIII, ca rezultat al luptei de decenii a episcopului Ioan Inochentie Micu, pentru emanciparea politică și culturală a românilor din Transilvania, școlile de la Blaj, care aveau caracter național și nu confesional, deoarece spre aceasta își îndreptau pașii și tineri români de confesiune ortodoxă, ofereau temeiuri solide și necesare pentru cei doritori de a se forma ca oameni de cultură de calitate aleasă. Studiul limbilor clasice, al retoricii și poeticii, împreună cu elementele de istorie ale antichității și evului mediu se asociau la punerea bazelor unei formații clasicizante, ce și-a imprimat puternic amprenta asupra activității lui Ion Budai-Deleanu. Posibilitățile de lectură oferite de biblioteca așezămintelor din orașul de la confluența Tîrnavelor, unde în afara lucrărilor de teologie, se aflau opere filosofice, filologice, scrieri de seamă ale literaturii clasice, de drept roman și canonic, au contribuit, de asemenea la configurarea unui orizont spiritual apt pentru receptarea cunoștințelor din timpul studiilor vieneze.

Momentul în care tînărul Budai-Deleanu apare între studenții Facultății de filosofie de la Universitatea din Viena și bursierii colegiului Sancta Barbara (sfîrșitul anului 1777-începutul anului 1778) coincide cu o etapă hotărîtoare în evoluția tendințelor politice și culturale ale reformismului austriac, marcat de puternice contradicții între vechile realități din timpul îndelungatei domnii a Mariei Tereza (1740-1780) și tendințele de modernizare în planul vieții sociale, economice, instituționale, preconizate de Iosif II (1780-1790; *Magazin istoric*, nr. 5/1978).

Perioada petrecută la Viena — mai întîi ca student (pînă la mijlocul anului 1783) apoi ca psalt (cantor) al bisericii Sancta Barbara și funcționar la Consiliul aulic de război — l-a introdus în atmosfera spirituală a capitalei habsburgice care, în acei ani de dinaintea Revoluției franceze, trăia sub semnul măsurilor de reorganizare a învățămîntului, de liberalizare a circulației ideilor ș.a. Laicizarea cenzurii și eliberarea Universității de sub controlul iezuiților au transformat Viena de la sfîrșit de veac XVIII într-un centru de prim ordin al difuzării ideilor vehiculate de literatura europeană a Veacului Luminilor.

Cursurile de filosofie ale unor profesori ca G.I. Feder și J.E. Mayer i-au imprimat lui Budai-Deleanu — ca, de altfel, și altor reprezentanți ai Școlii Ardelene aflați la studii în capitala Imperiului habsburgic — credința în atotputernicia rațiunii, în criteriul suprem al „binelui de obște" ce nu recunoștea, potrivit principiului rațiunii suficiente, decît legitimitatea existenței și condamna structurile anacronice, învechite ale lumii feudale. Cursul de științe camerale al lui Joseph Sonnefels, stimulînd spiritul critic față de realitățile economice, sociale, politice, instituționale învechite ale imperiului și pledînd pentru cauza reformismului luminat, literatura anticlericală vehiculată de o presă liberală ce se adresa „oamenilor fără prejudecată" (cum suna titlul unei publicații periodice a vremii) au contribuit hotărîtor la conturarea atitudinii raționaliste ce va caracteriza întreaga operă a lui Budai-Deleanu.

Viitorul istoric a aflat temeiul preocupărilor sale în cursurile de istorie universală, cele speciale de istorie antică și istoria Austriei ale piaristului[1] Voigt și ale profesorilor Eckel și Schmidt. În sfîrșit, cursurile de drept audiate de viitorul consilier al tribunalului nobiliar din Lvov i-au prilejuit contactul cu K.A. Marini și Franz Zeiller, autorii codurilor de legi austriece a căror transpunere în formă românească a făcut-o însuși Budai-Deleanu.

Formația culturală solidă a cărturarului luminist a fost dublată, tot în această perioadă a studiilor vieneze, de formarea lui ca militant hotărît pentru drepturile naționale ale românilor transilvăneni. Decisive au fost, în această privință, legăturile stabilite cu alți români, aflați și ei în vremea respectivă la Viena: Samuil Micu, prefect de studii la Santa Barbara, Gheorghe Șincai, Petru Maior. Printre colegii lui Budai-Deleanu s-au numărat, de asemenea, Samuil Vulcan, Ioan Para, Ioan Halmaghi, Ioan Corneli, Chiril Țopa, Ioan Nemeș. Sînt numele consacrate ale unei generații ce și-a cristalizat direcțiile de acțiune în slujba emancipării națiunii proprii, concretizîndu-și dezideratele prin mișcarea politică a *Supplexului* și realizările culturale ale Luminilor românești.

Formația culturală și politică dobîndite în capitala Imperiului habsburgic și proiectele elaborate împreună cu colegii săi de generație din pleiada Luminilor românești au rodit și s-au materializat în cursul celor peste trei decenii petrecute la Lvov, ca secretar, consilier și prim-consilier al forului nobiliar din acest oraș. În atmosfera acestui oraș, aflat la marginile Imperiului habsburgic, dar situat permanent în atenția propagandei revoluționare franceze și poloneze, locul efervescenței spirituale și al deschiderilor largi din perioada deceniului său vienez l-a luat adîncirea studiilor de specialitate filologică și istorică românească.

---

[1] Piariștii erau reprezentanții unui ordin călugăresc fondat în 1621, pentru instruirea și educarea tineretului.

Îndemnul iubirea de neam

Încă din anii petrecuți la Viena, Ion Budai-Deleanu se arătase preocupat de „chipul cum s-ar putea mai cu temei și mai cu grabă îndreptare limba noastră". Cultivarea limbii naționale i se impunea deci ca fiind deosebit de importantă în eforturile de emancipare a românilor. Un prim pas în această problemă îl constituia alcătuirea unui *Lexicon* în care cuvintele românești să fie explicate în limbi de circulație internațională în acea vreme, româna devenind, prin intermediul limbilor respective, accesibilă cărturarilor străini. Așa s-a născut ideea *Lexiconului românesc-nemțesc*, al lui Budai-Deleanu, rod al unei munci de o viață, pregătit pentru tipar în anul 1818, sinteză a strădaniilor sale stăruitoare. „Pricina — mărturisea el, în privința motivelor alcătuirii acestei lucrări — mi-au fost lipsa unei cărți ca aceasta în limba română; îndemnul, iubirea de neam; scoposul, folosirea de obște".

Budai-Deleanu vedea realizarea proiectului de universalizare a limbii române într-un cadru mai larg; paralel cu *Lexiconul românesc-nemțesc* el a lucrat și la un *Lexicon latin-român*, la un *Lexicon frîncesc și românesc*, precum și la un *Lexicon pentru cărturari* (toate păstrate fragmentar în manuscris); ultimul o primă încercare de realizare a unui dicționar de neologisme al limbii române.

Cunoscut încă din timpul vieții cărturarului și menționat de Gheorghe Șincai și Petru Maior, *Lexiconul* a fost apreciat la justa lui valoare de toți cei ce l-au studiat. Cunoscutul specialist în istoria vechii limbi românești, Mozes Gaster, considera că prin erudiția lui surprinzătoare era dicționarul cel mai demn de a fi publicat, iar N. Iorga sublinia că „de la Clain și Șincai nimeni dintre români nu exprimase mai multe idei nouă asupra limbii românești decît acest funcționar judecătoresc".

Lucrarea precumpănitor filologică, *Lexiconul* reprezenta, pentru Budai-Deleanu, un prilej de abordare a subiectului în viziune istorică. La încheierea primului tom al lucrării — cum mărturisește într-o scrisoare către Petru Maior —, eruditul filolog simțea nevoia unei introduceri care să lămurească originile poporului și ale limbii române. „Socotind că ar fire lucru nu numai cuviincios și de folos, dar și cu totul trebuincios a spunere ceva la prefație pentru începutul limbei românești, iar aceasta nu să putea facere fără știința istoriei neamului românesc, drept aciasta hotărîi să cetesc ceva și despre acele și să dezvolt toate precum să cade într-un veac așa luminat cum este al nostru".

Introducerea istoricească, gîndită inițial să elucideze problemele cu privire la originea și evoluția limbii române în strînsă legătură cu însăși istoria poporului român, l-a pus pe Ion Budai-Deleanu în situația de a lua poziție în înverșunata dezbatere polemică asupra originii poporului român și a continuității lui de viețuire în vatra dacică. Demersul lui se înscria astfel pe linia afirmării viguroase a originii, vechimii, continuității și priorității poporului nostru pe pămîntul locuit din vechime, așa cum o afirmase programul politic formulat de Ioan Inochentie Micu în prima jumătate a secolului XVIII și o reafirmase, cu stăruitoare vigoare și argumentație crescută, *Supplex Libellus Valachorum*.

După cum se știe, în urmă cu 200 de ani, în primăvara anului 1791, românii transilvăneni adresaseră împăratului un memoriu cunoscut sub titlul *Supplex Libellus Valachorum*, prin care cereau, în baza dreptului istoric și dreptului natural, drepturi egale cu ale celorlalte „națiuni" din principat. Cererile române cuprinse în *Supplex* au fost supuse, la cererea Dietei nobiliare din Cluj, unei examinări critice, încredințată istoricului sas J.C. Eder. Acesta a publicat, în 1791, textul documentului realizat de intelectualii români, însoțindu-l de note critice, în care, uzînd de argumente false, combătea vechimea și continuitatea românilor în vatra străbună. Era o reluare a teoriei formulate cu un deceniu în urmă de Franz Josef Sulzer privind formarea poporului român în sudul Dunării, dintr-un amestec romano-traco-slav, care, vorbind o limbă româno-slavă (cu preponderența ultimului element, susțineau cei doi), ar fi imigrat în nordul Dunării în secolele XII-XIII. Eder contesta originea îndepărtată și continuitatea românilor în nordul Dunării, punea sub semnul întrebării credibilitatea lui Anonymus și a altor istorici mai vechi sau contemporani cu privire la prezența românilor la venirea ungurilor în Transilvania și susținea teza potrivit căreia românii ar fi fost „tolerați", în Transilvania, în tot cursul evului mediu.

Interesul pentru problematica în discuție a depășit granițele Imperiului habsburgic, cîștigînd atenția unor cercuri largi științifice din Europa. Un centru important al acestor preocupări a devenit Göttingen, unde, încă din 1782, profesorul Michael Hissmann, originar din Transilvania, recenzase critic lucrarea lui Sulzer, susținînd continuitatea românilor în nordul Dunării. Pe aceleași poziții s-a situat și August Ludwig Schlozer, principala autoritate a vremii în problemele de istorie a Răsăritului și Nordului Europei, afirmînd originea nord-dunăreană, continuitatea și descendența românilor din dacii romanizați.

Susținerea de către Schlozer a priorității românilor la nord de Dunăre — și cu deosebire în Transilvania — a provocat o recenzie critică a lui Eder la lucrarea acestuia, recenzie care a primit însă o aspră replică în *Allgemeine Literatur Zeitung* din Jena și Leipzig, ceea ce a determinat o schimbare a punctului de vedere al lui Eder, care,

într-o ediție din 1803, a acceptat și el originea nord-dunăreană a românilor.

Răspunsul cel mai hotărît la încercările de contestare a drepturilor românilor în propria lor țară cum era și firesc l-au dat intelectualii acestora, promotori ai programului național de emancipare a populației românești din Transilvania. Două răspunsuri la notele lui Eder dintre care unul în limba germană, elaborat în perioada 1791-1792, reafirmau cu noi argumente punctul de vedere asupra vechimii, prioritătii și continuității românilor în Transilvania și îndreptățirea statutului lor de egalitate cu celelalte „națiuni" privilegiate. Aceste idei fundamentale au fost ulterior dezvoltate în lucrările istorice și filologice ale lui Samuil Micu, Gheorghe Șincai, Petru Maior, scrierile lor devenind principalul punct de referință asupra poziției românești în larga dezbatere angajată asupra problemei originilor.

„Scriu despre Dacia și treburile dacice"

S-a crezut, o vreme, că unul dintre cele două răspunsuri — anume cel redactat în limba germană — s-ar fi datorat lui Ion Budai-Deleanu. Cercetări recente au infirmat această supoziție. Budai-Deleanu însă s-a înscris cu toată vigoarea talentului său literar și cunoștințelor sale istorico-filologice în apărarea cauzei românilor transilvăneni. Cunoscînd scrierea lui Maior, *Istoria pentru începutul românilor în Dacia*, precum și notele polemice ale lui Eder, sesizînd amploarea și importanța deosebită a problemei în discuție, Ion Budai-Deleanu a urmărit realizarea unei lucrări de interpretare, în care să dezvolte „cu critică istoricească începutul neamului și a limbii românești", pentru „a-mi spune — arată el — socoteala despre lucrul acesta, fără părtășie, adecă s-arăt pentru purcederea românilor precum am aflat la istorie din însăși limba lor".

Primul rezultat al acestor strădanii s-a materializat în *Introducere istoricească* la *Lexicon*, finalizată în 1812, după șase ani de stăruitoare documentare. Această *Introducere* oferea, de fapt, schema de tratare și ideile fundamentale ale marii opere istorice pe care o avea în vedere.

Va fi ampla disertație în limba latină, intitulată *De originibus populorum Transylvaniae*, al cărei scop național este limpede mărturisit într-unul din conceptele prefeței lucrării: „M-a îndemnat să scriu despre Dacia și treburile (faptele, evenimentele) dacice în primul rînd nevoia și apoi folosul concetățenilor" — deci scrierea avea un dublu scop, acela al cunoașterii („folosul"), dar, înainte de toate, necesitățile stringente pentru românii transilvăneni de a-și demonstra cu argumente temeinice justețea revendicărilor lor naționale.

Lucrarea începe cu „un scurt compendiu al istoriei Daciei", de la prima pomenire istorică a acestor ținuturi, pînă la instaurarea stăpînirii habsburgice, autorul neabordînd, spre deosebire de Samuil Micu sau Gheorghe Șincai, aspecte privind istoria veacului XVIII, deoarece — scria el — „după ce a avut loc această ultimă schimbare (de stăpînire), ar fi străin de scopul meu să depăn istoria acestei cîrmuiri, care, de altfel, este bine cunoscută".

A doua parte a lucrării dezbate problema originii popoarelor care au locuit în Dacia, începînd cu agatîrșii, continuînd cu sciții, dacii, slavii și încheind cu problema fundamentală a originii românilor. Acestei părți, autorul i-a adăugat un *Appendix* privind statutul românilor din Transilvania în evul mediu, în care, cu argumentele juristului de profesie, demonstrează lipsa de temeinicie a legilor care au impus sistemul politic al celor trei „națiuni" privilegiate și excluderea dintre stări a românilor, cei mai vechi și mai numeroși locuitori ai principatului. Introducerea acestui „apendice", era, așa cum se desprinde dintr-o scrisoare adresată de Budai-Deleanu lui Petru Maior, un răspuns direct „asupra notelor" lui Eder, pe care l-a pus pe hîrtie întărîtat de „satira" acestuia.

Deși ca formație se integrează istoricilor Școlii Ardelene, Ion Budai-Deleanu adoptă unele puncte de vedere originale. Astfel, spre deosebire de alți cărturari aparținînd acestui curent cultural, el respinge ideea exterminării dacilor în urma războaielor daco-romane, arătînd că aceștia au continuat să viețuiască alături de noii veniți, iar în parte s-au refugiat în regiunile învecinate provinciei. Continuitatea de locuire pe pămîntul Daciei căpăta, în viziunea sa, un dublu aspect — mai întîi, de continuitate a dacilor, vechi locuitori ai acestui pămînt și, apoi, a populației rezultate din contopirea cu noii veniți, a căror retragere la sudul Dunării, în vremea lui Aurelian, o respinge, argumentînd imposibilitatea logică și istorică a unei atare abandonări în masă a provinciei.

Budai-Deleanu subliniază apoi, faptul că la venirea neamurilor migratoare, românii viețuiau în vatra strămoșească, sub conducători proprii, atît în Transilvania, cît și în Banat și în părțile de miază-noapte. Aceste afirmații, întemeiate pe tradiții mai vechi — arată autorul — nu pot fi puse la îndoială, ținînd seama atît de autoritatea lui Anonymus, cît și de lipsa vreunui motiv sau interes pentru care acesta ar fi născocit evenimentele relatate. Budai-Deleanu rezervă ample paragrafe îndîrjitei rezistențe opuse regalității ungare de conducătorii ducatelor și voievodatelor românești, subliniind perioada îndelungata în răstimpul căreia s-a realizat cotropirea Transilvaniei.

Ion Budai-Deleanu precizează, în continuare, lipsa de consistență a pretențiilor regilor Ungariei de a-și asigura suzeranitatea asupra teritoriilor românești de la sud și ra-

sărit de Carpați, arătînd că acestea își aveau principi proprii, menționați în Diploma cavalerilor loaniți (*Magazin istoric*, nr. 4/1976), iar după retragerea tătarilor, s-au constituit în state de sine stătătoare — Țara Românească și Moldova. El relevă rolul de protector pe care principatele române extracarpatice l-au avut pentru Transilvania („turcii nu pătrunseseră încă în Transilvania datorită strădaniilor principilor Țării Românești, care i-au respins cu bărbăție de la hotarele lor") și unitatea de acțiune a țărilor române în fața primejdiei străine („se frîngea de cele mai multe ori [ofensiva otomană] în fața Țării Românești și Moldovei, ca valul care se lovește de stînci").

Preocupat cu deosebire de situația românilor transilvăneni, Budai-Deleanu relevă starea de asuprire la care erau supuși aceștia. Abuzurile nobililor — arată el — au determinat revolta țărănimii asuprite în 1437, cînd, pentru înăbușirea răscoalei, a avut loc constituirea Uniunii între privilegiații nobili unguri, secui și sași ce va sta la baza „faimoasei constituții a celor trei națiuni din Transilvania". O nouă ridicare a țăranilor, condusă de secuiul Gheorghe Doja, precizează I. Budai-Deleanu, a fost cauza principală a grelei înfrîngeri suportate de Ungaria la Mohacs, în 1526.

Odiseea unor manuscrise

Deși își pregătise încă din 1812 pentru tipar *Introducerea istoricească* și a lucrat pînă în ultimul an de viață la desăvîrșirea lucrării *Despre originile popoarelor Transilvaniei*, pe care o considera lucrarea sa de căpetenie în domeniul istoriei, Ion Budai-Deleanu nu a apucat să-și vadă publicate nici una din scrierile istorice. La moartea sa, petrecută în 1820, manuscrisele literare, filologice și istorice au fost la un pas de a se pierde iremediabil, urmînd a fi vîndute la licitație, împreună cu bogata bibliotecă a cărturarului (din lista alcătuită cu acest prilej avem cunoștință de numeroasele și valoroasele lucrări pe care le adunase din toată Europa), pentru acoperirea datoriilor.

Salvate în cele din urmă, manuscrisele au rămas în posesia familiei, puțin interesată însă de valoarea lor. Această valoare era, în schimb, bine cunoscută de Gheorghe Șincai și Petru Maior, care o amintesc în scrierile lor, cît și de moldoveanul Gheorghe Asachi, din perioada cînd acesta s-a aflat la studii în Lvov. Menționînd însemnătatea manuscriselor în *Albina românească* din anul 1830, Asachi a întreprins și primii pași pentru aducerea lor în țară, luînd legătura cu ginerele lui Ion Budai-Deleanu, Ludwig Prawdzic Lewandowski, consilier la Tribunalul din Stanislav (azi, în U.R.S.S.), care în 1837 i-a trimis o listă a lucrărilor aflate în posesia sa, solicitînd totodată ca Asachi să continue demersurile pentru achiziționarea lor cu sprijinul statului român.

Insistențele repetate ale lui Asachi s-au realizat abia peste trei decenii, în 1868, cînd, cu ajutorul lui D. Gusti[1], ministrul instrucțiunii publice, manuscrisele au fost cumpărate și aduse la Biblioteca Centrală din București, deși Asachi insistase pentru tipărirea lor la Institutul Albina din Iași. Doi ani mai tîrziu, Al. Papiu-Ilarian a întreprins o primă ordonare a lor. Ulterior, manuscrisele au intrat în posesia Muzeului de antichități, iar, din 1903 se află la Biblioteca Academiei Române.

În perioada următoare însă, atenția s-a concentrat cu precădere asupra operei poetice, lucrările filologice și istorice rămînînd, în pofida valorii lor, subliniate în repetate rînduri, de diverși cercetători, în manuscris.

Un pas înainte pe calea intrării acestei opere istorice în circuitul științific l-a constituit publicarea în 1970 a *Introducerii istoricești*, datorată cercetătorului clujean I. Pervain.

Numeroase dificultăți a întîmpinat editarea operei sale de căpetenie, *De originibus populorum Transylvaniae*, nu neapărat de ordin științific, cît mai ales al furcilor caudine ale aprobărilor la care lucrările istorice erau supuse în anii dictaturii ceaușiste. Au trebuit înfrînte tot felul de piedici, cauzate de opacitatea la publicarea unei ediții bilingve (autorul o realizase în latină, forurile diriguitoare voiau doar traducerea textului în română), pînă la contestarea titlului (de ce popoarele transilvănene? există mai multe popoare?) ș.a.m.d. Pentru ca, în cele din urmă, lucrarea să poată apărea doar după ce Revoluția din decembrie 1989 a rupt opreliștile în care era ținută, alături de alte științe și istoria. Este cea dintîi dintr-o serie de aproape 40 de lucrări cuprinse în proiectul acad. Ștefan Pascu, inițiatorul colecției, de editare după criterii științifice moderne, a întregului patrimoniu cultural al Luminilor, cu prioritate a celor aflate încă în manuscris, urmate de cele editate în timp, după criterii mai mult sau mai puțin științifice. Opera de restituire a patrimoniului spiritual luminist este prevăzută a se face în trei mari secțiuni: istorie, filologie, filosofie. Începutul a fost făcut, drumul — deschis, nutrindu-se dorința și speranța de a fi continuat și terminat.

Habent sua fata libelli. Cărțile își au destinul lor. Dacă acest dicton latin este adevărat, el își are cu atît mai mult o grăitoare expresie în destinul manuscriselor lui Ion Budai-Deleanu, care au găsit, după atîtea opreliști, drumul spre lumina tiparului. Și pe bună dreptate, dată fiind valoarea lor. Departe de a constitui o curiozitate bibliografică, ele reprezintă un mesaj viu al unei generații de primordială însemnătate în devenirea culturii românești. ■

[1] Dimitrie Gusti (1818-1887), scriitor și om politic, ministru al cultelor și instrucțiunii publice în cabinetul condus de Ștefan Golescu (1868).

VECHI MĂRTURII DE ARTĂ ŞI CULTURĂ LA BIBLIOTECA ACADEMIEI ROMÂNE (II)

GABRIEL ŞTREMPEL

Am prezentat în numărul trecut al revistei cîteva dintre cele mai prețioase manuscrise în limba slavonă, păstrate în colecțiile Bibliotecii Academiei Române. Ele reprezintă importante mărturii de cultură din veacurile vechi, vorbindu-ne despre rolul important jucat de cărturarii români, de artiștii vremurilor trecute în schimbul de valori, din această regiune a continentului, de faptul că aici, în țările române, au existat, timp de secole, puternice centre de cultură, ai căror mesageri au dus lumina cărții — manuscrise la început, tipărite mai apoi — în sud-estul european sau în țările Orientului.

Continuăm incursiunea noastră în lumea de comori a manuscriselor de la Biblioteca Academiei, oprindu-ne asupra altor cîtorva fonduri de mare preț.

Din secolul XI

Cercetînd cel de-al doilea important fond, cel grecesc, ce cuprinde 1 566 volume, vom observa o interesantă polarizare a manuscriselor, sub raportul vechimii; unele, mai puține, aparținînd secolelor XI-XV; cele mai multe sînt datate secolele XVIII-XIX. Aceasta demonstrează limpede, pe de o parte, faptul că manuscrisele veacurilor vechi au fost aduse la noi în urma căderii Constantinopolului de cei care și-au găsit refugiul la nord de Dunăre iar, pe de altă parte, faptul că adevărata cultură greacă din țările române începe cu finele sec. XVII și durează pînă în primele decenii ale sec. XIX. Manuscrisele acestei epoci, care în imensa lor majoritate au aparținut Academiei domnești de la Sf. Sava din București, sînt cursuri de filosofie, retorică, dogmatică etc., scrise fie de cadrele didactice, fie de studenții aparținînd acestei Academii. Golul din secolele XV-XVII dovedește, dacă mai era nevoie, că cultura greacă la noi a fost una de împrumut, străină tradițiilor românești, aceasta aparținînd păturii subțiri din jurul curților domnești și călugărilor greci din mănăstirile închinate. Alte volume au fost preluate de la Muzeul de Antichități, de la Seminarul Central din București sau de la unele mănăstiri, unde erau aruncate prin poduri și cotloane. Multe dintre ele au fost lăsate prin testament de arhierei, mari deținători de biblioteci, cum au fost episcopii Melchisedec și Dionisie Romano sau mitropolitul Moldovei Iosif Naniescu. În sfîrșit, nu puține au fost dăruite de oameni mari ai neamului, pe care i-am mai amintit, ocupîndu-ne de manuscrisele slavone: D.A. Sturdza, Al. Papadopol-Calimah, C.D. Sturdza-Scheianu ș.a. Pe lîngă acestea, Biblioteca n-a încetat să cumpere manuscrise grecești de la începuturi și pînă astăzi. Mai ales după primul război mondial, cînd donațiile s-au rărit simțitor, achizițiile au constituit cea mai la îndemînă sursă de completare a fondului grecesc.

Unele dintre aceste manuscrise vechi, ilustrate în aur și alte culori păstrate în toată prospețimea lor, reprezintă piese bibliofile de valoare considerabilă. Să amintim cititorilor revistei cîteva din aceste manuscrise, opere de prestigiu în orice bibliotecă mare a lumii. Le vom așeza în ordinea vechimii, precum și în aceea a valorii lor artistice.

Cel mai vechi dintre ele și cel mai interesant este considerat ms. 1 294. Este un fragment dintr-un *Canon de umilință către Maica Domnului*, scris pe pergament în veacul XI, ilustrat cu un subiect religios de importanță artistică majoră. Cumpărat de Biblio-

În imaginile din pp. 10-13: miniaturi din manuscrise persane aflate în colecțiile Bibliotecii Academiei Române.

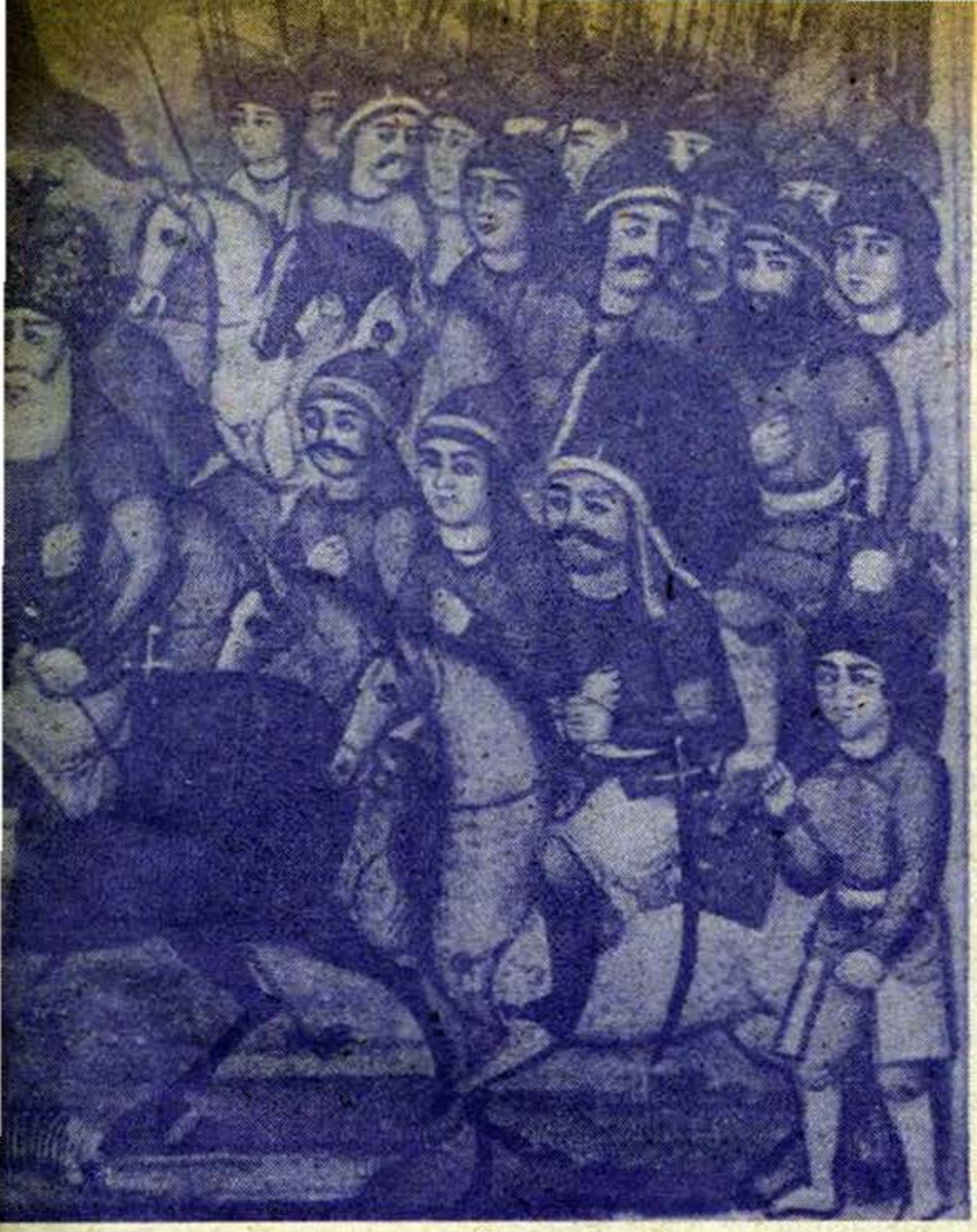

Între pergament și hîrtie

tecă în 1951, fragmentul se situează printre cele mai mari valori de acest fel din literatura religioasă bizantină. În Biblioteca Vaticanului se mai păstrează un manuscris asemănător, dar datat cu un secol mai tîrziu. Conținutul manuscrisului este inspirat din opera Sf. Ioan Sinaitul intitulată *Scara*, operă de umilință și perfecțiune monahală și prezintă pe aproape toate paginile grupuri de călugări rugîndu-se, redați după canoanele picturii bizantine. Fragmentul nu este datat și nici nu ne este cunoscut locul unde a fost scris. S-ar putea să fie lucrat la Constantinopol și să fie chiar mai vechi decît sec. XI. Oricum, prezența atîtor figuri de cuvioși, prezența Mîntuitorului și a Maicii Domnului, trebuie puse în legătură cu victoria ortodoxiei asupra iconoclaștilor.

Din aceeași vreme, a secolelor XI–XIII, mai păstrăm în fondul grecesc al Bibliotecii alte 14 manuscrise pe pergament, cele mai multe cuprinzînd texte evanghelice, dar și omilii, scrisori, sinoade ecumenice, filosofie. Nu toate sînt, evident, impodobite și valoarea lor în acest caz este mai ales filologică și bibliofilă. Vom aminti din acest grup cîteva lucrări de importanță greu de măsurat. Mai întîi, un text al celor patru *Evanghelii*, din sec. XII, păstrat aproape intact (ms. 94), căci cuprinde nu mai puțin de 330 file, scrise în minusculă, pe o singură coloană. Volumul a aparținut episcopului Melchisedec și a intrat în colecția Academiei la finele veacului trecut, odată cu întreaga bibliotecă a cunoscutului învățat. Contemporan, manuscrisul 665, tot un *Tetraevanghel* de 207 foi, provine de la un alt episcop, Ghenadie Enăceanu. Se pare că a aparținut mănăstirii Simopetra de la Athos, căci pe una din filele de început se observă pecetea mănăstirii.

Tot de la Ghenadie Enăceanu păstram un volum de mai mari dimensiuni (200 file de 31x21 cm) cu rugăciuni ale Sf. Ioan Damaschinul către Maica Domnului (ms. 261). A aparținut unui ierodiacon de la Sfîntul Munte, anume Gheorghe Dionisiadis. Cîteva frontispicii colorate îmbogățesc cu măiestria lor volumul care, ca și celelalte, rămîne de neprețuit. Din sec. XIII datează și un miscelaneu de scrieri apocrife relative la *Noul testament* și copii după diverse scrisori ale unor arhierei, dăruit Școlii de la Sfîntul Sava de către Alexandru, patriarhul Țarigradului, în anul 1728 (ms. 508). Manuscrisul este copiat pe hîrtie, material rar pentru această vreme în această parte de lume.

Tot de la Sfîntul Sava, prin Muzeul de Antichități, ne-a parvenit un voluminos manuscris de 264 pagini (33x23 cm), din aceeași vreme, cuprinzînd omilii (ms. 377). Nicolae Iorga a dăruit în 1915 un fragment de 23 file cu texte evanghelice, tot pe pergament, prima filă avînd și o vignetă multicoloră (ms. 934). Putem include între valorile autentice ale veacului XIII și manuscrisul cu *Logica* și *Fizica* lui N. Blemmydes (ms. 10), ce provine din biblioteca lui C.D. Sturdza-Scheianu, volum de aproape 200 file.

Cel mai reprezentativ dintre manuscrise rămîne însă *Tetraevanghelul* (ms. 1 175) pe pergament, copiat după toate probabilitățile în sec. XI–XII la Muntele Athos de doi călugări, Nicolae și Teofan (a făcut parte din biblioteca mănăstirii Simopetra). Cu dimensiunile de 22,5x17,5 cm, cu 261 file, scris pe două coloane cu cerneală rădăcinie și aur, manuscrisul se detașează de celelalte prin ornamentele, majusculele și miniaturile cu care a fost împodobit.

Predomină culorile albastră, roșie, castanie și galbenă. Cei patru evangheliști sînt reprezentați la scriptorii, redactîndu-și opera, îmbrăcați în togă. De jur împrejur, chenare de flori stilizate, iar în partea de

sus numele fiecărui evanghelist, dar nu și simbolurile cu care sînt, de obicei, înfățișați. Miniaturile sînt lucrate pe fond de aur, dar pe hîrtie, nu pe pergament, de altfel și cele 5 file de la sfîrșit, ce cuprind canoanele evanghelice, sînt tot din hîrtie. Cum menționam, mai sus, este epoca pătrunderii acestui nou material de scris în răsăritul Europei, ce avea să revoluționeze cultura întregii omeniri. Este de subliniat încă o dată folosirea aurului la scris, fără ca în prealabil paginile respective să fi fost vopsite în purpură, cum se proceda uneori, este drept că în urmă cu 3–4 secole de data cînd acest *Tetraevanghelliar* a fost copiat. Volumul a aparținut în veacul trecut unui original personaj, mare colecționar, editor de litografii și patriot, lt. col. D.A. Pappasoglu. Odată cu întreaga lui arhivă și bibliotecă, lăsate moștenire Academiei, a fost înglobat și volumul de față în patrimoniul acesteia.

Vom încheia prezentarea valorilor manuscrise grecești cu cîteva volume miniate din sec. XVII–XVIII. Cel ce poartă nr. 113 este un *Acatist al Maicii Domnului*, împodobit cu 24 ilustrații. Douăsprezece miniaturi ce reprezintă, am zice, partea istorică a imnului Acatist (Bunavestire, Întîlnirea Maicii Domnului cu Elisaveta, Fecioara Maria și Iosif, Nașterea și Închinarea păstorilor, Cei trei magi călăuziți de stea, Fuga în Egipt) sînt compoziții profund influențate de arta occidentală, în pofida faptului că manuscrisul a fost lucrat de un copist grec. Miniaturile ce înfățișează partea mistică a operei reprezintă scene simbolice ale cultului creștin cu privire la Maica Domnului și sînt lucrate într-o manieră bizantină dependentă de canoanele acesteia. Manuscrisul a fost lucrat spre finele sec. XVII, după opinia noastră la Veneția. Oreste Tafrali, care a cercetat volumul, de mici dimensiuni, crede că acesta a fost copiat și ilustrat la mănăstirea Vatoped de la Muntele Athos. Ne-ar fi greu să admitem utilizarea libertăților artistice de către marele talent anonim, în complexul monahal, atonit, atît de riguros în respectarea legilor de zugrăvire răsăriteană. Oricum manuscrisul poate fi socotit ca o capodoperă a miniaturii.

Don Quijote în grecește

În opoziție cu volumul pomenit mai sus, *Nomocanonul* lui Manuil Malaxos, într-o copie de la începutul sec. XVIII (ms. 1 149), cu splendide miniaturi în aur și culori, nu iese din cadrul canoanelor bizantine. Gruparile de persoane, ținuta lor, îmbrăcămintea, simbolurile, toate aparțin artei miniaturistice răsăritene. Manuscrisul, de 209 file (20,5x16 cm) este împodobit cu zece tablouri, cele mai multe consacrate ținerii celor șapte canoane ecumenice, și cu un număr însemnat de frontispicii, majuscule și vignete, ce-i conferă locul printre primele 10 volume grecești ilustrate, existente în Biblioteca Academiei Române. Iată spre pildă miniatura de la f. 156, ce înfățișează condamnarea arianismului la sinodul de la Niceea din anul 325: împăratul Constantin cel Mare prezidează conciliul. Arie, la picioarele mesei, în prim plan, se zvîrcolește mistuit de flăcările roșii ale iadului. Cei 318 sfinți părinți sînt așezați de-o parte și de alta a mesei, în perspectiva de capete nimbate cu aur. La spatele împăratului, înfățișat tînăr, în mantie verde și coroană de aur pe cap, stau doi ofițeri de gardă, cu platoșe și coif. Deasupra împăratului, care are sceptrul în mîna dreaptă, se vede cerul înstelat, redat în verde, ce-și revarsă razele asupra participanților. Totul într-o abundență de aur și culori variate: gri, roșu, verde, portocaliu, castaniu, liliachiu, deosebit de vii. Printre vignete, o compoziție de lujeri de flori are deasupra reprezentat un vultur cu crucea în cioc, ceea ce ne face să atribuim Țara Românească drept loc unde a fost scris și zugrăvit acest superb volum manuscris.

Frumoase și interesante rămîn, sub raport ornamental, și alte manuscrise. Un loc aparte, atît prin subiect, cît și prin maniera de ilustrare, îl ocupa manuscrisul 1 471. Acesta, achiziționat în primăvara anului 1963, cuprinde traducerea în grecește a părții a II-a din *Don Quijote*, de Cervantes, și a fost împodobit cu cinci scene în laviu din viața cavalerului tristei figuri: lupta cu leul guvernatorului din Oran, coborîrea în grota de la Montesinos, atacarea marionetelor, trăsura lui Merlin (cel ce urma să dezlege de vrăji pe Dulcineea din Toboso), și, în sfîrșit, Sancho, ocîrmuitor al insulei Barataria. Este singurul text în grecește al celebrei opere, pe care îl avem în manuscris, și aparține mijlocului de secol XVIII.

Un articol nu este însă un catalog. Oricît am fi tentați să adăugăm la înșiruirea de mai sus, n-am izbuti să definitivăm lista valorilor. Iată, spre pildă, păstrăm un mare număr de manuscrise de muzică psaltica, unele excepțional scrise și împodobite, din care cîteva și-ar fi găsit cu siguranță locul, în contextul unui articol de mai mari dimensiuni. Le-am eliminat, cum a făcut-o și cu numeroasele texte de filosofie, unele autografe ale învățaților

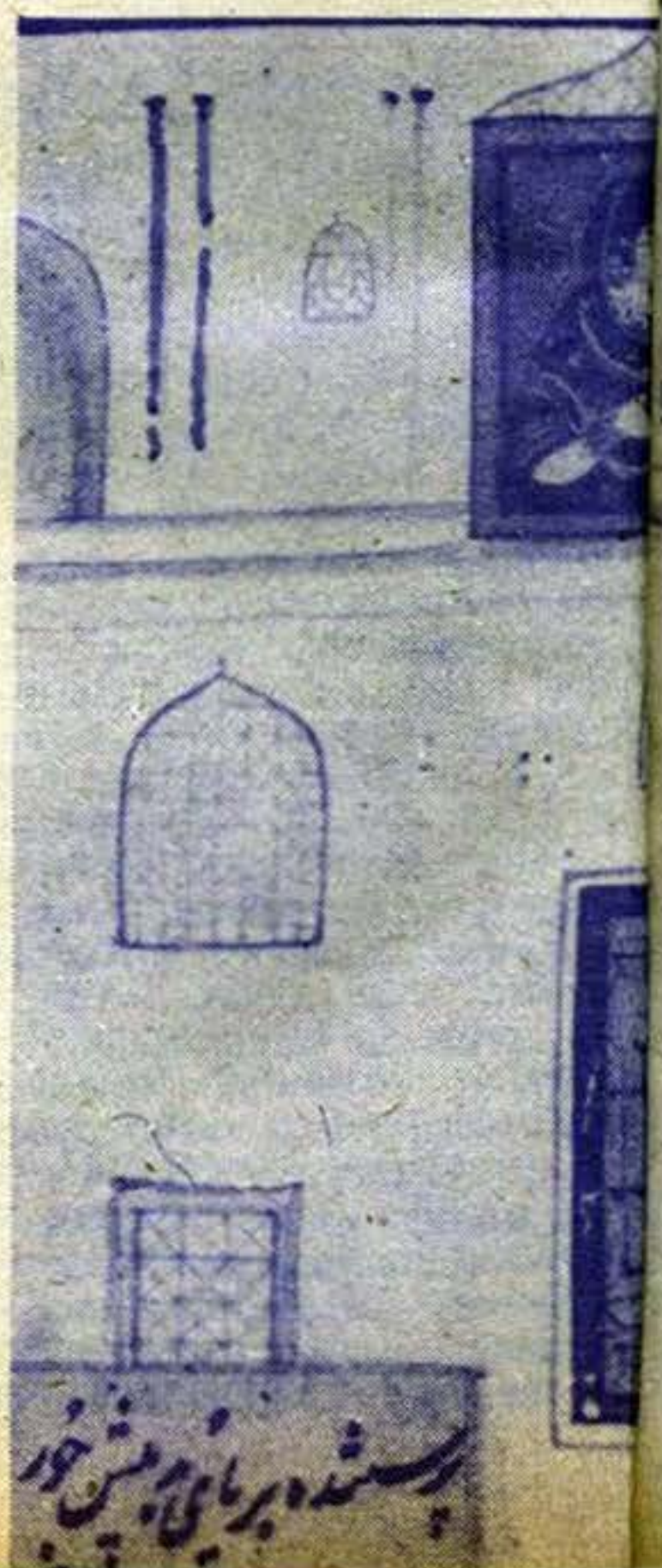

profesori de la Sfîntul Sava. Atragem însă atenția asupra lor, avizînd cercetătorii și iubitorii de frumos.

„Adusă de oștenii noștri de la Beci..."

Gruparea manuscriselor latine, nici pe departe atît de numeroase ca acelea slave sau grecești, nu comportă dificultăți. Prezența lor în colecțiile Bibliotecii Academiei Române este accidentală și nu legată de cultura noastră trecută, oricît am fi noi de stirpe latină.

Puține dintre ele au fost dăruite; cele mai multe au fost cumpărate, deși nu puțin sub două sute de volume, nu lipsesc nici aici piesele de excepție, socotind pe bună dreptate manuscrisele pe pergament din sec. XIV–XV din această categorie. Vom reține cîteva din ele pentru partea lor artistică sau pentru importanța lor istorică. Mai întîi un *Breviar* (carte de rugăciuni) de 245 file și foarte mici dimensiuni (12x8 cm), copiat într-o abație din Anglia la 1422 și dăruit Academiei de diplomatul N. Ciotori, în 1932 (ms. 70). Este o bijuterie de artă caligrafică și decorativă. Pergamentul fin, dar în același timp foarte rezistent, este acoperit cu ornamente ale literelor majuscule, lucrate în aur, albastru deschis, roșu, verde, cu frunze și lujeri ce încadrează adesea întreaga pagină. Aproape că nu există nici o filă fără astfel de excepționale compoziții, făcute în Occident, de obicei, de alte mîini decît cele care au copiat textul. Epoca în care a fost lucrat este perioada de aur a *Breviarelor*, destul de obișnuite în Occident, dar foarte rare în lumea noastră de dincoace de Carpați.

Din categoria manuscriselor de mici dimensiuni, păstrăm sub nr. 183 textul unei *Biblii* întregi, scrisă în sec. XIV. Este un volum de 617 file (13x9 cm) pe pergament de o excepțională finețe, scris în Franța, cu textul dispus pe două coloane și cu inițialele împodobite cu roșu, albastru, verde și galben. Grafia desăvîrșită este realizată cu cerneală rădăcinie și neagră. Este evidentă scumpătea materialului de scris, textul fiind concentrat pe spații restrînse, cu litera foarte fină, ce nu poate fi citită cu ochiul liber decît de oameni cu vederea foarte bună. Manuscrisul a fost dăruit Bibliotecii în anul 1968 de către dl. G. Florescu, din Statele Unite, nepotul regretatului istoric și genealogist G.D. Florescu (1893–1976), cunoscut mai ales prin contribuțiile sale la istoria Bucureștilor.

Tot din sec. XIV conservăm, sub nr. 40, un codice de preț, prin vechimea și arta caligrafică, cumpărat în anul 1922. Cuprinde comentariile fericitului Bonaventura la *Epistolele* Sfîntului apostol Pavel, întinse pe 104 file de pergament gros și este lucrat, după toate aparențele, în sudul Germaniei.

Din cele cinci antifonare (culegeri de cîntări religioase) pe care le deținem în colecții, toate de mari dimensiuni (56,5x40 cm), două reținatenția în mod deosebit, prin vechime și miniaturi. Mai întîi, manuscrisul cu nr. 3, cuprinzînd cîntările liturgice gregoriene de la Paști și pînă la Rusalii. Datează din sec. XV și este împodobit cu două excepționale tablouri: al Învierii și al Înălțării la cer, precum și cu mulțime de majuscule ornate. Coloritul cu aur, albastru, roșu, portocaliu, verde a rămas nealterat după mai bine de cinci veacuri.

Al doilea antifonar (nr. 1), de dimensiuni ceva mai mari (60x42 cm), alcătuit cu un secol mai tîrziu, este ilustrat cu trei miniaturi: Iisus coborît de pe cruce, într-o viziune artistică mai rar întîlnită, Bunavestire și Hristos și apostolul Ioan, îmbrăcați ca doi călugări dominicani. Amîndouă manuscrisele au legături solide din lemn, ferecate cu aramă și erau destinate stranelor la cîntările liturgice obișnuite.

I. Budai-Deleanu este prezentat în fondul latinesc cu lucrările sale de istorie consacrate originii dacilor și istoriei românilor, scrise la finele sec. XVIII (ms. 113–115). Manuscrisele sale, cele mai multe la fondul românesc, au o poveste interesantă. Rămas la Liov la una din fiicele scriitorului, au fost

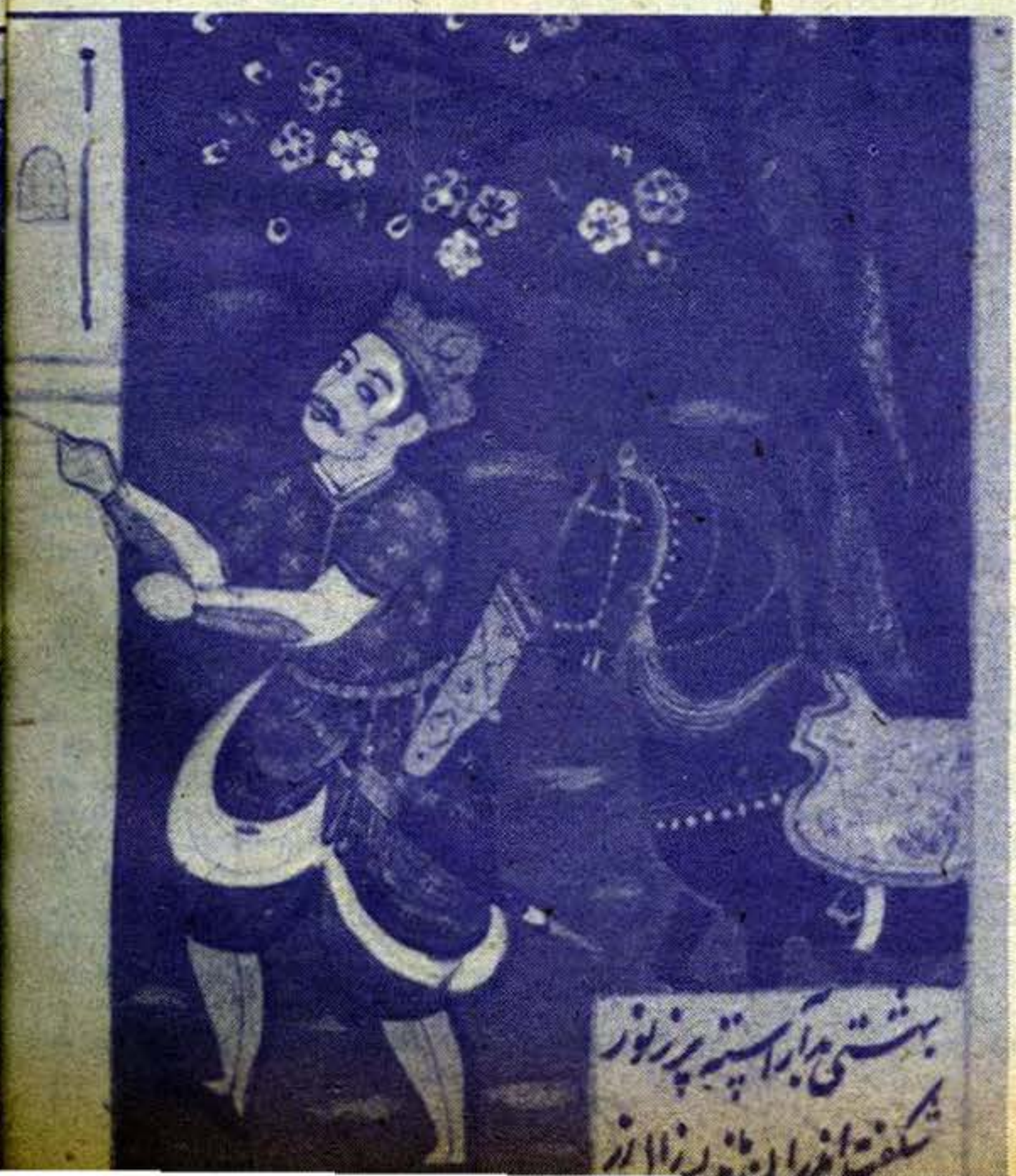

recuperate mai tîrziu, în veacul trecut, de către Gh. Asachi. Acesta le-a depus la Muzeul de Antichităţi, de unde pe la 1902-1903 au trecut în patrimoniul Academiei Române.

Vom încheia trecerea în revistă a manuscriselor latineşti cu un volum destul de interesant pentru istoria noastră. Este vorba de opera relativă la slujbele sfinţilor *(Rationale divinorum officiorum)* scrisă de francezul Guillaume Durand, teolog şi specialist în drept canonic pe la sfîrşitul sec. XIII. Exemplarul nostru este o copie pe pergament de la 1370, frumos scris, cu multe iniţiale împodobite, avînd 271 file de dimensiuni 45x33 cm (ms. 2). El a făcut parte din biblioteca vreunei mănăstiri austriece, unde a fost găsit de oştenii lui Şerban Cantacuzino, participanţi alături de turci la asediul Vienei, care l-au adus în ţară şi l-au dăruit fratelui domnului, stolnicului Constantin Cantacuzino. O însemnare a acestuia se referă la cele întîmplate: „Ceastă carte veche şi grea este adusă de oştenii noştri ce au oştit cu turcii la Beci. Dent-acolo luată, mergînd la anul de la spăsenia lumii 1683, meseţa mai, cîndu creştinătatea au bătut toată puterea turcească şi i-au gonit cu mare ruşine d-acolo, luîndu-le şi toată avuţiia şi armele. Cap oştilor tuturor creştinilor fiind Ioan al treilea, craiul leşăscu. Deci (...rupt) şi Carol duca al Lotaringhiei ce era şi cumnat (...rupt) împărat al romanului, iar al turcilor era vezirul Cara Mustafa...".

Manuscrisul s-a păstrat în familia Cantacuzino şi după tragedia trăită de stolnic şi urmaşi, iar la începutul veacului nostru aparţinea dr. Ioan Cantacuzino. Acesta l-a dăruit Academiei Române în anul 1905.

Bourul Moldovei

Ultimul fond de manuscrise streine din care am vrea să desprindem cîteva volume pentru ilustrarea subiectului nostru este cel oriental. Sub această denumire noi înţelegem nu numai manuscrise ale culturii islamice, indiferent de limbă, ci şi manuscrise ce aparţin culturilor armeneşti, evreieşti, tibetane, indiene etc. Căci Biblioteca deţine cîteva piese şi în aceste limbi.

Cele mai multe volume provin de la Muzeul de Antichităţi. Unele au fost donate de către D.A. Sturdza, episcopul Melchisedec sau au aparţinut bibliotecii mitropolitului Iosif Naniescu. Aproape jumătate din totalul de 415 volume au fost cumpărate de Bibliotecă, începînd cu ultimul deceniu al veacului trecut. Numeroase manuscrise sînt poetice, cuprinzînd copii cu versuri din marii poeţi persani şi arabi (Saadi, Hafiz, Rumi, Firdousi, Djami, Khayyam etc.), sau încercări de gramatică arabă şi persană. Interesante, fără îndoială, pentru specialiştii în materie, dar inabordabile pentru cititorul de rînd, le vom lăsa, deci, celor dintîi şi vom reţine cîteva manuscrise frumos ornamentate şi miniate, căci acestea grăiesc tuturor limbilor şi culturilor, asemeni muzicii şi sculpturii.

Pentru a împăca ştiinţa cu arta vom pomeni prezenţa în fondul oriental a unui manuscris turcesc de cosmografie universală, scris la 1648 (ms. 265) şi atribuit învăţatului Kiatib Celebi. În pofida faptului că volumul este deteriorat de umezeală, păstrează un mare număr de hărţi lucrate în culori, încă bine păstrate; este o dovadă în plus a cunoştinţelor întinse de geografie pe care le aveau, nu numai arabii, ci şi turcii. Important pentru colecţia noastră literară este şi copia lucrată cu aur şi ilustrată cu cîteva miniaturi după *Divanul* lui Hafiz, manuscris persan din anul 1499 (ms. 101).

Bogat ilustrat, cu superbe frontispicii, chenare şi 36 miniaturi de mare frumuseţe, este şi manuscrisul 386, cu textul persan al *Cărţii adevărului şi cinstei omenirii* de Mohammad ibn Eskandar-el Sirvani, scris la începutul veacului trecut.

De încă mai mare valoare este manuscrisul persan 333, cu textul celebrei opere a lui Firdousi: *Şah-name* (Cronica regilor). Volumul a fost lucrat în sec. XVII, este perfect conservat şi împodobit cu 78 miniaturi, care confirmă, într-adevăr, definirea miniaturii ca operă a supremului rafinament al penelului. Manuscrisul de la Biblioteca Academiei este o raritate în contextul multor biblioteci deţinătoare de valori orientale.

Trei volume de *Coran* (ms. 332, 366, 394) în limba arabă, datate de la finele veacului XVIII, desprindem din numeroasele texte sacre islamice. Arabescurile în aur şi azur care le împodobesc, precum şi legăturile reprezentative ale artei arabe ce protejează volumele le impun ca pe cele mai somptuoase din întreaga colecţie a Academiei.

Dintre manuscrisele armeneşti îl reţinem pe cel ce este înregistrat sub nr. 356 - un codice pe pergament din sec. XV, de 304 file (13,5x10 cm), ce cuprinde imnuri religioase şi care a fost ilustrat cu numeroase miniaturi, frontispicii, vignete şi majuscule cu mult gust lucrate. Şi acest manuscris, ca şi cele pomenite mai sus, au fost cumpărate de către Bibliotecă după anul 1950.

În sfîrşit, dar nu în ultimul rînd, un rulou de 175x17 cm pe pergament, în ebraică, cuprinzînd istoria Esterei, se păstrează sub nr. 405. Manuscrisul a fost lucrat în Moldova, cum ne probează textul, înaintea căruia, într-un superb medalion, este redat bourul Moldovei. Anul copierii, 7181 (= 1673) este menţionat la sfîrşitul ruloului într-un medalion la fel de măiestrit lucrat, precum cel de la început. Textul este înconjurat pe toată lungimea lui de 20 miniaturi reprezentînd scene din dramatica ameninţare ce plana asupra poporului ales, din timpul captivităţii babilonice, de rolul jucat de frumoasa Estera şi Mardoheu în izbăvirea evreilor de sub răutatea lui Haman.

Cu aceasta încheiem excursul nostru în fondurile de manuscrise străine ale Bibliotecii Academiei Române, fonduri în care sînt conservate şi alte valori culturale reprezentative cu care ne mîndrim şi pe care spaţiul acestui articol nu ne-a îngăduit să le amintim. O vom face cu un alt prilej. ■

Prezentăm cititorilor noştri noi pagini dintr-un document inedit de un interes deosebit: Registrul cenzurii din anii 1939-1940, aflat în colecţiile Cabinetului de manuscrise al Academiei Române. Parcurgîndu-l, intrăm în culisele uneia dintre cele mai secrete instituţii, ale cărei reguli de funcţionare le cunoşteau prea puţini, dar a cărei existenţă afecta nu numai activitatea cotidiană a presei, ci însăşi imaginea pe care cititorul o percepea despre lumea în care trăia. După cum se poate observa şi din acest număr şi din cele ce vor urma, selecţia operată de cenzură, şirul de interdicţii cu care aceasta lucra, vizau nu numai evenimentele şi faptele politice, dar şi cele mai neaşteptate domenii ale vieţii cotidiene: meciuri de fotbal, reuniuni intime, petreceri la restaurant, accidente automobilistice etc. Între toate aceste interdicţii, aparent este greu de stabilit o legătură logică. Şi ea totuşi există: străduinţa Puterii de a construi o altă imagine a realităţii decît cea adevărată, de a propulsa această imagine în rîndul opiniei publice şi, în final, de a fi beneficiara acestei imagini deformate în unicul scop de a-şi menţine şi consolida autoritatea. În toate regimurile totalitare, cenzura a funcţionat ca un mecanism implacabil, vizînd nu numai închistarea gîndirii şi a libertăţii de expresie, ci înseşi resorturile intime ale legăturilor dintre populaţie şi Putere. Interpusă între acestea, cenzura a operat întotdeauna deformant şi mutilant.

Parcurgînd aceste pagini, cititorii vor zîmbi, desigur, adeseori, în faţa arbitrariului şi ininteligibilului unor directive ale cenzurii. Aceasta nu o face mai puţin odioasă.

La fel ca şi la episodul precedent, precizăm că, datorită numărului de pagini din amintitul registru (trei volume, format mare), textul l-am transcris selectiv, conform normelor ortografice actuale, păstrînd totuşi unele particularităţi ortografice ale originalului. Intervenţiile explicative şi notele de subsol ne aparţin. Nu am mai marcat, pentru cursivitatea lecturii, întreruperile din text.

AŞA NU NE PLACE ISTORIA!

FAŢA VĂZUTĂ ŞI CEA NEVĂZUTĂ A CENZURII

1939

13 martie. Publicarea periodicului *Garda financiară* a fost suspendată definitiv de Ministerul de interne. Secretarii nu o vor mai primi, iar d-nii cenzori vor refuza de a o citi.

15 martie, ora 17. Din ordinul d-lui colonel Hottineanu: 1) În procesul legionar de la Cluj se dă drumul la sentinţă (numai cei condamnaţi, fără achitaţi), fără compunerea consiliului; 2) În procesul comunist de la Galaţi, merge tot, afară de conţinutul actului de acuzare.

Se lasă desfăşurarea evenimentelor pe toate agenţiile. Nu putem ascunde faptele!

Ora 22.50. Direcţia presei comunică, din partea d-lui ministru Eugen Titeanu: ziarele relatînd situaţia politică internaţională vor scrie că *România, în mijlocul acestor frămîntări, rămîne pe poziţia ei şi nu înţelege să formuleze vreo revendicare.* Reportagiile brodate pe această temă vor fi lăsate.

Teatrul Naţional, ca instituţie nu se atacă. Se lasă criticile teatrale însă.

Cehoslovacia a păţit ce-a păţit din cauza lipsei de unitate naţională şi politică[1]. De asemenea, se poate vorbi de conducători.

Nici un cuvînt rău despre germani, sub nici o formă.

Să nu se scrie că în tot timpul acestei crize politice internaţionale contactul pe care România l-a ţinut cu capitalele ţărilor străine a fost „cordial". A fost contact pur şi simplu, nu „cordial" sau „afectuos". Aceasta mai ales în ce priveşte Ungaria.

17 martie, ora 2.15. Din ordinul d-lui colonel şef al cenzurii se lasă că guvernul (nu suveranul) român ţine contact permanent cu cancelariile străine şi îşi ia toate informaţiile în privinţa situaţiei din Rusia Subcarpatică[2].

19 martie, ora 20.25. Dl. director Dragu din Ministerul propagandei comunică urmă-

[1] La 15 martie 1939, are loc cotropirea întregului teritoriu cehoslovac de către Germania hitlerista (*Magazin istoric* nr. 3/1989).

[2] La 17 martie 1939, Ungaria horthysta a ocupat Ucraina Subcarpatica (care aparţinea Slovaciei). Autorităţile din această regiune solicitasera cabinetului de la Bucureşti alipirea la România, cerere respinsa de guvernul român, consecvent liniei sale politice de a nu face achiziţii teritoriale pe seama altor state.

toarele: s-au dat indicații ziarelor ca să nu publice fără comentar, dar cît mai în vedere, răspunsul pe care l-a dat dl. Litvinov notificării prezentate de ambasadorul Reichului la Moscova și prin care aducea la cunoștință faptul ocupării de către Germania a Boemiei și Moraviei.

În privința vizitei pe care o întreprinde actualmente dl. Kiosseivanoff, prim-ministrul Bulgariei, la Ankara, ziarele vor evidenția această vizită și o vor comenta, în sensul ca să se arate perfecta solidaritate ce domnește între statele membre ale Înțelegerii Balcanice, și cîteva cuvinte amabile față de Bulgaria vor fi îngăduite.

Articolele d-lui Iorga nu mai se cenzurează.

Să nu se scrie că am desființat legația de la Praga sau c-am făcut-o consulat. De asemenea, nici că Cehoslovacia nu mai are legațiune la noi.

Dl. Pantazescu mă informează că un cenzor a luat un șpalt ce a fost reținut de d-sa, pentru a-l vedea eu, și-l arată la cafenea. Sînt în curs de a cerceta această gravă și incalificabilă faptă. Dacă voi dovedi ca exact, voi lua măsurile cele mai severe.

21 martie, ora 12. Dl. secretar al Legației germane, Schmidt, s-a sinucis, trăgîndu-și un foc de revolver în abdomen. Se va cenzura. O atențiune deosebită.

23 martie. Domnii cenzori sînt rugați a fi atenți a nu se mai scrie nimic de arbitri la matchurile de footbal. Să se scrie numai: A arbitrat D...

D-nii cenzori care nu doresc să citească gazetele de sport, să le dea cenzorului care dorește și poate urmări dispozițiunile pentru aceste gazete, pentru a nu fi pus în situațiunea de a da afară pe cenzorul care va mai lăsa cea mai mică critică la adresa arbitrilor de footbal.

14 aprile, ora 21. Cu începere de la această oră și dată, dl. colonel Dan Pascu este numit șef al cenzurii. Mulțumesc colaboratorilor pentru concursul dat. Colonel Radu Hottineanu.

Ora 22. Luînd în primire serviciul cenzurii, prima datorie este să aduc respectuoase și prietenești mulțumiri fostului șef al acestui serviciu, dl. col. Radu Hottineanu, căruia cu toții trebuie să-i recunoaștem meritul de a fi organizat, condus și închinat toată puterea sa de muncă, timp de aproape trei ani de zile, asigurîndu-l în același timp de tot respectul, stima și iubirea noastră.

Rog pe toți colaboratorii mei să-mi dea același neprecupețit concurs, ca împreună să putem învinge greutățile timpurilor prin care trecem și printr-o armonioasă colaborare să corespundem încrederii ce s-a pus în noi. Lt. col. Dan Pascu.

1 mai. Nu se va mai publica absolut nimic în legătură cu deplasările și vizitele d-lui președinte al Consiliului de Miniștri (fie oficiale, fie de interes particular), decît după ce mi se va comunica mie pentru verificare exactitatea și oportunitatea publicării.

D-l subsecretar de stat [la interne] Gavrilă Marinescu a suferit un accident cu mașina, fără nici o urmare, în dreptul comunei Săftica. Nu se va publica absolut nimic în ziare.

Astăzi au avut loc 2 întruniri.

1) A breslelor unde a vorbit d-l prim-ministru, d-l ministru Ralea, întrunire ce se va bucura de cea mai largă publicitate și pentru care Direcția

Ernest Urdareanu, ministrul Casei regale și unul dintre intimii colaboratori ai regelui Carol II

presei a dat instrucțiunile necesare. Se va controla cu toată atențiunea textul discursului d-lui prim-ministru după versiunea oficială cu cele ce apar în presă.

2) O întrunire a gărzilor Frontului Renașterii Naționale la Camera de Comerț unde, de asemenea, a vorbit d-l prim-ministru. Despre această întrunire nu se va publica absolut nimic, nici că a avut loc, deoarece urmează să apară în ziua de 3 mai.

Ora 21.50. Nu se va lăsa nici o telegramă sau corespondență în care se va vorbi despre o interpelare din Camera Comunelor făcută de un deputat laburist d-lui Chamberlain și nici răspunsul primului ministru britanic. Această interpelare se raportă la anumite revendicări în Balcani (Bulgaria, România, Grecia).

2 mai. Dacă se va publica articole privitoare la opera unui sculptor Baratzchi și Horea Oprescu, despre unele statui ce urmează să fie instalate la intrarea Parcului Național, nu se va da bun de imprimat decît după ce mi se va citi și mie aceste articole.

3 mai. Nu se va publica nimic despre campania împotriva firmei „Adesgo" ce va începe în ziarul *Porunca vremii*. De asemenea, în ceea ce privește firma „Porcelanul".

Dl. director Dragu comunică: a dat ziarelor indicații în ce fel să anunțe vizita în România a generalului Weygand[1]. Articolele vor apărea mîine dimineață, fiind autorizate cu condiția să anunțe următoarele:

1) Că generalul a fost trimis în misiune de guvernul francez în Iran, la serbările căsătoriei prințului moștenitor;

2) Că la întoarcerea în patrie, el se va opri pentru 2

[1] Maxime Weygand (1867-1965), general francez, șef de stat major (1914-1923) al mareșalului Foch; în mai 1939, la înapoierea de la Teheran s-a oprit la București, unde a avut unele contacte cu oficialități românești, între care V. Slăvescu, ministrul înzestrării armatei, care notează în însemnările sale: „Îmi face o impresie masivă, de om dintr-o bucată" *(Magazin istoric,* nr. 2/1989).

zile în România.

De asemenea, ziarele vor sublinia valoarea personalității militare și intelectuale a oaspelui, insistînd îndeosebi asupra calităților sale de scriitor, academician etc., adică evitînd prea mult accent asupra laturii războinice.

4 mai. Articolul *Polonia o necesitate europeană* din ziarul *Semnalul* se va reține pîna la noi dispoziţiuni din ordinul Dir[ecţiunii] presei.

5 mai. În chestiunea general Weygand. Va apare ca a sosit cu un avion (fara a se specifica nimic altceva), ca a fost primit de membrii Legației franceze și de reprezentantul Ministerului aer și marina (nu de membrii guvernului). Nimic despre programul șederii în țară care nu s-a făcut încă. Aceleași date biografice și în același spirit ca în ziarele de azi.

Pe viitor în gazetele sportive, ca și în paginile sportive ale cotidianelor nu se va mai face polemica și intrigarie pe seama modului cum se selecționează echipele și nu se va mai lăsa publicarea a tot felul de articole în cari se spune că unele echipe vînd matchurile pentru a prilejui retrogradarea altora din divizia A în divizia B. Cluburile își apara întotdeauna cinstit șansa, iar cele scrise sunt de domeniul fanteziei și al șantajului.

6 mai. Nu se va publica nimic cu privire la nenorocirea întîmplata pe lacul Tei, unde 2 lucratori de la primaria Capitalei s-au înecat.

Nu se mai scrie absolut nimic despre audiențele la M.S. Regele, decît daca se primește comunicat oficial.

Ora 11.30. Nu se va mai da un bun de imprimat nici unei declarațiuni — orișicui și orișiunde ar fi fost facuta — de către dl. ministru Gafencu. Se poate lasa numai faptul primirii la Timișoara și în alte orașe, fara însă declarațiuni din partea d-lui ministru.

7 mai. Astăzi a avut loc matchul România-Iugoslavia. Nu se va publica nici o critica la adresa arbitrului.

8 mai. Am cumpărat un aparat de radio pentru serviciu. Nimeni nu va umbla la

1 mai 1939 – în fața Palatului regal

acest aparat afara de d-nii cenzori și cu mine. Rog a se umbla cu atenție și numai de acei cari cunosc modul de manipulare. O lampa arsa costa 2 000 lei.

9 mai. Daca în cronica judiciara se va vorbi despre un proces între un dn. Livezeanu și Societatea „Buhuși", nu se va lăsa sa apara nimic. De altfel, toate faptele de la cronica judiciara vor apare cît mai reduse și se vor elimina pe cît posibil numele magistraților.

Este liber sa apara: 1) Discursul d-lui prim-ministru Calinescu și discursul d-lui Nicolae Iorga astăzi la Palatul regal; 2) Comentarii asupra acestor discursuri daca sînt foarte favorabile; 3) Expunerea de motive a noii legi electorale (text); 4) Legea electorala (text); 5) Convocarea corpului electoral (text); 6) Referatul d-lui ministru de justiție catre M.S. Regele pentru punerea în disponibilitate a președintelui Curții de Apel din București.

Nu va apare nimic: 1) despre tratativele economice ce se duc la M[inisterul] economiei naționale cu delegații englezi. Este surprinzator cum dl. cenzor Cheorpec a dat drumul în ziarul *Semnalul* să apara parerile unui dn. Calinescu despre aceste tratative, fapt ce a indispus atît delegații engleji cît și pe dl. ministru Bujoiu. 2) Despre tratativele ce se duc cu delegația germana ce se află în țara în vederea încheierii unui acord economic.

Din ordinul d-lui prim-ministru Armand Calinescu nu apare nimic în gazete care ar putea sa indispuna cercurile turcești. Mai ales, mare atenție cu privire la războiul din '77, sa nu se scrie ca au fost înfrînți, ca au fost batuți de români.

Ziarele sa scrie ca dl. profesor Nicolae Iorga a fost îmbracat, la serbarea de ieri, în uniforma de consilier regal și nicidecum în uniforma Frontului Renașterii Naționale.

Telegrama „Rador" sau oricare altă telegramă care anunță decorarea marelui Voevod Mihai de către dl. Adolf Hitler poate să apară.

11 mai. Astăzi la orele 12.30 a fost semnat acordul economic anglo-român. Textul acordului va fi trimis presei prin Ministerul de externe. Deci se va putea publica textul acestui acord fără nici un comentariu.

Nici un ziar nu va apare mîine fără să publice cele 27 telegrame primite de dl. prim-ministru și cari toate se referă la donațiuni în folosul „Fondului Înzestrării Armatei". Se va telefona celor 4 ziare mari ca să le publice cu litere speciale.

12 mai. Din ordinul d-lui prim-ministru, dacă în listele acelora care oferă obolul lor în folosul armatei se găsesc și nume evreiești nu apar.

13 mai. Reamintesc din nou dispoziţiunea că nu se admite sub nici o formă atacuri la adresa șefilor de

state străine, precum nici a personalităților de seamă. În cazul cînd s-ar scrie asemenea lucruri, rog să fiu întrebat. Rog a depune toată atențiunea în citirea articolelor de fond, mai ales la acelea cari se referă la politica internațională.

24 mai. Din ordinul d-lui ministru al justiției [Victor Iamandi], prelungirea aplicării pedepsei cu moartea pe un an de zile *nu* apare în nici un ziar și sub nici o formă.

Rog pe d-nii cenzori a verifica „mica publicitate" a ziarelor unde a început din nou să apară anunțuri de prezicători, ghicitori, intermediari de căsătorii, anunțuri ce sînt complet interzise să apară.

25 mai. Faptul că dl. Hans Hedrich, reprezentantul comunității germane în România, a fost primit în audiență de dl. prim-ministru poate să apară, însă fără nici un comentariu.

În ziarul *Timpul* va apare un studiu statistic asupra alegerilor și al numărului probabil de alegători. Acest studiu apare însă cu cifrele reduse la jumătate, adică în loc de 4 200 000 alegători probabil se va publica numărul 2 100 000 alegători cari vor lua parte la vot[1].

27 mai, ora 3. Din lista de subscriitori la fondul de înzestrare a oștirii am scos numele d-lor N. Titulescu, V. Madgearu, I. Inculeț.

29 mai. Nu vreau să scriu ceea ce simt. Pentru că ceea ce se întîmplă se face ori din neglijență condamnabilă, ori din rea voință. Ori una, ori alta, nu mai poate fi tolerată sub nici o formă și voi lua măsuri dureroase pentru cei cari nu se conformează și nu respectă dispozițiunile ce se dau.

Astfel s-au dat ordine scrise și verbale să nu se mai facă reclamă polițiștilor cari cercetează diferite infracțiuni Asta le este meseria lor. Ce s-ar întîmpla dacă fiecare funcționar care întocmește un referat frumos ar fi citat în jurnale?

30 mai. Dl. prim-ministru a aprobat apariția revistei *Azi.*

6 iunie, ora 22.30. Azi după-amiază a fost un incendiu la tabăra străjerească. *Nu apare nici un cuvînt.*

9 iunie. Este pentru ultima dată că scriu în această condică despre obligațiunea d-lor cenzori de a veni exact la serviciu. Este un lucru ce nu-l pot tolera sub nici o formă și pentru nici un motiv.

17 iunie. Azi noapte dl. cenzor Brăescu a comis o gravă abatere în serviciu, lăsînd să se publice în ziarul *România* un reportaj asupra călătoriei d-lui ministru Gafencu în străinătate[2].

Este un fapt cunoscut și reamintit de noi în toate ocaziunile (recent, cu ocazia reținerii a două articole din *Curentul* și *Universul* venite tot de la Ankara) că asemenea comentarii nu se publică fără aprobare specială.

Totuși dl. cenzor Brăescu n-a găsit de cuviință nici măcar să mă întrebe pe mine dacă aceste comentarii pot să apară. Observațiile primite de la dl. prim-ministru le trec asupra d-lui cenzor Brăescu, care a pus într-o lumină foarte urîtă întregul serviciu al cenzurii. Reamintesc, deci, dacă trebuie să mai fac acest lucru, că nici un comentar în legătură cu politica noastră externă nu se va publica fără a fi și eu întrebat.

Se cenzurează numirea d-lui Georgescu[3] în postul de director al Operei Române.

19 iunie. Ordinea de servi ciu a d-lor cenzori pe timpu de la 21-30 iunie, inclusiv d la orele 10.30 la 13.30 miercuri, 21 — I. Opriș, joi 2 — V. Cheorpec, vineri 23 — Al. Tisescu, sîmbătă 24 — Victor Mocanu, luni 26 — Al Predescu, marți 27 — C.D Pantazescu, miercuri 28 — Gh. Nicola, joi 29 — Gr. Eremiescu, vineri 30 — Virgi Carianopol.

24 iunie, ora 13.45. S-a semnat pactul franco-turc[4]. Se va înregistra știrea și se va lăsa a se face comentarii. *Însă* fără explozii de bucurie, fără exagerațiuni și fără titluri bombastice. În comentarii nu se va face nici o legătură între Înțelegerea Balcanică și pactul franco-turc. Noi trebuie să avem o atitudine absolut neutră în această chestiune.

26 iunie. Rog atenție la discursul ținut astăzi la Senat de dl. g-ral Sichitiu[5]. Nu se va trece nimic demoralizant, nimic care să lase impresia că țara noastră nu este pregătită din punct de vedere tehnic. Nu se va trece intervenția d-lui Iorga și nici a d-lui ministru Slăvescu, pentru că din ele reiese cuprinsul îngrijorător al discursului d-lui g-ral Sichitiu.

28 iunie. Rog toată atenția la discursul ținut astăzi la Senat de dl. profesor Iorga. Se va publica ținîndu-se seama de stenogramă, dar numai sub forma acceptabilă pentru actualul regim, cenzurîndu-se părțile acelea în cari se fac destăinuiri ce nu interesează opinia publică, precum și chestiunile personale.

29 iunie. D-l ministru Gafencu ne-a făcut atenți asupra gravității situației politice din Europa și socoate că nu este momentul ca opinia publică să fie alarmată cu titluri de senzație, chiar dacă ele reprezintă realitatea. Este momentul cînd se cere serio-

---

[1] La 1 și, respectiv, 2 iunie 1939 au avut loc alegeri pentru Adunarea Deputaților și pentru Senat, la care au luat parte barbații și femeile care împlinisera vîrsta de 30 ani. Dupa cum consemneaza ziarul *Timpul*, in listele electorale au fost inscrisi 2 025 123 cetateni; au fost alesi 258 deputati din 462 candidati. Pentru prima data, in Senat a fost aleasa o femeie.

[2] În luna iunie, Grigore Gafencu, ministrul de externe, a vizitat Turcia și Grecia, în scopul întăririi legăturilor tradiționale cu aceste țări și al consolidării Înțelegerii Balcanice. „Calatoria d-lui Grigore Gafencu la Ankara și Atena — scria *Timpul* din 20 iunie — a insemnat in actuala criza internationala o reconfortanta afirmare a spiritului pacific, al solidaritatii și, in același timp, a hotaririi Intelegerii Balcanice de a-și apara independenta".

[3] George Georgescu (1887-1964), dirijor român, membru corespondent al Academiei Române, artist al poporului, director al Operei Române și, timp de peste patru decenii, al Filarmonicii din București.

[4] La 23 iunie 1939 s-a semnat o declarație franco-turca prin care sînt stabilite condițiile ajutorului mutual în caz de agresiune.

[5] În cadrul discuției la mesaj, la Senat, generalul de corp de armata în rezerva Ion Sichitiu și-a exprimat unele temeri privind înzestrarea și pregatirea oștirii române (*Magazin istoric*, nr. 3/1989).

zitate și bun simț din partea tuturor.

30 iunie. Mîine seară sosește în țară Ahmed Zogu, fostul rege al Albaniei. Nu se publică absolut nimic despre această vizită sau în legătură cu ea.

Nu apare nimic în ziare despre accidentul de automobil suferit de d-na Sanda Mironescu, soția consilierului regal [G.G. Mironescu].

6 iulie. Nu mai apare nici un proces de dezertare indiferent unde a fost judecat. Nu apare nimic despre judecata și achitarea avocatului [Lucrețiu] Pătrășcanu ce a avut loc astăzi la Tribunalul militar al Corpului II Armată.

7 iulie. Rog din nou a se citi ordinile din această condică. O dovadă că nu se citește sau nu se reține ce este scris este că d-nii cenzori de azi-noapte au cenzurat informația dată la cronica judiciară în privința procesului Musceleanu [profesor, acuzat de fals în acte publice]. D-nii cenzori de azi-dimineață și azi după-amiază, și anume Opriș, Irimescu, Predescu și Cheorpec, au dat drumul acestei informațiuni care a apărut în *Timpul* și *Evenimentul*. Ne facem pur și simplu de rîs. Toate aceste greșeli se sparg numai în capul meu. Pînă cînd?

10 iulie. Dl. cenzor Carianopol se amendează cu leafa pe 2 zile pentru lipsa nelegală de la serviciu.

11 iulie. Știrea că dl. prim-ministru a primit astăzi în audiență la Ministerul de interne pe dl. Const. I.C. Brătianu însoțit de dl. Gh. Brătianu se poate publica sub forma asta și fără comentarii.

Nu se publică întrevederea între dl. prim-ministru cu dl. consilier regal Vaida Voevod și nici că a primit în audiență pe dl. Fabricius.

14 iulie. La înmormîntarea prof. Costăchescu[1] să se observe cu mare atenție să nu fie trecute numele d-lor Maniu, Mihalache, Lupu etc. Atenție de asemeni la discursuri.

21 iulie. D-nii cenzori sînt rugați să răspundă la cine dintre d-lor se găsește cartea intitulată *Istoricul FRN* de col. Petrescu, fost prefect.

25 iulie. La Bran, o camionetă a Serviciului regal a ciocnit o căruță. Se cenzurează știrea. Conform unei rugăminți vechi a Sf. Patriarhii, dacă la cronicile judiciare vine darea în judecată a unei fețe bisericești — preot, diacon etc. — pentru prestigiul bisericii române se va cenzura.

26 iulie. Azi M.S. Regele pleacă într-o croisieră pe mare. Se va da în această privință un comunicat oficial ce urmează să apară în toate ziarele. Afară de acest comunicat, care mi se va arăta mai întîi mie, *nu* apare absolut nimic în presă despre plecarea M.S. Regelui din țară. Nici un comentar, nici o informație asupra destinației sau scopului acestei călătorii nu apare. Nu apare de asemenea nici Înaltul decret prin care puterile regale sînt transmise Consiliului de Miniștri pe timpul lipsei din țară decît dacă se primește dispoziție din partea d-lui prim-ministru.

28 iulie. Nici o gazetă, în special acelea care apar în limba germană (*Bukarester Tageblatt* etc.) nu mai au voie să scrie „Landesführer Fabricius" sau alt nume de conducător german din România, la care să se adauge cuvîntul „Führer". Se va cenzura oriunde va fi găsit, acest cuvînt care poate avea dublu înțeles.

3 august. Nici un fel de atac la adresa Ungariei și Bulgariei, nici un fel de comentar în privința relațiunilor noastre cu aceste țări; *s-a terminat.*

Nu apare nimic în gazete relativ la împrumutul de 500 000 000 pe care primăria l-a făcut la C.E.C.

4 august. Trebuie să apară informația că dl. președinte al Consiliului de Miniștri și ministru ad-interim la armată, Armand Călinescu, a inspectat în zilele de 3 și 4 august următoarele stabilimente militare: Arsenalul armatei, Pulberăria Dudești și Pirotehnia armatei. Fără comentarii.

5 august, ora 19.30. Cu ocazia zilei de mîine, 6 august, ziarele sînt libere să publice dări de seamă, reportagii, articole cu privire la aniversarea a 25 ani de la luptele purtate pentru întregirea neamului. Să se observe însă ca nu cumva să se scrie ceva jignitor, subiectiv, la adresa

---

riei. ca firea lui veșnic banuitoare e o forma de prudența fața de șmecherii care roiesc in jurul unui ministru" (*Magazin istoric*, nr. 7.8/1989).

---

[1] N. Costachescu (1876-1939), chimist, profesor și decan al Secției de chimie de pe lînga Politehnica din Iași, membru al Academiei Române; ministru al educației naționale (1928-1931) și președinte al Senatului (1932-1933). C. Kiriței scria in *Universul* din 18 iulie: „[N. Costachescu avea] un suflet cinstit, un gînd fara prihana, inadaptabil la arta prefacato-

Generalul Weygand (X) la plecare, în Gara de Nord, împreuna cu generalul V. Dombrowski (XX), primarul general al Capitalei

Germaniei. Înşirare de fapte, fără adjective — da! Cuvinte tari, ofensatoare — nu!

14 august. Mare atenţiune. Nu se va publica nimic în ziare referitor la decretul ce va apare astăzi sau mîine în *Monitorul oficial* cu privire la inventarierea tuturor materiilor prime aflate în fabrici şi cari au fost puse la dispoziţia armatei.

Ziarele vor trimite reportagii cu privire la intrarea noastră în război în anul 1916. D-nii cenzori vor observa ca să nu apară aprecieri injurioase la adresa Germaniei, Ungariei şi Bulgariei.

17 august. Apare în ziare şi la radio agresiunea contra unei patrule româneşti de către o patrulă ungurească, în care am avut 2 morţi şi un rănit.

Nici un comentariu marginal privind incidentul de frontieră româno-maghiar.

18 august. Se va publica informaţia despre demisia lui Max Auşnit de la Reşiţa.

23 august. În chestiunea pactului de neagresiune germano-rus *[Magazin istoric*, nr. 12/1989] se vor publica toate telegramele străine precum şi comentariile ce eventual s-ar transmite. Nu se vor face însă deocamdată comentarii din partea noastră.

Noile direcţiuni primite de la Ministerul de externe precizează că faţă de împrejurările actuale externe conduita presei noastre trebuie să fie următoarea:

1) Se va lăsa să apară telegramele şi comentariile primite din străinătate cu indicarea obligatorie a sursei din care provin. În cazul că aceste ştiri sau comentarii sînt date de la corespondenţii ziarelor prin fir telefonic sau dacă se indică că ştirile au apărut în presa străină, voi fi imediat anunţat pentru a aviza împreună cu dl. cenzor respectiv sau după caz vom lua avizul Ministerului de externe.

2) S-a cerut ziarelor prin direcţia presei a se publica toate telegramele privind pe cele doua grupari de puteri pentru a pastra o linie de obiectivitate deplină, selecţionîndu-se pe cît posibil în paginile ziarelor de o parte telegramele reprezentînd interesele Axei, iar de alta parte interesele puterilor democrate.

3) Se va observa cu strictete ca titlurile ce se dau acestor telegrame sa nu fie exagerate ca forma, sa fie egale pentru cele doua surse de telegrame şi cuprinsul lor sa fie conform cu textul telegramelor.

4) În ceea ce priveşte comentariile presei noastre, se va permite publicarea numai daca ele sînt perfect obiective şi în cadrul telegramelor primite.

5) Se va evita cu desavîrşire a se discuta punctul de vedere al ţarii noastre sau orice apropou în privinţa atitudinii noastre faţa de evenimentele externe. Noi nu luam partea nimanui, nu atacam pe nimeni, nu simpatizam nici un grup de puteri şi înţelegem sa ne aparam numai daca vom fi atacaţi.

27 august. Ziarul *Universul* va publica un reportaj inspirat de guvern în care se va arata ca pactul de neagresiune oferit de guvernul român guvernului ungar nu a fost acceptat ca nefiind oportun în împrejurarile actuale. Se va lasa sa apara în forma în care este scris de ziarul *Universul*. Acest reportaj nu va apare absolut în nici un alt ziar sub nici un motiv. Rog discreţie absoluta în aceasta chestiune, iar explicaţiile ce eventual ar fi cerute de alte ziare le dau numai eu.

Cu privire la numarul ultim al revistei *L'Illustration* care are 2 pagini în care se vorbeşte despre România, nu se va lasa sa apara nici un fel de comentariu.

Nu se va scrie nimic — nici în *Argus* — despre audienţele d-lor miniştri ai Angliei şi Germaniei — Hoare şi Fabricius — la dl. ministru.

30 august, ora 12. Daca vin în ziare stipulaţiunile pactului secret dintre germani şi ruşi, nu merg. ■

(Va urma)

Prezentare şi selecţie
Ioan LĂCUSTĂ

CĂRŢI SOSITE LA REDACŢIE

• **Gh. Buzatu — MAREŞALUL ANTONESCU ÎN FAŢA ISTORIEI** vol. I (*în colaborare cu* **Stela Cheptea, V.F. Dobrinescu, I. Saizu**).

Iaşi. 1990. 504 pp., 50 lei: volumul V/1 al seriei **ROMÂNII ÎN ISTORIA UNIVERSALĂ** cuprinde documente, marturii şi comentarii despre cel ce s-a aflat în fruntea destinelor româneşti între 5 septembrie 1940 şi 23 august 1944.

• Prof. univ. dr. **Ştefan Ştefănescu — ISTORIA MEDIE A ROMÂNIEI. Partea I-a** (sub egida Universităţii Bucureşti - Facultatea de istorie).

Bucureşti. 1991. 172 pp., 71,20 lei: sinteza universitara a cercetarilor privind Principatele române - originea şi afirmarea lor (sec. III-XIII) - cu prezentarea principalelor izvoare, într-o investigaţie istorica ce cuprinde întreg spaţiul central şi sud-est european, de care poporul nostru a fost şi este strins legat.

• **Pamfil Şeicaru — NICOLAE IORGA.**

Editura „Clio". Bucureşti. 1991. 143 pp., 40 lei: în 1957, la Madrid, Pamfil Şeicaru publica aceasta evocare pe care singur o intitula „schiţa de portret".

• **Vasile V. Muntean — CONTRIBUŢII LA ISTORIA BANATULUI** (cu o **Precuvîntare** de Înalt Prea Sfinţitul Mitropolit dr. **Nicolae Corneanu** şi **Postfaţă de prof. dr. doc. Valentin Al. Georgescu**).

Timişoara. 1990. 288 pp.: pagini din istoria frumoasei provincii istorice româneşti, de la origini şi pînă la 1918.

• **Ioan Dumitru — SPIONAJUL MAGHIAR ÎN ROMÂNIA. 1918-1940.**

Editura „Concordia". 1990. 94 pp., 25 lei: lucrarea inaugurează colecţia „Restituiri", prezintă o sinteză informativa realizată de un ofiţer român din Serviciul Secret de Informaţii, referitoare la organizarea serviciilor de spionaj şi contraspionaj ungare, obiectivele şi metodele lor de lucru în România.

• **Camilo José Cela — FAMILIA LUI PASCUAL DUARTE** (cuvînt înainte şi traducere de **Ana Vădeanu**).

Editura „Libra". Bucureşti. 1991. 195 pp., 80 lei: romanul care l-a consacrat pe scriitorul spaniol, laureat al Premiului Nobel pentru Literatura. 1989.

Declanșată la scurt timp după arestarea mareșalului Antonescu și a principalilor săi colaboratori, acțiunea militară împotriva trupelor germane avea să ducă, pînă la 31 august, la eliberarea completă a teritoriului național aflat sub jurisdicția guvernului român de atunci. Concomitent cu lichidarea rezistențelor germane din interiorul țării, forțele armate române au executat o operație strategică de mare importanță pentru desfășurarea ulterioară a evenimentelor militare, acoperind frontierele de atunci ale țării, anihilînd încercările trupelor germane și ungare de a-și instala dispozitivul de apărare pe Carpați și a cuceri astfel întreaga Transilvanie. Prin acțiunile hotărîte și imediate ale armatei, guvernul român punea în practică încă din primele ore ale existenței sale una din principalele condiții formulate de Națiunile Unite pentru încheierea armistițiului: participarea armatei române la efortul general pentru înfrîngerea militară a celui de al III-lea Reich.

În prima decadă a lunii septembrie, unitățile armatelor 1 și 4 române au respins o puternică ofensivă germano-ungară, menținînd libere trecătorile din Carpați; trupele sovietice, sosite între timp pe noul aliniament al frontului, participă alături de români la ample acțiuni ofensive pe un front de circa 900 km (la începutul lui septembrie), de 200 km (la 26 septembrie) și 120 km (la 12 octombrie), respingînd, prin lupte extrem de grele, forțele germano-ungare pe o adîncime de 350 km. După eliberarea Clujului (11 octombrie), Oradiei (12 octombrie) și a altor sute de localități transilvane, la 25 octombrie 1944, trupele inamice au fost alungate dincolo de granită, la vest de Carei și Satu Mare. Pentru refacerea unității Transilvaniei și redobîndirea frontierei de vest a țării au luptat 525 702 militari români, dintre care 58 330 au fost uciși, răniți sau declarați dispăruți.

Începînd cu 24 septembrie 1944, în funcție de evoluția evenimentelor în diferitele sectoare ale frontului, unități militare române, în cooperare cu trupele sovietice, au acționat pe teritoriul Ungariei, în zone importante ale dispozitivului strategic inamic (Debrețin, Nyiregyhaza, cursul mijlociu și superior al Tisei, pe valea Hernadului, în masivii muntoși Hegyalja, Bükk și Matra și mai ales pe căile de acces și în interiorul Budapestei). Pătrunzînd în dispozitivul inamic pe o adîncime de 250-300 km, unități ale armatelor 1 și 4 române (circa 210 000 luptători) au cucerit, pînă la 15 ianuarie 1945, un teritoriu de 25 000-30 000 km pătrați, inclusiv 1 237 localități, dintre care 14 orașe. În cursul acestor operații, trupele române au plătit un greu tribut de sînge: 42 700 morți, răniți și dispăruți.

Începînd cu 18 decembrie 1944 (Armata 4) și 1 ianuarie 1945 (Corpul 4 armată din cadrul Armatei 1), trupele române au început acțiunile militare pe teritoriul Cehoslovaciei, participînd la Operația „Seňa-Turna" și la ofensiva de la vest de orașul Lučenec. Concomitent, România (trecută, prin acordul de procentaj Churchill-Stalin, din octombrie 1944, în sfera de influență sovietică) și-a îndeplinit exemplar sarcinile asumate prin Convenția de armistițiu semnată la Moscova în ziua de 12 septembrie 1944, precum și alte exigențe suplimentare impuse de Comisia aliată de control (partea sovietică).

Cum și în alte ocazii (vezi Magazin istoric, nr. 11-12/1969, 4/1970, 5/1975, 1-6/1980, 1-5/1985), în paginile revistei au fost evocate momentele militare cele mai importante ale campaniei armatei române în vest (căreia istoriografia din ultimele decenii i-a acordat o atenție prioritară, fără însă a-i fi relevat în profunzime și aspectele sale mai puțin festiviste, cum au fost de pildă relațiile de comandament româno-sovietice, condițiile tehnico-materiale și morale impuse ostașilor și comandanților români în cursul acestei campanii etc.), în continuarea acestei cronologii începută în iunie 1991 cu campania din est vom preciza îndeosebi acele elemente care altădată — din motive bine cunoscute — nu-și puteau găsi locul într-o astfel de evocare.

ROMÂNIA ÎN AL DOILEA RĂZBOI MONDIAL (IV)

Campania din vest

1944

1 septembrie: din dorința de a clarifica cît mai repede natura și caracterul noilor relații dintre România și Națiunile Unite și îndeosebi pe acelea cu Uniunea Sovietică, ale cărei trupe pătrunseseră adînc pe teritoriul țării noastre, și pentru a elimina unele stări de gravă confuzie provocate de prezența acestor trupe, ministrul român de externe expediase o telegramă Legației române din Ankara, la 31 august, în care se spunea: *„Vă rog a lua contact cu ambasadorii Marii Britanii și al Statelor Unite și a le arăta situația intenabilă* [intolerabilă] *ce s-a creat în România, prin întîrzierea semnării armistițiului. Guvernul român este nedumerit asupra faptului că armistițiul nu a fost încă semnat, deși după cum am fost informați de dv.* [Al. Cretzeanu] *direct și de emisarii de la Cairo* [Barbu Știrbei și Constantin Vișoianu] *s-a stabilit un acord deplin asupra termenilor lui. Armata sovietică din România își continuă înaintarea, cu intențiunea probabilă de a ocupa o cît mai mare parte dacă nu totalitatea teritoriului nostru, sub cuvînt că armistițiul nu a fost încă semnat, deși înaintarea trupelor sovietice în România nu este întru nimic justificată, dat fiind că guvernul român a lichidat la această oră, exclusiv prin propriile sale forțe, toate centrele de rezistență germane. Opinia publică este foarte serios îngrijorată de această situație și a început deja să se răspîndească impresia că se întîrzie semnarea armistițiului tocmai pentru ca trupele sovietice să pătrundă pe întreg teritoriul român... Sînteți rugat a face în termenii apropiați un demers asemănător și pe lîngă ambasadorul sovietic. Îl veți ruga de a interveni insistent, în scopul ca guvernul sovietic să permită comunicări cifrate între delegația noastră* [de la Moscova] *și guvernul român..."*

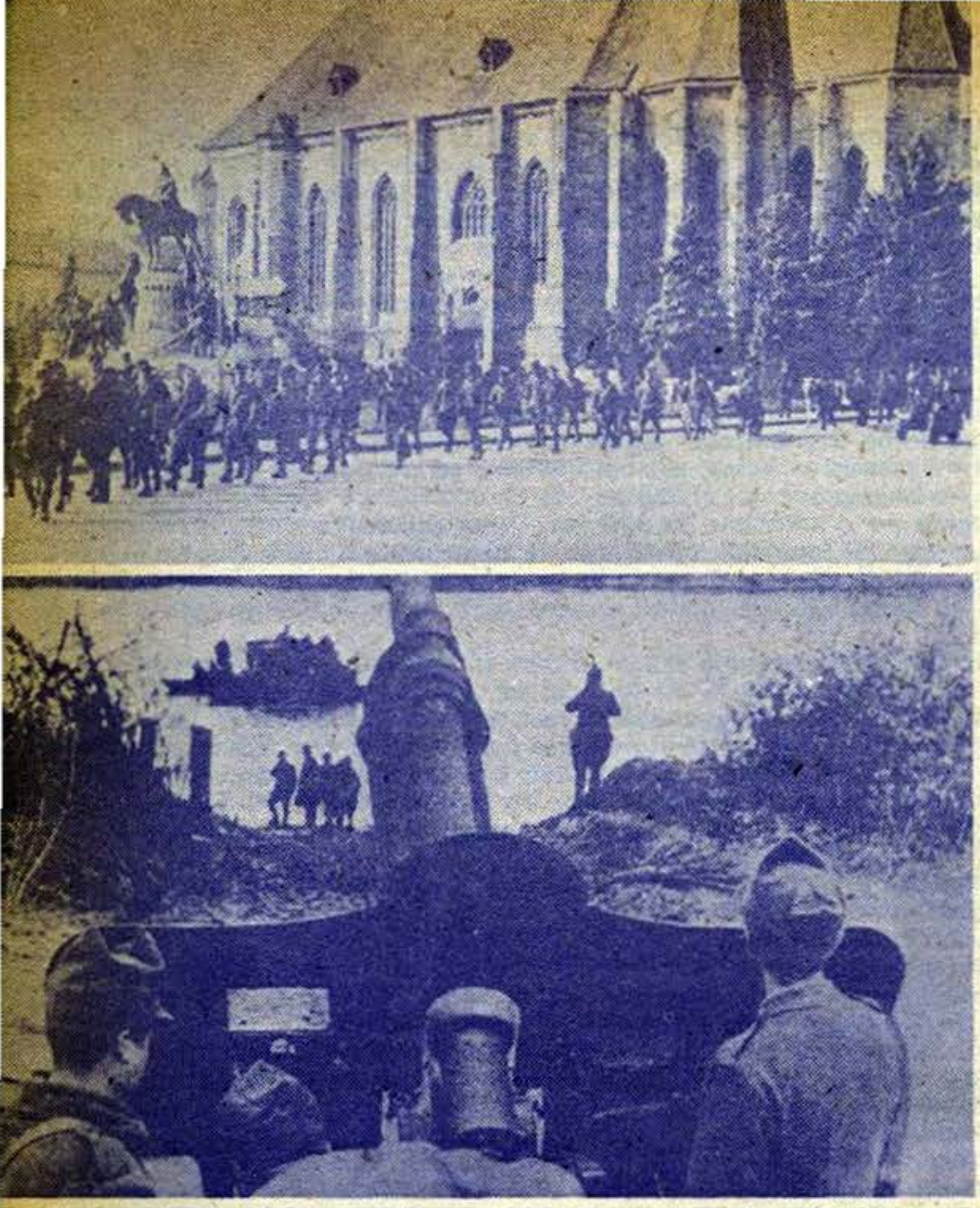

Şi pentru că situaţia era extrem de presantă, a doua zi, la 1 septembrie, ministrul român de externe adresează o nouă telegramă aceluiaşi diplomat Al. Cretzeanu, la Ankara: *„Ca urmare la telegrama nr. 4, vă informez că trupele sovietice dau impresiunea de a considera România ţară ocupată.*

Unii generali sovietici, cu care s-a putut lua de altfel foarte greu contact direct (cu cei mai mari dintre ei guvernul nici nu a reuşit să ia contact deşi sînt în Bucureşti) declară că nu au nici un fel de instrucţiuni de la Moscova.

Dezarmarea trupelor româneşti, deşi nu se mai produce în masă, continuă totuşi pe alocuri. Trupele sovietice au cerut azi să preia Comandamentul Militar al Capitalei şi doresc să dea o ordonanţă asemănătoare celeia emisă în regiunile ocupate din Moldova. Se efectuează direct rechiziţii de autovehicule şi de alte materiale. Comandanţii sovietici dau impresia că prada de război luată de la trupele germane capturate sau dezarmate de noi le aparţine. Unele comunicaţii de căi ferate au fost întrerupte de armata sovietica, ceea ce împiedică concentrarea de trupe române pe care Marele Stat Major doreşte a le îndruma spre Transilvania, spre a angaja lupta cu trupele germane şi ungare de acolo.

Vă rog să aduceţi cele de mai sus la cunoştinţa ambasadorilor sovietic, al Marii Britanii şi Statelor Unite, arătîndu-le că împreună cu nedumerirea guvernului român că armistiţiul nu a fost încă semnat, deşi termenii lui au fost definitiv stabiliţi, că aceste fapte sînt contrare declaraţiilor d-lui Molotov din 25 august. Conform acestei declaraţii, Rusia Sovietică nu are intenţiunea de a se amesteca în afacerile interne ale României, respectă suveranitatea şi independenţa ţării şi înţelege să permită trupelor române să continue războiul împotriva Germaniei pînă la eliberarea Transilvaniei.

Aceste declaraţiuni constituie un angajament independent de faptul dacă armistiţiul a fost sau nu semnat. Condiţiunea anunţata de dl. Molotov pentru ca acest angajament să intre în vigoare şi anume ca trupele române sa

Trupe române în centrul oraşului Cluj, eliberat în ziua de 11 octombrie 1944 (sus)... şi subunităţi de artilerie şi infanterie române acţioneaza în cooperare cu trupele sovietice pentru eliberarea Transilvaniei şi înfrîngerea inamicului pe teritoriul Ungariei

lupte împotriva germanilor, este realizata din moment ce încă din ziua de 24 august România se găsește oficial în stare de razboi cu Germania. De altfel, tot interiorul țarii de la linia etapelor germane în jos a fost curațit total de orice elemente militare germane prin mijloacele noastre exclusive.

Guvernul român are convingerea ca faptele de mai sus se datoreaza întîrzierii în primirea ordinelor de la Moscova de catre trupele sovietice din România...

In momentul în care încheiem aceasta telegramă, generalii sovietici ne-au facut o declarație oficiala dupa care nu sînt împuterniciți a trata cu guvernul român și cel sovietic de la Moscova. Pîna în momentul semnarii armistițiului, teritoriul român va fi tratat ca teritoriu ocupat. Dupa semnarea armistițiului trupele sovietice vor evacua Bucureștiul".

Comandantul Corpului de munte român, generalul Ion Dumitrache, către ostașii din subordinea sa: *„Sîntem astăzi pe baza de plecare de unde vom sari la atac pentru întregirea și înalțarea țarii. Așteptam de patru ani clipa aceasta de dreptate! Sa ne aratam demni de aceasta sfîntă misiune!"*

Ministrul român de externe declară că guvernul român *„considera Transilvania de Nord ca facînd parte din teritoriul național"* și precizează că *„prin atitudinea sa, guvernul ungar a aratat ca înțelege sa-și pastreze prada obținută prin dictatul de la Viena, refuzînd astfel sa se integreze în comunitatea popoarelor civilizate... Mai mult încă, trupe ungare, împreună cu trupe germane, au atacat forțele armatei române. Guvernul român constata ca prin aceasta nouă agresiune, Ungaria s-a pus în stare de război cu România".*

2 septembrie: Iuliu Maniu, președintele P.N.Ț., declară reprezentanților presei: *„Traim zile mari, zile de înalta tensiune spirituala, de temeri și speranțe nelamurite... Nu ascundem, firește, că armistițiul ce ni s-a impus și pe care ne-am vazut nevoiți sa-l semnam, ne cere sacrificii mari și ne lasă deschise în inimi rani dureroase. Ne dam însă seama cu toții ca nu aveam alta alegere..."*

5 septembrie: puternică ofensivă germano-ungară în Podișul Transilvaniei, pe direcțiile Cluj-Alba Iulia, Budești-Luduș-Blaj și Tîrgu Mureș-Tîrnăveni. Trupele române rezistînd cu îndîrjire pe aliniamente succesive, reușesc să oprească, după patru zile de lupte, ofensiva inamică, menținînd libere trecatorile din Carpați, care se află la circa 115-120 km în spatele frontului.

Generalul Gheorghe Mihail, șeful Marelui Stat Major: *„Inspectoratul marinei îmi raporteaza ca flota i-a fost capturată de catre ruși. Prin manevre iscusite, înșelînd vigilența marinarilor noștri, rușii au tot chemat unitățile române de unde se găseau și îndata ce au fost concentrate le-au capturat și le-au dus la Sevastopol".*

6 septembrie: C.I.C. Brătianu, președintele Partidului Național-Liberal (P.N.L.), către membrii partidului său: *„Credincios tradițiilor sale naționale și liberale, partidul nostru este dator sa susțina din toate puterile această acțiune de eliberare națională și de restaurare democratică. De aceea, mînă în mînă cu Partidul Național-Țarănesc, cu cel comunist și cu cel social-democrat, încadrate în Blocul Național Democratic, Partidul Național-Liberal continuă pe linia politicii sale naționale, susținînd guvernul ce are drept misiune reîntregirea hotarelor și pregătirea pacii".*

7 septembrie: exprimîndu-și dezacordul față de subordonarea unilaterală a armatei române de către comandamentul Frontului 2 ucrainean și față de capturarea navelor și dezarmarea echipajelor marinei române de către flota sovietică, generalul Gh. Mihail își prezintă demisia din funcția de șef al M.St.M. Datorită importanței și complexității operațiilor militare în care se află angajată armata română, demisia nu este acceptată.

Pornind de la ideea că acțiunea de cooperare între cele două armate trebuie să constea *„într-o deplină înțelegere și ajutor reciproc în vederea celei mai perfecte colaborări"*, cîteva zile mai tîrziu, șeful M.St.M. dă următoarea dispoziție: *„Cu începere de la primirea acestui ordin, nici un ofițer, subofițer sau ostaș sovietic nu are voie sa se atinga de nici un fel de bunuri ale armatei sau populației române. Nu se va admite sau suporta nici un fel de intimidare. Toate cererile sovieticilor se vor adresa organelor de resort respective".*

9 septembrie: generalizînd ofensiva pe întregul front, pînă la mijlocul lunii, Armata 4, în cooperare cu forțe sovietice, respinge trupele inamice la nord de Mureș și Arieș. *„Pe teritoriul Ardealului de sud* – se precizează într-un raport al organelor informative – *se prezintă o mulțime de tineret ca voluntari dintre refugiați, pentru a lupta pentru dezrobirea Ardealului".*

„Voluntarii ardeleni înrolați în regimentele Iuliu Maniu – se arată într-un manifest răspîndit în acele zile – *s-au alăturat oștirii pentru a grăbi ora biruinței definitive. O parte din acești voluntari au pornit la bătălia ultimă și decisivă, primind botezul focului cu dinții încleștați și carnea tremurîndă. Ceilalți colaborează cu autoritățile militare la menținerea ordinei".*

La sfîrșitul lunii octombrie, sub motiv că au provocat dezordine și chiar unele excese în teritoriul eliberat, Comisia aliată de control a cerut și obținut desființarea gărzilor „Iuliu Maniu".

Între 7 și 17 septembrie, în sud-estul Transilvaniei, în zona Brașov, intră în dispozitiv de luptă Divizia 1 voluntari „Tudor Vladimirescu" (formată cu sprijinul guvernului sovietic în noiembrie 1943, pe teritoriul U.R.S.S., din prizonieri români). Subunitățile acestei divizii acționează la început pe direcția Ilieni-Sf. Gheorghe, apoi pe rîul Mureș în zona Leordeni-Ungheni; s-au distins în cursul operației „Debrețin" (13-29 octombrie 1944), continuîndu-și apoi acțiunile de luptă pe teritoriile Ungariei și Cehoslovaciei, pînă în ziua de 12 mai 1945.

12 septembrie: la Moscova este încheiată Convenția de armistițiu între România și cele trei mari puteri ale coaliției antifasciste.

13 septembrie: o nouă ofensivă germano-ungară, de data aceasta în Crișana și Banat, pe comunicațiile de pătrundere spre defileele și trecătorile montane; rezistența opusă de unitățile Armatei 1 române nu permite inamicului să avanseze decît 25-60 km, fiind oprit pe aliniamentul sud Beiuș – vest Sebiș – vest Păuliș – vest Timișoara – 25 km vest Reșița – 20 km vest Orșova.

23 septembrie: relevînd importanța luptei armatei române alături de Aliați, generalul Gh. Mihail, într-un raport către Președinția Consiliului de Miniștri, solicită guvernului să ceară imediat acordarea statutului de cobeligeranță.

Generalul Nicolae Dăscălescu, către comandanții din subordinea sa (Corpul 2 armată): *„Patria ne-a încredințat cele mai tinere contingente ca să le conducem încet dar sigur la eliberarea Ardealului, iar nu să le transformăm în cruci sau invalizi. Sîngele românesc este extrem de scump. Orice acțiune trebuie bine și temeinic organizată și condusă în cea mai mare siguranță și cu minimum de pierderi".*

24. septembrie: primele unitați române, aparținînd Corpului de cavalerie, trec frontiera de stat cu Ungaria, în urmărirea inamicului pe teritoriul acestei țări.

25 septembrie: încep lucrările

delegaţiilor română şi sovietică pentru redactarea protocolului militar prevăzut prin Convenţia de armistiţiu. Discuţiile au fost extrem de complexe şi contorsionate, partea română respingînd cu fermitate cererea sovietică privind desfiinţarea tuturor marilor unităţi şi unităţi care nu erau destinate operaţiilor militare de pe front, măsură ce nu era prevăzută în Convenţia de armistiţ .

26 septembrie: Iuliu Maniu cere pregătirea din timp a preluării de către români a administraţiei în teritoriul eliberat, altfel - avertiza el - *„se va produce, cum s-a produs în judeţul Trei Scaune şi Ciuc, acelaşi lucru, unde 3 zile n-au fost jandarmi, nici prefecţi, nici primari şi cînd a venit comandamentul sovietic a pus prefect şi primar pe nişte maghiari, care şi-au pus o bandă roşie la mînă şi s-au declarat comunişti. Aşa s-a întîmplat la Covasna: administraţia au luat-o comuniştii unguri, s-au pus în fruntea comunei şi au dezarmat pe toţi românii şi au lăsat înarmaţi pe toţi ungurii. Lucrul acesta nu e permis. Trebuie să luăm măsuri din timp".*

28 septembrie: sperînd în continuare să cucerească crestele Carpaţilor şi defileul de la Porţile de Fier, inamicul declanşează noi acţiuni ofensive pe direcţia Oradea-Salonta şi Sarkad-Salonta; în numai cîteva zile, inamicul este oprit şi, la 2 octombrie, forţele româno-sovietice trec la contraofensivă, eliberînd succesiv oraşele Salonta şi Oradea (12 octombrie).

Diviziile Armatei 4 continuă luptele îndîrjite în Podişul Transilvaniei, în capetele de pod de pe cursul Mureşului, îndeosebi în zona Dealului Singeorgiu. Stăruinţa comandamentului sovietic de a se cuceri această înălţime inexpugnabilă prin atacul frontal al diviziilor române, fără a li se pune însă la dispoziţie mijloacele de întărire necesare, cauzează Armatei 4 române pierderi umane ce se ridică la 7 000 morţi, răniţi şi dispăruţi.

3 octombrie: raport al comandantului Batalionului de voluntari „Iuliu Maniu" din Braşov: *„În cursul lucrărilor efectuate atît în oraşul Sf. Gheorghe cît şi în judeţ, s-au produs ciocniri cu partizani maghiari, în cursul cărora partizanii au lăsat 12 morţi şi 3 răniţi, iar din partea batalionului 4 răniţi. S-a constatat de către serviciul siguranţei batalionului că în comuna Aita Seacă partizanii au asasinat în mod barbar 13 români, zdrobindu-le picioarele, coatele, tăind cu sapele şi topoarele capetele soldaţilor români, printre care 2 ofiţeri, tăindu-i-se unui ofiţer degetul pentru a i se lua verigheta, fiind încă în viaţă. Această verighetă, cu inscripţia «Ana 30 VIII 937» se păstrează la batalion".*

9 octombrie: aflat la Moscova, W. Churchill se adresează lui I.V. Stalin: *„Să reglementăm chestiunile noastre în Balcani. Armatele dvs. se găsesc în România şi Bulgaria. Noi avem acolo interese, misiuni şi agenţi. Să nu ne certăm pentru nimicuri. În ceea ce priveşte Anglia şi Rusia, sînteţi de acord să ocupaţi o situaţie predominantă de 90% în România, pentru ca noi să ocupăm o situaţie predominantă de 90% în Grecia şi de egalitate, 50-50%, în Iugoslavia?"* Relatînd care a fost reacţia lui Stalin, premierul britanic povesteşte: *„A luat un creion albastru şi după ce a bifat coala, în semn de aprobare, mi-a înapoiat-o. Totul a fost rezolvat în mai puţin timp decît a fost necesar a-l descrie".*

Armata 4 română declanşează ofensiva finală pe direcţia generală Luduş - est Cluj - Carei, pînă la 25 octombrie, împingînd inamicul spre vest cu încă 200 km.

11 octombrie: „După patru ani de robie şi cumplită suferinţă" - consemnează generalul Mihail Racoviţă, ministrul de război, Clujul, cel mai important centru economic, cultural şi administrativ din teritoriul cotropit de Ungaria la 30 august 1940, este eliberat de diviziile 18 infanterie şi 2 munte române şi de diviziile 4 şi 93 infanterie sovietice. Iuliu Maniu: *„Vestea eliberării Clujului umple toate inimile româneşti de o nemărginită bucurie. Sufletul nostru străluceşte în razele soarelui dreptăţii, care azi răsare asupra Clujului nostru"*; C. Titel-Petrescu: *„Clujul românesc a fost eliberat, îndeplinindu-se astfel un act de dreptate istorică definitivă"*; L. Pătrăşcanu: *„Capitala Ardealului, robită grofilor maghiari de hitleriştii germani şi români, a fost eliberată... Nimeni în lume nu ni-l va mai putea răpi"*. Cu acelaşi prilej, regele Mihai I, către oştire: *„Ostaşi! După patru ani de robie şi de cumplite suferinţe, capitala Transilvaniei a fost eliberată... Alături de vitezele armate sovietice, porniţi mai departe asaltul împotriva cotropitorilor de veacuri şi despresuraţi de ei întregul pămînt românesc al Ardealului".*

16 octombrie: citäm din Manifestul-program al P.N.Ţ.: *„Ţara trebuie să facă războiul pentru Ardeal cu cea mai mare hotărîre şi pînă la eliberarea Transilvaniei de Nord şi pînă la înfrîngerea completă a inamicilor noştri de veacuri.*

20 octombrie: se încheie cu succes Operaţia „Debreţin" declanşată la 6 octombrie de forţele româno-sovietice, soldată cu străpungerea întregului dispozitiv inamic de la est de Tisa. Concomitent, în zona Szolnok, Divizia 4 infanterie română, lipsită de orice sprijin din partea comandamentului sovietic din zonă, înregistrează pierderi foarte mari (179 ofiţeri, 272 subofiţeri, 4 680 soldaţi), fiind atacată de forţe inamice mult superioare. Dintr-un document emis de statul major al Armatei 1: *„Iniţial, se pare că aliaţii* [sovieticii] *au socotit ca exagerate informaţiile noastre* [referitoare la tăria inamicului]. *În momentul cînd s-au convins de realitate, era prea tîrziu... Comandamentul sovietic, de asemenea, a refuzat retragerea la vreme a acestei divizii din capul de pod".*

24 octombrie: decretul 527 privind înfiinţarea Comisiei române pentru aplicarea armistiţiului; noul organism are ca preşedinte, cu rang de ministru plenipotenţiar, pe Ion Christu (înlocuit, în urma demisiei, la 20 noiembrie, cu Savel Rădulescu).

25 octombrie: a 64-a zi de la ieşirea României din alianţa cu Germania şi alăturarea ei la coaliţia Naţiunilor Unite, a 64-a zi de aprige bătălii pentru eliberarea pămîntului sfînt al patriei, se încheie cu alungarea dincolo de hotare a ultimelor rezistenţe inamice.

Generalul Mihail Racoviţă, ministrul de război: *„Ardealul sfînt, leagăn scump al românilor, furat printr-un odios dictat, oferit cu generozitate de dictatorii Europei magnaţilor unguri pentru întregirea latifundiilor lor, a revenit azi, prin luptă dreaptă şi jertfă vrednică, la patria din care a fost rupt".*

Partidul comunist lansează lozinca *Totul pentru front, totul pentru victorie!* Prin ampla campanie propagandistică organizată în jurul acestei lozinci, comuniştii încearcă să se impună opiniei publice ca singurii susţinători activi ai efortului de război alături de Naţiunile Unite.

Din articolul publicat de ziarul *Timpul*, sub titlul *Deasupra Satului Mare şi Careilor Mari tricolorul românesc fîlfîie biruitor*: *„Începînd din zorii zilei, deasupra ultimelor două cetăţi româneşti din Ardealul de Nord - Careii Mari şi Satu Mare - tricolorul nostru fîlfîie din nou biruitor..."* ■

(Va urma)

Cronologie întocmită de:
Alesandru DUŢU,
Marian ŞTEFAN

в Швеции является консультантом министра, однако всех находящ

итает карьеристами и лжецами/ не исключая Шейнеску и Нану/.

аваний.

Приложение: упомянутый бриллиант с перьями и записка Шейн

ко.

Атташе Стигин

Pentru prima oară în arhivele diplomatice sovietice

DOSARE DESIGILATE (II)

CRISTIAN POPIȘTEANU, FLORENTINA DOLGHIN

Să parcurgem în continuare documentele din Dosarul Su-Ro aflat în arhivele diplomatice ale Ministerului Afacerilor Externe al U.R.S.S.[1]. Coroborate cu tot ceea ce revista noastră a scris despre istoricul tatonărilor de pace ale României în anii 1943-1944, ele contribuie la o întregire a tabloului istoric extrem de dramatic al acelor ani și la dificultățile demersului diplomatic românesc. Să nu uităm că aceste tatonări erau deseori confuze, nu numai necoordonate (chiar dacă guvernul și opoziția știau tacit că ele se desfășoară), dar și derutante, inconsecvente și mai ales temporizante, atît datorită partenerilor de discuții, cît și mecanismului greoi al canalelor diplomatice, precum și lipsei de decizie a persoanelor responsabile la nivel politic. După cum am văzut în numărul trecut, la 1 ianuarie Mihai Antonescu dăduse noi instrucțiuni diplomaților români din capitala Suediei, în urma cărora avuseseră loc contacte româno-sovietice cu totul neconcludente.

Iată ce document (în limba rusă) găsim la 31 martie 1944 la Ambasada sovietică din Stockholm, redactat de diplomatul bulgar Goranov, care i-a relatat atașatului de presă Spicikin conținutul unei discuții cu atașatul de presă român Șeinescu:

„Astăzi prietenul meu Șeinesco m-a invitat la el în birou și mi-a făcut următoarea expunere, rugîndu-mă să o comunic prietenilor mei victorioși.

«Eu personal sînt pentru o apropiere sinceră și pentru dezbateri cu poporul rus, pentru că Providența ne-a hărăzit să-i fim vecini. Marele popor rus face acum istoria și sper că bărbații lui de stat nu vor face aceleași greșeli capitale pe care le-au făcut pînă acum dictatorii și imperialiștii europeni.

Popoarele europene speră că geniul omului rus să creeze pentru continentul nostru un viitor mai luminos decît neamțul îmbibat de egoism sau alții asemenea lui.

Întrucît a venit vorba despre cuvîntul „viitor" vreau să comentez un comunicat al presei engleze în care se spune că Rusia intenționează să formeze în Bucovina un guvern român sub conducerea prof. Constantinescu [probabil, prof. Petre Constantinescu-Iași] *și Demetr Grozea* [probabil, Petru Groza]. *Dacă aceasta corespunde realității, guvernul rus face astfel o mare greșeala tehnică, pe care Hitler a făcut-o deja de cîteva ori cu quislingii lui. Domnii Constantinescu și Grozea nu se bucură de popularitate în România, de simpatia și încrederea poporului român. Numirea lor va duce la dezbinare și lupte interne în rîndurile poporului român și Rusia poartă război tocmai pentru a crea pace și armonie acolo unde ele nu existau, iar noi sîntem vecinii ei.*

Dacă Rusia vrea să joace un rol mare în istoria noastră românească și dacă într-ade-

[1] Reînnoim mulțumirile noastre adresate ambasadorului sovietic la București, Excelența Sa domnul Felix Bogdanov, ambasadorului român la Moscova, domnul Vasile Șandru, și directorului Direcției istorico-diplomatice a M.A.E. al U.R.S.S., Felix N. Kovaliov, pentru sprijinul acordat în realizarea acestei premiere la *Magazin istoric*.

În pp. 25, 26, 27: facsimilele unora dintre documentele aflate în arhivele sovietice.

var intenționează să creeze un guvern român în Bucovina, atunci ea trebuie să atragă în colaborare doi bărbați politici români, în spatele cărora stă 80% din poporul român. Astăzi în România există numai două personalități care se bucură de încrederea întregului popor român: țărani, cetățeni și armată. Ele sînt Iulius Maniu, conducătorul partidului țărănesc, și Georges Brătianu, conducătorul partidului liberal. Amîndoi acești domni sînt liderii opoziției române și au format un bloc de luptă împotriva Germaniei. Rusia trebuie să găsească modalitatea (poate cu ajutorul bulgarilor din Sofia) de a-i ajuta pe acești bărbați de stat să părăsească România și să creeze sub conducerea lor un guvern român în Bucovina. Atunci rușii pot fi siguri că întregul popor se va ridica să urmeze poruncile acestor doi bărbați de stat. Vă încredințez că în ziua cînd în presă se va anunța că acești oameni au ajuns în fruntea guvernului român, peste hotare, toate misiunile române ce se află în state neutre, inclusiv a noastră, se vor dezice de Antonescu și vor recunoaște noul guvern. Întrucît noi ne aflăm departe de țara noastră, pentru noul guvern și pentru politica rusească de eliberare, gestul nostru va avea numai o semnificație morală de susținere. Nouă, tuturor, ne inspiră respect faptul că Rusia a recunoscut guvernul Badoglio, ceea ce dovedește înțelepciunea de stat a lui Stalin și a consilierilor săi și ne dă forța să credem în echitatea rușilor după victorie»".

Peste cîteva zile (2 aprilie 1944), același diplomat sovietic Spicikin (despre care se spunea ca reprezinta și N.K.V.D.-ul) raporta ministrului consilier Semionov o discuție cu atașatul de presa italian Orano:

„La 1 aprilie seara m-a sunat la telefon atașatul italian de presă la Helsinki, d-l Mario Orano, și m-a rugat să mă întîlnesc cu el, întrucît are să-mi facă o comunicare interesantă. Am convenit să ne întîlnim pe 2 aprilie la ora 3 la hotelul Continental.

Orano mi-a relatat că are împuternicire de la prietenul său atașatul român (consilier cu probleme de presă) la Helsinki să se întîlnească la Stockholm cu rușii, cel mai bine cu un coleg, și să întrebe dacă rușii nu vor fi de acord să se întîlnească în circumstanțe particulare pentru o primă cunoaștere și edificare asupra problemei: este oare posibil un apel oficial (secret) al guvernului român în problema primirii condițiilor rusești de ieșire din război pentru România.

În expunerea lui Orano, miniștrii plenipotențiari români la Ankara, Helsinki și Stockholm au primit instrucțiuni de la guvernul român să stabilească o serie de contacte cu rușii și să lămurească dacă rușii manifestă interes pentru tratative preliminare și dacă, în general, sînt posibile tratativele. Întrucît Nanu este un om foarte nehotărît și lipsit de energie, a decis să ia inițiativa însuși ministrul plenipotențiar român la Helsinki, Horanfil [probabil Caranfil]. *El i-a dat împuternicire lui Mihăilescu Titus (în ultimii 3 ani consilier pentru presă la Helsinki și în urmă cu 4 ani colaborator al M.A.E. român). În cazul în care noi sîntem de acord să ne întîlnim pentru «o luare de contact preliminară». Orano telefonează la Helsinki și Mihăilescu va sosi imediat.*

Apoi, în cazul primirii unui răspuns pozitiv al rușilor privind acordul de a purta tratative, Mihăilescu se va întoarce la Helsinki și de acolo va pleca la București atașatul de presă – o persoană de încredere și care nu trezește neîncredere nici din partea germanilor. Acest atașat de presă îi va transmite verbal mareșalului Antonescu și lui Maniu, cît și șefului Secției relații externe a M.A.E., Stoica Basiliu [probabil Vasile Stoica], *acordul nostru de a primi o persoană împuternicită pentru tratative. El nu știe cine va fi acest om.*

Basil Stoica a fost înainte ministru plenipotențiar la Sofia, Ankara și Riga.

Gruparea de oameni investiți (vor fi investiți numai în cazul primirii unui răspuns pozitiv) constă din Horanfil, Mihailescu, Nanu și Duca. Printre toți aceștia se spune că Șeinesco nu s-ar bucura de încredere.

Contactul este de presupus a fi pe un teren neutru, într-o casă particulară. Poate fi organizat chiar fără prezența lui Orano, Orano a insistat mult asupra faptului că Aliații nu trebuie să știe despre aceasta, în ciuda existenței contactului între ei și români (americanul McClintock).

Între altele, Orano a spus că atașatul de presă Yensen (amer.) este șeful serviciului

сит от румын экономически: Поставками твердых сплавов в адрес
военного аттаме, организованным Горановым из Швеции он зарекомендовал
румын и одновременно заработал несколько тысяч крон.

Атташе миссии СССР в Швеции: И. Спичкин

/И. Спичкин/.

29.5.1944 25

...ein regretă que le Sf Russe n'ait pas répondu avant le 11 avril
...ction du 3 janvier, par laquelle il lui a fait savoir que l'état
...nnait la retour de la guerre et rétablissait également les conditions
...la suite de la publicité donnée du côté Allié à la

de spionaj american la Stockholm.

Orano vorbeşte limbile franceză, bulgară. Ştie prost engleza şi germana. Soţia lui este finlandeză de origine suedeză. Actualmente el lucrează la biroul de presă al misiunii italiene şi se află aici deja de 20 de zile: în Finlanda îi cunoaşte pe von Blücher, pe ataşatul de presă german, Metzher, şi pe generalul Dietl".

La 11 aprilie 1944, a doua zi dupa reluarea contactelor româno-sovietice la Stockholm, partea sovietica înmîneaza lui Fr. Nanu textul condiţiilor de armistiţiu, definitivate în urma sugestiilor facute de englezi şi americani, pentru a fi înmînate lui Ion Antonescu. Acesta le considera nesatisfacatoare şi, convocîndu-l pe Iuliu Maniu, îi declara: „D-le Maniu, eu nu pot sa primesc aceste condiţiuni. Însa eu nu ma cramponez de conducerea statului; luaţi conducerea şi acceptaţi aceste condiţiuni daca le gasiţi acceptabile şi eu va dau tot concursul militar". Maniu refuza propunerea.

Intra din nou în scena diplomatul bulgar Goranov. La 24 mai acelaşi Spicikin scrie şefului sau:

„Secret

La 24 mai Biroul de presă a fost vizitat de domnul Goranov, care, din însărcinarea ministrului plenipotenţiar român Nanu a transmis următoarele:

Începînd din martie acest an, după eşecul misiunii prinţului Ştirbey, nemţii au instituit cel mai aspru control asupra întregii politici externe a României, inclusiv controlul poştei diplomatice şi al persoanelor care pleacă peste graniţă. De aceea Nanu, ca şi miniştrii plenipotenţiari în alte ţări, sînt privaţi de orice posibilitate de a primi instrucţiuni din România. Activitatea lor este unilaterală – ei pot numai să comunice în ţară şi să se folosească de oameni de încredere în calitate de curieri, în timpul călătoriei lor în România. Aceşti oameni sînt lipsiţi de posibilitatea de a se întoarce înapoi.

Nanu regretă că nu poate comunica nimic în problema care ne interesează pe noi, întrucît singura persoană căreia atît el cît şi guvernul îi pot încredinţa transmiterea verbală a indicaţiilor – milionarul român Constantinescu – chiar după ce a primit viza diplomatică (mai precis viza de curier diplomatic) nu a putut pleca din România în Suedia.

Nanu arată mai departe că el totuşi primeşte informaţii din ţară atît prin poşta diplomatică, deschisă de nemţi, cît şi prin persoane particulare sosite aici din România, dar care nu au nimic comun cu politica. Dacă ne interesează, el este gata cu plăcere să ne împărtăşească această informaţie.

Nanu speră că noi o să înţelegem greutăţile tehnice şi nu o să-l învinuim pe el de insucces. De partea lui, el a făcut tot ce a depins de el.

În ciuda faptului că Nanu – după cum se pare – nu i-a spus un cuvînt despre tratative lui Goranov (adică nu spune lucrurilor pe nume), se creează impresia că el are extrem de mare încredere în Goranov. După toate probabilităţile, aceasta se bazează pe faptul că Goranov depinde din punct de vedere economic de români. El s-a autorecomandat în faţa românilor prin livrări de aliaje grele la adresa ataşatului militar român, livrări organizate de Goranov din Suedia, şi concomitent, a cîştigat cîteva mii de coroane".

În sfîrşit, la 29 mai 1944 se primeşte o comunicare din partea guvernului român, care constituie răspunsul la propunerile sovietice din 11 aprilie 1944. Iat-o, după textul francez, aflat în Dosarul Su-Ro.

„Guvernul român regretă că guvernul rus n-a răspuns înainte de 11 aprilie la comunicarea sa din 3 ianuarie, prin care acesta era înştiinţat că era în principiu de dorit să se retragă din război şi că ar vrea să cunoască condiţiile ruseşti. În urma publicităţii nefaste făcute de partea aliată misiunii prinţului Ştirbey şi a declaraţiei publice a dl. Molotoff din 9 aprilie – ea în sine binevenită – situaţia a devenit şi mai dificilă pentru guvernul român, ţara neputînd să se retragă din război decît cu preţul unor sacrificii mult mai mari decît ar fi fost cazul cu patru luni mai devreme, cînd germanii nu aveau decît foarte puţine trupe în România şi armata lor combatantă se găsea încă dincolo de Bug.

Guvernul român trebuie sa ţină în primul rînd cont de opinia publică şi de starea de

(Continuare în p. 32)

Duminică, 27 august 1944. Reunit în plen la sediul central al Băncii Naţionale, unde se refugiase din cauza bombardamentelor răzbunătoare declanşate de germani asupra Capitalei, guvernul român a luat în discuţie problema formării unei delegaţii care să plece la Moscova, în vederea semnării cît mai grabnice a unei convenţii de aplicare a armistiţiului cu reprezentanţii celor trei mari puteri aliate — Anglia, S.U.A. şi U.R.S.S. Da, o convenţie de aplicare, căci la acea dată guvernul român considera armistiţiul semnat, conform împuternicirii pe care o transmisese chiar în ziua de 24 august celor doi emisari români din Cairo, Barbu Ştirbei şi Constantin Vişoianu. Situaţia era extrem de urgentă, deoarece trupele şi comandamentele sovietice care pătrunseseră şi înaintau pe teritoriul românesc priveau în continuare România ca pe o ţară inamică, dezarmînd şi capturînd importante formaţiuni ale armatei române. Tocmai spre a se evita asemenea confuzii, cum explica noul ministru de interne român Gr. Niculescu-Buzeşti, şi spre a „nu întîrzia semnarea armistiţiului, guvernul român separase chestiunea Convenţiei armistiţiului de aceea a Convenţiei pentru aplicarea lui".

Este drept însă că nici un comunicat oficial al guvernelor aliate nu anunţase semnarea armistiţiului cu România. Şi dacă avem în vedere fie şi numai latura politico-propagandistică a unui astfel de eveniment, el nu ar fi fost ţinut sub tăcere. Comunicatul Comisariatului poporului pentru afacerile externe din dimineaţa de 25 august precizase doar că „ajutorul acordat de armatele române armatei roşii în lichidarea armatelor germane este singurul mijloc pentru încetarea grabnică a ostilităţilor pe teritoriul românesc şi încheierea unui armistiţiu între coaliţia aliată şi România". În seara de 26 august, Agenţia TASS dăduse publicităţii condiţiile sovietice de armstiţiu din 12 aprilie 1944, menţionînd că acestea fuseseră respinse de guvernul mareşalului Antonescu, dar că „regele României şi generalul Sănătescu, preşedintele Consiliului de Miniştri, au făcut cunoscut că acceptă aceste condiţii".

Să nu fi cunoscut guvernul român conţinutul acestor comunicate? Oricum ar fi stat lucrurile, cheia soluţionării problemei armistiţiului — acest lucru devenise limpede pentru toată lumea — se afla la Moscova[1].

---

[1] Referindu-se la tentativa de incheiere a armistiţiului de catre cei doi emisari români de la Cairo, lordul Moyne raporta în 25 august la Foreign Office: „Ambasada sovietica de aici [Cairo] este, în mod sigur, în necunoştinţa de cauza cu privire la evenimentele din România şi nu are veşti, instrucţiuni sau vreo intenţie". În consecinţa, diplomatul britanic a propus ca delegaţii români împuterniciţi oficial sa semneze armistiţiul cu Aliaţii „sa fie trimişi la Moscova. Se pare — adauga el — ca exista anumite aspecte ale negocierilor anterioare despre care noi nu am fost pe deplin informaţi, iar acestea precum şi alte aspecte sau dificultaţi importante, ar putea fi rezolvate mai expeditiv acolo" (Arhivele Statului Bucureşti, microfilme Anglia, Rola 407, cadrul 37).

● Izolaţi de ţară dar supravegheaţi ● Speranţe româneşti şi... tergiversări britanice ● Înainte de toate, trebuie stabilit preţul ● Între detalii de formulare şi „trofee" de război ● Românii liberi nu vor să fie „eliberaţi" ● Totul se discută, se aprobă, dar nu se acceptă ● Molotov promite acordarea cobeligeranţei dar îşi calcă angajamentul

Teribila aşteptare

Delegaţia aprobata de guvern a avut urmatoarea componenţa: Lucreţiu Patraşcanu, ministru secretar de stat şi ministru ad-interim de justiţie (fiind comunist, s-a mizat pe faptul ca aceasta ar putea fi un factor favorizant, motiv pentru care a şi fost desemnat preşedinte al delegaţiei), Ghiţa Pop şi Ion Christu, generalul Dumitru Damaceanu (atunci înaintat în grad) şi cei doi emisari de la Cairo, prinţul Barbu Stirbei şi Constantin Vişoianu, care urmau sa se deplaseze direct la Moscova. În cadrul şedinţei guvernului, Patraşcanu n-a ezitat sa-şi exprime speranţa ca va reuşi sa obţina „ameliorări substanţiale asupra condiţiilor convenite la Cairo". (Intr-un document din perioada arestarii, L. Pătraşcanu descrie în detaliu formarea delegaţiei; vezi articolul din nr. 8/1991.)

In dimineaţa de 29 august, cu excepţia celor doi care se aflau la Cairo, membrii delegaţiei au decolat de pe aerodromul Popeşti Leordeni, la ora 4, cu direcţia Odessa, iar de aici au ajuns la Moscova, în ziua urmatoare, la 9 dimineaţa. Tot în ziua de 30 august au sosit în capitala sovietica şi Barbu Ştirbei împreuna cu Vişoianu, dupa o escala prelungita la Teheran; ei fusesera însoţiţi de maiorul britanic A. Russel, din Forţa 133 (ramura Direcţiei Operaţiilor Speciale — S.O.E. — din Cairo).

Delegaţia romana a fost condusa de la aeroport la o casa de oaspeţi de lînga Kremlin. În rîndurile membrilor ei domnea o stare de mare încordare. Erau complet izolaţi, lipsiţi de orice legaturi cu guvernul din ţara şi negociatorii din partea Aliaţilor nu se grabeau sa-i contacteze.

La 31 august, comisarul sovietic pentru afacerile externe i-a convocat pe ambasadorii american şi britanic la Moscova şi i-a informat ca „reprezentanţii sovietici nu s-au întîlnit cu nici unul dintre romanii sosiţi la Moscova şi el, Molotov, nu ar vrea sa se întîlneasca cu ei înainte de a se pune de acord cu [A.Clark] Kerr şi [A.W.] Harriman. Totuşi, astazi, la ora 11 seara, el îi va invita pe români pentru a face cunoştinţa cu ei şi pentru a le cunoaşte doleanţele". În continuare, le-a spus celor doi ca ambasadorul sovietic de la Ankara primise de la trimisul român de acolo, Al. Cretzeanu, o nota în sensul ca, în calitate de plenipotenţiari ai guvernului român, fusesera desemnaţi Ştirbei şi Vişoianu, fara a se mai aminti despre nici o alta persoana. „Pe de alta parte, precizase Molotov, prin legatura noastra, care se afla în casa unde sînt gazduiţi romanii, am aflat ca Patraşcanu se considera şef al delegaţiei romane. Astazi, la întîlnirea cu romanii, el, Molotov, presupune ca va lamuri problema cine este împuternicit". Înainte de sfîrşitul întrevederii, Molotov a înmînat celor doi ambasadori proiectul sovietic de armistiţiu (un text cuprinzînd 18 puncte, redactat în limba rusa) şi şi-a exprimat dorinţa de a se reîntîlni a doua zi, dupa-amiaza, pentru a-l discuta şi a-i aduce eventualele modificari şi completari.

Chiar din prima zi a şederii la Moscova, delegaţia romana a înaintat un memoriu guvernului sovietic, în care se arata ca „Romania se gasea de drept în stare de armistiţiu cu U.R.S.S., Marea Britanie şi Statele Unite de la 23 august, ora 22 şi 20 minute", ca armata romana a început imediat luptele contra trupelor germane, iar prin declaraţia guvernului din 25 august fusese notificata oficial starea de razboi cu Germania. Date fiind aceste realitaţi, se exprima nedumerirea ca trupele sovietice patrunse în adîncul teritoriului romanesc continuau sa dezarmeze unitaţi romaneşti şi sa instaureze autoritaţi de ocupaţie în zone în care nu mai exista nici un fel de prezenţa militara germana. Avînd în vedere negocierile de la Cairo şi Stockholm (vezi *Magazin istoric*, nr. 8 şi 9/1991) din primavara şi vara lui 1944, delegaţia romana a cerut ca unitaţile operative sovietice de pe teritoriul Romaniei sa nu mai dezarmeze militari romani, sa se fixeze o linie de demarcaţie, pe care trupele sovietice sa o traverseze doar în direcţia frontului şi în înţelegere cu comandamentele locale româneşti. Se solicita, totodata, ca, pornind de la situaţia reala, în comunicatele sovietice sa nu mai figureze localitaţi şi zone eliberate deja de armata romana ca fiind luate cu asalt şi eliberate prin lupta de catre unitaţi sovietice, lasîndu-se falsa impresie ca între U.R.S.S. şi Romania ostilitaţile ar continua.

Aşa cum anunţase, în seara aceleiaşi zile de 31 august, Molotov s-a întîlnit cu delegaţii români, cu care prilej s-a lămurit că ei formează o singură delegaţie şi că într-adevăr Pătrăşcanu era şeful acesteia. În convorbirea cu Lucreţiu Pătrăşcanu, ca răspuns la memoriul înaintat în ajun, Molotov i-a precizat: „a) armistiţiul între Aliaţi şi România nu poate intra în vigoare decît în ziua semnării sale; b) delimitarea unor părţi de teritoriu liber român nu mai este o chestiune actuală; c) este necesar a se continua lupta comună contra Germaniei; d) dorinţa sa de a se fixa încă atunci suma totală a reparaţiilor de plătit de către România". În final, şeful diplomaţiei sovietice a promis că, dacă nu vor interveni elemente noi, la 2 septembrie va putea remite delegaţiei române un text preliminar al convenţiei de armistiţiu.

Promisiune neonorată. La 2 septembrie, Departamentul de stat al S.U.A. abia intrase în posesia textului-proiect şi îl înmînase Comitetului mixt al şefilor de state majore.

În p. 28: mareşalul R.I.Malinovski, în numele guvernelor celor trei mari puteri, semnează Convenţia de armistiţiu cu România. În spate, în picioare, de la stînga la dreapta: L. Pătrăşcanu, general D. Dămăceanu, Ghiţă Pop, A.W. Harriman, A.C. Kerr, I.M. Maiski, V.M. Molotov, general V.P. Vinogradov, amiral V.L. Bogdenko, B.F. Podţerov, A.I. Vişinski şi A.P. Pavlov.

precizînd că va pune la dispoziție observațiile sale „îndată ce va putea fi încheiată examinarea condițiilor propuse [de guvernul sovietic]".

În ziua de 3 septembrie, delegația română a prezentat ambasadorilor britanic și american cîte un memoriu (vezi și *Magazin istoric*, nr. 8/1991), solicitînd urgentarea semnării armistițiului, iar peste alte trei zile a revenit cu un nou memoriu către comisarul poporului pentru afacerile externe, cerînd, în esență, aplicarea în fapt a stării de armistițiu și dînd asigurări asupra unei colaborări imediate a guvernului și armatei române cu unitățile sovietice aflate în marș spre front. Răspunzînd, locțiitorul lui Molotov, A.I.Vîșinski, a precizat că o serie de măsuri adoptate de armata sovietică pe teritoriul României erau „limitative" și aveau un „caracter tranzitoriu, inerent operațiilor militare". Exprimîndu-și regretul pentru întîrzierea semnării armistițiului, el a sugerat ca eventualele reproșuri pentru acest fapt să fie orientate în altă direcție. De altfel, ziariștii englezi prezenți în capitala sovietică apreciau și ei că prelungirea discuțiilor asupra convenției de armistițiu se datora în primul rînd întîrzierilor delegațiilor anglo-saxone și formalităților ce prefațau stabilirea unor puncte preliminare.

În aceeași stare de încordare și așteptare, în ziua de 7 septembrie, delegația română a înmînat copii de pe memoriul înaintat guvernului sovietic și celor doi ambasadori occidentali, atrăgînd atenția că amînarea semnării armistițiului prezenta „serioase inconveniente și numeroase pericole pentru România". În nota înmînată Ambasadei S.U.A. se sublinia în plus că atitudinea Londrei „este cu atît mai neașteptată cu cît Marea Britanie căzuse de acord cu condițiile formulate anterior de guvernul sovietic și acceptate de România". Părerea sugerată de delegația română cu privire la întîrzierile provocate de britanici este de altfel confirmată și de ambasadorul american Averell Harriman, care într-un raport datat 15 septembrie, arăta că „străduințele britanicilor de a formula, în timpul negocierilor preliminare, o mare varietate de propuneri, întrebări și idei, pare să fi provocat tulburare și o oarecare iritare negociatorilor sovietici. Rușii au acceptat bucuroși propunerile britanice care întăreau controlul aliat (sovietic) asupra României, precum și modificările de proiect, dar în general au refuzat să facă orice concesie de fond. Repetatele argumente formulate de britanici cu privire la suma stabilită pentru despăgubiri față de Uniunea Sovietică, deși erau indiscutabil lesne de regăsit în concepția de bază a unei colaborări tripartite, au fost privite de spiritul rus ca o expresie a refuzului de a recunoaște dimensiunile în care țara lor avusese de suferit de pe urma românilor și a dorinței de a-i priva de dreapta lor despăgubire. Propunerile britanice ar fi fost, fără îndoială, foarte rezonabile în orice fel de negocieri dintre aliații occidentali. În cazul rușilor, ele nu au fost întîmpinate cu înțelegere". În ciuda acestor fapte, aprecia ambasadorul american, rușii erau hotăriți „să se simtă cît mai în largul lor", considerînd că „România este zonă de interes predominant sovietic" și că, în consecință, se așteptau ca partenerii lor anglo-americani să le lase „cît mai multă mînă liberă în stabilirea condițiilor de armistițiu și în tratamentul ulterior al românilor".

Războiul acordurilor formale

Duminica, 10 septembrie, la ora 22, V.M.Molotov a înmînat, în sfîrșit, delegației române un proiect al Convenției de armistițiu, al carui text fusese redactat în rusa și franceză; românilor li s-a precizat ca termenii lui erau „rezultatul deliberarilor principalelor trei puteri aliate și au fost formulați pe baza condițiilor oferite anterior guvernului român". Cu același prilej s-au stabilit chestiunile de procedura și, pentru a da posibilitate romanilor sa studieze documentul, s-a convenit ca discuțiile sa înceapa a doua zi, la orele 22.

Conținutul Convenției de armistițiu este în genere cunoscut publicului nostru cititor. Prevederile acestui document au fost subliniate și comentate în numeroase studii, articole și lucrari aparute în ultimii ani[1], iar într-un articol publicat în paginile acestei reviste (*Magazin istoric*, nr. 1, 2/1987), noi înșine am insistat asupra unora dintre cele mai importante prevederi politice, economice, militare și teritoriale. Acesta este și motivul pentru care vom aminti doar discuțiile ce s-au purtat pe marginea unora dintre ele, în dorința de a reliefa eforturile delegației române de a atenua sau elimina unele prevederi și, în al doilea rînd, pentru a reconstitui, folosindu-ne și de unele documente recent puse în circuitul cercetarii, atmosfera extrem de apasatoare în care s-au purtat tratativele.

Este bine sa precizam ca la discuțiile care au avut loc în zilele de 11 și 12 septembrie, la diferitele faze ale negocierilor, au participat membrii delegației române, ai acelei sovietice, compusa din V.M. Molotov, A.I. Vîșinski, I.M. Maiski, D.Z. Manuilski, N.V. Novikov, generalul V.P. Vinogradov și amiralul V.L. Bogdenko; Marea Britanie și S.U.A. au fost reprezentate de ambasadorii lor la Mos-

---

[1] Dintre aceste lucrari, amintim: Ion Alexandrescu, *Economia României în primii ani postbelici (1945-1947)*, București, 1986; Gheorghe Buzatu, *Din istoria secreta a celui de al doilea razboi mondial*, București, 1988; Florin Constantiniu, Mihail E. Ionescu, *August 1944. Repere istorice*, București, 1984; Valeriu Florin Dobrinescu, *România și organizarea postbelică a lumii, 1945-1947*, București, 1988; *România în anii celui de al doilea razboi mondial*, vol. III, București, 1988; Ștefan Lache, Gheorghe Țuțui, *România și conferința de pace de la Paris din 1946*, Cluj-Napoca, 1978; *23 August 1944. Documente*, vol. II, București, 1984 ș.a.

cova, A. Clark Kerr și, respectiv, A.W. Harriman.

De la prima lectură se putea constata că, prin aria problemelor abordate, Convenția de armistițiu depășea cu mult cadrul unui act de armistițiu, ea reglementînd chestiuni ce intrau în competența unui tratat de pace. Cele 20 articole, 6 anexe și protocolul care le însoțea, reglementau minuțios nu numai probleme de natură politico-militară, ci și teritoriale, administrative și economice. Art. 1, consfințind o stare de fapt, menționa că, începînd din 24 august, ora 4 a.m., România încetase operațiile militare împotriva U.R.S.S. și participa la război „alături de Puterile aliate împotriva Germaniei și Ungariei cu scopul de a restaura independența și suveranitatea" sa, în acest scop urmînd să pună „la dispoziție nu mai puțin de 12 divizii de infanterie și mijloacele suplimentare", ce trebuiau a fi „puse sub comanda generală a Înaltului Comandament Aliat (sovietic)". Prin art. 3, România era obligată să asigure, cu mijloace și cheltuieli proprii, înlesniri pentru libera deplasare a trupelor aliate pe teritoriul său; anexa însoțind acest articol preciza și ceea ce trebuia înțeles prin termenul de cooperare: „punerea la dispoziția Înaltului Comandament Aliat (sovietic) pentru deplina folosință (cum se va socoti de cuviință), pe durata armistițiului, a tuturor construcțiilor și instalațiilor românești, militare, aeriene și navale... care ar putea fi cerute pentru nevoi militare, în completă bunăstare și cu personalul necesar pentru întreținerea lor". Art. 11 confirma faptul că România a declarat „și în fapt duce război contra Germaniei și Ungariei", iar art. 19 înregistra acordul U.R.S.S. de a participa cu forțele sale armate la „operațiuni militare comune cu România, contra Germaniei și Ungariei".

Exigențele unora din articole pot fi înțelese mai bine poate, dacă vom aminti că atît preambulul cît și unele articole priveau România ca pe un stat inamic, înfrînt în război. Delegația română a și arătat că această viziune era în discordanță cu realitatea și a cerut eliminarea din preambul a formulării „România recunoaște că a pierdut războiul". A argumentat apoi că armistițiul nu s-a produs în urma înfrîngerii militare, ci printr-o acțiune politico-militară proprie, clauzele armistițiului fiind discutate înainte cu Aliații. „Guvernul actual — preciza L.Pătrășcanu — este emanațiunea acelor forțe care au ajutat armistițiul și nu este vechiul guvern, care poate fi făcut răspunzător pentru situația militară a României". Noul guvern are o altă bază juridică și cu atît mai mult lui nu i se puteau imputa actele fostului guvern.

În privința cooperării militare, delegația română a propus ca puterile aliate să contribuie la dotarea celor 12 divizii stipulate de Convenție, avîndu-se în vedere faptul că trei corpuri de armată române fuseseră dezarmate de sovietici după data de 23 august; s-a cerut și comandă românească pînă la nivel de grup de armate inclusiv, precum și sectoare proprii de acțiune pentru trupele române. În principiu, Aliații s-au declarat de acord, dar sub pretext că acestea erau doar „detalii de aplicare", ce ar fi încărcat textul, au sugerat să fie lăsate spre rezolvare în cuprinsul convenției speciale ce urma să fie stabilită de factori militari români și sovietici.

Art. 5 stipula predarea imediată de către România a tuturor prizonierilor de război aliați, dar nu se preciza nimic în legătură cu prizonierii români aflați în U.R.S.S., dintre care foarte mulți fuseseră luați „după data de 24 august 1944, ora 4". Cererile delegației române în această privință au fost respinse sub motiv că „armata sovietică consideră trofee de război orice fel de capturi" și că aceste chestiuni vor fi discutate și rezolvate tot de către comisia militară. ■

(Va urma)

REMEMBER ARMAND CĂLINESCU

Cînd, la 21 septembrie 1939, primul ministru al României, Armand Călinescu, a căzut răpus mișelește de gloanțele legionare, țara întreagă s-a cutremurat de durere și de indignare. Printre cei care și-au exprimat, imediat, protestul față de asasinarea înaltului demnitar român a fost și Nicolae Iorga. A doua zi, 22 septembrie, în ziarul său, *Neamul românesc* (conform uzanțelor vremii, apărut antedatat, 23 septembrie) marele istoric a publicat editorialul de mai jos, scris cu adîncă simpatie pentru cel dispărut atît de tragic și cu adîncă mîhnire pentru vremea sumbră pe care asasinarea lui Armand Călinescu o prevestea.

După fapta de ieri

Un om s-a jertfit pentru liniștea țării sale înăuntru și pentru independența ei politică în afară. El a căzut, cum se putea aștepta, jertfa unor fanatici cari-l urmăriau de mult cu o vendettă de sînge.

Țara va judeca dacă în împrejurările de față, cu amenințări, existente sau posibile, de jur împrejurul nostru, era loc pentru o astfel de sălbatecă răzbunare. Ea va ști să se ție liniștită și sigură față de orice încercare de a adăugi la aceste primejdii nenorocirea luptelor dintre noi.

Acela care s-a dus era un om de o mare inteligență, de o putere de lucru imensă și de un patriotism pe care numai un nebun l-ar putea pune la îndoială: ultima oară cînd, acum o săptămînă numai, l-am văzut, el se chinuia, noaptea, cu ministrul de Externe, să chibzuiască felul cum am putea ieși neatinși din așa de grele împrejurări ca acestea de astăzi.

Cine ar încerca o altă cale s-ar împotrivi la tot ce este în inimile noastre pentru păzirea moștenirii Marelui Război.

Aceasta s-o știe oricine și oriunde.

N. IORGA

DOSARE DESIGILATE

(Urmare din p. 27)

spirit a armatei, care n-ar înțelege ca țara să fie supusă unor devastări și ca ele să fie obligate să abandoneze pe tovarășii lor de arme, chiar dacă avantajele nu ar fi evidente pentru țară și sentimentul de onoare prea dur șocat! Fără aceasta, singurul rezultat ar fi un război civil, pe care guvernul vrea în mod natural să-l evite cu orice preț și care, de altfel, ar risca puternic să-i avantajeze numai pe germani.

1. Guvernul român n-ar putea deci să se angajeze să colaboreze cu ușurință cu armatele ruse sau aliate împotriva germanilor. Dar dacă aceștia ar refuza să evacueze teritoriul român într-un termen foarte scurt, de 15 zile, de pildă, începînd cu momentul somării lor, armata română ar colabora evident cu trupele ruse cu scopul de a-i forța să părăsească România.

2. În ambele ipoteze, trupele aliate s-ar putea deplasa pe teritoriul românesc acolo unde situația militară ar cere-o și ar putea folosi toate facilitățile de comunicare. Cu toate acestea, administrația civilă ar trebui să rămînă, adică funcționarii civili și-ar păstra atribuțiile și legile, și reglementările române ar rămîne în vigoare. Un district ar trebui să fie rezervat ca sediu al guvernului român, în care nici o forță armată străină nu ar putea pătrunde.

3. Dat fiind că motivul principal care determină România să se retragă din război este dorința de a crea bazele unei colaborări cu Rusia, fondată, în viitor pe încredere și prietenie reciproce, și exclude din discuție viitoarele conflicte, considerînd, pe de altă parte, că toate guvernele aliate, inclusiv Rusia, si-au proclamat în mod solemn adeziunea la principiul autodeterminării popoarelor, guvernul român estimează că soarta viitoare a Basarabiei și Bucovinei de Nord va trebui hotărîtă numai la sfîrșitul războiului mondial, cînd condițiile în care acest principiu va fi aplicat vor fi precizate pentru toate teritoriile în litigiu.

4. Guvernul român își rezervă să discute la momentul oportun temeiul punctului 2, art. 2, privind pagubele cauzate Uniunii Sovietice de «operațiile militare și de ocuparea teritoriilor sovietice de către România». Cu toate acestea trebuie remarcat de pe acum că plățile importante vor depăși forțele materiale ale țării, dur încercate nu numai de război și de livrările pe care a fost obligată să le facă germanilor fără alte prestații efective, ci și de bombardamentele aeriene anglo-americane. Guvernul român nu poate crede că guvernul Sovietelor dorește să condamne poporul român la o stare de mizerie cronică, pentru că, în ultimă analiză, masele muncitoare vor fi acelea care vor trebui să suporte povara acestor plăți". ■

(Va urma)

COPERTELE

1 2 In tezaurul de arta și cultura pastrat în colecțiile Bibliotecii Academiei Romane se afla și cîteva manuscrise persane, împodobite cu miniaturi executate cu o deosebita maiestrie artistica. Iata cîteva dintre acestea reproduse din **Cartea adevărului și cinstei omenirii** (sec. XIX) și **Sah-name** (sec. XVII) **(Vechi mărturii de artă și cultură..., p. 10)**

2 3, Intre manastirile cu hramul Sfinților împarați Constantin și Elena, aceea de la Hurezi, ctitorita prin „milosîrdia" marelui voievod Constantin Brîncoveanu, se detașeaza prin maiestria sculpturilor în piatra și lemn, precum și prin zugraveala frescelor datorate unor meșteri cum au fost Caragea pietrarul și Pîrvu Mutu Zugravul. Doua fragmente de tîmpla, avînd în prim-plan ornamentele sculpturale și pe fundal fresca ce a facut faima „stilului brîncovenesc' **(Sfinții împărați Constantin și Elena**. p. 53)

PLANSELE

1 2 3 3 Așezaminte de binefacere, aparute la București înca de la sfîrșitul veacului XVIII. In imagini: 1) Spitalul Brîncovenesc; 2) Azilul Domnița Balașa; 3) Spitalul Colțea; 4) Spitalul Filantropia; 5) Azilul Elena Doamna; 6) Azilul Ghița și Elena Cantacuzino; 7) Socola; 8) Spitalul Sf. Spiridon — ultimele doua din Iași **(Așezămintele Brîncovenești: istorie și tragedii,** p. 41)

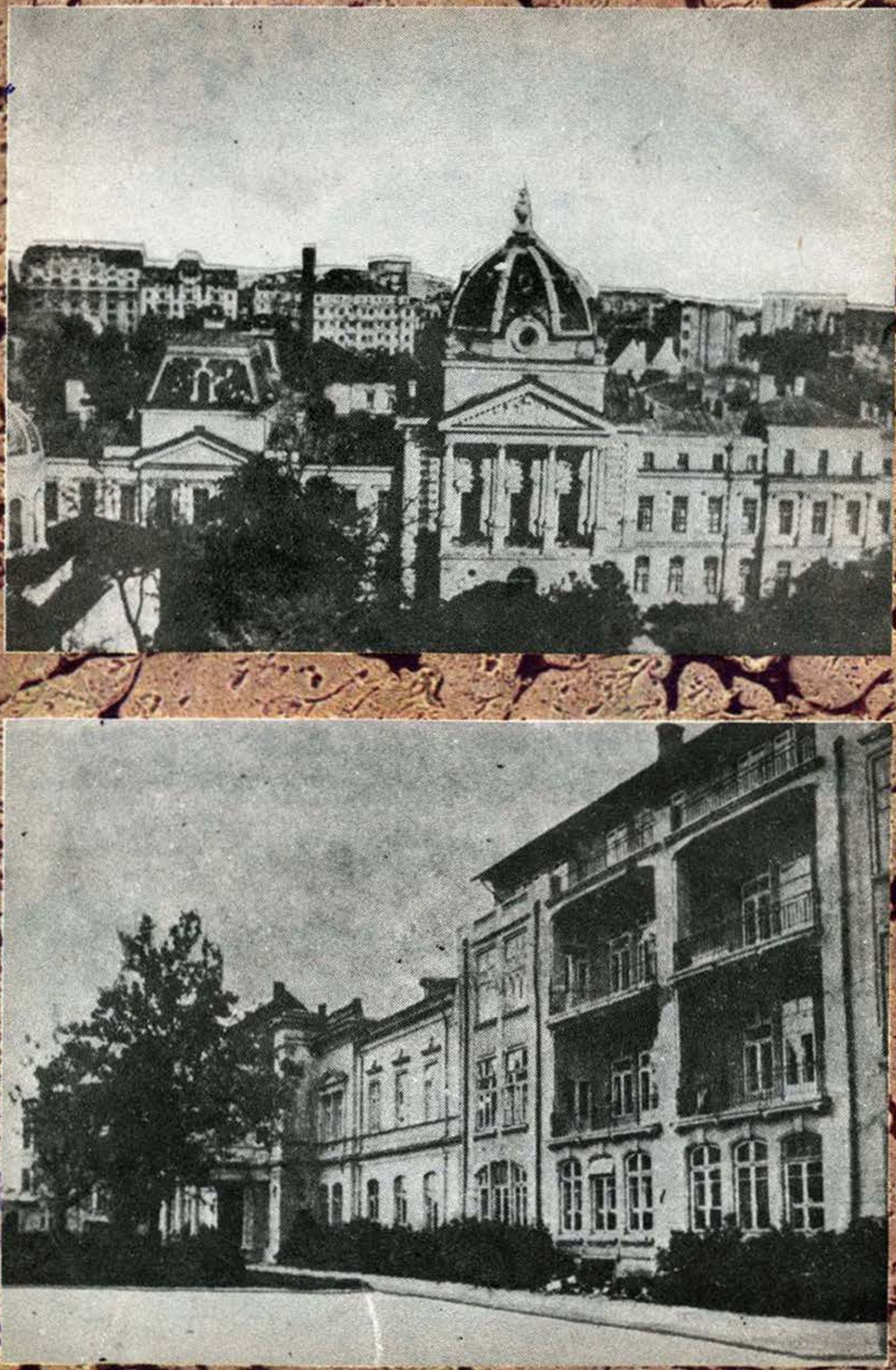

ASILUL GHIȚĂ ȘI ELISA CANTACUZINO
AMINTIRE DIN BUCUREȘCI.

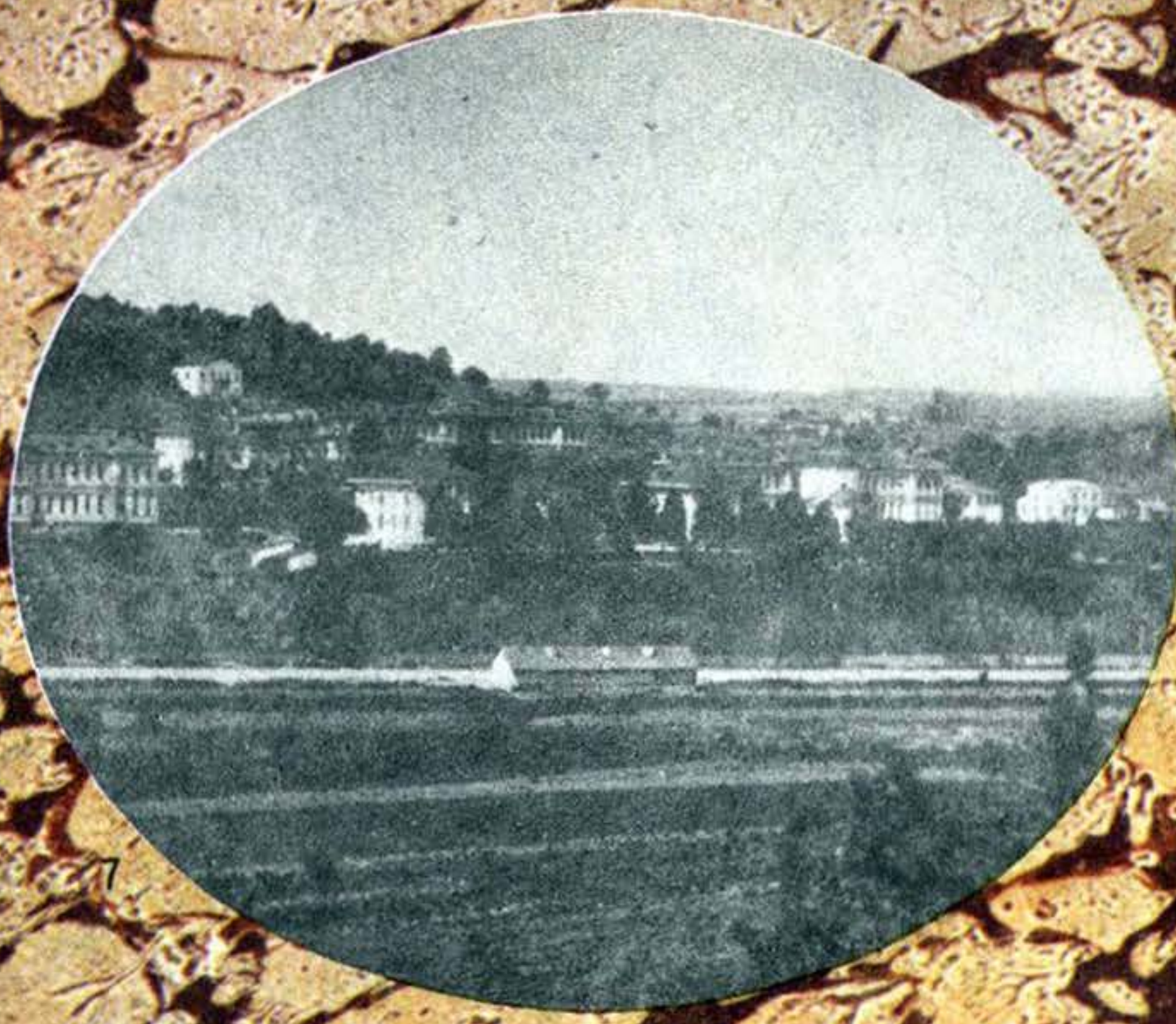

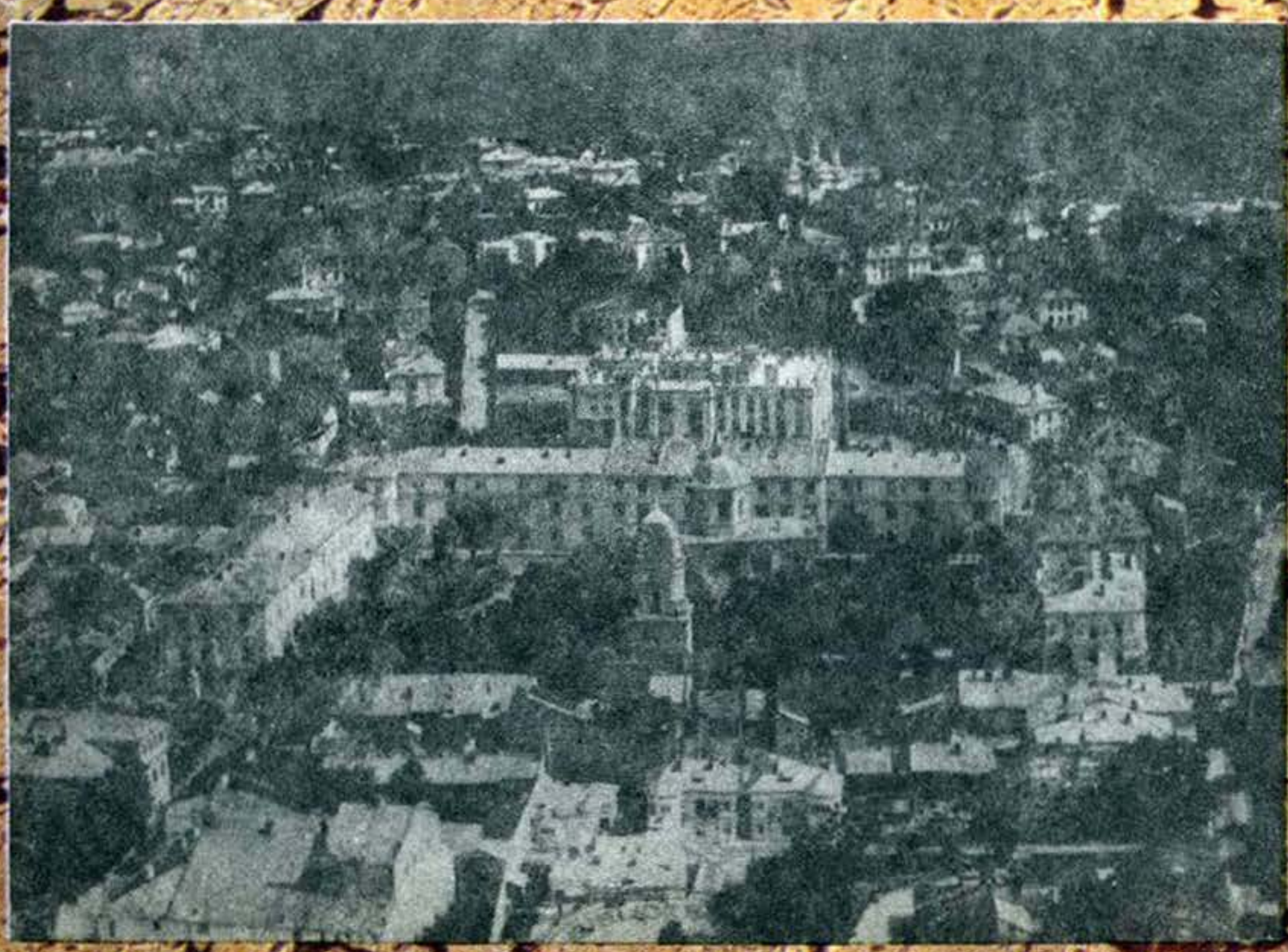

O inițiativă românească de pace necunoscută la începutul celui de al doilea război mondial

NICOLAE JURCĂ

Articolul de față, elaborat pe baza documentelor din Arhivele federale din Koblenz (Germania)[1], nu-și revendică alt merit decît acela de a semnala, releva și detalia un act de politică externă românească, act ce, deși ne apare subdimensionat la scara marilor evenimente politico-militare din acei ani de grea cumpănă pentru umanitate, a rămas, pînă astăzi, în conul de umbră al istoriei.

La 1 septembrie 1939, Hitler punea în aplicare așa-numitul „Plan alb", elaborat în primăvara aceluiași an, invadînd Polonia și declanșînd, în acest fel, cel mai devastator război cunoscut pînă atunci în istorie. După cotropirea Poloniei și desființarea ei ca stat, la 27 septembrie 1939, Hitler a făcut o propunere „de pace" Marii Britanii și Franței. Evident că nimeni, în afara unei părți a națiunii germane fanatizată de naționalismul nazist, n-a crezut în sinceritatea acestei oferte „de pace". Inițiativa lui Hitler n-a fost decît o manevră stîngace prin care urmărea să deplaseze responsabilitățile pe seama aliaților occidentali. Propunerile naziste, făcute de pe pozițiile arogante ale învingătorului, au fost urmate, de data aceasta prompt, de răspunsurile guvernelor francez și englez. La 10 octombrie 1939, într-un discurs radiodifuzat, Edouard Daladier, primul ministru al Franței, a respins ofertele lui Hitler, precizînd că acceptarea lor *„nu ar face decît să consacre cuceririle prin viclenie sau cuceririle prin forță"*. La rîndul său, Neville Chamberlain, șeful guvernului englez, a refuzat oficial oferta germană. La 7 noiembrie 1939, în speranța evitării unei invazii germane (previzibile) asupra țărilor lor, regele Leopold al Belgiei și regina Olandei, Wilhelmina, și-au oferit medierea lor în vederea inițierii unor tratative de pace. În răspunsul său, regele Angliei, George VI, a declarat că va fi gata oricînd să ia în considerare propunerile pentru o pace dreaptă, reamintind condițiile puse și expuse de oamenii politici englezi în Parlament. Mai reticent, Albert Lebrun, președintele Franței, a precizat că primul pas trebuia făcut de Germania.

Răspunsul lui Hitler la aceste propuneri se lăsa așteptat. Era limpede că părțile aflate în conflict se situau pe poziții ireconciliabile. În aceste circumstanțe, o nouă inițiativă de pace, sortită să nu fie cunoscută de opinia publică, ci doar de cancelariile diplomatice, a pornit de la regele Carol II, șeful statului român de atunci. La 13 noiembrie 1939, deci la scurtă vreme după încercarea nereușită de mediere a regelui Leopold al Belgiei, Carol II l-a invitat la Palatul Cotroceni pe Wilhelm Fabricius, șeful Legației Germaniei la București, și l-a informat despre acțiunile și intențiile sale pentru a găsi o cale de mediere a păcii. În nota pe care a înaintat-o în aceeași zi ministrului său de externe, diplomatul german sintetiza astfel începutul convorbirilor: *„Regele Carol m-a invitat azi după masă la ora 4.30 la Palatul Cotroceni. După cîteva cuvinte de introducere, în care și-a exprimat bucuria că atentatul de la München nu l-a afectat pe Führer și și-a exprimat regretele pentru victimele făcute, a trecut la obiectul propriu-zis al convorbirii noastre"*.

Suveranul român i-a comunicat ministrului german că, după consultarea cu regele Leopold al Belgiei, a hotărît să lanseze o propunere proprie de începere a unor tratative de pace între șefii de stat ai Angliei, Franței și Germaniei. În acest scop, i-a cerut lui W. Fabricius ca în ziua următoare să se deplaseze la Berlin pentru a transmite mesajul său verbal și personal Führerului și cancelarului Reichului. *„Carol s-a exprimat* – menționează Fabricius în însemnările sale memorialistice – *că ar fi fost mulțumit dacă ar putea face un pas pentru a determina părțile beligerante să se așeze la masa tratativelor. Regele Carol nu se gîndea la o acțiune de mediere mai amplă"*.

Rezultă că, pînă la data convocării ministrului german, regele Carol primise răspuns la demersurile sale doar din partea regelui Angliei, care, într-o telegramă redactată în formule diplomatice stereotipe, menționa, totuși, în final, că *„este dispus să examineze cu multă atenție orice sugestie, care-i va fi prezentată în perspectiva unei păci trainice"*. Această mențiune încurajatoare a șefului statului

[1] Bundesarchiv, fond 101 (K.E.), rola 55 (memoriile lui W. Fabricius; nota adresată Ministerului de externe din Berlin la 13 noiembrie 1939 ș.a.).

24 ianuarie 1939: recepția cavalerilor Ordinului Ferdinand la suveran

englez dăduse regelui român curajul să adreseze Führerului două întrebări: 1) *dacă consideră că, în situația dată, acțiunea pornită de el ar fi binevenită și dacă ar putea duce la rezultate favorabile; 2) dacă Führerul ar fi dispus să facă unele propuneri concrete care să poată contribui la realizarea acestei acțiuni?* Carol I-a invitat pe ministrul Germaniei să plece a doua zi cu avionul la Berlin, pentru a transmite mesajul cancelarului german, declarîndu-i că ar fi mulțumit *„dacă ar fi putut face un pas pentru a determina părțile beligerante să se așeze la masa tratativelor"*.

În cercurile politice de la Berlin, regele României nu se bucura de simpatii și încredere, fiind considerat, așa cum de fapt și era, un filo-franco-englez, înclinat acum să facă concesii Germaniei, determinat de circumstanțele politico-militare. În memoriile sale, W. Fabricius relevă că, în mintea conducătorilor Reichului erau încă vii declarațiile făcute de regele Carol II cu prilejul vizitei sale la Paris (19–21 noiembrie 1938), declarații ostile Germaniei, precum și faptul că, în primăvara anului 1939, România acceptase garanțiile unilaterale ale Marii Britanii și Franței. În aceste împrejurări, misiunea lui Fabricius, cum însuși mărturisește, nu era *„o sarcină ușoară"*. La 14 noiembrie 1939, după ce obținuse în prealabil avizul lui Joachim von Ribbentrop, ministrul de externe al Reichului, ministrul german a plecat spre Berlin cu un avion special pus la dispoziție de regele Carol. În 15 noiembrie a fost primit în audiență de ministrul de externe Ribbentrop, care i-a reproșat că și-a depășit plenipotențele, lăsîndu-se angajat de regele României în discuții despre pace, deși astfel de discuții erau interzise șefilor misiunilor diplomatice. La aceste aprecieri ale titularului departamentului de pe Wilhelmstrasse, Fabricius, după propriile-i mărturisiri, a replicat că, indiferent de existența unor indicații restrictive, deși n-a luat cunoștință de ele, *„nu ar evita niciodată o discuție cu guvernul român, pe lîngă care este acreditat, despre problemele de pace"*, deoarece, afirma el, *„chiar cînd războiul este inevitabil posibilitatea unei păci nu trebuie să fie pierdută din vedere nici un moment"*.

Mai demne de crezare sînt relatările lui Fabricius în legătură cu modul în care a înfățișat superiorului său cauzele reale care au generat demersul suveranului român: *„Motivarea nu trebuie văzută în atașamentul său față de Anglia și casa domnitoare a ei, ci doar în teama că, dacă Germania va fi angajată într-un război lung cu puterile occidentale, România va cădea victimă aspirațiilor Uniunii Sovietice, ceea ce ar fi însemnat pentru rege pierderea tronului său"*. Evident că o asemenea teamă față de statul sovietic, de comunism în general, ca și de spectrul pierderii tronului, a existat, dar guvernul regal al României, prin inițiativele de pace întreprinse, urmărea obiective și interese mai generale, care vizau apărarea independenței și integrității teritoriale a țării, conservarea ființei și entității statale. Spre finalul ei, discuția dintre von Ribbentrop și W. Fabricius a devenit mai relaxată și ministrul de externe nazist i-a comunicat subalternului său să fie pregătit pentru a fi primit de Hitler.

Primirea a avut loc în ziua următoare, 16 noiembrie, în vechea cancelarie a Reichului. Asistat de ministrul de externe, Führerul a primit, ridicat în picioare, mesajul pe care regele Carol îl transmitea prin ministrul german acreditat la București, după care l-a invitat pe Fabricius să ia loc, declarîndu-i, pe un ton *„liniștit"* și *„politicos"*, dar atît de categoric încît discuțiile ulterioare erau excluse: *„Spuneți regelui României că îi mulțumesc pentru interesul pe care îl manifestă prin demersul său, dar la atitudinea care o au puterile ostile Germaniei și la condițiile lor exorbitante de pace nu îmi este – spre regretul meu profund – posibil să accept o mediere pentru o acțiune de pace"*. Hitler n-a făcut nici un reproș lui Fabricius pentru misiunea ce și-o asumase, dimpotrivă, s-a angajat într-o discuție amplă în care a explicat că nu avea intenția să încheie pace cu Marea Britanie și Franța, deoarece se simțea superior din punct de vedere militar. În încercarea de a-și justifica politica agresivă, el a subliniat că dacă ar fi încheiat pace, în cel mult doi ani, adversarii săi ar fi fost atît de înarmați încît s-ar fi *„năpustit"* asupra Germaniei. *„Șansa unei victorii asupra puterilor dușmane* – a afirmat patetic Hitler – *se oferă numai o singură dată și aceasta trebuie folosită"*. El a afirmat cu cinism că *„va duce războiul pînă la capăt și va asigura poporului german spațiul vital pe care-l revendică"*. Exprimarea Führerului – apreciază W. Fabricius – a fost plină de patimă și susținută de convingeri intime, din care rezulta clar că *„nu voia să accepte nici un fel de pace"*. În cadrul convorbirii, Fabricius și-a exprimat dorința de a afla, în interesul înfăptuirii politicii

Reichului în Balcani, concepția Berlinului despre politica ce trebuia dusă în sud-estul Europei, relevînd că *„Germania are în România o sursă bogată de materii prime, îndeosebi petrol și alimente"*, care ar fi periclitate în cazul în care ar apare o situație de război în zonă. Drept răspuns, Hitler a declarat că *„aprobă întrutotul politica de pace în sud-estul Europei, deoarece nu are intenția să se expună unui război pe două fronturi"*. Din relatările lui W. Fabricius rezultă că Führerul a ascultat *„liniștit"* și că *„pe fața lui nu se putea remarca nici o impresie de aprobare sau dezaprobare"*, dar refuzul ofertei de mediere era fără echivoc.

Reflectînd pe marginea acestui refuz, într-un articol intitulat *O propunere de mediere a păcii despre care lumea n-a aflat nimic*, propus spre publicare revistei *Die Gegenwart* la 21 martie 1949, fostul ministru al Reichului la București consemna: *„Cine va fi chemat să scrie vreodată istoria celui de al doilea război mondial va fi străbătut de fiori, dacă va evalua acest răspuns lapidar al lui Hitler către regele României"*. După opiniile sale, răspunsul negativ al lui Hitler *„a însemnat înlăturarea unei posibilități unice de a găsi o soluție fericită conflictului al cărui sfîrșit catastrofal pentru Germania era întrevăzut în special de regele României"*.

Încheindu-și misiunea, pe care singur și-a apreciat-o foarte contradictoriu (calificînd-o drept *„un succes"*, pentru ca, apoi, să afirme că *„a fost puternic deprimat că nu a putut promova acțiunea unei păci generale"*), a doua zi șeful Legației germane s-a întors la București pentru a aduce regelui Carol răspunsul *„la demersul său binevoitor despre care lumea nu auzise nimic"*.

Inițiativa de pace a șefului statului român de atunci, așa cum am relevat, a avut un destin istoric ciudat, ea fiind sortită să rămînă necunoscută opiniei publice din epocă și de mai tîrziu și, pînă astăzi, nici istoriografiei. ■

CLIO ANUNȚĂ

MISTERUL BIBLIOTECII LUI PABLO NERUDA

Cotidianul madrilen *El Pais* a publicat recent o știre despre prezența la o expoziție de carte din capitala Spaniei a mai multor volume din biblioteca personală a celebrului poet chilian Pablo Neruda (*Magazin istoric*, nr. 9-10/1978). Vestea a trezit neîncredere, întrucît se știa că Neruda nu a vîndut în afara țării sale nici o carte ce-i aparținea. Totuși, 102 volume — fiecare cu *ex-librisul* scriitorului și cu însemnări, observații și comentarii marginale, în cerneală verde, culoarea preferată a lui Neruda — fuseseră expuse la Madrid ca proprietate a organizatorului expoziției, cunoscutul bibliofil Jacques Aushel.

În ce împrejurări traversaseră oceanul volumele respective? Un avocat al „Fondului Pablo Neruda", singura organizație din Chile ce se ocupă cu păstrarea a tot ce este legat de numele poetului, a stabilit că Aushel cumpărase cărțile — și nu 102, ci 2 000 — contra sumei de 200 000 dolari, la Frankfurt-am-Main, într-un magazin de antichități aparținînd unei firme care, la rîndul ei, le achiziționase la cunoscuta casă de licitație londoneză Sotheby's. Aushel a oferit o explicație posibilă a „traseului" volumelor: fuseseră dăruite de Neruda lui Luis Urrutja, fratele Matildei Urrutja, văduva poetului, care, posibil, le vînduse. Fiica acestuia a respins — printr-un act autentificat de notariat — această acuză adusă tatălui ei.

Mai verosimilă părea versiunea conform căreia cărțile fuseseră obținute la licitația Sotheby's, ai căror organizatori păstrează în mare secret sursele de proveniență a obiectelor.

Căutările au intrat deci într-un impas. Urmele trebuiau să ajungă în Chile. Așa s-a aflat — de la un prieten al poetului — că acesta era un pasionat colecționar de ediții rare, de incunabule. Biblioteca lui conținea cărți de pe vremea lui Cervantes, chiar a lui Columb. În plus, la Paris, unde a fost amabasador vreme de doi ani, Neruda și-a strîns o prețioasă parte a bibliotecii sale. După cum se știe, obligat de boală, poetul și-a părăsit postul de la Paris cu puțin timp înainte de căderea guvernului Salvador Allende (11 septembrie 1973). Cărțile și obiectele personale le-a trimis acasă cu vaporul. Containerele au ajuns în portul chilian Valparaisó în noiembrie același an, cînd laureatul Premiului Nobel pentru pace (1971) decedase deja, iar la conducerea țării se instalase o juntă militară, condusă de generalul Pinochet. Cînd văduva Matilda Urrutja s-a prezentat la vamă pentru a ridica pachetele, i s-a comunicat că ele se află într-o unitate a armatei, întrucît în ele s-au descoperit... arme. În cartea sa de memorii *Viața mea alături de Pablo Neruda*, Matilda Urrutja notează: „Am fost revoltată cînd am auzit o asemenea mîrșăvie și am hotărît să cer explicații, dar prietenii și cunoștințele mi-au temperat pornirile. Împrejurările erau atît de tensionate, încît militarii puteau întreprinde orice. Inclusiv să mă priveze de libertate. Am tăcut deci și am primit numai ce mi-a fost returnat, adică lăzi pe jumătate goale".

Să fi ajuns acele cărți dispărute la expoziția de la Madrid?

Să mai adaugăm o declarație a unui colonel, azi în rezervă, participant la evenimentele din 11 septembrie 1973, declarație făcută unui ziarist chilian. „În primele luni după lovitura de stat, am greșit enorm față de carte. Cînd găseam volume pe care le considerăm periculoase, le aruncam în stradă sau în vreo piață și le dădeam foc. După ce s-a aflat în afara țării tratamentul aplicat cărților și am început să fim comparați cu hitleriștii, nu le-am mai ars în văzul lumii, ci în incintele unor unități militare. Apoi, spre sfîrșitul anului 1973, s-a luat hotărîrea să nu le mai dăm foc, ci să le depozităm în locuri speciale".

Oare nu de acolo, din acele locuri speciale, au plecat spre Europa și cărțile lui Pablo Neruda? Comisia pentru drepturile omului a Camerei inferioare a Congresului Național din Chile studiază în prezent documente secrete — în cea mai mare parte militare — din perioada 11 septembrie 1973-11 martie 1990. S-ar putea descoperi astfel și soarta bibliotecii marelui poet chilian.

F.D.

Mariana Drăgescu:

PILOT ÎN „ESCADRILA ALBĂ“

Mihai I

Prin graţia lui Dumnezeu şi voinţa naţională

Rege al României

La toţi de faţă şi viitori, sănătate

Dorind a răsplăti meritele doamnei pilotă

Drăgescu Mariana

din Escadrila Sanitară

„Pentru devotamentul cu care, pe orice vreme şi în orice condiţiuni, de multe ori expusă la proiectilele inamice a executat pe calea aerului răniţii grav din primele linii în cursul luptelor, salvând astfel viaţa luptătorilor şi a executat şi în folosul obştesc zboruri:“

Noi în conformitate Statutul „Virtutea Aeronautică“ de război clasa Crucea de Aur.

Dispunem ca să i se dea acest brevet subscris de Noi şi contrasemnat cu sigiliul Nostru regesc.

Dat în Sinaia la 27 Sept 1941

Mihai

I. D. N° 2712

Ministrul Sfaturilor Naţionale
General de Corp de Armată Ajutant

1942. Studiourile italiene lansează pe ecrane un film, evident de război (ne aflăm în plină desfăşurare a celui de-al doilea război mondial), combinat cu o siropoasă poveste de dragoste. Dar nu pentru aceste „amănunte“ ne referim la pelicula respectivă, ci pentru faptul că eroinele filmului erau aviatoare române, constituite într-o escadrilă sanitară, singura unitate de acest fel ce acţiona efectiv în operaţiile războiului mondial.

1990. Port aux Roses. Întrunirea anuală a Federaţiei Femeilor Pilot din Europa. Participă aviatoare celebre, recomandate în cărţile lor de vizită de performanţe răsunătoare: turul lumii, survolarea Polului Nord... Între ele, o reprezentantă a României, d-na Mariana Drăgescu. „Cartea ei de vizită?“ Singura aviatoare europeană care a făcut războiul. Totodată, singura supravieţuitoare a „Escadrilei Albe“. Două referinţe biografice care ar fi suficiente pentru a oglindi, într-o fişă biografică, o activitate puţin obişnuită. Firesc însă că biografia doamnei Drăgescu este mult mai bogată în date şi evenimente. Să răsfoim cîteva dintre ele.

Practicînd încă din copilărie o sumedenie de sporturi, a fost atrasă şi de aviaţie. În 1935 a absolvit Şcoala de aviaţie „Mircea Cantacuzino“, condusă de Ioana Cantacuzino, obţinînd brevetul nr. 94 al Aviaţiei Civile, totodată, al 7-lea brevet feminin românesc.

În 1938, absolvă şi şcoala de zbor fără vizibilitate, iar un an mai tîrziu pe aceea de instructori de zbor, activînd, în toată această perioadă, în cadrul secretariatului Aeroclubului Regal Român. În 1938 a fost pentru prima oară concentrată în vederea unor manevre militare, iar din 1940 a făcut parte din Escadrila Sanitară, împreună cu alte aviatoare. A luat parte la principalele operaţiuni în care a fost angrenată armata română: bătălia Odessei, Stalingradului, în Crimeea, iar după 23 august 1944 a participat şi la campania din vest, pînă în Cehoslovacia.

După război, funcţionează o vreme în cadrul Aerobazei, iar între 1950 şi 1953 este instructor de zbor, la Ghimbav, după care, asemeni celor mai mulţi dintre foştii piloţi, este scoasă din activitatea aviatică, de care continuă să fie strîns legată, măcar pe plan sentimental: primeşte, în 1980, Placheta jubiliară a Departamentului Aviaţiei Civile şi devine membru pionier al Asociaţiei internaţionale a piloţilor „Les Vieilles Tiges“, pentru 50 de ani de la brevetare. Un an mai tîrziu este cooptată în Federaţia Femeilor Pilot din Europa (singura reprezentantă a României), iar după Revoluţia din decembrie 1989 devine membră a Asociaţiei veteranilor de război din România, precum şi a Asociaţiei române de propagandă şi istorie a aviaţiei. Titluri şi calităţi ce se alătură distincţiilor primite pe cîmpul de luptă, în cel de-al doilea război mondial: Ordinul „Virtutea Aeronautică“ de război cu spade, clasa Crucea de aur, Vulturul german (în 1941) şi Crucea „Regina Maria“, în 1942.

Pentru care fapte? Să-i dăm cuvîntul însăşi doamnei Mariana Drăgescu, să-şi depene amintirile de acum o jumătate de veac.

Ideea fondării unei escadrile sanitare a fost a colegei mele, Marina Ştirbei, cu ocazia manevrelor militare din 1938, la care, pentru prima dată în istoria aviaţiei, am fost concentrate şi cinci aviatoare. Marina a zburat pe un avion sanitar, cu care a făcut un raid în Finlanda. În urma memoriului său, înaintat subsecretarului de stat al Aviaţiei, generalul Ahile Diculescu, la 25 iunie 1940 a luat fiinţă Escadrila Sanitară cu patru angajate: Nadia Russo, Virginia Thomas, Virginia Duţescu (care s-a retras pe caz de boală după primele luni de război) şi eu. În perioada aceea, România era neutră. Franţa căzuse în 1940, ruşii cu nemţii încheiaseră pactul de neagresiune Ribbentrop-Molotov, aşa că războiul se purta cu Anglia. Eu şi Nadia am primit misiunea de a aduce în ţară două avioane de pilotaj din Germania, în plin război, prin Austria şi Iugoslavia. Timpul era nefavorabil, nu aveam voie să zburăm în formaţie; s-ar fi putut crede că sîntem o unitate inamică şi ar fi fost periculos. De aceea, la intrarea în Germania ni s-au pictat numere de înmatriculare germane, pe care le-am şters imediat, la întoarcerea la Zagreb.

La 22 iunie 1941, România a intrat în război, după ce Hitler a încălcat pactul şi a intrat pe neaşteptate în U.R.S.S., lăsîndu-l pe Stalin perplex. Aveam 25 de ani şi eram cea mai tînără din escadrilă. Nu aveam grade militare, doar galoane de pilot stagiar, apoi de ofiţer aviator (provenind din Aviaţia Civilă). Dar aveam soldă şi primă de zbor, echivalente gradului de sublocotenent.

Bătăliile se dădeau pe lîngă Prut, pentru cucerirea localităţilor Basarabeasca şi Românești. Românii voiau să intre în Basarabia, pentru a elibera acest teritoriu ce fusese atît de brutal smuls ţării mamă, prin ultimatumul sovietic din urmă cu un an, după numai 22 de ani, trăiţi în hotarele statului român. Am decolat de pe aerodromul Pipera, cu destinaţia primei baze — Focşani.

Avioanele noastre RWD 13, albe, cu cruce roşie, au fost vopsite în culori de camuflaj, pentru a nu fi observate din aer. Aveam trei avioane cu brancardă, cîteva cu scaune şi un avion sanitar mare, bimotor POTEZ 65, cu mai multe tărgi şi rază mai mare de acţiune (putea face chiar curse la Bucureşti). Avioanele noastre erau amenajate sanitar, cu brancardă şi loc pentru stat semiculcat; aveam, de asemenea, un mic calorifer şi o plafonieră cu lumină electrică. Comandantul escadrilei, căpitan-aviator I. Panaitescu, zbura pe avionul lui. Trecut apoi la o unitate de luptă, a fost doborît şi a dispărut la Odessa.

La Foşcani, pe acelaşi teren erau şi avioane de vînătoare şi bombardament. Dormeam pe tărgi, iar noaptea era un vacarm de nedescris, se decola, se ateriza, se încercau mitraliere etc.

Am început transportul de răniţi. Ţin să îi menţionez în mod special pe infirmiera voluntară de la Crucea Roşie, Ioana Grădinescu, şi pe sanitarul Gh. Ernest, care ne-au însoţit la bordul avioanelor, foarte curajoşi şi devotaţi răniţilor. Aveau un dar deosebit de a-i linişti pe răniţii agitaţi, care se temeau; mulţi se speriau de avion, cu atît mai mult cu cît era condus de o femeie. Odată, un rănit a întrebat: „Apăi, cine mînă avionul ăsta?" Şi cînd a auzit că eu, nu a vrut să se suie. Colega mea, Nadia, cu care eram în formaţie, i-a spus că nu mai era altă şansă de a mai ajunge în ţară, şi doar aşa l-am convins. Cînd a coborît, mi-a sărutat mîna şi mi-a mulţumit.

După campania Odessei, Ioana Grădinescu a fost decorată cu Medalia Aeronautică de război, iar Gh. Ernest cu Meritul Sanitar.

Între timp, baza a înaintat de la Focşani la Tighina, aproape de Nistru şi acţionam pe linia frontului Odessei, lăsînd răniţii la spitalul românesc din Tiraspol, pe malul opus al Nistrului, oarecum în faţa oraşului Tighina. Erau barăci-spital cu condiţii înfiorătoare — zeci de brancarde pe jos, răniţi, bolnavi şi muribunzi. Medicii ni-i dădeau pe cei în stare foarte gravă, urgenţele. Ţin minte un împuşcat în gît, care trebuia să-şi ţină limba cu cleştele ca să poată respira ...A trebuit, o dată, să mă lupt efectiv, cu un rănit agitat, care mă apucase de braţ şi mă împiedica să pilotez, lovindu-l, totodată, pe cel din spatele lui... Am făcut linia Dalnic-Tătar. Au fost foarte mulţi răniţi la Dalnic. Toţi erau foarte bine primiţi la Tiraspol de d-na Iorda, de la Crucea Roşie (soţia scriitorului Marin Iorda) şi duşi în oraş, la spital.

Aterizam pe terenuri improvizate, printre gauri de bombe, pe lînga cazemate distruse. Odata, am dat peste o mulţime de cadavre de spioni, executaţi de germani. Pe Nistru, la Rîbniţa, în cautarea unui ranit, am gasit loc de aterizare lînga o cazemata şi gardul de sîrma ghimpata. Ernest a ramas sa pazeasca avionul, iar eu am pornit catre sat. Era iulie, o caldura înabuşitoare. Am mers pe jos 3 km., iar cînd am ajuns, am fost luata drept paraşutista. Am gasit un ofiţer şocat, cu privire salbaticita. A fost dus pe brancarda pîna la avion şi doar Ernest a ştiut sa îi vorbeasca, sa îl îmblînzeasca şi sa îl faca sa intre în avion.

Odata, am fost chemata pe frontul Ucrainei, sa-l iau pe generalul Ioaniţiu, lovit de o pala de elice. Sosise mareşalul Antonescu şi generalul Ioaniţiu venise cu avionul sa îl întîmpine. Deşi contactul motorului era taiat, elicea a zvîcnit şi, la coborîre, l-a lovit în cap. Toţi erau în jurul lui. Era foarte congestionat. Nu a mai fost nevoie de avion, pentru ca murise. A doua zi, avionul sanitar condus de Virginia Thomas i-a purtat corpul neînsufleţit la Iaşi.

Altadata, la Tiraspol a venit Constantin Tanase cu trupa. Trebuiau sa ajunga undeva, în zona frontului, sa ţina un spectacol. Nadia Russo l-a

dus pe Tanase pe capul brancardei, în chip de pasager. Era cam speriat, dar a avut puterea sa glumeasca cu aviatoarea.

Plecam citeodata în formație, toate trei, eu cu Nadia și cu Thomas, alta data individual. Odata, am aterizat toate trei linga o liziera, unde se camufla o unitate antiaeriana. Soldații ne-au rugat sa le ducem corespondența la Tiraspol. Unii își scriau cartea poștala pe coada avionului. Noi dadeam scrisorile imediat mai departe avionului curier, care facea cursa București. Le încredințam colegilor radiotelegrafiști și așa ajungeau foarte repede la destinație.

Odessa a cazut la 26 octombrie 1941. La 6 noiembrie am parasit baza Tighina și ne-am întors la București, la iernat. Transportasem, în total, aproximativ 700 de raniți.

La sfîrșitul lui '41, un grup de reprezentanți ai Crucii Roșii de la Geneva au venit în România, pentru a se interesa de situația spitalelor și de escadrila noastra, *unica în lume*. În acea perioada, nu existau femei pe front, dar Romania a fost prima țara în lume care a avut femei în aviație, cu scop pur salvator, pe avioane neînarmate.

Pe timpul iernii, avioanele au fost în revizie. În primavara, am avut zboruri de curier pentru legatura cu comandamentul de la Odessa și un transport de marinari raniți, la Constanța.

Ne-am schimbat și numele, în Escadrila 108 Transport Ușor, condusa de locotenent-comandor Isaia Popovici. Țineam de Grupul de Aerotransport Militar cu baza la Baneasa, comandat de locotenent-comandor Mihai Pavlovski și care mai cuprindea doua escadrile de transport greu — avioane mari, tip Junkers, cu trei motoare. În acest an am luat parte la Batalia Stalingradului.

Totul a început la 18 august 1942. Aveam baza la Kotelnikovo, la 60 km sud de Stalingrad, în stepa calmuca. Toata unitatea noastra era instalata în patru corturi. Se vedea cerul înroșit spre Stalingrad. Se auzeau explozii întîrziate, uneori ne tremura pamîntul sub picioare. Pe cîmp aterizau avioane de transport cu trupe germane. Nu aveam apa, trebuia adusa în canistre, cu avioanele noastre de transport.

Cortul nostru era mobilat cu paturi de fier acoperite cu saltele de paie, cu lazi goale în loc de mese și cu mulți șoareci. Era o clima tipica de stepa — zilele de o caldura insuportabila, nopțile înghețate. Plus tot felul de pureci și muște. Hrana se aducea de la spitalul din Kotelnikovo, de la cîțiva kilometri. Ca supliment, aveam rația germana; în special stimulente: unt, miere, ciocolata cu nuca, țigari.

În sat, populația era formata din femei, batrîni și copii cu care aveam relații foarte bune. Îi ajutam, le dadeam din mîncarea noastra, le dadeam sapun, care era ceva extraordinar pentru ei. Am îmbracat niște copii cu bluze de la mine, am încalțat niște fetițe. Toate casele erau de lemn, ca și biserica, închisa, cu preoții trimiși pe front. Ni s-a povestit ca în zonele mai îndepartate mai era voie sa se pastreze biserica, cu prețul unor taxe foarte mari. Satenii din Kotelnikovo nu au avut decît jumatate din suma și atunci le-au înjumatațit biserica, cealalta jumatate fiind transformata în hambar. Cînd ei mergeau la slujba, dincolo se cîntareau grîne, se cîntau cîntece obscene, care împiedicau serviciul religios. Atunci au trebuit sa renunțe și sa închida definitiv biserica. Dar cînd am sosit noi, cu preot ortodox, femeile din sat și-au taiat cruci din tinichea și au venit duminica sa ne roage sa le botezam copiii, care erau deja marișori. Așa ca am și fini în Rusia, Vanka, Leonka — așa cum se numeau deja. În timp, am mai vazut în Rusia biserici-hambar, biserici-garaj, chiar biserici-restaurant, în Crimeea.

Nadia știa rușește, așa că am putut discuta cu lumea de acolo. Am întrebat-o pe o infirmiera, care lucrase la un sanatoriu de tuberculoși, dacă ei au prăvălii, magazine. Mi-a răspuns că ei au cooperative. Cînd se aduce marfa, stau la coadă și cumpără. I-am povestit că la noi sînt magazine unde intri și alegi, dacă nu îți place mergi mai departe, în alt magazin. Mi-a răspuns: „Nu se poate. La noi e mai bine ca oriunde în lume. Dacă la noi este așa, nu se poate să fie în altă parte mai bine". I-am făcut cadou un combinezon și o cutie de pudră. A rămas foarte mirată și ne-a invitat în coliba de lemn, unde locuia împreună cu mama ei.

Era și o bătrînă care fusese învățătoare. Trăia într-o mizerie de casă, dar acolo am mai văzut icoane. Suferea de stomac și atunci i-am cerut mamei medicamente pentru ea. Mama mi-a trimis de la București o cutie mare cu tot ce trebuia, și am făcut-o fericită.

La Kotelnikovo am fost bombardați de un avion care s-a furișat și ne-a vizitat corturile. Noroc că nu a fost prea precis. Bomba a căzut la cîteva sute de metri, doar schijele ne-au sfîșiat pînza corturilor. Am avut, cam în aceeași perioadă în care mă aflam la Kotelnikovo, și un aterizaj forțat. Eram cu doi răniți. M-am oprit pe un cîmp de tancuri răsturnate, cu soldați carbonizați. Am reușit să curăț carburatorul, care se înfundase de la furtuna de praf din stepă. Răniții se temeau că, dacă rămînem peste noapte, ne omoară partizanii. Erau foarte mulți în zonă. Cînd tocmai mă pregăteam să plec, am văzut, într-un nor de praf, o mașină militară care se apropia și care s-a oprit la 30-40 m de avion. Din ea, au sărit doi ofițeri români. Am sărit și eu din avion și le-am zis: „Bine v-am găsit!" Au rămas înmărmuriți, iar unul a exclamat „Doamne! De cînd nu am mai auzit glas românesc de femeie! Aveți nevoie de ajutor?". Le-am povestit că totul se rezolvase deja. Erau din Regimentul 4 artilerie motori-

zată. Ne-au invitat la ei, erau la refacere, într-un sat. M-am gîndit că cei de la bază ar fi îngrijoraţi dacă nu mă întorc, aveam răniţii de dus, aşa că am pornit avionul şi ne-am despărţit. Cam la fel a păţit Nadia, cînd a aterizat să caute un rănit. Dintr-o pădurice, a ieşit un soldat, care a strigat uluit: „O femeie! O femeie adevărată!"

În 1942, a venit un căpitan, delegat să caute teren pentru avioane de vînătoare. I s-a dat avionul meu. În drum, am aterizat, el s-a dus în sat, iar eu am rămas să îl aştept în avion. Deodată, am văzut venind spre mine un bărbat, o namilă de om cu căciulă mare pe cap. Era o raritate, toţi bărbaţii în putere erau la război. Venea încet şi ţinea o mînă la spate. Am îngheţat, gîndindu-mă că are o grenadă. Am acţionat conform zicalei „la fuite en evant", m-am dat jos şi m-am îndreptat spre el. Cînd m-a văzut, a zis *Haroş ofiţier* şi a scos mîna de la spate. Ţinea în pumn o punguţă cu un fel de rumeguş pe post de tutun. I-am oferit raţia mea de ţigări. Era fericit şi, cum credea că m-am rătăcit, a început să-mi povestească, pe limba lui, unde îi pot găsi pe ai mei. Căpitanul ne-a găsit stînd de vorbă.

Nemţii se purtau cu noi, femeile, ireproşabil, iar românii erau colegii noştri.

Cînd eram acolo, în stepa calmucă, tot în 1942, o trupă din Italia a venit în România să facă un film cu „Escadrila Albă", cu Mariela Lotti şi Rossano Brazzi. Şcoala de ofiţeri de aviaţie le-a dat tot concursul. S-a improvizat un gen de spital de campanie la Băneasa. Filmul s-a făcut şi a fost o catastrofă. S-au folosit doar de numele noastre. Eroina avea un iubit pe front, pe care îl salva, dar noi, nici una, nu aveam nici un fel de iubit. Eram indignate că ne-au folosit doar titlul pentru a face o melodramă ieftină. Singura amintire plăcută pe care ne-au lăsat-o, a fost un căţeluş, care a devenit mascota noastră. Nadia s-a ataşat tare de el şi l-a înfiat. Îl chema Moţ, era mic şi vioi, a trecut prin toate şi, mulţi ani după aceea, în balconul din Piaţa Romană, unde locuia Nadia, încă mai lătra cînd auzea un avion trecînd.

Stalingradul fiind încercuit, noi în plina ofensiva, baza aeriana s-a deplasat la Plodovitoje, la 40 km sud de Stalingrad. Satul se afla intr-o vagauna inconjurata de dune de nisip, plin de camile cu doua cocoaşe. Locul de aterizare era la cîţiva km de sat, pe un dîmb pe care trecea o şosea şerpuita, unde trebuia sa aterizam. Dîmbul era marginit de o rîpa in care era montat un cort german, cu cîţiva soldaţi şi doua avioane Fieseler-Stork, la dispoziţia generalului german.

Cînd am plecat de la Kotelnikovo, eu am ramas ultima, cu Moţ, pentru ca înainte sa ma sui, am mai suferit un bombardament care m-a facut sa-mi întîrzii plecarea. Pe drum, zburam foarte jos, sub 50 m, ca sa nu fim vazuţi. Am zarit, în apropiere un sat înconjurat de fum şi flacari. La margine, era o coloana bombardata doar cu puţin timp înainte. La mare înalţime, chiar deasupra mea, grupul de avioane inamice se îndrepta spre est. Cînd am aterizat la Plodovitoje, avioanele noastre erau pliate şi dispersate, sa para, de sus, maşini agricole. Nadia ne aştepta pe mine şi pe Moţ. Mi-a ieşit înainte. I-am povestit ce am vazut, dar ea mi-a raspuns: „Lasa, ca aici nu o sa ne vada nimeni". Deodata, a aparut un bimotor inamic, jos, la 800 m, care se rotea liniştit deasupra noastra. Avionul meu nu era înca pliat. Am fugit cu Nadia, cu Moţ în braţe, spre rîpa. Motoarele s-au oprit şi a început un vijiit sinistru. Au cazut şase bombe de 50 kg peste tereh, printre avioane. Ne-am ridicat puţin sa vedem daca a fost atins ceva, dar chiar atunci al doilea bombardament de şase bombe a dat peste noi. Am auzit un fîşiit de schije pe deasupra capetelor noastre, dar eram în rîpa şi nu ne-au atins. Dupa ce s-a golit (de încarcatura), avionul a pornit motoarele în plin şi s-a îndepartat.

Soldaţii noştri au alergat sa vada ce facem. Din rîpa, soldaţii germani au urcat în fuga panta. Cînd ne-au vazut, scuturîndu-ne de praf, au strigat: „Mein Got! Frauen! Ce cautaţi voi aici, la Stalingrad? Sîntem soldaţi batrîni, dar nu am mai vazut femei pe front!".

O bomba cazuse între butoaiele cu benzina şi avionul meu. O schija gaurise coada aparatului. Norocul a fost ca toate erau foarte dispersate, dar bombardamentul a gaurit terenul şi a trebuit, dupa aceea, sa umplem gropile cu pamînt. De atunci, nu am mai avut linişte. Ne bombardau de doua ori pe zi. Ne temeam sa nu ne loveasca atunci cînd încarcam raniţii. Ma simţeam mai în siguranţa în aer decît la sol.

Şi satul a fost bombardat. Avionul meu fiind în reparaţie, stateam pe banca, în faţa casei unde locuiam, cu soldatul care ne pazea coliba. În curte era o droaie de copii (cred ca de asta se numea satul Plodovitoje, pentru ca era plin de plozi). Moţ se juca cu mielul stapînei. Copiii recunoşteau imediat, dupa sunet, avioanele inamice. O data au strigat *Ruski samoliot!* şi au sarit în şanţ. Eu şi soldatul nu am mai avut timp decît sa ne aruncam pe burta, în mijlocul curţii. A trecut razant un avion greu, care a lasat o bomba de 250 kg în curtea vecina. Acolo era o unitate germana şi bomba a distrus maşinile, a omorît o gramada de oameni. Banca pe care stateam a fost taiata în doua de o schija.

La cîţiva km de Plodovitoje era un sat de calmuci, Tinguta. Erau oameni foarte sarmani, care beau lapte de iapa şi de camila. Erau urîţi, dar foarte blînzi. Femeile fumau pipa umpluta cu ierburi, aşa ca tutunul nostru a fost o delicatesa.

La Plodovitoje, generalul Dragalina, comandantul Corpului 6 de armata, a citat es-

cadrila şi pe comandantul nostru, dl. locotenent-comandor Isaia Popovici. Ne-a invitat în coliba lui, unde era amenajat comandamentul şi unde a avut loc şi o conferinţa de presa, cu corespondenţi români, italieni, germani (reprezentanţii Axei) şi un ataşat de presa al Spaniei. Reprezentant român cu presa şi propaganda pe front era arhitectul George Cantacuzino. Au aparut atunci articole şi fotografii în reviste.

Generalul Dragalina era foarte îngrijorat de situaţia frontului. Rapoartele erau catastrofale, pierderile armatei terestre erau foarte mari (zeci de ofiţeri, sute de trupeţi căzuţi zilnic). Situaţia devenise critica, era octombrie, ziua scadea, nu mai aveam combustibil. Partizanii aruncau în aer trenurile cu combustibil şi muniţii. S-a dat ordin de retragere de la Plodovitoje la Kotelnikovo, şi de acolo, la Stalino (în prezent, Donetk).

Noi însa am fost îmbarcate pe avioane mari de transport şi aduse în ţara. Avioanele noastre, trecute prin atîtea încercari, aproape putrede, nu mai puteau prezenta siguranţa la un zbor de peste 2 000 km, pîna în ţara, aşa ca au fost transportate cu trenul. Trupa a ramas sa le îmbarce. Comandantul cu cei doi ofiţeri adjutanţi ne-a urmat, tot cu avionul de transport care facuse ruta Bucureşti.

Nu după mult timp, americanii au ocupat Africa de Nord, apoi au debarcat în Italia... A venit iarna, şi nemţii şi românii, încercuiţi la Stalingrad, au pătit precum trupele lui Napoleon. Doar o parte dintre ei s-au mai întors, dupa un timp, cu divizia Tudor Vladimirescu. ■

(Va urma)

Prezentare şi text consemnat de Anca FILOTEANU

Publicitate MAGAZIN ISTORIC

NU EVITAŢI CONTACTUL CU CELE MAI DIVERSE CATEGORII DE CITITORI!

Prin intermediul nostru, vă puteţi prezenta unui larg public, interesîndu-l în afacerile dv.

Folosiţi deci şansa de a vă face reclamă prin paginile celei mai răspîndite publicaţii de istorie din România.

PROMPTITUDINEA, EFICIENŢA, LARGA NOASTRĂ DIFUZARE vă garantează reuşita iniţiativelor dv.

Nu lăsaţi să treacă timpul! Programaţi-vă din timp pentru apariţia reclamei dv. în paginile revistei noastre.

Adresîndu-vă nouă, vă garantăm accesul produselor şi ofertelor dv. la publicul larg.

O garanţie a reuşitei firmei dv. — prezenţa ei în paginile **Magazinului istoric.**

Aşezămintele Brîncoveneşti: istorie şi tragedii

Dr. C. BĂLĂCEANU-STOLNICI

21 iunie 1990. Biserica Domniţa Balaşa — unul din monumentele Capitalei — trăieşte un moment de seamă al existenţei sale. În solemnitatea vechiului lăcaş, dl. dr. Constantin Bălăceanu-Stolnici, d-na dr. Elena Berlescu, dr. arh. Ion Dumitru, dr. Mircea Andronescu ş.a. constituie Comitetul de iniţiativă pentru reconstituirea Aşezămintelor Brîncoveneşti — vestite instituţii de caritate ale Capitalei şi ţării noastre, cu o bogată istorie nu numai pe tărîm medical ci şi cultural-artistic. După 152 ani de la întemeiere şi şase ani de la distrugerea lor de către regimul dictatorial ceauşist, vechile lăcaşuri, la a căror ctitorire şi dezvoltare contribuiseră atîţia oameni de seamă ai istoriei noastre, îşi revendicau într-un mod nesperat, datorat exclusiv Revoluţiei din decembrie 1989, dreptul la viaţă.

Chiar a doua zi după dobîndirea statutului juridic, Comitetul de iniţiativă îşi începea activitatea prin care îşi propunea să refacă spitalul şi celelalte construcţii şi care „să continue tradiţia vechilor Aşezăminte Brîncoveneşti".

O instituţie cu bogate tradiţii în istoria noastră. Să-i reconstituim evoluţia — de la întemeiere şi pînă la încercarea de radere a ei de pe suprafaţa Bucureştilor.

„Ostrovul" din inima Bucureștilor

Multă vreme în Țara Românească îngrijirea bolnavilor s-a făcut cu mijloace tradiționale, în condiții neinstituționalizate. E drept că în incinta mănăstirilor mai de seamă erau bolnițe în care monahii bătrîni sau bolnavi erau adăpostiți și îngrijiți de către un călugăr priceput în lecuirea celor suferinzi. E puțin probabil însă că aceștia să fi fost la curent cu medicina epocii (ca unii călugări medici din marile mănăstiri bizantine), ei fiind doar păstrătorii unor taine medicale tradiționale, propriu-zise.

Primul spital din Muntenia a fost întemeiat de spătarul Mihai Cantacuzino în jurul anului 1702, lîngă mănăstirea Colțea din București și organizat după modelul unui vechi spital venețian (Ospedale di S. Lazarro e Mescolicante). Aproape o jumătate de veac mai tîrziu, Grigore Ghica a inaugurat în jurul mănăstirii Pantelimon, spitalul cu același nume (1750). În 1815 se înființează în București spitalul „Iubirea de oameni" (Filantropia), iar la 2 aprilie 1832 aceste trei spitale au fost grupate într-o instituție unică, „Eforia spitalelor", ale cărei fonduri imobiliare erau constituite de donațiile în special ale Cantacuzinilor și Ghiculeștilor.

Trei ani mai tîrziu, Safta Brîncoveanu înființează o instituție spitalicească independentă lîngă biserica „Domnița Balașa", pe care o înzestrează cu moșii al căror ansamblu forma „Așezămintele Brîncovenești".

Brîncovenii scoborau prin femei din Basarabii Craioveşti, din rîndul cărora au făcut parte domnitorii Radu Șerban (1601-1611), Matei Basarab (1633-1654) și Constantin Șerban zis Cîrnul (1654-1658). De aceea, mulți dintre ei, începînd cu Constantin Vodă și-au luat numele de Basarab-Brîncoveanu. Numele și-l trăgeau de la moșia lor, Brîncoveni, din fostul județ Romanați (astăzi, jud. Olt).

Ascedența lor masculina urca pîna la postelnicul David (+ 1597) a carui soție, Maria, era fiica lui Radu din Brîncoveni și a Neacșei din Golești. Urmașii acestora: marele vornic Preda Brîncoveanu (ucis de Mihnea Voda III, 1658), marele postelnic Papa Brîncoveanu (casatorit cu Safta Cantacuzino și ucis în rascoala seimenilor din 1655) și Constantin Voda Brîncoveanu (casatorit cu Maria lui Neagoe sin Antonie Voda din Popești și descapațînat de turci în 1714), prin moșteniri, casatorii și o buna gospodarie au reușit sa adune una din cele mai mari averi (daca nu chiar cea mai mare), care a aparținut unui neam boieresc din Țara Romaneasca.

Dupa tragedia de la 15 august 1714, din curtea Palatului Topkapi din Țarigrad, acest imens patrimoniu a ramas fetelor domnitorului (Maria, Ilinca, Safta, Ancuța, Balașa și Smaranda) și unui nepot de fiu, Constantin (1710-1762), viitor mare ban. Dintre toți acești clironomi (moștenitori), numai Balașa (1693-1752), soția marelui ban Manole Andronic Rangabe (denumit ulterior Lambrino) s-a gîndit sa fundeze un așezamînt pentru pomenirea tatalui și fraților ei martirizați din porunca sultanului Ahmed III.

Proprietațile principale ale lui Brîncoveanu în București se aflau într-un spațiu cuprins între Dealul Mitropoliei la miaza-zi, Dîmbovița la miaza-noapte, Podul Calicilor (Calea Rahovei) la apus și Podul Beilicului (Calea Șerban Voda) la rasarit, spațiu denumit și Ostrov și integrat în mahalaua Prundului. În aceasta mahala, Constantin Brîncoveanu a daruit fiicei sale Balașa doua case, ca zestre, cu prilejul casatoriei sale cu Manolache Lambrino. Această proprietate inițială, ulterior a fost considerabil mărită de soții Lambrino prin danii domnești (de la Ion Mavrocordat, Nicolae Mavrocordat și Mihail Racoviță) și prin cumparari succesive.

Pierzînd cei doi copii ai lor, soții Lambrino au zidit pe locul lor din mahalaua Prundului o biserica cu hramul „Botezul Domnului" a carei construcție e terminata la sfîrșitul anului 1714.

La 1 aprilie 1745, ctitorii au înființat, pentru întreținerea bisericii, un „așezamînt", înființare întarita de un hrisov dat de catre Constantin Voda Mavrocordat. Acest hrisov trebuie considerat actul de naștere al Așezamintelor Brîncovenești. Prin el, biserica „Botezul Domnului" era înzestrata cu casele ctitorului din Prund și o serie de moșii, la care Manolachi și Balașa au adaugat și dobînzile fondurilor ce le moștenise Balașa de la tatal ei și care se aflau la o banca din Viena.

Actul de înființare al Așezamîntului prevedea și organizarea unei școli. Aceasta școala, cunoscuta sub numele de „Școala de la Domnița Balașa" a funcționat pîna în 1898, cînd localul sau a fost afectat farmaciei Spitalului Brîncovenesc. A fost o școala primara, cu un ciclu de patru ani, cu limba de predare romaneasca și — lucru important — gratuita.

Ramasa vaduva, domnița Balașa a zidit, alaturi de prima biserica, o a doua, mult mai mare, cu hramul „Înalțarea Domnului" a carei construcție a fost terminata în 1752 (anul morții ctitorei). Cu acest prilej, domnița Balașa a extins obiectivele filantropice ale așezamîntului, hotarînd și înființarea unui azil pentru strainii neajutorați (un *xenodohion*). Tot ea a stabilit atunci principiile de organizare ale așezamîntului cu cele trei instituții ale sale: biserica, școala și azilul, care urmau sa fie chivernisite de o epitropie formata din mitropolitul țarii ca prim efor și de doi boieri epitropi din rîndul familiei ctitorilor.

Astfel, a fost întemeiat și organizat primul așezamînt brîncovenesc, cunoscut sub numele de „Așezamîntul Domnița Balașa".

O măsură de prevedere salutară

Marele cutremur din 26 octombrie 1802 a adus mari stricaciuni ansamblului construcţiilor care, cu toate „meremetiselile" facute, a continuat sa funcţioneze în condiţii precare. Este drept ca şi unii dintre boierii Brîncoveni care au preluat sarcina administrarii Aşezamîntului Domniţa Balaşa dupa moartea ctitorei: marii bani Constantin († 1762), Manole († 1821) şi Nicolae Brîncoveanu († 1802) au neglijat epitropia. De abia marele ban Grigore Brîncoveanu († 1831) a reluat cu seriozitate administrarea Aşezamîntului Domniţa Balaşa şi a ameliorat mult starea cladirilor (biserica, şcoala). El a lasat printr-o diata (testament) din 1824 aproape întreaga sa avere soţiei sale Safta, fiica marelui vornic Teodor Bala şi al Profirei Rosetti, instituind-o „deplina epitroapa" — decizie reluata într-un alt testament din 1830.

Safta Brîncoveanu, printr-un act de fundaţiune din octombrie 1835 a hotarît sa întemeieze pe terenurile Bisericii „Domniţa Balaşa" un spital de 60 de paturi „şi mai bine", pentru întreţinerea caruia a înfiinţat un *nou* aşezamînt pe care l-a înzestrat cu moşii, case şi acareturi — toate aparţinînd „averii brîncoveneşti". In felul acesta, neamul Brîncovenilor avea în Capitala doua aşezaminte *distincte:* Aşezamîntul Biserica „Domniţa Balaşa" (cu şcoala şi azilul) şi Aşezamîntul Brîncovenesc cu spitalul. Ctitora a precizat ca fiecare din ele sa aiba obiectivele, averea şi autonomia sa, masura de prevedere care se va dovedi hotarîtoare peste un veac.

Ambele aşezaminte, deşi autonome, erau puse însa, prin testamentul Saftei Brîncoveanu, sub conducerea unica a unei epitropii formata din mitropolitul ţarii în calitate de efor şi din doi epitropi aleşi dintre urmaşii lui Constantin Voda Brîncoveanu. Tot prin actul respectiv se stipula ca Aşezamîntul sa nu fie niciodata contopit cu Eforia Spitalelor Civile, şi ca administraţia de stat sa nu se amestece în organizarea şi conducerea spitalului.

Actul de fundare mai prevedea ca în spital sa fie internaţi şi îngrijiţi gratuit, cu medicaţie gratuita, bolnavii de ambele sexe şi de orice condiţii, dar numai pentru boli acute, bolnavilor cronici fiindu-le categoric interzis accesul.

In ceea ce priveşte recrutarea cadrelor medicale şi ajutatoare, ca şi procurarea de medicamente şi de instrumente, sarcina era în exclusivitate a epitropiei, careia îi revenea şi obligaţia de a supraveghea cum se desavîrşeşte actul medical şi cum se gospodareşte spitalul (alimentaţie, curaţenie, încalzit etc.).

In 1838, un puternic cutremur de pamînt deterioreaza cladirile Aşezamintelor şi Safta a trebuit sa faca o noua investiţie pentru repararea construcţiilor şi sa cladeasca o noua biserica în locul celei din 1752, care fusese foarte avariata.

Dupa moartea Saftei, ambele aşezaminte au fost conduse pîna în veacul nostru de epitropie, potrivit testamentului ei. Au aparut însa dificultaţi în definirea descendenţei brîncoveneşti, caci Grigore şi Safta Brîncoveanu nu au avut copii, aşa ca scoborîrea directa pe linie masculina din Constantin Voda a încetat. Ei au adoptat însa pe Zoe Mavrocordat, fiica lui Alexandru Mavrocordat şi a Caterinei Balş (sora Saftei). Zoe, la rîndul ei, s-a maritat cu Gheorghe Bibescu (viitorul domn), iar fiul mai mare al lor, Grigore, şi-a luat, cu consimţamîntul bunicului sau, numele de Basarab-Brîncoveanu, întemeind, printr-un fel de a doua adopţiune, o noua descendenţa masculina cu acest nume, ce se continua pîna astazi. Exista însa şi o descendenţa brîncoveneasca pe linie feminina, care se considera mult mai autentica.

Numirea epitropilor trebuia să se facă de către mitropolitul ţării pe baza hotărîrii (alegerii prin vot) a membrilor familiei (urmaşii legitimi şi cei prin adopţiuni) care formau consiliul de familie ce era consultat ori de cîte ori un loc de epitrop rămînea vacant. Este interesant şi uneori amuzant să urmăreşti în actele aşezămintelor şi în presa vremurilor desele conflicte şi contestaţii ce s-au prelungit pînă în secolul XX.

Primele imixtiuni

Autonome, pe baza statutului lor de funcţionare, aşa cum fusese fixat în octombrie 1835, Aşezămintele Brîncoveneşti s-au confruntat deseori, în cei peste 150 de ani de existenţă cu numeroase presiuni şi ingerinţe din partea autorităţilor. În 1876, în timpul guvernării lui Ion C. Brătianu s-a produs prima încercare de violare a acestei autonomii, cînd epitropii aleşi

In p 41 Turnul Colţei, strajuia pînă în veacul trecut primul aşezamînt spitalicesc din Bucureşti

Biserica „Domniţa Balaşa" din cadrul aşezamîntului cu acelaşi nume — una din cele două instituţii caritabile create de Brîncoveni

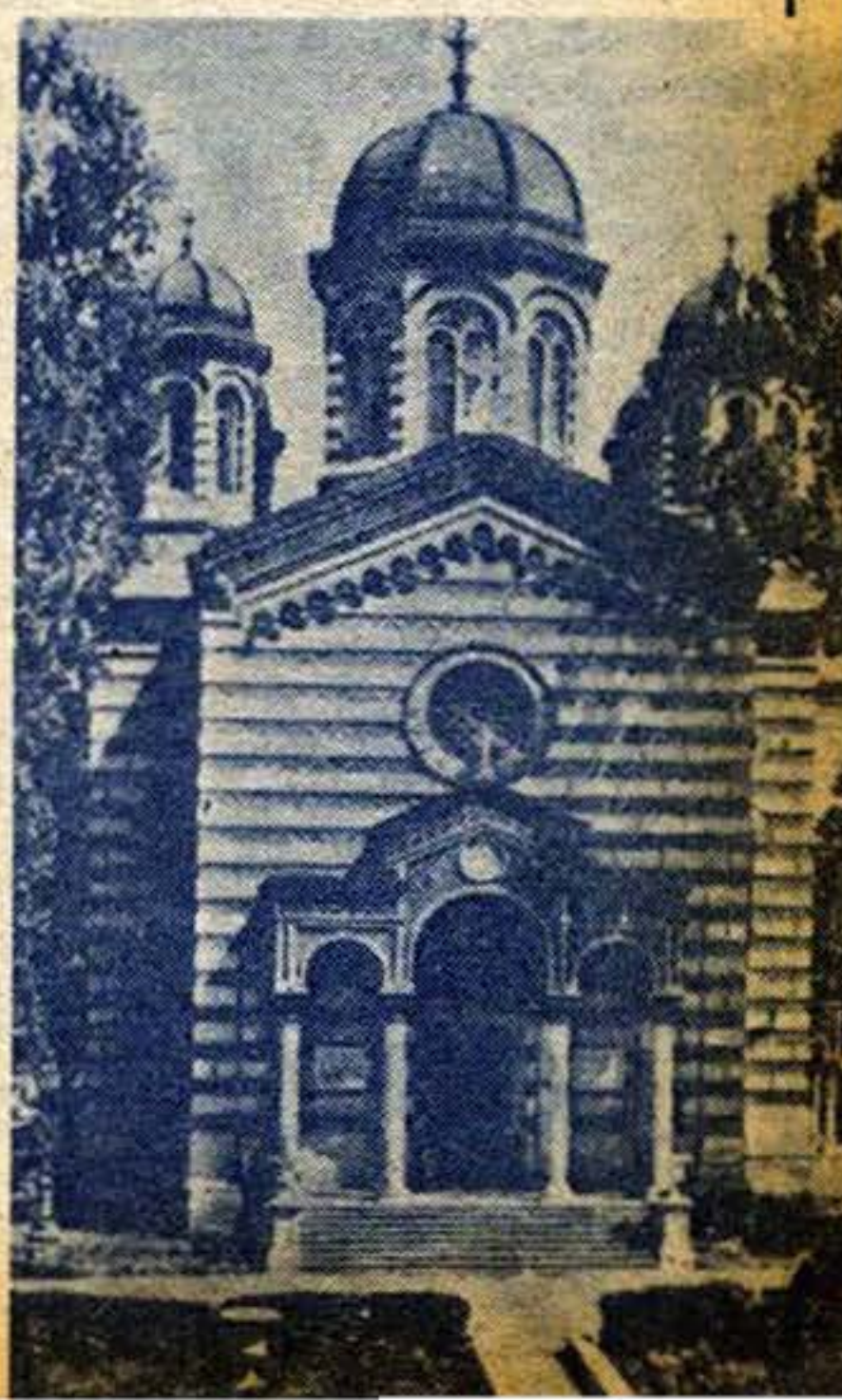

conform reglementărilor statutare au fost revocați de autoritatea de stat. În 1888, potrivit unei știri din ziarul *Epoca*, s-a produs o nouă imixtiune în numirea epitropilor Așezămintelor, iar trei ani mai tîrziu, generalul I. Em. Florescu — președintele Consiliului de Miniștri — a decis numirea unei comisii de cenzori, ceea ce a provocat reacția atît a mitropolitului țării, cît și a lui Grigore Băleanu, epitrop din partea familiei.

În general însă, autonomia Așezămintelor a fost menținută, ea fiind stipulată în chip expres în Înaltul Decret Regal emis la 13. I. 1912 de către regele Carol I. Să nu înțelegem însă de aici că activitatea epitropiei era secretă sau că s-ar fi desfășurat fără vreun control asupra gestiunii bunurilor sau a conturilor spitalului. Edificator în acest sens este șirul de dezvăluiri privind unele nereguli făcute în 1934 în diferite publicații.

Situația se datora în bună măsura și dificultăților cu care se confruntau Așezămintele după războiul mondial. În urma exproprierii moșiilor, efectuată în 1921, veniturile financiare s-au diminuat considerabil, iar faptul că numărul paturilor (deci și al cheltuielilor) a crescut, a făcut ca bugetul să devină deficitar. În consecință, cu prilejul Adunării generale din 16 iunie 1937 a Așezămintelor, constatîndu-se un deficit de peste 400 000 lei, principele C. Basarab-Brîncoveanu, sprijinit de patriarhul Miron Cristea ca prim efor și avocatul M. Antoniade consilier juridic, au acceptat ideea unei susțineri financiare din partea statului, sugerîndu-se totuși căutarea unei soluții care să nu implice statul în conducerea epitropiei; s-a recurs la alocarea unui sprijin financiar din fondul special „Regele Carol II" de 1 300 000 000 lei (din care 700 000 000 lei alocate clinicilor facultăților de medicină, astfel că în anul 1938, centenarul Așezămintelor, serbat în parcul Bisericii „Domnița Balașa" s-a putut face cu fastul cuvenit.

Odată cu instaurarea dictaturii legionaro-antonesciene, autonomia Așezămintelor Brîncovenești a fost abolită, prin decretul nr. 3 596, din 24 octombrie 1940. Decretul recunoștea în principiu conducerea Așezămintelor de către doi epitropi, primul însă era numit pe termen de patru ani de către Conducătorul statului și ministrul de resort (al Muncii, Sănătății și Ocrotirilor Sociale), ia l doilea epitrop, cu rol de supraveghere al primului (care avea conducerea efectivă) era, de asemenea, numit pe patru ani și tot de către Conducătorul statului. Epitropia a reacționat, convocînd la sediul administrației un Consiliu de familie (30 octombrie 1940) și un nou consiliu, la 5 noiembrie 1940, atunci cînd prim epitrop, respectiv, director al Așezămintelor au fost numiți doi membri ai Gărzii de fier; același consiliu a refuzat însă sistematic să se întrunească la repetatele apeluri ale primului efor, astfel că acesta a fost împiedicat să-și exercite în chip efectiv atribuțiile. După rebeliunea legionară, s-a emis un nou decret, prim-epitrop fiind numit dr. E. Christide (unul dintre medicii Așezămintelor) iar din partea familiei, E. Hagi-Moscu.

În 1942, ministrul Justiției, C. Stoicescu a întocmit o adresă către mareșalul I. Antonescu, susținînd principiul autonomiei Așezămintelor și abrogarea decretului 3 596/1940 de inspirație legionară. Deși printr-o rezoluție mareșalul s-a arătat „de acord cu concluziile", cerînd să „se întocmească regulamentul care să asigure o bună administrare, controlul și sancțiunile relei administrații pentru trecut și viitor", efectiv, Așezămintele și-au recîștigat autonomia abia începînd cu 31 octombrie 1944, după înlăturarea dictaturii.

De la autonomie la Spitalul de Stat nr.2

Pentru foarte puțină vreme însă, deoarece din ianuarie 1945 începe lent operația de desființare a Așezămintelor. Mai întîi, prin intermediul Reformei agrare, care a afectat moșiile spitalului (ale bisericii, păstrîndu-se); apoi, prin subminarea treptată a autonomiei epitropiei. Un prim pas l-a constituit instituirea unei epitropii, care, pe lîngă patriarh și doi epitropi aleși de familie, mai cuprindea pe președintele Sindicatului medical sanitar al Așezămintelor și alți trei medici din același sindicat, precum și un medic numit de Ministerul Sănătății. Era doar o măsură intermediară, pentru că la 26 iulie 1945 s-a întocmit un proiect-lege conform căruia toate instituțiile filantropice cu caracter sanitar treceau sub administrația Casei Sănătății; ulterior s-au produs felurite ingerințe în numirea epitropilor sau în stabilirea competențelor acestora, pentru ca, la 3 februarie 1948 Așezămintele Brîncovenești să fie efectiv preluate de stat, schimbîndu-și și titulatura în aceea de Spitalul de Stat nr.2. Măsura nu s-a putut aplica însă decît spitalului, Așezămîntul Domnița Balașa (cu biserica și azilul de bătrîne) scăpînd pentru moment de etatizare. Prevederea Saftei Brîncoveanu se dovedea așadar salutară. Pentru scurt timp însă. Regimul comunist — ajuns după 1947 efectiv la putere — nu putea tolera existența unei instituții chiar filantropice, nelucrative, care să nu fie sub controlul său. După ce s-au făcut mai multe presiuni asupra azilului, la 24 octombrie 1949 cele 43 bătrîne (între 60 și 84 de ani) au fost evacuate cu forța, la Azilul Ghenadie Petrescu. La 1 ianuarie 1950 își înceta activitatea și ultima ctitorie filantropică a Brîncovenilor.

Încă cu o săptămînă în urmă în cele 13 încăperi ale

azilului a fost mutat o parte a personalului spitalului. Pe culoarele clădirii se mai aflau depozitate mobilele epitropiei, dulapuri cu documente (unele de la începutul veacului XVIII), tablouri de familie ori ale unor personaje de seamă ce făcuseră parte din epitropia Aşezămintelor. Toate au fost supuse unor adevărate acte de vandalism, proprii gîndirii anticulturale a comunismului. S-a constituit — tîrziu însă — o comisie istorică alcătuită din prof. Emil Vîrtosu, Emanoil Hagi Moscu, ing. M. Dinu, administratorul Aşezămîntului şi un delegat al Muzeului Capitalei, care să identifice documentele şi tablourile pentru a le distribui, fie Muzeului, fie Patriarhiei. În felul acesta s-a risipit şi patrimoniul artistic şi istoric al Aşezămintelor Brîncoveneşti.

Era însă doar un preambul, un — aproape nevinovat — preludiu pentru ceea ce va urma: distrugerea efectivă a Aşezămintelor, raderea lor de pe suprafaţa pămîntului, ca şi cum nu ar fi existat.

Această nouă distrugere, petrecută doar cu un an înainte ca ceea ce mai rămăsese din vechile ctitorii — clădirea spitalului (unul din cele mai reputate şi bine utilate din ţară, cu laboratoare şi instalaţii tehnice de valoare, dar mai ales cu un personal medical de incontestabilă calitate, adevărată şcoală a medicinii româneşti) să serbeze un veac şi jumătate de existenţă a fost „opera" celei mai odioase secvenţe a dictaturii comuniste, aceea instaurată de Nicolae Ceauşescu.

Ultima ofensivă împotriva bătrînelor ctitorii brîncoveneşti a venit aproape pe neaşteptate, după ce se părea că Aşezămintele vor fi revigorate, pe fondul aparentei recunoaşteri a valorilor trecutului. Spitalul îşi recăpătase numele tradiţional — acela de Spitalul Brîncovenesc, ba chiar se întocmise şi programul sesiunii ştiinţifice de comunicări ce urma să marcheze aniversarea a 140 de ani de fiinţare a acestei instituţii de sănătate publică. Şi, deodată, cînd pregătirile erau în toi, a venit vestea anulării sesiunii ştiinţifice. Nu s-a făcut însă nici o legătură între această anulare (nu era singura dispoziţie care se dădea ori se revoca de pe o zi pe alta) şi tot mai desele „indicaţii" date de dictator diriguitorilor Capitalei şi Comisiei de sistematizare a municipiului. Era în 1978, anul de după marele cutremur din 4 martie 1977, şi preocupările de reconstrucţie a oraşului păreau să se înscrie în firescul cotidian. Cine să fi bănuit atunci că printre clădirile destinate demolării se va număra şi Spitalul Brîncovenesc? Nici după ce clădirea a fost „studiată" de un colectiv de specialişti, care au trasat pe anumite porţiuni ale acoperişului benzi cu vopsea albă, nu s-a bănuit nimic. S-a presupus că era vorba de indicaţii privind operaţiunile de consolidare, întrucît construcţia avusese mult de suferit în urma cutremurului.

Demolare la... propria solicitare!

Şi iată că în cursul anului 1979, directorul adjunct al spitalului, Mircea Andronescu a fost chemat la Consiliul Popular al Municipiului Bucureşti, unde i s-a adus la cunoştinţă vestea iminentei demolări a celebrei instituţii sanitare. Dar nu oricum! Autorităţile doreau să-şi ia măsuri de precauţie, să aibă ceea ce, în limbajul de lemn al dictaturii, se chema „acoperire". Pentru demolare trebuia o justificare. Şi ce justificare ar putea fi mai bună — s-a considerat de către autorităţile conducătoare ale Capitalei — decît aceea oferită de însăşi conducerea spitalului? În consecinţă, doctorului Mircea Andronescu i s-a adus la cunoştinţă ca direcţia Spitalului Brîncovenesc să întocmească un memoriu prin care să solicite... demolarea propriei instituţii. Culme a cinismului. Motivele erau oferite cu aceeaşi „bunăvoinţă", pe loc: şubrezenia vechilor ziduri, costul ridicat al reparaţiilor, ş.a.m.d., ş.a.m.d.

Ca o „compensaţie", demolarea — s-a spus — nu va afecta întreaga cladire, ci doar o parte a ei. Abia acum s-a vadit semnificaţia reala a liniilor de vopsea trasate pe acoperişul spitalului. Ele desenau viitorul traseu al bulevardului ce urma sa uneasca Piaţa Unirii de Casa „Poporului". „Restul [spitalului] sa funcţioneze normal" — a fost decizie adoptata atunci, în 1979. Ca şi cum mai putea fi vorba de normalitate la o cladire careia dintr-o trasatura de condei (sau daca vreţi, dintr-o simpla mişcare a mîinii) i se amputa mai mult de jumatate din trup.

Redus la doar cîteva secţii, cu o activitate considerabil restrînsa, Spitalul Brîncovenesc a continuat sa „agonizeze" cîţiva ani. Mai precis, pîna în iarna anului 1983-1984, cînd o noua „vizita de lucru" a celor doi dictatori, însoţiţi de întreaga suita, a ajuns şi pe terenul a ceea ce mai ramasese din spital. Aici — spun cîţiva dintre martori — a avut loc un „eveniment" cu caracter anecdotic, care a decis soarta spitalului. O pisica, scapata din laboratorul de cercetari, a zgîriat pe unul din cei doi cîini ce faceau şi ei parte din „suita oficiala". Felina vinovata de agresiune a fost prinsa, dupa o goana „ca-n filme", dar n-a putut rascumpara cu viaţa ei soarta spitalului, el (sau ea?) adoptînd, pe loc, hotarîrea de demolare a ceea ce mai ramasese din spital. Desigur, lucrurile ar putea sta şi aşa. Credem însa ca incidentul a avut doar darul de a grabi „deznodamîntul". Demolarea spitalului — ca tot ceea ce amintea de vreun monument istoric în preajma zonei pe care dictatorul şi-o dorea pentru totdeauna legata doar de numele lui, fusese oricum decisa mai de mult. Sa nu uitam ca aceeaşi soarta au avut-o bisericile Sf. Vineri,

(Continuare în p. 52)

Din iadul închisorilor comuniste

In numărul trecut al rèvistei ați facut cunoștință cu cel care pina in august 1945 a fost general lt. Gh.D. Marinescu, comandantul Aparării antiaeriene a teritoriului și a trupelor de operații, unul dintre numeroșii ofițeri superiori ai armatei romane care si-au indeplinit cu abnegație, curaj și demnitate misiunile incredințate de țară și conștiința sa de ostaș și bun român. Am punctat foarte pe scurt cariera sa militara și am reprodus cìteva pasaje din lucrarea sa memorialistica Povestea unei vieți privitoare la operațiile militare in care trupele aflate in subordinea sa au fost implicate in perioada 23 august 1944-9 mai 1945. Am prezentat cititorului, cum precizam, pe ofițerul brav, intors victorios de pe cimpurile de batalie. Dar exact in momentul in care laurii victoriei trebuiau să-i impodobeasca fruntea, cursul firesc al vieții și carierei i-a fost curmat, impunindu-i-se, ca și altor mii și mii de români, cruntul regim al detenției in inchisorile comuniste. Cum și in ce imprejurări s-a produs aceasta tragedie, vom afla din paginile aceleiași lucrari, pe care le reproducem mai jos cu supratitlul și titlul redacției noastre.

M. ȘTEFAN

CALVARUL

General-lt. (r) GH. D. MARINESCU

După terminarea ostilităților, trupele puterilor victorioase au mai rămas în teritoriile cucerite. Cele române nu s-au înapoiat nici ele imediat, ci spre finele lunii august 1945. Fiecare din marile unități române s-a îndreptat de la frontieră către zona ei de mobilizare unde, în fiecare din garnizoanele respective, trupele urmau să fie primite de autorități și de populație în chip sărbătoresc. In București, unitățile respective urmau să fie primite de suveran și de guvernul țării.

Cum însă acest guvern fusese adus la conducerea țării de către autoritățile sovietice de ocupație, în contra voinței și trecîndu-se peste prerogativele constituționale de bază ale suveranului, acesta a refuzat să participe la festivități, în capul unui guvern, printre ai cărui componenți principali se afla și cunoscuta Ana Pauker, dușmana de întotdeauna a neamului românesc. Informat despre această situație de către șeful Casei militare a suveranului (generalul de corp de armată Niculescu C.), am refuzat să defilez în capul trupelor de apărare antiaeriană, în fața acestui dușman al neamului nostru. Am refuzat, de asemenea, să particip la banchetul dat de ministrul apărării naționale (generalul Răşcanu) în seara aceleiași zile, în cinstea comandanților de mari unități întorși de pe front.

După cîteva zile, primesc de la cabinetul ministrului ordinul „confidențial personal" prin care mi se pune în vedere că sînt luat de la comanda apărării antiaeriene a teritoriului și armatelor de operațiuni, fiind pus la dispoziția Ministerului apărării naționale și că trebuia să predau imediat comanda secundului meu, generalul Pîrvulescu. Răspund imediat că nu pot executa ordinul primit, el fiind contrar legii de organizare a armatei, care prevedea că un general nu poate fi numit sau scos dintr-un comandament de mare unitate decît printr-un înalt decret regal. Cum ministrul știa că nu va obține din partea suveranului un înalt decret pentru scoaterea subsemnatului din comandă, a recurs la o mișelie, cu executarea căreia a însărcinat pe comandantul Corpului 2 armată, care, în această calitate, era șeful justiției militare de pe întreg teritoriul Capitalei.

La cîteva ore după trimiterea raportului meu la ordinul ministerial amintit mai sus, mă pomenesc că mă cheamă la telefon comandantul Corpului 2 armată care-mi spune: „Dragă Gică, sînt la Înalta Curte de Justiție Militară și am aici în fața mea cîteva dosare de la comandamentul tău, de trimitere în judecată a unor ostași, la care aș avea nevoie de unele lămuriri ale tale, înainte de a le da curs. Dacă nu ești prea ocupat, fă un drum pînă aici". Se înțelege că am plecat imediat. Cînd am descins din mașină în fața clădirii Înaltei Curți de Justiție Militară (o fostă casă particulară), pe treptele scării care ducea la intrarea coridorului principal, mă aștepta comisarul regal al Corpului 2 armată, care salută și îmi spune că comandantul Corpului 2 mă așteaptă în biroul său, prima intrare pe stînga, cum se intră în coridor.

Mă îndrept către ușa respectivă, pun mîna pe clanță, dar nu apuc să o deschid decît pe jumătate, cînd mă simt ridicat în sus de picioare și de brațe de către patru indivizi apăruți în spatele meu, îmbrăcați în civil și cu fizionomii de străini. Încerc să-mi degajez brațul drept, dar din cauza răsucirii, servieta de piele de sub brațul

sting, în care aveam pistoletul, a căzut pe podea, iar acei indivizi m-au împins în birou, unde au început să mă scotocească prin buzunare. Sala biroului este foarte mare, iar biroul este așezat în colțul cel mai îndepărtat al încăperii; înapoia lui, în picioare, generalul Nicolau. Cum scap de percheziție, mă îndrept spre el; cei patru indivizi, însă, se interpun, iar el îmi strigă: „În numele legii, ești arestat!" Îi răspund: „Să-ți fie rușine, lichea!"

Comisarul regal al Corpului 2 armată mă conduce la o mașină care staționează în fața clădirii și împreună pornim spre închisoarea militară de la Arsenal, urmați de altă mașină cu cei patru indivizi civili și de o a treia mașină cu comandantul Corpului 2 armată, însoțit de doi ofițeri.

Am stat în această închisoare militară, unde mă puteam mișca liber prin curte, aproape trei săptămîni, timp în care am înaintat două rapoarte Ministerului apărării naționale, prin care ceream să fiu trimis în judecată, pentru a afla și eu culpa pentru care sînt ținut în închisoare. N-am primit nici un răspuns, dar după cîteva zile mi se prezintă într-o seară, după ora stingerii, comisarul regal al Corpului 2 armată și-mi spune că Ministerul apărării naționale, de acord cu Președinția Consiliului de Miniștri, a hotărît transferarea mea într-o închisoare civilă. Îi răspund că eu sînt militar în activitate de serviciu și că, potrivit prevederilor legale, nu pot fi deținut decît într-o închisoare militară.

După plecarea comisarului regal - la vreo două ore -, ușa se deschide din nou și în prag apare același comisar regal, urmat imediat de comandantul Corpului 2 armată, însoțiți de doi ofițeri inferiori. Acesta îmi comunică același ordin și-mi cere să-mi fac imediat bagajele. I-am răspuns că eu nu stau de vorbă cu el. A plecat fără a mai scoate un cuvînt.

Am crezut că s-a terminat cu această chestiune - cel puțin pentru ziua aceea; m-am dezbrăcat și m-am culcat, după ce am tras zăvorul interior al ușii. După o oră, o oră și jumătate, de la miezul nopții, sînt deșteptat de bătăi în ușă. Mă scol, îmi pun pantalonii și merg și deschid ușa. În cameră intră un civil cu părul roșu, urmat de șase indivizi îmbrăcați civil, cu fizionomie de „rușnaci". Îi întreb: „Cine sînteți d-voastră și ce doriți?" Îmi răspunde: „Sînt Bodnăraș, secretarul general al Consiliului de Miniștri și am ordin să vă mut de aici în altă închisoare". Îi răspund că, fiind militar în activitate de serviciu, nu pot fi deținut într-o închisoare civilă. Fără a mai spune ceva, se întoarce către cei șase indivizi civili dinapoia lui și le dă ordin să-mi ia toate bagajele din cameră și să le ducă la mașină. Mă îndrept repede către pat, pe care aveam vestonul, dar în același timp unul din cei șase indivizi se repede tot către pat și pune mîna pe veston. Neavînd altceva la-ndemînă, pun mîna pe scaunul care se găsea între noi și îl lovesc peste picioare, apoi îi smulg vestonul din mînă și îl îmbrac. Bodnăraș a observat această scenă și a chemat pe acel individ la ordine, după care mi s-a adresat: „Domnule general, nu vrem să ajungem la brutalități. Vedeți bine că noi sîntem șapte (și înarmați), iar dumneata unul (și dezarmat); în orice închisoare vă vom duce noi, d-voastră de tribunalele militare veți fi judecat".

M-am urcat , deci, într-o mașină, între doi din acei gardieni civili, avînd și unul în față, lîngă șofer; după noi, într-o altă mașină, venea Bodnăraș, cu alți trei gardieni. Bineînțeles, înainte de a ieși din curtea închisorii, mi s-au pus la ochi obișnuiții ochelari opaci.

Am fost dus la închisoarea de la Malmaison și în aceeași noapte Bodnăraș mi-a luat un prim interogatoriu verbal. Apoi, timp de șapte nopți consecutive, după miezul nopții, am fost interogat în scris de către un procuror. De altfel, aducerea, încarcerarea și interogarea deținuților nu se făceau decît noaptea. Regimul de aici era mult mai sever decît cel de la închisoarea militară. Totuși, cum sufeream de stomac, mi s-a acordat permisiunea de a mi se aduce hrana și rufărie curată de acasă.

După vreo două luni de la mutarea în această închisoare, din cauza murdăriei ce domnea la spălător și mai ales la baia comună, mi-a apărut un buboi la piciorul stîng. Cu toată intervenția „medicului" închisorii (o studentă în primii ani la medicină), a crescut, s-a întins și a început să-mi dea dureri și temperatură. În fața acestei situații, m-am adresat procurorului care, văzînd personal rana, mi-a spus că va cere, chiar în cursul acelei zile, aprobarea să fiu internat în spital. A doua zi, am fost îmbarcat într-o mașină și, sub escorta comandantului închisorii (un civil) și a doi paznici, am fost tansportat la Spitalul Militar, unde am fost internat în pavilionul chirurgical, cu un paznic al închisorii la ușă.

Constatîndu-se că era vorba despre un ulcer tetanoid, am fost operat chiar a doua zi. După vreo 7-8 zile de tratament, într-o seară, după ora 8, vine spitalului ordin din partea Președinției să fiu evacuat imediat la domiciliu. Ce se întîmplase? Pavilionul în care fusesem internat era destinat răniților de război; era întreținut de regina Elena din fonduri puse la dispoziție de o societate de binefacere engleză și o delegație de doamne din acea societate anunțase că va veni a doua zi să viziteze pavilionul, pentru a vedea cum sînt îngrijiți răniții. Cum autoritățile comuniste nu voiau ca acele doamne să mă vadă acolo, păzit de un gardian, se dăduse ordin să fiu eliberat. Dar la acea oră, chirurgul care mă îngrijea nu mai era în spital, iar medicul de serviciu a dispus să fiu eliberat a doua zi, după ce voi fi văzut de chirurgul operator și după ce mi se schimba bandajul. Așa s-a făcut că, a doua zi, doamnele engleze m-au văzut și m-au întrebat ce e cu gardianul de la ușă. Firește, le-am spus. Deși situația a provocat nemulțumiri la Președinție, ordinul pentru eliberarea mea nu a fost anulat și așa am ajuns acasă... ■

(Va urma)

SINTEZĂ GENERALĂ
asupra problemei „PĂTRĂȘCANU"

I. Anchetarea problemei „Pătrășcanu" s-a desfășurat în următoarele 6 etape:

1. În martie 1948 au fost arestați și cercetați de către organele S.S.I. [Serviciul Special de Informații]: Betea Nicolae, funcționar în Institutul Central de Statistică și om de încredere al lui Pătrășcanu; Rațiu Anton, inspector la Controlul Economic; Pavel Constantin, director la I.C.S., și Micșa Remus, procuror, fost la cabinetul lui Pătrășcanu.

2. În mai 1948, ancheta a fost preluată timp de o lună de către organele de partid.

3. În iunie 1948, Betea, Rațiu și Pavel au fost predați organelor M.A.I. [Ministerului afacerilor interne].

4. În octombrie 1949, fostul S.S.I. a reluat ancheta cazului Pătrășcanu, fiind cercetate pînă în mai 1950, un număr de 26 elemente în frunte cu Lucrețiu Pătrășcanu.

5. Cu începere de la 24 ianuarie 1950, au fost de asemeni cercetate un număr de 36 elemente, în frunte cu Ștefănescu Alexandru, de către organele D.G.S.S. [Direcției Generale a Securității Statului].

6. În sfîrșit, din februarie 1951, s-a desfășurat ultima etapă a acestei anchete, cercetîndu-se grupurile: Pătrășcanu, Koffler Remus și Alexandru Ștefănescu de către Serviciul I din Direcția noastră.

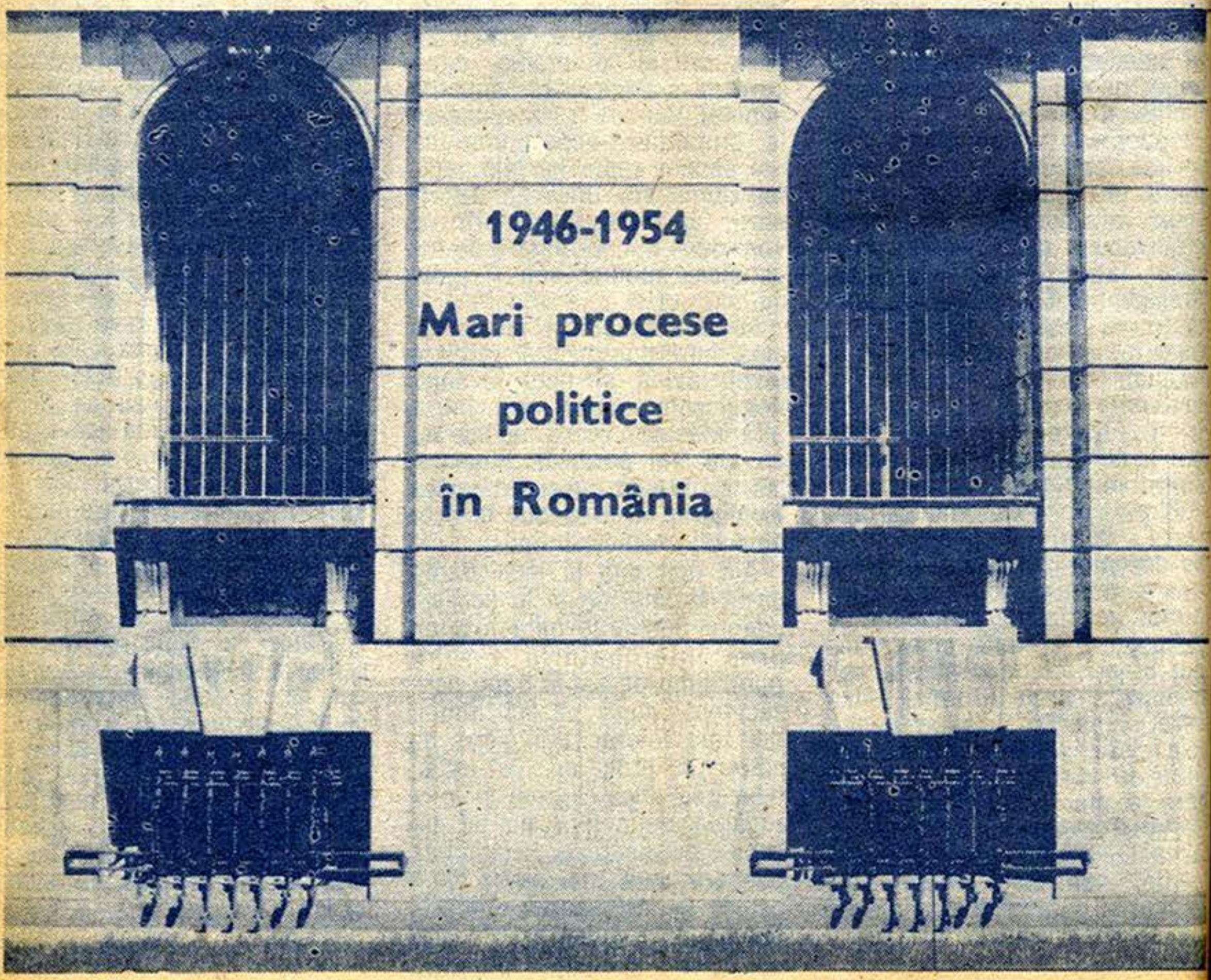

„CAZUL"

GRUPULUI LUCREŢIU PĂTRĂŞCANU (III)

CRISTIAN POPIŞTEANU

Iata deci ca organele de ancheta din cadrul securitaţii au simţit nevoia, în cursul anului 1952, sa faca o recapitulare care sa le permita „sa avanseze" dosarul — devenit imens dupa propria lor constatare — grupului Lucreţiu Patraşcanu, corelat, dupa cum se vede, cu alte grupuri.

Nu dispunem de o cronologie şi nici de o organizare sistematica a documentelor acestei anchete care sa ne îngaduie o vedere de ansamblu şi, în acelaşi timp, o reconstituire a situaţiei arestaţilor şi deţinuţilor şi, în primul rînd, a acuzatului principal, socotit conducatorul tuturor acţiunilor antipartinice, antistatale şi cu deosebire antisovietice, Lucreţiu Patraşcanu. Documentele pe care, graţie exclusiv evenimentelor generate de Revoluţia romana din decembrie 1989, le prezentam acum pentru prima oara cititorilor din ţara şi strainatate, deşi fragmentare, ne dau totuşi posibilitatea de a vedea cum funcţiona sistemul de anchetare, care era regimul la care erau supuşi deţinuţii, cum se stabileau criteriile dupa care se ghidau anchetatorii etc., etc. Veţi vedea ca peste toţi şi toate domneşte suveran criteriul ideologic, ideologia stalinista în forme dintre cele mai pure şi... brutale. Acuzaţiile sînt formulate cu anticipaţie, ele bazîndu-se cu încapaţînare pe interpretarea total tendenţioasa a celor mai banale fapte şi vorbe. Pentru ca pregatirea şi desfaşurarea procesului grupului Pătrăşcanu demonstrează cum timp de peste 6 ani s-a acţionat constant prin aplicarea tezelor juridice formulate de Andrei I. Vişinski, procurorul principal al lui Stalin în principalele procese dintre 1936-1939 din Uniunea Sovietica, prin aplicarea metodologiei stabilite de Lavrentii Beria, tot în U.R.S.S., şi printr-o fidelitate fara cusur faţa de preceptele staliniste despre necesitatea nimicirii duşmanului dinauntrul partidului.

Fundamentul oricarei justiţii contemporane civilizate, „prezumţia de nevinovaţie", rezultat istoric principal al întregii practici judiciare a statelor, a fost înlocuita în teoria şi practica sovietica a dreptului şi apoi în cea a ţarilor care au împrumutat sau li s-a impus sistemul, prin necesitatea de a-ţi dovedi nevinovaţia în faţa oricarei acuzaţii, precum şi prin valoarea absoluta a recunoaşterii propriilor crime şi a autoacuzarii. De altfel, abandonarea oricaror norme de drept în justiţie este proprie tuturor sistemelor totalitare (nazism, fascism) şi într-o masura oarecare tuturor regimurilor dictatoriale din Argentina generalilor pîna în Grecia coloneilor, din Spania franchistă în Portugalia salazaristă.

Aşa s-a procedat şi în „cazul" grupului Pătrăşcanu. Dacă în represiunile contra liderilor politici ai altor partide şi a numeroase personalităţi din ţara noastră în anii 1946-1954 au acţionat criteriile luptei de clasă şi ale zdrobirii împotrivirii fostelor clase dominante, în acest caz avem de-a face cu aceeaşi ideologie şi politică de tip stalinist, care cerea mereu descoperirea şi eliminarea politică şi fizică a unor noi trădători. Desigur, în cazul Pătrăşcanu există şi particularităţile proprii româneşti ale regimului comunist de care ne vom ocupa în finalul serialului.

Iată cum prezenta sinteza securităţii „vinile" cele mai grave ale lui Pătrăşcanu: „Pentru o grupare a materialului extras pe diferitele aspecte ale problemei, vom analiza în continuare, urmatoarele obiective: concepţiile politice ale lui Pătrăşcanu, Zilber şi ceilalţi; concepţiile lor în problema naţională; grupul de elemente duşmănoase de care s-a înconjurat Pătrăşcanu; legăturile duşmănoase şi subversive cu burghezia şi Palatul; legăturile duşmănoase cu partidele istorice şi uneltirile împotriva regimului nostru; legături cu străinii, activitate de spionaj; acţiuni şi atitudini duşmănoase, antipartinice, antisovietice şi antiguvernamentale; afaceri, trafic, intervenţii; fuga din ţară; legăturile lui Pătrăşcanu cu Zilber şi Siguranţa. Trădarea Partidului. Zilber agent de Siguranţă; Herant Torosian apropiat colaborator al lui Pătrăşcanu, agent al Gestapoului, afacerist etc.; Lena Constante complice la acţiunile de trădare şi spionaj a lui Pătrăşcanu; legăturile lui Pătrăşcanu cu Zilber şi partidul; înţelegeri înaintea şi în timpul anchetei între arestaţi"

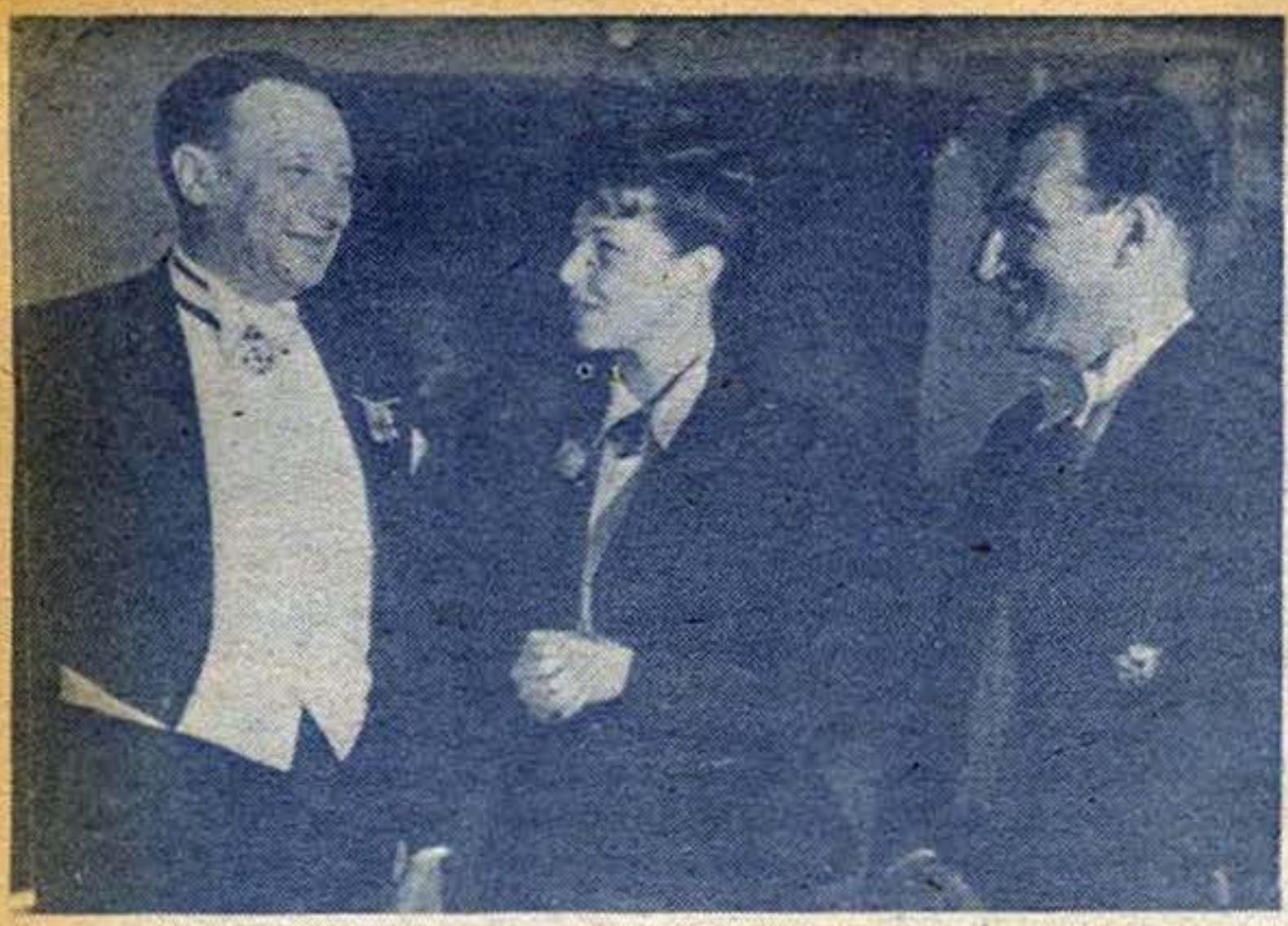

Lucreţiu Pătrăşcanu şi soţia sa, în 1945, împreună cu Louis Jean Paul Boncour, reprezentantul politic al Franţei la Bucureşti

„Concepţiile politice ale lui Pătrăşcanu, Zilber şi ceilalţi

Studierea materialului întregei noastre anchete desfăşurată pînă în prezent a dovedit că activitatea duşmănoasă a lui Pătrăşcanu ca şi a celorlalţi arestaţi, în special faptele săvîrşite de Pătrăşcanu, sînt rezultatul unei vechi mentalităţi troţchiste care s-a accentuat în anii de după război cristalizîndu-se într-o concepţie net antisovietică şi antimarxistă, după modelul titoismului.

De aceea, în anul 1936, făcînd cunoştinţă cu actuala sa soţie care se întorsese atunci din Franţa infectată de ideile troţkiste ale italianului Valiani, Pătrăşcanu găsind un teren favorabil vederilor sale, îşi desvăluie adevărata sa faţă politică antibolşevică.

Felul în care el redă soţiei sale situaţia din Uniunea Sovietică în perioada emigraţiei sale şi interpretarea pe care o dă acţiunilor de lichidare a bandelor troţchiste, ne arată că Pătrăşcanu a avut legături cu cercurile sau organizaţiile de trădători troţchiste.

Falsificînd şi interpretînd duşmănos faptele, Pătrăşcanu i-a arătat soţiei sale următoarele:

1. Că în anii 1935-1936 au fost împuşcaţi în masă emigranţii politici din U.R.S.S. dintre care unii erau şi cunoştinţele lui;

2. Că au fost executaţi o serie de tovarăşi nevinovaţi;

3. Că «suflul revoluţionar» din U.R.S.S. a dispărut în anul 1935 şi oamenii erau «apăsaţi şi înfricoşaţi»;

4. Că nu există egalitate între naţionalităţile din U.R.S.S. şi posturile de conducere în partid sînt deţinute pretutindeni numai de ruşi;

5. Că în timp ce populaţia trăia greu, la aparatul Comintern-ului se găseau alimentele cele mai bune.

Revenind în România după 1935, Pătrăşcanu nu şi-a modificat însă vederile troţkiste care s-au accentuat dimpotrivă pe măsură ce el se angrena în activitatea partidului.

În declaraţiile sale Elena Pătrăşcanu care l-a însoţit pe Pătrăşcanu la Moscova în delegaţia de armistiţiu, arată că Pătrăşcanu nu a plecat în U.R.S.S. ca un comunist, recunoscător faţă de tovarăşii sovietici eliberatori, ci situat în poziţia burgheziei învinsă de un duşman mai puternic.

El a afirmat că:

— Uniunea Sovietică nu este mulţumită de evenimentele de la 23 August deoarece ar fi preferat să cucerească România pe calea armelor, pentru a impune mai uşor condiţiunile armistiţiului şi a putea interveni mai direct în orînduirea socială a României.

— A considerat că armistiţiul are condiţiuni foarte grele şi că va apăsa pe umerii proletariatului şi ai ţărănimii.

— Şi-a exprimat regretul că ocupaţia sovietică va izola politiceşte România de Occident.

— Situaţia grea pe care a văzut-o la Moscova în timpul războiului, a fost interpretată de el ca o consecinţă generală a regimului sovietic.

— După întîlnirea sa la Moscova cu tov. Ana Pauker, a declarat că şi aceasta nu vede cu ochi buni actul de la 23 August. El şi-a exprimat temerea că tovarăşii care se vor reîntoarce din refugiu din U.R.S.S. vor prelua conducerea partidului şi-l vor înlătura.

— Tov. Ana va reprezenta în România elementul de încredere al sovieticilor şi va impune în ţară orientarea rusă în viaţa culturală, politică şi economică.

Cu toate că poza în revoluţionar şi se străduia să-şi creieze un ascendent asupra tovarăşilor din partid, în realitate în mijlocul clicii sale Pătrăşcanu colporta o serie de minciuni infame la adresa P.C.(b) şi a conducătorilor săi.

Menţionăm că Pătrăşcanu păstra în biblioteca sa cărţile lui Troţki şi Buharin pe care le aprecia în mod favorabil faţă de clica sa deşi căuta să ascundă prezenţa acestor cărţi faţă de partid. În momentul în care a prevăzut eventualitatea unei percheziţii domiciliare, a dat aceste cărţi în păstrare prietenei sale Lena Constante.

Privitor tot la concepţiile politice ale lui Pătrăşcanu, Hary Brauner care se afla în cercul intim al familiei Pătrăşcanu arată în declaraţia sa din 22 februarie 1950, următoarele:

— Pătrăşcanu pretindea că U.R.S.S. a susţinut cauza României la Conferinţa de Pace de la Paris, pentru a putea să-şi menţie puterea aci în defavoarea anglo-americanilor.

— Că politica Sovietelor față de România este o politică anexionistă și că nu ar fi de mirare ca într-o bună zi să ne vedem anexați.

— Că tov. Ana Pauker este aceia care introduce linia de la Moscova, ducînd o politică împotriva intereselor țării.

— Că în discuții la care de cele mai multe ori participa Belu Zilber, Lena Constante și Elena Pătrășcanu, — Pătrășcanu critica hotărîrile Partidului, înjurînd pe ceilalți tovarăși din conducere.

— Că în Uniunea Sovietică domnește un regim de teroare și că același lucru se intenționează a se face și la noi.

— Că problema naționalităților în U.R.S.S. este de fapt o farsă și că rușii caută să-și impue cultura lor și să slavizeze celelalte țări între care România și Ungaria.

— Pătrășcanu critica aspru sovromurile spunînd că acestea sunt create pentru acaparrarea bogățiilor țării noastre de către sovietici.

— Că în urma războiului, Uniunea Sovietică își extinde dominația asupra țărilor balcanice și că are tendințe expansioniste.

— Că vedea comunismul în colaborare cu anglo-americanii și cu imperialiștii.

— Era nemulțumit de faptul că burghezia este atacată și în contra luptei hotărîte împotriva burgheziei.

O buna parte din ideile politice ale lui Patrașcanu expuse mai sus sînt conținute în lucrarile sale pe care cu concursul burgheziei și al autorităților antonesciene, Patrașcanu a avut posibilitatea sa le scrie în timp ce se afla în domiciliul obligator de la Poiana Țapului.

Unele din aceste idei, Patrașcanu însuși le recunoaște în declarațiile sale, avînd bineînțeles aceiași preocupare de a argumenta ca ele nu constituesc acțiuni dușmanoase premeditate ci simple devieri de dreapta.

Gasim aici întreaga panoplie de concepte comuniste acuzatoare, inclusiv acuzații derivînd din carți *publicate* și în care Patrașcanu își exprima ideile (nu trebuie sa mai precizam ca toate cartile lui Patrașcanu erau — sau vroiau sa fie — marxiste de la un cap la altul).

Ceea ce mi se pare mult mai semnificativ astazi este ca principalele acuzații aduse lui Patrașcanu, învinuit de a fi dușman al comunismului și al Uniunii Sovietice, sînt simple reproșuri și pareri în comparație cu documentele date la iveala de Hrușciov și Gorbaciov și de o întreaga istoriografie și presa sovietica dupa 1985. In orice caz, ele sînt pe deplin adevarate. Și daca așa cum au declarat la ancheta (sub presiuni morale, psihologice și fizice) ceilalți acuzați, Patrașcanu le-a spus tot ceea ce Sinteza reprodusa de noi reține despre sistemul totalitar stalinist, înseamna ca el era printre puținii, extrem de puținii membri ai P.C.R., care își permitea sa gîndeasca în afara dogmelor sacrosancte, ca el era, dupa cum afirma ultimul rege al Romaniei, Mihai I, „mai întîi roman și apoi comunist" (interviu cu Frederich Mitterand în emisiunea *Du côté de chez Fred* a canalului de televiziune Antenne II, în primavara 1990).

Iata acum o marturie extrem de importanta a lui Patrașcanu însuși despre felul cum a decurs viața lui între congresul P.M.R. (P.C.R.) din februarie 1948 (cunoscut și ca momentul unificarii P.S.D. cu P.C.R., sub presiunea comunista), cînd înca ministru al justiției, fusese lasat de fapt în afara partidului (foarte curînd urma sa dispara și din guvern), aștepta înca dreptate din partea (înca) a tovarașilor sai de pîna ieri din conducerea P.C.R. Iata declarația data de Patrașcanu Serviciului Special de Informații, la 11 noiembrie 1949.

„Lucia Flicher și vizitele ei la mine

Cîteva zile dupa Congresul din februarie 1948 — cred ca înca în februarie sau poate la începutul lui martie — a venit Lucia Flicher la mine. Ea a fost technica mea în 1944 — în toata epoca pregatitoare a lui 23 August 1944. Dar o cunoșteam din 193[lipsa în text] și tocmai ca o cunoșteam pe linie de partid (ea era în Partid de pe atunci) i-am încredințat aceasta sarcina.

Prima oara cînd a venit mi-a spus ca a întrebat pe secretarul celulei din care facea parte — era într-o circumscripție din Galben, daca îmi amintesc bine — daca poate sa vina.

Acesta nu numai ca i-a permis, dar a încurajat-o.

Eu stăteam pe atunci toata

Generalul sovietic V.P.Vinogradov; în dreapta imaginii, stînd jos: Elena Pătrășcanu și Aurel Potop, subsecretar de stat la Ministerul educației naționale (fotografie de la un dineu oficial din 1945)

ziua acasă, într-o stare de spirit proastă. Eram fundamental trist și abătut și așteptam — zile după zile — începutul discuției cu comisia, care trebuia să rezolve cazul meu. Eșeam pentru o jumătate de ceas — cîte odată la prînz, la biblioteca Academiei — dar asta numai ca să fiu văzut și să infirm toate svonurile care circulau: că aș fi arestat, trimis în Uniunea Sovietică, etc. Serile mă duceam, cîteodată la Lena sau Hary — la ultimul ca să fac muzică — căutînd să nu mă cufund în depresiunea în care mă găseam.

Cel mai chinuitor lucru în acele zile era faptul de a aștepta răspunsul la cererile mele insistente, făcute și lui Teo [Teohari Georgescu, membru al Biroului Politic, ministru de interne] și lui Ghiță [Gheorghe Gheorghiu-Dej], de a se începe discutarea și cercetarea cazului și situației mele.

În cursul lunii martie, Lucia a reușit cred de două ori — poate de trei — ca să-mi țină de urît. Discutam cu ea lucrurile pe care le citeam, unele lucruri din cărțile mele și aveau loc conversații — fără subiect.

La 11 sau 12 aprilie — în tot cazul în jurul acestei date, pentru că știu că a fost imediat după ce fusesem chemat la C.C. și cam la acea dată văzusem pe Teo și pe ceilalți doi la C.C. — într-o după-amiază, îngrijată, a venit la mine și mi-a spus că un cunoscut al ei — numele nu mi l-a spus, nici eu nu am întrebat-o — a aflat de la Ion Crișan că Betea, Micșa și Ratziu fuseseră arestați cu 2-3 zile înainte. Ea știa că cei doi dintîiu lucrau cu mine și că Micșa era chiar la mine la cabinet — și aflînd de arestarea lor a venit să mă anunțe. Deși pentru mine informația a constituit o extraordinară surpriză — eu fiind convins că Betea încă de la sfîrșitul anului 1947 nu mai este în țară — totuși față de ea nu am manifestat-o. Am trecut apoi la discutarea altor chestiuni — eu căutînd să-mi ascund tulburarea produsă de informația adusă de ea.

Înainte de arestarea mea, care a avut loc la 28 aprilie 1948, cam după zece zile, Lucia a venit din nou, tot într-o după-amiază și atunci, în legătură cu svonurile care circulau asupra mea, relative la arestarea mea, m-a întrebat dacă nu ar fi bine să plec în străinătate; să mă pun la adăpost de mari suferințe care mă așteaptă. Cînd am întrebat-o de unde trage concluzia că voi fi arestat — mi-a spus că toți cei care au fost în U[niunea] S[ovietică] i-au spus că pentru acuzările publice care mi s-au adus, numai pușcăria mă așteaptă. Eu i-am spus că, orice s-ar întîmpla cu mine, din țară nu plec, pentru că pe mine viața în sine, în afara Partidului, în afara putinței de a activa pe linia vieții mele întregi de pînă acuma, timp de 30 de ani — nu mă interesează. Apoi am căutat s-o liniștesc, că totuși nu trebuie să fie prea pesimistă, în ce mă privește și să aibă încredere în Partid și hotărîrile lui.

După o săptămînă — sau chiar ceva mai puțin — am fost arestat și după cum s-a văzut și se poate vedea — pesimismul ei a fost îndreptățit".

Să reținem că Pătrășcanu a fost arestat la 28 aprilie 1948, dar mandatul de arestare eliberat la 24 august 1948 (deci *după patru luni*, măcar formal, ilegale de detenție). ■

(Va urma)

FĂRĂ REPLICĂ!

O precizare a unui cititor ne lasă fără replică. Portretul de pe coperta 2 *(Magazin istoric*, nr. 8/1991) nu este al lui Otto von Bismarck, ci al împăratului Wilhelm II (1888-1918). Tabloul a fost pictat de Max Koner.

Cerînd scuzele de rigoare tuturor cititorilor, precizăm că această neglijență penibilă se datorează doamnei Florentina Dolghin și domnului Marian Ștefan, responsabil de număr la numărul 8.

AȘEZĂMINTELE BRÎNCOVENEȘTI

(Urmare din p. 45)

Sf. Spiridon Vechi și chiar ansamblul Mihai Voda — ctitoria lui Mihai Viteazul fiind mutata la 227 m pe Valea Dîmboviței și distrugîndu-i-se cladirile înconjuratoare. Primarul de atunci al Capitalei, Gheorghe Pana, a fost chemat precipitat cerîndu-i-se sa ia masuri pentru grabnica demolare a spitalului. Iar cînd acesta a replicat ca nu are o Hotarîre a Consiliului de Miniștri, raspunsul — afirma iarași cei prezenți — a fost pe masura raspunderii pe care și-o asuma dictatorul în momentele importante: „Ce hotarîre, Pana, ce hotarîre vrei? Ca sa ma ai la mîna cu hîrtii?"

Și o hotarîre scrisa nu s-a mai întocmit! În numai cîteva zile demolarea ultimelor construcții ale Spitalului Brîncovenesc a început cu o viteza și sîrguința, cu adevarat de necrezut. În graba lor, demolatorii nu s-au mai obosit nici macar sa recupereze imensa cantitate de material metalic din instalațiile medicale, electrice și sanitare ale așezamîntului. Potrivit calculelor conducerii spitalului, au fost îngropate, sub darîmaturi și apoi sub pamîntul care a nivelat zona 42 km tub Bergmann, 18 km țeava de la conductele de gaze, 1,6 km țeava de la conductele de oxigen, 2,5 km țeava de la instalațiile de apa. 600 000 000 lei (dupa alte calcule valoarea reala a pierderilor ar fi, de un miliard) au fost spulberate — prin nesabuita decizie a dictatorilor — în praf și moloz. Dar mai ales a fost distrus un monument istoric, un lacaș care, prin destinația ce-i fusese data de ctitorii lui, trebuia sa contribuie cu filantropie (adica cu dragoste de oameni) la binele acestora. Adica tocmai sloganurile pe care le flutura, dar nu le aplica, dictatura. ■

Sfinţi daco-romani în calendarul creştin

SFINŢII ÎMPĂRAŢI CONSTANTIN ŞI ELENA

PETRU I. DAVID

Anul 1068 Ab Urbe Condita sau, potrivit noii numărători avînd ca punct de plecare naşterea Domnului, anul 313. Cu adevărat un an demn de definiţia Anno Domini. Pentru că, după secole de persecuţii, în care adepţii religiei creştine fuseseră supuşi umilinţei şi unor suplicii de neînchipuit, creştinismul îşi căpăta, în sfîrşit, prin Edictul de la Milano, statutul de religie oficială a Imperiului roman. Autorul edictului era împăratul Constantin cel Mare, de şase ani urcat pe tronul Cezarilor. Dacă ar fi fost numai această faptă şi Constantin cel Mare ar fi meritat recunoştinţă veşnică din partea lumii creştine şi trecerea sa în rîndul celor sanctificaţi. Dar rolul acestui împărat, precum şi al mamei sale, Elena, în evoluţia creştinismului este mult mai mare şi însemnat.

Aşa cum atestă numeroase izvoare antice, mama lui Constantin, viitoarea Sfînta Elena s-a născut către anul 250, fiind de neam daco-roman sau dintr-o familie daco-tracă romanizată. A fost căsătorită cu Constantius Chlorus, de origine romană, înrudit cu familia imperială. Pînă a ajunge pe tronul imperial, ca asociat la domnie (cezar) al împăratului Diocleţian, Constantius Chlorus a fost, rînd pe rînd comandant al legiunilor din

În imagine: miniatură din *Chiriacodromionul de la Bălgrad* (1699) înfăţişîndu-i pe Sfinţii împăraţi Constantin şi Elena — temă frecventă în arta românească.

Britania, apoi de la Dunăre și de pe Rin. Cînd, în anul 293, Diocleţian a instituit Tetrarhia, împărţind Imperiul roman în patru părţi, stăpînite de doi împăraţi principali, ce purtau titlul de „august" și doi împăraţi secundari — „cezari", Constantius Chlorus (pe numele său înfreg Constantius Chlorus Caius Flavius Valerius) a fost desemnat ca „cezar" al împăratului Maximian (1 martie 293), revenindu-i guvernarea Galiei, Spaniei și Britaniei. General energic și talentat, Chlorus s-a distins într-o serie de acţiuni militare; mai întîi, a lichidat secesiunea Britaniei, înlăturîndu-l pe uzurpatorul Allectus, care se declarase (294) august, apoi s-a distins în acţiunea de respingere la Rin, a francilor și alamanilor (anul 298). Astfel că, la 1 mai 306, cînd Diocleţian a instituit a doua Tetrarhie, Constantius Chlorus a devenit împărat principal — august, adică —, revenindu-i, spre guvernare, partea occidentală a Imperiului roman. Nu a domnit însă decît ceva mai mult de un an, murind (25 iulie 306) în lupta de la Elboracum (York).

Dacă Constantius Chlorus era un adept al religiei tradiţionale romane, fiind un practicant asiduu al Cultului împăratului — larg răspîndit în imperiu —, soţia sa Elena a fost cîștigată încă din tinereţe de religia creștină, în al cărei spirit s-a străduit să-l crească și pe tînărul Constantinus (născut aproximativ prin anul 280 în oraşul Naissus, Niş în zilele noastre, în Iugoslavia).

A iniţiat, încă din tinereţe, o seamă de acţiuni de binefacere pentru creștinii mutilaţi, persecutaţi, lipsiţi de posibilităţi, înlăturaţi, pentru credinţa lor, din serviciile publice. Potrivit tradiţiei transmise de scrierile hagiografice a fost prima femeie care și-a eliberat toţi sclavii și a desfiinţat de la curte suita de doamne și domnițe, care trăiau în lux, intrigi și lucruri nefolositoare, preotul unui templu păgîn numind-o „molima ucigașă a idolilor și a zeilor".

Popularitatea de care se bucura, modestia de care dădea dovadă, curajul pe care îl arăta (este semnificativ, între altele, că a luat parte, alături de soţul ei, la feluritele campanii la care acesta a fost protagonist, ceea ce i-a conferit dreptul de a purta „virtutea militară") au făcut-o deosebit de cunoscută supușilor. Mai cu seamă că vădea o seamă de calităţi neobișnuite pentru femeile din vremea ei: cunoștea regulile de instrucţie militară, putea să se orienteze după mersul stelelor și, la nevoie, se dovedea un comandant destoinic al corăbiilor pe mare.

Scrierile cu caracter religios îi atribuie și numeroase calităţi umane. Sufletul ei — spun acestea — era larg deschis oricui, care, cu sinceritate îi puteau spune păsurile și necazurile, aflînd înţelegere.

De numele sfintei împarătese Elena este legata o importanta sarbatoare creștina: Inalţarea Sfintei Cruci. Potrivit tradiţiei, mama lui Constantin cel Mare ar fi dispus sa se faca sapaturi pe Dealul Golgotei, pentru a scoate la lumina crucea pe care a fost rastignit Mîntuitorul. Aceasta ar fi fost gasita și înalţata în ziua de 14 septembrie a anului 327, praznuita de atunci în calendarul creștin ca sarbatoarea Inalţarii Sfintei Cruci.

Imparateasa Sfînta Elena a murit la adînci batrînețe. Corpul ei neinsufleţit a fost depus la biserica Sfinţii Apostoli din Constantinopol, ctitoria ei și a fiului sau, apoi a fost dus la Roma. Tot în acest oraș, la Muzeul Vaticanului se afla tronul ei și o parte din sarcofagul imparatesei, pastrat ca relicva.

Flavius Valerius Constantinus — Constantin cel Mare — cum a ramas în conștiinţa contemporanilor și urmașilor — a urmat cursul obișnuit al vieţii și educaţiei vlăstarelor împărăteștI, fiind ţinut, în anii în care tatal sau cîrmuia felurite provincii, la curtea lui Diocleţian. Totodata, tînarul fiu de împarat a fost crescut de mama sa în spiritul toleranţei faţa de creștinism, în pofida tendinţei generale, de persecuţie, la care era supusa aceasta religie la curtea lui Diocleţian, îndeosebi dupa asocierea la domnie a lui Galerius *(Magazin istoric*, nr. 1/1978). In anul 305, dupa abdicarea lui Diocleţian, s-a alaturat tatalui sau, în Britania, fiind proclamat, dupa moartea lui Chlorus, împărat de catre trupele din aceasta provincie și din Galia. Prin reorganizarea imperiului, în cadrul unei noi Tetrarhii, de catre Galerius, Constantin devine „cezar" al Occidentului, „august" fiind numit Flavius Severus. In noiembrie 308, Tetrarhia s-a destramat însa, Constantin fiind totuși confirmat „cezar", dar al lui Licinius, ambii aliindu-se împotriva lui Maxentius, care, în octombrie 306 se proclamase împarat în Italia, Spania și Africa, și fusese declarat uzurpator.

Constantin a ocupat mai întîi Spania (anul 310), apoi a trecut cu armata în Italia, obţinînd noi victorii: la Turin, Verona, ajungînd în apropiere de Roma. La Pons Milvius, în noaptea de 27 spre 28 octombrie a anului 312, a avut o revelaţie divina: în vis i s-a aratat o cruce, iar o voce dumnezeiasca i-a spus: *„in hoc signo vinces"* (prin acest semn vei învinge). A doua zi, oștile lui Constantin cu flamuri avînd pe ele însemnul crucii le-au înfrînt pe cele ale lui Maxentiu. Cîteva luni mai tîrziu, din Milano, împaratul Constantin dadea celebrul edict, prin care creștinismului i se recunoștea libertatea de exprimare, alaturi de celelalte religii ale lumii romane.

La scurt timp însa, între Constantin și asociatul sau în lupta împotriva lui Maxentiu, Licinius, au izbucnit neînţelegeri, care au degenerat în dispute armate. Intr-o prima faza, Constantin a ieșit învingator, anexînd *Illiricum*-ul, de care ţineau și Daciile sud-dunarene, constituite dupa plecarea armatei și administraţiei romane din provincia de la nordul fluviului; luptele au continuat însa și, la Adrianopol, Constantin l-a luat prizonier pe Licinius. La rugamintea soţiei acestuia, i-a cruţat viaţa, dar i-a ridicat in-

signele imperiale. Astfel, la 18 septembrie 324, Constantin rămînea singurul stăpîn peste ambele părți ale Imperiului roman.

Înca înainte de aceasta realizare, el a continuat sa ia unele masuri favorabile credinței creștine. Astfel, în anul 318 aproba înființarea justiției și instanțelor episcopale; în 321 da o lege pentru administrația Bisericii creștine și rînduiește, pentru toți creștinii din imperiu, sarbatorirea Duminicii, respectîndu-se, în același timp, sarbatorile pagîne. Cea mai importanta acțiune a sa pe linie bisericeasca a fost însa aceea a restabilirii unității creștine, grav afectata de erezia propovaduita de Arie. Din dispoziția împaratului, în anul 325 s-a întrunit, la Niceea, un mare sinod sau conciliu ecumenic ce a reunit 318 episcopi și preoți, care au condamnat erezia și au adoptat *Mărturisirea de credință* compusa din 7 articole (pentru detalii, vezi *Magazin istoric*, nr. 6 și 7/1991).

Apropiindu-se de bătrînețe, împăratul Constantin a dorit să construiască un oraș nou de reședință pentru imperiu, care, totodată, să-i nemurească numele. Alegerea s-a oprit asupra vechii cetăți Bysantion.

Potrivit tradiției, împăratul însuși ar fi tras cu plugul brazda ce marca hotarul noului oraș, mărind de patru ori întinderea cetății. Tot el a furnizat bani pentru construirea de instituții și edificii publice, precum și pentru un lăcaș bisericesc, Sfinții Apostoli. La 11 mai 330, printr-o ceremonie impresionantă, s-a săvîrșit sfințirea și inaugurarea noului oraș, numit, în cinstea ctitorului său, Constantinopol.

În anul 335, simțindu-și aproape sfîrșitul, Constantin a împărțit guvernarea imperiului fiilor săi: Constantiu II — Britania, Galia și Spania; Constans — Italia, Illiricum, Africa; Dalmatius — Peninsula Balcanică și Asia.

În primăvara anului următor însă, Constantin a mai avut de înfruntat un război, acela cu perșii, comandați de tînărul și ambițiosul împărat Sapor II. Constantin a preluat personal comanda trupelor imperiale, fiind rănit într-una din ciocniri. Înspăimîntat, mai cu seamă că avusese o nouă vedenie (i se arătase în vis, pe cer, un corp strălucitor) s-a retras la vila sa de la Akyron (Nicomedia), primind, abia acum, la capătul vieții, botezul creștin de la episcopul Eusebiu. A murit peste cîteva zile, la 21 mai 337 — dată preluată ulterior de calendarul creștin pentru prăznuirea celui care făcuse atît de mult pentru oficializarea creștinismului, precum și pentru mama sa, pioasa și dreapta împărăteasă Elena.

Ca și mama sa, Constantin aparține lumii daco-romane nu numai prin origine, ci și prin faptele pe care le-a făcut în vederea redobîndirii pentru imperiu a pămîntului Daciei nord-dunărene. Cum au arătat o seamă de izvoare istorice contemporane lui și cum au dovedit cercetările arheologice, în anii guvernării sale autoritatea romană s-a extins din nou asupra teritoriului de la nord de Dunăre, pentru a cărui administrare și organizare Constantin a dispus să fie refăcute sau construite trei poduri peste fluviu: la Drobeta, Celei (Sucidava) și Cernavoda. Pentru protecția locuitorilor de aici a purtat, în anii 322-323 campanii de pedepsire a carpilor, sarmaților și goților, luîndu-și titlul de învingător al acestora, *Carpicus, Sarmaticus* și *Goticus Maximus*. Aducerea acestora la ascultare s-a făcut și prin intermediul răspîndirii credinței creștine, adoptată de o parte a celor învinși. Creștinismul era în vremea sa destul de răspîndit pe meleagurile românești. O dovedește mulțimea de însemne și obiecte creștine descoperite pe o arie întinsă a pămîntului dacic, o dovedește, de asemenea existența unor episcopi reputați în lumea creștină de atunci. Astfel, în timpul deplasării împăratului la hotarele nordice, dunărene, pentru întărirea apărării granițelor, împăratul era însoțit, între alții, de episcopul Ștefan cu care se afla împreună la Romula-Reșca. Așijderea, printre participanții la Sinodul de la Niceea s-a aflat și episcopul Tomisului, Marcu.

Acesta era un centru important al vieții spirituale daco-romane și nu este lipsit de interes să arătăm că, așa cum Constantinopolul și-a luat numele de la sfîntul împărat, Tomisul și-a luat numele pe care îl poartă și azi — Constanța — de la fiul acestuia, Constantiu II.

Aceste strînse legături ale împăratului cu lumea daco-romană de la nord de Dunăre și-au găsit o reflectare firească în prețuirea pe care românii au acordat-o, de-a lungul timpului, cinstirii numelui și faptelor acestui vrednic proteguitor al creștinismului. Numeroase biserici de pe cuprinsul țării, între care se cuvin amintite cîteva (catedrala mitropolitană din București, clădită de Constantin Șerban, mănăstirea Hurezi, ctitoria lui Constantin Brîncoveanu) își prăznuiesc hramul la 21 mai, sărbătoarea Sfinților împărați Constantin și Elena — protectori, între alte popoare, și ai neamului românesc. ■

ARITMOGRIF. PIRAMIDE
Dezlegare

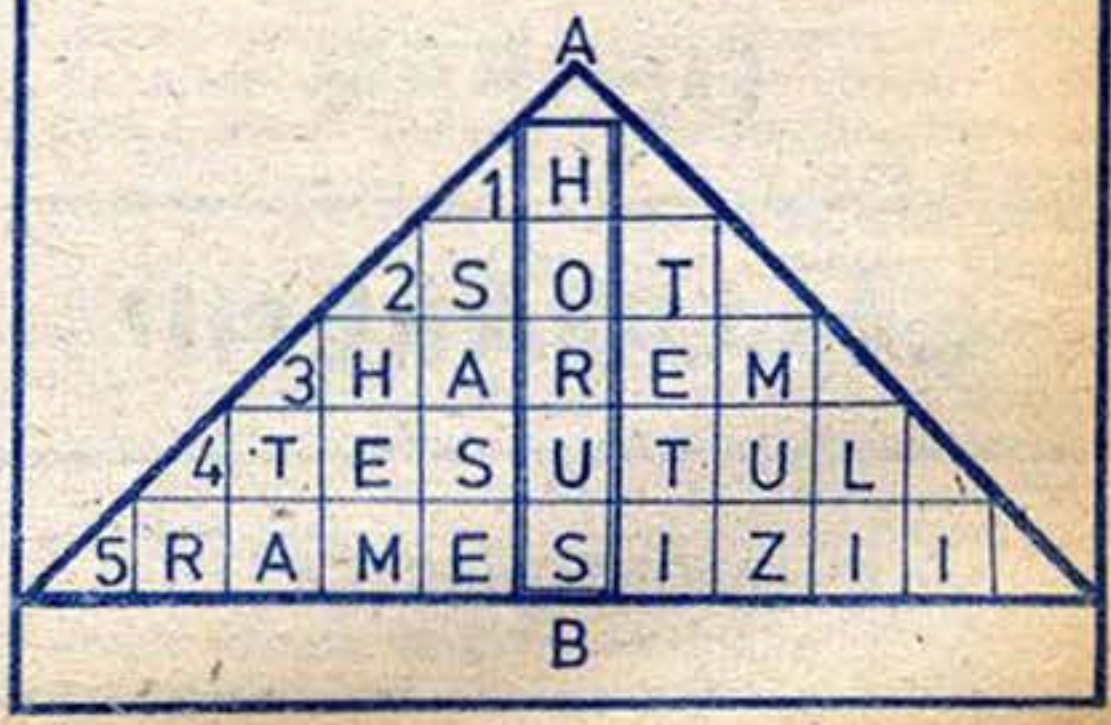

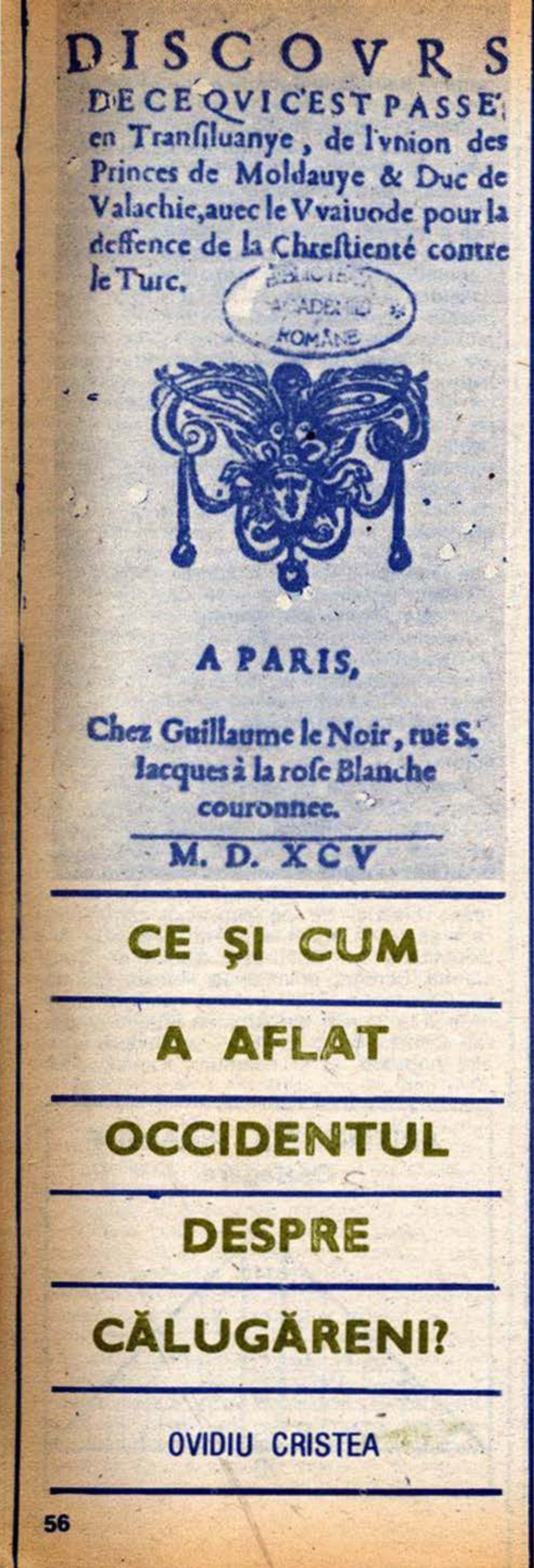
DISCOVRS
DE CE QVI C'EST PASSE'
en Transiluanye, de l'vnion des Princes de Moldauye & Duc de Valachie, auec le Vvaiuode pour la deffence de la Chrestienté contre le Turc.
BIBLIOTECA ACADEMIEI ROMÂNE
A PARIS,
Chez Guillaume le Noir, ruë S. Iacques à la rose Blanche couronnee.
M. D. XCV

CE ŞI CUM A AFLAT OCCIDENTUL DESPRE CĂLUGĂRENI?

OVIDIU CRISTEA

După cucerirea Constantinopolului, în anul 1453, de către sultanul Mehmed II, primejdia otomană a fost receptată mult mai puternic în Europa occidentală. Valul de refugiaţi greci a contribuit masiv la întreţinerea unei psihoze a ameninţării otomane, potenţată şi de prăbuşirea regatului ungar, în urma luptei de la Mohacs din 1526 şi a primului asediu al Vienei, din 1529. În Occident, spectrul primejdiei otomane era agitat în primul rînd de Biserica catolică, papa fiind în continuare campionul „cruciatei". Pericolul otoman era deci mai mult o creaţie a propagandei creştine, care amplifica o serie de evenimente reale şi cărela oameni luminaţi, precum diplomatul flamand Busbecq sau italianul Paolo Giovio nu reuşeau să-i opună o contrapondere. Pe măsură ce ne îndepărtăm de zona de contact — frontiera reprezentată de ţările române, Polonia, ţinuturile habsburgice, Italia şi Spania — conştiinţa unei ameninţări otomane scade. Iar în ţările care adoptaseră deja Reforma, otomanii erau consideraţi chiar un rău necesar. Sir Francis Walsingham (1530-1590) considera conflictul dintre catolici şi otomani o luptă între „două mădulare ale diavolului" şi spera că ea se va încheia printr-o exterminare reciprocă. Cum arăta şi istoricul francez Jean Delumeau într-o carte tradusă şi în limba română, Frica în Occident, **„La începutul Timpurilor moderne, exceptînd zonele de contact localizate mai sus, occidentalii nu s-au temut cu adevărat de primejdia musulmană". Dar un interes pentru ceea ce se întîmpla pe acea frontieră, o sensibilizare a opiniei publice exista. O dovedeşte şi faptul că în Franţa s-au tipărit, între 1480-1609, de două ori mai multe cărţi despre otomani decît despre cele două Americi.**

O propagandă abil dirijată

In acest context se înscrie şi receptarea în Occident a faptelor de vitejie săvîrşite de români, sub cnducerea lui Mihai Viteazul (*Magazin istoric*, nr. 6, 10/1971, 3/1972, 4/1973, 5/1975, 10/1981, 7/1986, 5/1991). Cititorul doritor să aibă o imagine mai amplă poate apela astăzi la cele cinci volume scoase de Direcţia generală a Arhivelor statului şi Biblioteca Centrală de Stat, sub titlul *Mihai Viteazul în conştiinţa europeană*, cît şi la excelenta lucrare a profesorului Carol Göllner, *Turcica*. În rîndurile ce urmează, ne-am propus să zăbovim asupra mecanismului transmiterii veştii despre victoria obţinută la Călugăreni (*Magazin istoric*, nr 3/1984, 11/1985). Dar mai întîi se impun cîteva precizări.

Propaganda catolică fiind principalul întreţinător al ideii de „cruciată", prin intermediul ei au pătruns ştirile privind confruntările dintre creştini şi otomani la Dunăre. Evident, ea a deformat realitatea, încercînd să potrivească faptele în aşa fel încît să contribuie la întărirea prestigiului catolicismului. În această schemă, un principe ortodox, Mihai, nu putea să treacă înaintea unuia catolic, Sigismund Bathory. Şi pentru a ne lămuri şi mai bine, să arătăm că iezuitul Alfonso Carillo trimitea o scrisoare în care socotea mai importante decît semnele prevestitoare de succese date de Dumnezeu, veştile care anunţau că în tabăra principelui Transilvaniei „mulţi se convertesc la credinţa catolică". Însuşi Sigismund Bathory solicita papei să trimită episcopi şi preoţi pentru locurile ce urmau să fie eliberate de sub otomani! Să mai adăugăm că de multe ori se făcea confuzie între Ţara Românească şi Moldova. Lu-

În imagine: **coperta uneia dintre numeroasele lucrări apărute în epocă, ce prezentau evenimentele petrecute la frontiera dunăreană aşa cum le-a receptat publicul parizian.**

crul se datora faptului că polonii foloseau pentru Moldova termenul de *Vallahia*, care în Occident semnifica Țara Românească. Astfel că toate știrile provenite din Polonia și referitoare la evenimentele din Moldova erau puse în Apus pe seama Țării Românești.

„Fiecare știre, cum se întîmplă îndeobște — arăta profesorul Mihai Berza — poartă amprenta celui care o transmite, ca martor sau ca vehiculator. Și cu cît transmiterea se face prin mai mulți agenți, ea se încarcă de ce primește de la fiecare, modelîndu-și astfel permanent substanța. Fenomenul se adevărește în cel mai înalt grad pentru faptele lui Mihai, în jurul cărora se înfruntă interese dinastice și de stat, de clasă și de stare, clientelare sau de grup privilegiat, deosebiri etnice și religioase, la care se adaugă caracterul spectacular al acțiunilor în centrul cărora se află voievodul, pentru a da violența reacțiilor, a determina atitudini, a provoca răspunsuri. Potrivit locului ocupat de fiecare martor, intereselor și mentalității acestuia, sistemului de gîndire politică pe care-l reprezintă sau de care este legat, știrea transmisă, cînd e adversă, va putea merge de la răstălmăcire, insinuare și simplă transformare a bănuielilor în date certe, pînă la crearea informației prin minciuni și fals". Așa s-a întîmplat și în cazul transmiterii către Occident a știrii privind victoria domnului român la Călugăreni.

În anul 1593 s-a declanșat, ca urmare a acțiunilor de jaf conduse de „Telli" Hasan pașa, beilerbeiul Rumeliei, în Croația, războiul dintre Imperiul otoman și Imperiul romano-german. Pentru a face față problemelor financiare și militare, împăratul Rudolf II a căutat, încă de la început, să atragă și alte state creștine, făcînd apel la ideea de cruciată. S-a constituit astfel „Liga Sfîntă", la care au aderat, pe lîngă Imperiul german și papalitatea, ducatele italiene Toscana, Mantova și Ferrara, precum și cele trei țări române: Transilvania, Țara Românească și Moldova. Iată de ce în rapoartele diplomatice ale vremii au apărut tot mai dese știri despre spațiul românesc. De la început însă, succesele lui Mihai Viteazul au fost puse pe seama lui Sigismund Bathory, datorită unei propagande abil dirijată de la Alba Iulia și acceptată tacit la Praga, Viena, Roma sau Madrid. Principele transilvănean, care dorea să se substituie regalității ungare și să aducă Țara Românească în stare de vasalitate, nu putea privi pe domnul acesteia decît ca pe un simplu executant al ordinelor sale, deci succesele lui îi aparțineau. Un supus victorios era incomod. La aceasta se adăugau și deformările succesive pe care le sufereau știrile transmise pe rețeaua ce lega marile capitale europene și faptul că existau mai multe centre de informare. Se realiza astfel o suprapunere a știrilor într-un anumit punct, ceea ce putea altera conținutul propriu-zis. La Roma, de exemplu, știrile referitoare la evenimentele de la Dunăre puteau sosi fie direct de la Alba Iulia, fie indirect de la Praga, Viena, Graz, Cracovia sau Veneția, legate la rîndul lor cu capitala principatului transilvan. Depeșele diplomatice erau transmise în mod regulat spre capitalele europene, prin curieri obișnuiți. Atunci cînd aveau loc evenimente deosebite, erau folosiți curieri speciali.

Recunoaștere tîrzie

Bătălia de la Călugăreni, din 23 august 1595, a reprezentat un astfel de eveniment. Angajată într-un moment dificil pentru Mihai Viteazul, în condițiile în care apărea evidentă dorința Porții de a transforma țara în pașalic, iar Sigismund nu-i trimisese decît un număr redus de oșteni, sub comanda lui Albert Kiraly, confruntarea s-a încheiat, după o luptă grea, cu un remarcabil succes tactic al românilor. Pentru a-și proteja forțele și a rezista pînă la sosirea ajutorului promis de Sigismund, Mihai a trebuit să se retragă spre munți. Abia în octombrie, cu sprijinul adus personal de Bathory și de domnul Moldovei, Ștefan Răzvan, Mihai a alungat pe otomani peste Dunăre.

A doua zi după bătălia de la Călugăreni, Albert Kiraly trimitea vestea victoriei către principele său. Scrisoarea a ajuns la 28 august în tabăra de la Sas-Sebeș, în același timp cu o scrisoare a lui Mihai Viteazul. Dar aceasta din urmă nu a plecat mai departe. Sigismund Bathory a expediat spre Europa Occidentală doar scrisoarea lui Albert Kiraly, fără pasajul final, în care se relatau faptele domnului român! Curieri speciali au ajuns la 5 septembrie în tabăra arhiducelui Maximilian, aflată în Ungaria superioară, la 7 septembrie la Viena, la 23 septembrie la Veneția și la 30 septembrie la Roma. Aceasta a fost prima etapă a difuzării veștii despre Călugăreni. Bătălia era descrisă sumar, amintindu-se faptul că a durat o zi întreagă, că otomanii au suferit pierderi – oameni, tunuri și steaguri, între care și steagul verde al Profetului, o evidentă confuzie, căci acela nu părăsea Istanbulul decît foarte rar și numai cu ocazia unor campanii sultanale. Despre Sinan Pașa se spunea că a căzut de pe pod, dar nu se știa dacă mai era în viață sau nu. La Roma, vestea victoriei fusese adeverită „din toate părțile", diferitele relatări generînd și o serie de confuzii. Astfel, scrisorile marelui duce de Toscana către curtea pontificală consemnau greșit ocuparea Lipovei de către Albert Kiraly, care se afla în realitate, cum am văzut, în Țara Românească. Se spunea apoi că otomanii au trecut din nou Dunărea, alt fapt inexact, căci după Călugăreni ei au mai rămas aproape două luni în Țara Românească. În *avvisi*-urile răspîndite în Italia, pe lîngă informațiile cuprinse în rapoartele oficiale, se dădea drept sigură moartea lui Sinan, care s-ar fi înecat în Dunăre. Confuzia se datora comprimării informației inițiale, privind lupta de pe podul Neajlovului, cu momentul trecerii trupelor otomane peste Dunăre, la Giurgiu, în august 1595.

A doua etapă de difuzare a știrilor referitoare la Călugăreni acoperă mijlocul lunii septembrie și cuprinde rapoarte ale ambasadorilor de la curtea imperială și scrisorile nunțiilor papali aflați la Praga sau la Alba Iulia, redactate pe baza unor știri tîrzii. Astfel, nunțiul Speziano, aflat la curtea lui Rudolf II, pomenea în două scrisori, datate 23 și 28 septembrie, de o a doua victorie obținută contra otomanilor în Valahia, deși știrile pe care se baza se refereau tot la Călugăreni. O ilustrare a diferențelor existente între prima și a doua etapă de difuzare o oferă și rapoartele ambasadorului venețian la Praga, Tomasso Contarini, adresate dogelui. Primul, datat 19 septembrie, prelua știrea transmisă de arhiducele Maximilian curții imperiale. Raportul din 26 septembrie aduce unele completări – faptul că otomanii au pus la un moment dat stăpînire pe artileria creștinilor, de exemplu – dar și date inexacte: moartea lui Sinan este dată ca fapt cert. Lucru mai rar, se spun cîteva lucruri frumoase despre români: „Bunul simț ne îndeamnă să cinstim cu mare laudă acele neamuri fiindcă singure și fără arme potrivite numai cu o parte a forțelor lor au cucerit asemenea biruință". Știrile difuzate către sfîrșitul lunii septembrie au fost din ce în ce mai confuze. Multe suprapuneau peste momentul Călugăreni evenimente legate de lupta de la Tîrgoviște sau de cele de la București ori Giurgiu, adică din faza de alungare a otomanilor peste Dunăre.

Deci, lumea occidentală nu a știut aproape nimic despre efortul românesc decisiv de la Călugăreni. Toate știrile au consemnat că trupele creștine, con-

duse de unul dintre căpitanii principelui Transilvaniei, au obținut o mare victorie împotriva otomanilor, după o bătălie care a durat o zi întreagă. Cu timpul, suprapunerea știrilor și necunoașterea locurilor au dus la confundarea episodului de la podul de pe Neajlov cu cel de peste Dunăre. Ceea ce a contat în viziunea Occidentului a fost victoria creștină, indiferent cine a obținut-o și prețul cu care fusese ea obținută; se sublinia faptul că meritul revenea unui prinț catolic, ceea ce conferea prestigiu Bisericii. De aici și extraordinarul elogiu făcut intervenției lui Sigismund Bathory în Țara Românească și mai ales a victoriilor obținute la Târgoviște și Giurgiu. La Călugăreni, succesul fusese obținut – în viziunea lumii occidentale – de un căpitan al principelui transilvan, ceea ce a declanșat sentimente de satisfacție, dar nu și de entuziasm. Victoriile atribuite lui Bathory au cunoscut însă o difuzare care a atins uneori cote paroxistice. Însuși Lope de Vega a închinat o piesă de teatru principelui Transilvaniei în care îl amintește, este adevărat, și pe voievodul Valahiei *(Magazin istoric*, nr. 7/1979).

Și totuși, eforturile de a-l slăvi pe Sigismund s-au dovedit în final zadarnice. Pe de o parte pentru că oamenii săi nu au putut opri sau cenzura toate știrile referitoare la Mihai Viteazul. Pe de altă parte, pentru că în 1596, la Keresztes, otomanii i-au administrat trufașului Sigismund o înfrîngere zdrobitoare. Din acel moment, figura lui Mihai s-a impus tot mai mult în atenția contemporanilor. Chiar arhiducele Maximilian recunoștea, în 1598, că „în acțiunile trecute, multe au fost puse pe seama transilvaneanului, care însă în realitate au fost înfăptuite de el, românul".

„Fenomenul Mihai Viteazul rămîne unul din cazurile de excepție – spunea tot profesorul Mihai Berza – prin numărul martorilor, prin amploarea mărturiilor și, mai ales, prin natura lor contradictorie. În așa măsură că un spirit aplecat spre zborurile fanteziei ar putea, fără prea multă osteneală, să scrie o serie de vieți paralele ale lui Mihai, luminate de pilda din unghiul de privire al cancelariilor imperiale, din cel al nobilimii ardelene sau dintr-al intereselor polone". ■

Debuturi la MAGAZIN ISTORIC

Între tradițiile presei noastre literare și istorice intră și lansarea tinerilor. Debuturile sînt una dintre cele mai superbe meniri ale ziarelor și revistelor. Bălcescu, Kogălniceanu, Heliade-Rădulescu, Iorga, Xenopol, George Bratianu, Ioan Ursu, Constantin C. Giurescu — pentru a cita doar cîteva nume celebre — au debutat cu articole istorice în presă. George Ivașcu și Mircea Grigorescu numărau, printre orgoliile lor cele mai secrete, faptul că „i-au debutat" pe cîțiva mari ziariști, scriitori, critici.

Încă de la începuturile revistei, în urmă cu aproape 25 de ani — jubileu pe care îl vom marca anul viitor, în luna aprilie — *Magazin istoric* a fost deschis tinerilor, în primul rînd tinerilor istorici, dintre care nu puțini au scris primele lor articole în revista noastră.

O succintă enumerare a celor care, studenți încă sau proaspăt absolvenți, au cunoscut „botezul" publicistic la *Magazin istoric* îi cuprinde pe Matei Cazacu și Ștefan Andreescu, pe Ștefan Sorin Gorovei și pe regretatul și prea de timpuriu pierdutul Alexandru Cernătoni, pe Cătălina Diaconescu și pe Adrian Niculescu, iar mai recent pe Armand Goșu, Mihai Sorin Rădulescu și, desigur, lista este departe de a se fi epuizat. Li se adaugă tineri absolvenți ce au continuat, fructuos, preocupările științifice și pasiunea pentru istorie și publicistica istorică: George Trohani, Marian Ștefan, Radu Ion Popescu, Ioana Ursu, Mihai Manea, Adina Berciu, Gheorghe David, Dorin Matei, Florentina Dolghin, Cristian Matei, Ioan Lăcusta, Codruța Matei, Bogdan Murgescu, Anca Matei, Dumitru Ioniță.

Nu am făcut și nu facem altceva decît să ne îndeplinim o datorie de onoare în acțiunea de sprijinire a istoriografiei noastre, care are mereu nevoie de un suflu nou, de entuziasm și tinerețe, dar și de competență, exigență, inovații, după greul tribut pe care a trebuit să-l plătească și pe acest făgaș. Ne mîndrim de a fi avut mereu partea noastră specifică în promovarea generației de mîine a celor chemați și dornici să ducă mai departe realizările autentice ale istoriografiei naționale.

Autorul articolului, Ovidiu Cristea — student în anul III al Facultății de istorie din București —, se alătură așadar celor debutați de noi, în paginile *Magazinului istoric*. Fie ca acest debut să fie de bun augur. Pentru el și pentru cei care îi vor urma.

V-ați reînnoit abonamentul la **Magazin istoric?**

Dacă nu, adresați-vă **chiar astăzi** factorului poștal sau oficiului P.T.T.R., de care aparțineți.

Cu numai **25 lei lunar,** vă asigurați primirea unei **CĂRȚI DE ISTORIE,** în paginile căreia găsiți o bogată și variată informație istorică, **din toată lumea, din toate timpurile și pentru toate preferințele.**

Deci, nu lăsați pentru mai tîrziu ceea ce puteți face chiar astăzi: să vă asigurați primirea cărții dv. preferate de istorie abonîndu-vă la **Magazin istoric!**

ECATERINA CEA MARE,

AUTOAREA LOVITURII DE STAT

HENRI TROYAT
(membru al Academiei Franceze)

Aflînd despre moartea împărătesei (6/17 noiembrie 1796), prințul de Ligne a exclamat: „Ecaterina cea Mare (sper ca Europa să confirme numele ce i l-am dat), Ecaterina cea Mare nu mai este. Greu de rostit aceste cuvinte! ...Astrul cel mai strălucitor care a luminat emisfera noastră s-a stins!"

Acest discurs funebru nu adaugă nimic prestigiului dispărutei. Încă din timpul vieții, ea cunoscuse deopotrivă cele mai exagerate elogii și cele mai oribile injurii. Toată viața (1729-1796) lucrase pentru propria-i glorie și sete de putere, trecînd dintr-un război în altul, dintr-o cucerire în alta, pentru a-și

spori această glorie, se menționează în Marea Enciclopedie Sovietică (vol. 9., p. 74).

Instăpînirea în teritoriul dintre Bug și Nipru, cu cetatea Kinburn, ieșirea la Marea de Azov și cetățile Enikale și Kerci, regiunea Kebardia, dreptul de liberă trecere pentru vasele rusești prin Bosfor și Dardanele, alipirea Crimeei, protectoratul asupra Gruziei răsăritene, sporirea posesiunilor rusești în Siberia și Asia de nord-est, cele trei împărțiri ale Poloniei, Finlanda și Carelia, rămase la Rusia în urma războiului cu Suedia, sînt acțiuni efectuate, toate, în numele dreptății, ale echilibrului internațional, al intereselor sacre ale imperiului.

Nobilele ei idei filosofice n-au împiedicat-o să agraveze procesul de iobagizare a țărănimii, să înăbușe răscoalele populare și mișcările de eliberare națională, reprimînd cu cruzime răscoala lui Pugaciov (Magazin istoric, nr. 9/1976). Proclamîndu-se liberală, ea a acționat totdeauna ca o autocrată. Pe scriitori i-a protejat în mod ostentativ întreținînd, între altele, legături cu Diderot și Voltaire, dar nu atît din prietenie cît, mai ales, din dorința unei propagande europene.

Dar ce n-a apreciat Ecaterina II? Rîsul, cărțile, bărbații (a avut nenumărați amanți), animalele, copacii, copiii! Nimic din toate acestea n-au împiedicat-o să se „cufunde" în politică. Tot ce și-a dorit a obținut prin răbdare, inteligență, duritate, curaj, asumîndu-și uneori riscuri extraordinare, schimbînd brusc direcția, spre a-și atinge mai bine și mai repede ținta. Principesă germană din familia modestă a unui nobil, Anhalt Zerbet, după ce s-a căsătorit cu Petru III (28 septembrie 1745), ea nu s-a mărginit să învețe limba rusă, ci s-a și convertit, spre a fi demnă să guverneze țara ei adoptivă. Voia astfel să simbolizeze Rusia, ea, care n-avea nici o picătură de sînge rusesc în vine. Acest tur de forță rămîne poate cel mai extraordinar succes al ei, pe care nici cei mai înverșunați detractori nu i l-au putut contesta.

Între sutele de lucrări consacrate împărătesei Rusiei se numără și cea a cunoscutului scriitor francez de origine rusă Henri Troyat, Ecaterina cea Mare. Nimeni nu era mai chemat pentru asta decît acest scriitor deosebit de prolific (Magazin istoric, nr. 9/1981, 6/1984), primit, de la o carte la alta și de la un premiu la altul, cu admirație crescîndă de cititori și critici; șase culegeri de nuvele, opt eseuri, 20 romane, cinci romane-fluviu (de cîte 3 și 5 volume) — în care scriitorul reconstituie ultimii ani ai Rusiei imperiale (pe care a părăsit-o la vîrsta de 8 ani, în 1919, pe cînd se numea Lev Tarasov) și primele luni ale revoluției bolșevice —, 15 biografii, închinate unor mari scriitori clasici ruși (Dostoievski, Pușkin, Lermontov, Tolstoi, Gogol, Gorki, Cehov, Turgheniev), precum și unor țari ai Rusiei: Petru cel Mare (1979), Alexandru I (1981), Ivan cel Groaznic (1982).

Din această carte stufoasă, care aduce multe elemente noi, redăm pentru cititorii noștri fragmentul privind lovitura de stat, datorită căreia Ecaterina, înlăturîndu-și soțul, s-a putut încorona împărătească.

Fără cai de schimb

28 iunie (9 iulie) 1762. În zori, Aleksei Orlov[1] sosește în caleașca la Peterhof [azi Petrodvoreț]. Parcul pare încremenit în lumina nopții de vară. Cîteva siluete ale soldaților din garda plutesc, fantomatice, în ceața. Aleksei le evită și, mergînd tiptil, se strecoară printre tufișuri, pînă la o ușă laterală a pavilionului „Mon Plaisir". În cabinetul de toaletă, pe care îl străbate în fugă, zărește rochia de curte, pe care împărateasa trebuia s-o poarte spre a-și primi soțul. Cîteva clipe mai tîrziu, camerista, Șargorodskaia, o trezește pe Ecaterina, care doarme profund. „A sosit Aleksei Orlov, îi spune ea. Vrea să vă vorbească".

Ecaterina își recapătă sîngele rece și-l primește pe Aleksei, într-o rochie de casă.

— E timpul să vă sculați, îi spune el. Totul este pregătit pentru proclamarea dv. împărătească. Gassek[2] a fost arestat. Trebuie să plecăm!

Fără cea mai mică ezitare, Ecaterina se îmbracă în grabă și, împreună cu camerista ei, se strecoară pe urmele lui Aleksei pînă la caleașca. Se urcă în ea, împreună cu camerista. Valetul ei credincios, Șkurin, pe care l-au trezit în trecere, și locotenentul Bibikov trec în spate, în timp ce Aleksei se urcă lîngă vizitiu. Caleașca pornește în galop spre Sankt-Petersburg. Din cînd în cînd, Aleksei se întoarce să vadă dacă nu sînt urmăriți. Caii, care au străbătut deja treizeci de verste la sosire, încep să se simtă obosiți. În graba sa, Aleksei nu a pregătit cai de schimb. Turbează de mînie la gîndul că din cauza lui tot planul poate cădea balta. Dar le apare în cale un țăran cu o căruță, și Aleksei îl convinge să-și schimbe caii odihniți cu ai caleștii lor. Astfel își pot continua drumul în mare goană. La cîteva verste de Sankt-Petersburg pe Ecaterina o așteaptă prințul Bariatînski, împreună cu Grigori Orlov. După cîteva cuvinte schimbate în grabă cu amanta lui, Ecaterina se urcă în caleașca prințului, iar Orlov pleacă în galop să anunțe regimentul Izmailovski despre sosirea împărătesei.

E trecut de șapte dimineața, cînd caleașca se oprește în fața cazarmii. Bat tobele. Cu o strîngere de inimă, Ecaterina înaintează, în rochie de doliu, spre mulțimea de oameni de care de-

[1] Al treilea-frate al contelui Grigori Orlov, unul dintre favoriții Ecaterinei II

[2] Un ofițer din regimentul Preobrajenski, ce proferase injurii la adresa țarului.

pinde destinul ei, salutata de Grigori Orlov. De altfel, n-are de ce sa-i fie teama, caci soldaţilor li s-a promis vodca din belşug. De cum apare înaintea lor, rîndurile se desfac, soldaţii strigînd cît îi ţine gura: „Ura, maicuţa noastra Ecaterina!" Preotul regimentului ridica crucea, iar ofiţerii o înconjura, spre a o apara. Ei îngenunchează, sarutîndu-i poalele mantiei. Contele Kiril Razumovski[1], comandantul regimentului, îngenunchează şi el, apoi se scoala şi vrea sa faca linişte, dar uralele trupei se înteţesc. Reuşind, în sfîrşit, sa domine acest tumult vesel, el o proclama pe Ecaterina împarateasa, suverana absoluta şi unica a tuturor Rusiilor şi depune, în numele soldaţilor lui, juramîntul de credinţa. Apoi, cu preotul în frunte, purtînd crucea în mînă, o pornesc cu toţii spre cazarma regimentului Semionovski. În jurul caleştii în care se află împarateasa, calaresc, Grigori Orlov, Kiril Razumovski, numeroşi ofiţeri cu feţele înflacarate. În urma lor, marşăluiesc soldaţii care striga: „Traiasca maicuţa noastra Ecaterina! Vom merge pîna la moarte pentru ea!"

Clipa fatidică

Regimentul Semionovski se alătură, plin de entuziasm, regimentului Izmailovski şi valul care creşte se îndreaptă spre alte cazărmi. Pretutindeni, fuziunea se realizează într-un torent de veselie. În afară de regimentul Preobrajenski, ai cărui ofiţeri n-au putut fi convinşi să treacă de partea conspiratorilor. Semion Voronţov, fratele metresei împăratului, este căpitan în această unitate de elită. Pentru el, cauza imperiului se confundă cu aceea a surorii lui. Ordonă soldaţilor să respecte jurămîntul ce l-au depus faţă de ţar şi porneşte cu ei să-i întîmpine pe răsculaţi.

Cele două trupe se găsesc faţă în faţă dinaintea catedralei Kazan. Superioritatea numerică a partizanilor Ecaterinei este zdrobitoare. Dar ei formează o gloată dezordonată, confuză, mulţi dintre soldaţi n-au arme, pe cînd regimentul Preobrajenski, echipat din cap pînă în picioare, încadrat de ofiţerii lui, se prezintă cu o formidabilă disciplină şi hotărîre combativă. Îndemnurilor lui Grigori Orlov, Semion Voronţov le răspunde cu un refuz categoric. Puştile stau aplecate în jos. Clipă fatidică. Dacă regimentul credincios deschide focul, în mulţimea ce o înconjură pe Ecaterina s-ar stîrni panica, urmată de arestări, închisoare, moarte. Deodată maiorul Menşikov strigă: „Ura! Trăiască împărăteasa!" După o clipă de ezitare, strigătul este reluat în cor de ostaşi. Ei rup rîndurile, se reped spre camarazii lor, îi îmbrăţişează, cad în genunchi în faţa Ecaterinei, acuzîndu-şi ofiţerii că i-au înşelat. Colonelul Voiekov şi Semion Voronţov îşi frîng săbiile. Sînt arestaţi[2].

În dimineaţa aceea de vară, răcoroasă şi fără nori, pe Perspectiva Nevski, afluenţa este atît de mare, încît marea magistrală este complet închisă. Locuitorii oraşului, veniţi din toate părţile, se amestecă printre soldaţi ca să o aclame pe eroina zilei. O mare de feţe vesele înconjură caleaşca. Deasupra capetelor flutură săbii şi puşti. Mii de oameni strigă acelaşi nume: „Ecaterina! Măicuţa noastră Ecaterina!" Caleaşca îşi croieşte cu greu drum pînă la catedrala Kazan. Ecaterina înaintează cu paşi hotărîţi spre clerul care o aşteaptă. Odată aflată în biserică, ea constată cît îi sînt de folositoare exerciţiile de smerenie făcute în public. Înconjurat de preoţi oficianţi, arhiepiscopul de Novgorod o primeşte ca pe o suverană autocrată şi o binecuvîntează, ca şi pe fiul ei absent, moştenitorul tronului, ţareviciul Pavel Petrovici.

După această scurtă ceremonie, Ecaterina porneşte, tot în caleaşcă şi escortată tot de fraţii Orlov şi Kiril Razumovski, spre Palatul de Iarnă. Şase regimente şi toată artileria sînt masate pe chei, în faţa clădirii şi în spate, în întinsa piaţă ce seamănă cu o tabără fortificată. Preoţi prezintă crucea soldaţilor îngenunchеaţi, cu capul plecat. Cum ajunge în apartamentele ei, Ecaterina cere să vină fiul ei. Contele [Nikita] Panin, preceptorul ţareviciului, i-l aduce imediat. Copilul, de opt ani, care abia s-a trezit, este în cămaşă de noapte şi bonetă. Ea îl ia în braţe şi apare cu el la o fereastră. Mulţimea, văzîndu-i, vuieşte de bucurie.

Deocamdată, copilul acesta plăpînd, cu bucle blonde, îi serveşte la legitimarea domniei faţă de supuşi. Totuşi, el nu trebuie să-i ia locul în simpatia opiniei publice. Ea înţelege să domnească nu numai în timpul cît fiul ei va fi minor, ci cît o vor ţine puterile. Lasă pe alţii să creadă ce vor şi îşi urmează neîndupлecată calea pe care singură şi-a trasat-o. La porunca ei, porţile palatului se deschid larg, fiecare putînd să se apropie de împărăteasă. Membrii Sinodului, senatori, funcţionari superiori, demnitari ai Curţii, ambasadori, burghezi, negustori se îmbulzesc în saloane şi dau din coate ca să se poată prosterna în faţa Maiestăţii Sale şi să o felicite pentru succesul ei. Ore întregi, Ecaterina, senină şi zîmbitoare, primeşte complimentele celor mari, ca şi pe ale celor mai umili. Afară, se împarte şi se citeşte manifestul tipărit în cursul nopţii, al cărui text a fost inspirat probabil de ea şi redactat de Kiril Razumovski.

Diplomaţii străini iau cunoştinţă de document şi un mare număr dintre ei se bucură. Fără îndoială, Ecaterina va rupe alianţa cu Prusia, revenind la alianţa cu Franţa şi Austria. Ambasadorul Austriei, Mercy d'Argenteau, îşi exprimă satisfacţia faţă de împărăteasă, dar ea îl ascultă fără să clipească şi vorbeşte

[1] Fratele lui Aleksei Razumovski, alt favorit al Ecaterinei.

[2] Ecaterina îl va ierta mai tîrziu, dar Voronţov trebuie să părăsească armata şi, numit ambasador la Londra, va trăi acolo, „într-un fel de exil onorific".

despre altceva. Imposibil să pătrunzi gîndurile acestei femei liniștite și puternice, amabilă cu admiratorii ei. Din cînd în cînd, dă ordine în șoaptă fraților Orlov, lui Kiril Razumovski sau lui Panin. Trebuie bine păzite depozitele de băuturi, spre a se evita excesele, închise porțile Capitalei și se interzice trecerea pe șoseaua Sankt-Petersburg — Oranienbaum, astfel încît împăratul să afle cît mai tîrziu posibil vestea loviturii de stat.

„Nu mai există împărat"

Într-adevăr, în pofida primului succes spectaculos, nu-i totul jucat. Dacă Ecaterina dispune de cîteva regimente raliate în grabă, Piotr se poate bizui pe toate trupele adunate în Livonia [Letonia și Estonia de azi], pentru războiul împotriva Danemarcei, și pe flota ancorată în fața fortăreței Kronstadt. Atacat pe uscat și pe mare, Sankt-Petersburgul n-ar rezista nici două ore unei acțiuni energice. Trebuie deci, cu orice preț, ca împăratul să fie împiedicat să acționeze și să se asigure concursul marinei. Amiralul Talîzin este trimis imediat la Kronstadt cu o scrisoare, care îi dă depline puteri în numele împărătesei.

În după-amiaza aceea, Piotr, care nu știe încă nimic, părăsește Oranienbaumul cu destinația Peterhof, unde intenționează să sărbătorească a doua zi Sfinții Petru și Pavel. Lucru despre care Ecaterina știa. El este însoțit de metresa lui, Elizaveta Vorontova[1], de generalul Munnich, pe care l-au rechemat din Siberia, după un exil de 23 ani, ambasadorul Prusiei, baronul Goltz, de prințul Trubețkoi, cancelarul Mihail Voronțov, senatorul Roman Voronțov și de șaptesprezece doamne ale Curții, în toalete de gală. Echipajele se opresc în fața pavilionului „Mon Plaisir"

Totul e calm. Ușile și ferestrele sînt închise. Nu-i de găsit nici un servitor. În sfîrșit, unul dintre ofițerii postului de gardă înaintează și bîiguie: „Împărăteasa a fugit în zori. Casa e goală". Furios, Piotr îl îmbrîncește pe ofițer, aleargă spre pavilion, urlînd: „Ecaterina! Ecaterina!" ca și cum ar refuza să creadă în spusele ofițerului. Aleargă din cameră în cameră, fără să dea de ea. Deodată, se aud pași, Piotr crede că-i ea și se repede, dar se izbește nas în nas cu Mihail Voronțov care, luat la întrebări, se bîlbîie că a primit printr-un mesager clandestin știrea că Ecaterina a fost proclamată împărătească la Sankt-Petersburg.

Imediat, Piotr renunță la orice morgă. Agățat de gîtul lui Mihail Voronțov, nu mai mișcă; gîfîie, plînge în hohote, pe cînd cancelarul încearcă să-l îmbărbăteze. „Curaj, Maiestate! Curaj! Un cuvînt al Maiestății Voastre, o privire doar și poporul va cădea în genunchi în fața țarului! Oamenii lui Holstein[2] sînt gata să vă apere! Vom porni imediat spre Sankt-Petersburg". Dar Piotr refuză această înfruntare. Caută alte soluții, aleargă în toate părțile, leșină, își revine, bea mai multe cupe de vin, dictează lista celor ce trebuie să fie închiși pentru crimă de conspirație, redactează două manifeste condamnînd-o pe Ecaterina, pune pe curteni să le recopieze în mai multe exemplare; îl imploră pe Voronțov să se ducă la Sankt-Petersburg în locul lui, spre a ordona regimentelor răsculate să se supună, apoi renunță, poruncește să fie chemate trupele lui Holstein care au rămas la Orenienbaum și, cînd acestea sosesc, declară că nu mai are nevoie de ele, în sfîrșit, cedînd rugăminților stăruitoare ale lui Munnich, acceptă să se îmbarce pentru Kronstadt, unde flota și garnizoana îi vor susține cauza. Dar, și în această expediție, refuză să se despartă de femei. E beat, se clatină, plînge, e susținut ca să urce, la ora zece seara, pe o goeletă. Toată liota scînteietoare a femeilor, în frunte cu Elizaveta Voronțova, trece pasarela în urma lui.

La unu dimineața, pe o noapte de o seninătate ireală, goeleta ajunge în rada portului Kronstadt și, de pe puntea ei, Munnich anunță vizita împăratului:

— Nu mai există împărat, răspunde ofițerul de gardă. Porniți spre larg!

Munnich insistă. Atunci ofițerul de gardă îi strigă că flota și garnizoana au depus deja jurămînt de credință împărătesei. Dacă vasul nu se îndepărtează imediat, o salvă îl va scufunda. Așadar, Talîzin, emisarul Ecaterinei, a luat-o înaintea țarului. În pofida acestei somații Munnich nu se dă bătut și-l conjură pe Piotr să debarce. Doar n-o să se tragă asupra lui! De cum o să coboare pe țărm, smintiții din Kronstadt se vor căi și or să arunce armele. Dar Piotr se ascunde în fundul calei. Spaima îl face să asude și să-i clănțăne dinții. El n-a avut de-a face decît cu soldați de lemn. Să fie lăsat cu visele lui! Plînge în hohote, în timp ce femeile din juru-i scot țipete stridente. Spectacolul este atît de jalnic, încît Munnich izbucnește în rîs și ordonă întoarcerea goeletei.

În zorii zilei de 29 iunie 1762 vasul acostează în fața reședinței de vară din Oranienbaum. Munnich îi propune țarului să-l transporte imediat pe un alt vas la Revel [azi Tallinn]. De acolo, se vor întîlni cu grosul trupelor ruse destinate campaniei împotriva Danemarcei. Cu ele, va fi ușor să-și recîștige tronul. „Faceți asta, Sire, și peste șase săptămîni, Sankt-Petersburgul și Rusia vor fi iarăși la picioarele Voastre! Răspund cu capul meu!" Dar vorbele astea îl obosesc pe Piotr. S-a

---

[1] Nepoată a vicecancelarului Voronțov, Elizaveta este șchioapă, sașie și ciupită de vărsat. Are însă un temperament focos și este dispusă oricînd să bea, să cînte, să se tăvălească în pat, să înjure, ceea ce îl seduce pe Piotr, care nu se mai simte astfel în stare de inferioritate și căruia nu-i mai este rușine de urîțenia și ignoranța lui.

[2] Principele Holstein, pe care Piotr îl numise comandantul armatei ruse și al gărzii călare, unitate de elită, ce pînă atunci fusese comandată chiar de țar.

săturat să ia hotărîri. Nu dorește altceva decît să doarmă cîteva ore, vegheat de Elizaveta Voronțova. Dă afară pe toată lumea, nu și pe ea, și se trîntește pe pat.

Prizonierul de la Ropșa

În timp ce Piotr se îndrepta spre Kronstadt, Ecaterina îmbracă o uniformă împrumutată de la un ofițer al regimentului Semionovski și, după ce scrie în grabă o scrisoare adresată Senatului: „D-lor senatori, părăsesc orașul în fruntea armatei, spre a reda tronului pacea și securitatea. Las Senatului, cu toată încrederea, paza puterii mele supreme, a patriei, poporului și fiului meu", iese din palat și, în fața trupelor adunate, încalecă. Dar îi lipsește sabia. Un ofițer se repede și i-o dă pe a lui. Ecaterina o ia și-l întreabă cum îl cheamă, Grigori Potiomkin[1], este răspunsul, nume de care ea își va aminti mai tîrziu, făcîndu-și-l amant.

Ieșind din oraș, trece în revistă regimentele, în aclamațiile lor. Deși este ora zece seara, ea pornește la drum, însoțită de prietena ei, prințesa Daşkova[2]. Încotro? Nimeni nu știe. Fanfarele cîntă, soldații intonează cîntece vechi, întrerupte de aclamația: „Trăiască măicuța noastră Ecaterina!"

În imagini: *vedere a noului Palat de iarnă din St. Petersburg și doi dintre favoriții imperiali: Orlov (sus) și Potiomkin.*

În p. 59: *ceremonia de încoronare a Ecaterinei II*

La trei dimineața, țarina și statul ei major se opresc la Krasnîi-Kabak, unde poposesc cu toții la un han sărăcăcios. Ecaterina nu doarme, frămîntată de gînduri. Ce o fi făcînd Piotr? Și-o fi adunat trupele ca să-i înfrunte pe insurgenți? S-o fi instalat la Kronstadt, înainte ca amiralul Talîzin să fi luat contact cu garnizoana? La ora cinci dimineața, i se anunță sosirea unui parlamentar: cancelarul Voronțov. Trimis de împărat, el a venit spre a propune Ecaterinei împărțirea puterii. De la primele cuvinte, ea a înțeles că a cîștigat partida. Drept orice răspuns, Ecaterina izbucnește într-un hohot de rîs. Atunci, Voronțov nu mai insistă, îngenunchează și-i depune jurămînt. Mai sosesc și alți emisari, aducînd aceleași propuneri, dar toți, impresionați de autoritatea Ecaterinei, i se alătură. Pe la ora șase dimineața, se prezintă și amiralul Talîzin, exclamînd vesel: „Kronstadtul a trecut de partea împărătesei! Garnizoana a refuzat intrarea țarului".

Încîntată, Ecaterina se gîndește cum să exploateze avantajul, fără să piardă nici un minut. Pornește în galop spre Peterhof, unde își regăsește soldații instalați în jurul palatului. Renunțînd la luptă, Piotr III și-a retras grosul trupelor, cele cîteva santinele care au fost lăsate acolo fiind foarte ușor dezarmate. Fără o picătură de sînge! Este mai mult decît o victorie. Este un

[1] Prințul Grigori Aleksandrovici Potiomkin (Potemkin cum s-a încetățenit în istoriografia noastră) (1739-1791), feldmareșal, cu care Ecaterina a întreținut o bogată corespondență) publicată de revista *Voprosî istorii*, nr. 7-10, 12/1989), atît în anii cînd relația lor intimă s-a aflat la maxima ei intensitate (1774-1775), cît mai ales după.

[2] Născută Voronțova, ea este sora metresei împăratului.

miracol. Instalată în pavilionul „Mon Plaisir", Ecaterina dicteaza actul de abdicare, ce va trebui sa fie supus spre semnare împaratului.

„În scurtul timp al domniei mele absolute asupra imperiului Rusiei, mi-am dat seama ca nu-mi ajung puterile spre a suporta o astfel de povara. De aceea, dupa o matura chibzuința, declar în mod solemn, fara nici o constrîngere, întregii Rusii și întregului univers, ca renunț pentru toata viața la cîrmuirea acestui imperiu".

Grigori Orlov și generalul Izmailov pornesc imediat la drum sa aduca documentul la Oranienbaum, unde împaratul este virtualmente prizonier. Între timp, Ecaterina face fel de fel de calcule. Ce va face, daca soțul ei refuza sa abdice și sa se lase adus, captiv, la Peterhof? Iar daca se lasa, ce soarta sa-i dea?

La Oranienbaum, distrus, Piotr recopiaza și semneaza documentul ce i l-au prezentat emisarii Ecaterinei. „Ca un copil trimis la culcare", va spune Frederic II. Este suit în trasura, împreuna cu metresa și aghiotantul sau, Gudovici. Ajuns la Peterhof, el cere sa fie dus la împarateasa, sperînd s-o îmblînzeasca, dar ea refuza sa-l primeasca. Ofițeri îi iau decorațiile, spada, uniforma și-i dau un costum civil. El nu se împotrivește, plîngînd. Nikita Panin îl anunța ca, din ordinul împaratesei, va fi de acum înainte prizonier într-o casa din Ropșa, la 27 verste de Sankt-Petersburg, unde va fi ținut sub paza severa, pîna ce i se va stabili rezidența definitiva. Înspaimîntat, Piotr țipa și plînge, cade în genunchi în fața preceptorului fiului sau, îi saruta mîinile, îl implora sa nu-l desparta cel puțin de metresa lui. Dezgustat, Panin îl anunța ca împarateasa n-o poate autoriza pe Elizaveta Voronțova sa-l urmeze, caci aceasta ar însemna legitimarea adulterului. Favorita va fi trimisa la Moscova. De altfel, toata familia Voronțov i-a întors spatele, alaturîndu-se Ecaterinei. Atunci, Elizaveta începe și ea sa plînga isteric și, împreuna cu Piotr, se tîrasc la picioarele lui Panin, care rămîne de neclintit[1]. La capatul puterilor, Piotr cere voie sa-și ia la Ropșa vioara, pe negrul lui, Narcisse, și cîinele lui preferat, Mopsy. Panin îi raspunde ca împarateasa va examina cererea. De fapt, Ecaterina i le va aproba. Dar, deocamdata, el trebuie sa se supuna. Piotr a vrut sa o sfideze, sa o umileasca. Acum ea își ia revanșa.

Seara, Aleksei Orlov îl urca într-o berlina cu perdelele trase: Piotr nu-i decît o marioneta, verde de frica. O escorta înarmata înconjura trasura. ce pornește spre Ropșa.

Mesaj de la Aleksei

A doua zi, duminica, 30 iunie 1762, Ecaterina își face o intrare triumfala în Sankt-Petersburg, salutata de clopotele bisericilor, de salvele artileriei și de uriașe aclamații.

Astfel, urmînd împaratesei Ecaterina I, împaratesei Anna Ivanovna, regentei Anna Leopoldovna, împaratesei Elizaveta, Ecaterina II este a cincea femeie, dupa doua scurte intervale masculine, care ia în mîinile ei destinul țării. Prima ei grija este sa le mulțumeasca fauritorilor destinului. Recompensele ploua, în daruri banești. În cîteva luni, cifra „cadourilor" se ridica la 800 000 de ruble. Grigori Orlov, prințesa Daşkova, ofițeri de toate gradele, consilieri abili sînt umpluți de bani. Se vorbește despre 41 000 ruble cheltuiți numai pentru vodca distribuita regimentelor.

Piotr îi scrie de la Ropșa scrisori vrednice de mila, în franceza, pline de greșeli și abia lizibile. „Maiestate, daca nu vreți neaparat sa-l duceți la moarte pe un om care este și așa destul de nenorocit, aveți mila și lasați-mi singura mea consolare, care este Elizaveta Romanovna (Elizaveta Vorontova). Veți face cea mai mare opera de caritate a domniei Voastre. Afara de asta, daca Maiestatea Voastra ar vrea sa ma vada o clipa, aș fi în culmea fericirii".

Ecaterina evită să răspundă. Dar cum află că Piotr e bolnav, îi trimite un doctor la Ropșa. El se simte mai bine. Ecaterina nu știe dacă să se bucure sau nu. Atîta timp cît Piotr va trăi, ea poate fi victima unei lovituri de stat, instigată de cîțiva ofițeri nemulțumiți sau cîțiva curteni. Chiar detronat și închis, Piotr reprezintă o amenințare permanentă pentru tron. La urma urmelor, el este urmașul lui Petru cel Mare, nu ea. Ecaterina trebuie să-și consolideze cît mai repede posibil situația în fruntea țării. În ziua de 6 iulie, ea publică un al doilea mesaj, ce anunța urcarea ei pe tron și abdicarea lui Piotr III, care va fi citit în Senat.

În aceeași seară, i se aduce la palat un mesaj de la Aleksei Orlov. Este o foaie de hîrtie mototolită, scrisă în grabă, pe care ea o descifrează cu greu: „Măicuță, milostivă împărăteasă! Cum să explic, cum să descriu ce s-a întîmplat? N-ai să-l crezi pe slujitorul tău devotat, dar jur, ca înaintea lui Dumnezeu, că îți spun adevărul. Măicuță, sînt gata să mor, dar nici eu nu știu cum s-a întîmplat această nenorocire. Sîntem pierduți, dacă tu nu ne ierți. Măicuță, el nu mai este. Dar nici unul dintre noi n-a voit asta, căci cum am fi îndrăznit noi să ridicăm mîna împotriva împăratului? Și, totuși, maiestate, nenorocirea s-a întîmplat. El a început să se certe cu prințul Feodor (Bariatînski) în timpul mesei și, înainte de a-i putea despărți, el a pierit! Noi nu putem, nici măcar să ne amintim ce am făcut, dar toți, pînă la ultimul, sîntem complet vinovați și meritam pedeapsa cu moartea. Ai milă de noi, fie numai din dragostea ce i-o porți fratelui meu. Mi-am mărturisit vina și nu mai am ce spune. Iartă sau poruncește a pune repede capăt vieții noastre. Lumina zilei îmi face oroare. Noi te-am ofensat și sîntem

[1] Voronțova va fi reținuta sub paza severa la Moscova dar, mai tîrziu, Ecaterina o va ierta, gasindu-i chiar un sot, senatorul Polianski.

blestemați pentru vecie".

Ecaterina este consternată. Evident, este vorba despre un asasinat, săvîrșit de prietenii ei, spre a-i sluji cauza. Ea a scăpat astfel de lamentabilul Piotr. Dar reputația ei este compromisă. După unii martori din anturajul ei, Ecaterina a leșinat și, după ce și-a revenit, a început să plîngă și să suspine: „Gloria mea e pierdută! Posteritatea nu-mi va ierta niciodată această crimă pe care n-am voit-o!" Dimpotrivă, alți martori insistă asupra seninătății Ecaterinei, afișate la Curte în seara aceea. Oricum, ea n-are remușcări. A doua zi, 7 iulie, publică un manifest, conceput astfel: „În a șaptea zi a urcării noastre pe tronul Rusiei, am fost informată că țarului Piotr III i-au revenit obișnuitele lui crize hemoroidale, suferind o violentă colică. Din datoria noastră creștinească, am ordonat imediat să i se dea toate îngrijirile medicale necesare. Dar, spre marea noastră îndurerare, am primit ieri seara vestea că voința lui Dumnezeu a pus capăt vieții lui. Am ordonat ca rămășițele lui pămîntești să fie transportate la mănăstirea Nevski, spre a fi îngropate acolo. Îi rugăm pe toți supușii noștri credincioși, ca împărătească și ca mamă a imperiului, fără nici un resentiment față de trecut, să aducă ultimul lor salut corpului său și să înalțe la Dumnezeu rugăciuni fierbinți pentru mîntuirea sufletului lui, punînd lovitura neașteptată a morții lui pe seama unei hotărîri a providenței, ce conduce destinele patriei noastre pe căile care nu sînt cunoscute decît de voința ei sacră".

Pentru cruțarea sănătății Maiestății Sale

În rîndurile populației, vestea acestei morți și explicația oficială nu provoacă nici o reacție. La Curte, toți se prefac că o cred. Dar, de fapt, pentru toți intimii împărătesei, asasinatul este evident. Dacă sînt puțini aceia care pretind că ea l-a ordonat, mulți o fac răspunzătoare în mod indirect. A voit sau nu, crima îi folosește. Mîinile ei sînt pătate de sînge. „Nu se știe cu certitudine care a fost contribuția împărătesei la acest eveniment", sau: „Ceea ce pare sigur e că doar Orlovii au săvîrșit omorul".

În ceea ce privește împrejurările omorului, versiunile diferă. Unii vorbesc despre o otrăvire cu vin, alții, despre o strangulare cu cureaua unei puști sau despre o sufocare sub saltea. Pentru cei mai mulți, Aleksei Orlov este acela care a săvîrșit omorul. „La întoarcerea sa în Capitală, avea, în seara aceea, scrie Helbig, secretarul ambasadei Saxei, „un chip groaznic, din cauza conștiinței mîrșăviei lui, a neomeniei și a remușcărilor care îl chinuiau". Iar Rulhière afirma că, după martori demni de încredere; Aleksei Orlov era „ciufulit, plin de nădușeală și de praf, cu hainele sfîșiate".

Ceea ce este sigur este că acțiunea lui Aleksei Orlov n-a fost, cum pretindea el în scrisoare, urmarea unei banale neînțelegeri între convivi afumați. El și prietenii lui au premeditat crima. Aflînd că Piotr va fi transferat curînd la Schlüsselburg, le-a fost teamă că n-or să poată ajunge pînă la el în fortăreață și s-au grăbit să-l viziteze la Ropșa. În prealabil, i-au pus pe soldați să-l prindă și să-l înlăture pe Bressan, valetul lui. Descotorosind-o de un soț stînjenitor, Aleksei Orlov s-a gîndit că deschidea fratelui său drumul spre tron. Într-adevăr, văduvă fiind, de ce nu s-ar fi putut mărita Ecaterina cu alesul inimii ei? Astfel ea își va satisface dorința și ca femeie, și ca împărătească.

Două zile după asasinarea țarului, Ecaterina reapare în public și înfruntă, cu un calm olimpian, curiozitatea răutăcioasă a Curții. Potrivit ordinelor date de ea, ex-Piotr III este transportat la mănăstirea Nevski. Dar onorurile se mărginesc la atît. Corpul lui odihnește, fără decorații, într-un cosciug simplu, descoperit. A fost îmbrăcat într-o uniformă bleu deschis a dragonilor holsteinezi. Cei care se perindă prin fața cadavrului sînt frapați de aspectul lui tragic. Fața e aproape neagră, o eșarfă militară îi înconjură gîtul, fără îndoială, spre a ascunde urmele strangulării, mănuși îi acoperă mîinile care, în mod normal, ar fi trebuit să fie neacoperite. Totuși, nimeni, nici în popor, nici printre curteni, nu ridică glasul spre a contesta versiunea morții naturale. E mult mai comod și mai prudent să taci. Cel puțin deocamdată. Ecaterina nu va priveghea mortul și nu va asista la înmormîntare. Senatul a rugat-o respectuos să stea deoparte de această tristă ceremonie, pentru ca „Maiestatea Sa imperială să-și cruțe sănătatea, întru iubirea ce o poartă patriei ruse și supușilor ei credincioși"[1] ■

Prezentare, traducere și adaptare de Paul B. MARIAN

---

[1] La 12 aprilie 1918, presa sovietica publica următorul decret: „Despre dărîmarea monumentelor înălțate în cinstea țarilor și a slugilor lor și despre elaborarea unor proiecte de monumente ale Revoluției Socialiste Ruse". A urmat lichidarea următoarelor statui: țarul Aleksandr II și generalul M.D. Skobelev, la Moscova, țarul Nikolai I și ministrul P.A. Stolîpin, la Kiev, contele M.I. Platov, la Novocerkassk, și multe, multe altele.

Este greu de crezut, dar în categoria sculpturi supuse distrugerii au intrat și „Călărețul de aramă", și monumentul Ecaterinei II și cele ale lui A.V. Suvorov și M.I. Kutuzov. Intelectualitatea petersburgheză a reușit însă să le salveze. Și totuși, în anii 1918-1919, au fost distruse monumentul lui Petru cel Mare, bustul țarului Aleksandr I, și cel al lui Aleksandr II, de la Petersburg.

În anii '30, a urmat un nou val de distrugeri, căruia i-au căzut victime: Petru I, din Grădina de Vară, prințul P.G. Oldenburski, cunoscut pentru operele lui de binefacere, Aleksandr II. I-a venit, în sfîrșit, rîndul și împăratului Aleksandr III, cel care — cum scrie publicația *Russki Vestnik* nr. 6/1991 — în cei 13 ani cît s-a aflat la conducerea Rusiei (1881-1894) nu a întreprins nici o operație militară în afara granițelor țării, domnia sa excelînd printr-o politică pașnică. „La seama, noi n-avem prieteni, i-a spus suveranul moștenitorului său, Nikolai II. Toți se tem de imensitatea noastra. Evita razboaiele..."

1782: Ecaterina II, Potemkin

şi... regatul Daciei

După eşecul asediului Vienei din anul 1683 (Magazin istoric, nr. 9/1983), Imperiul otoman a început să bată în retragere. Incrementa aulae otthomanicae (creşterea curţii osmane), urmărită cu atita rigoare ştiinţifică de principele Dimitrie Cantemir, încheiase o întreagă perioadă istorică, începînd ceea ce învăţatul moldovean, care trăise atita timp în mediul constantinopolitan şi cunoştea bine deci realităţile din acest imperiu, definea drept decrementa (descreşterea) acestei stăpîniri.

Firește că succesorii puterii otomane nu s-au lăsat invitaţi. Dimpotrivă, imperiile din centrul şi răsăritul Europei s-au aruncat asupra feluritelor provincii şi teritorii din fostul Imperiu otoman ori din sfera lui de dominaţie, încercînd să le aducă sub propria lor stăpînire. Nu odată, forţele antiotomane ajungeau la conflicte între ele, în disputa pentru acapararea unui teritoriu sau altul. Profita, în asemenea cazuri, Imperiul otoman, care mai găsea resurse pentru alianţe de moment, de natură să-i sporească speranţele într-o eventuală revenire. Treceau cîţiva ani de răgaz, după care noi planuri şi ambiţii duceau la declanşarea unui nou război ruso-turc, austro-turc, ruso-austro-turc ori austro-ruso-turc (după cel care iniţia ostilităţile), ţinta fiind de fiecare dată aceeaşi: ruperea unei noi provincii, a unui nou teritoriu din eterogena alcătuire politică otomană.

Întreg veacul XVIII este marcat de nu mai puţin de cinci astfel de războaie, însumînd aproape două decenii de luptă şi avînd ca teatru de desfăşurare, în marea lor majoritate, teritoriul principatelor române, totodată unul dintre cele mai acerbe obiecte ale disputei dintre cele trei imperii: otoman, austriac şi rus. În urma unui astfel de conflict, cel declanşat în anul 1768, s-a născut proiectul de acaparare a ţărilor române iniţiat de împărăteasa Ecaterina II, proiect asupra căruia ne vom opri în cele ce urmează, utilizînd o seamă de informaţii de epocă (tratate, corespondenţă etc.), incluse într-o lucrare puţin cunoscută cititorilor de azi, Cent projets de partage de la Turquie (O sută de proiecte de împărţire a Turciei), Paris, 1914, avîndu-l ca autor pe reputatul jurist şi om politic Trandafir G. Djuvara (Magazin istoric, nr. 9-11/1987).

Împărăteasa coace o „prăjitură"

Razboiul a izbucnit în toamna anului 1768, declarația de razboi fiind facuta de Turcia. Curînd însa, forțele acestui imperiu au fost nevoite sa bata în retragere. Oștile țariste au cucerit Benderul (Tighina), Ackerman (Cetatea Alba), și Izmailul; la 17-18 iulie 1769 trupele țariste au intrat în Iași, iar ulterior și în Țara Românească, încît se parea ca nimic nu le va mai opri marșul triumfal spre Constantinopol (cum era numit, în amintirea fostului Imperiu bizantin, Istanbulul — capitala Imperiului otoman). Austria nu putea ramîne indiferenta fața de aceasta atingere a intereselor ei în zona respectiva și și-a oferit, de îndata, oficiile sale Turciei, pentru medierea pacii. O convenție secreta cu Sublima Poarta, încheiata la 6 iulie 1771, preciza rasplata pe care o așteptau habsburgii: o parte a Țării Românești (Oltenia, sau Valahia Mica, pierduta de austrieci prin pacea de la Belgrad — 1739) și o rectificare de frontiera în Moldova. Ambițiile habsburgilor erau, desigur, mai mari. „Prin caderea apropiata a Imperiului otoman — îi scria cancelarului Kaunitz, baronul von Thugut, ambasadorul Austriei la Constantinopol — provinciile din nord, între care Bosnia, Serbia, Moldova și Țara Românească trebuie sa revina Austriei". Deocamdata însa, importantă era oprirea ofensivei țariste, ceea ce s-a și reușit. Mai cu seama ca la orizont se ivise un alt „fruct" tentant: regatul Poloniei, a carui împarțire era dorita de ambele imperii și de un al treilea protagonist — regatul Prusiei. Fața de perspectiva unei intrari în conflict a trupelor austriece, care sa taie posibilitățile de retragere ale armatei rusești, în cazul unei ofensive a acesteia în sudul Dunarii, în așteptarea pacii, Rusia și-a oprit înaintarea, principatele române ramînînd însa sub ocupația ei.

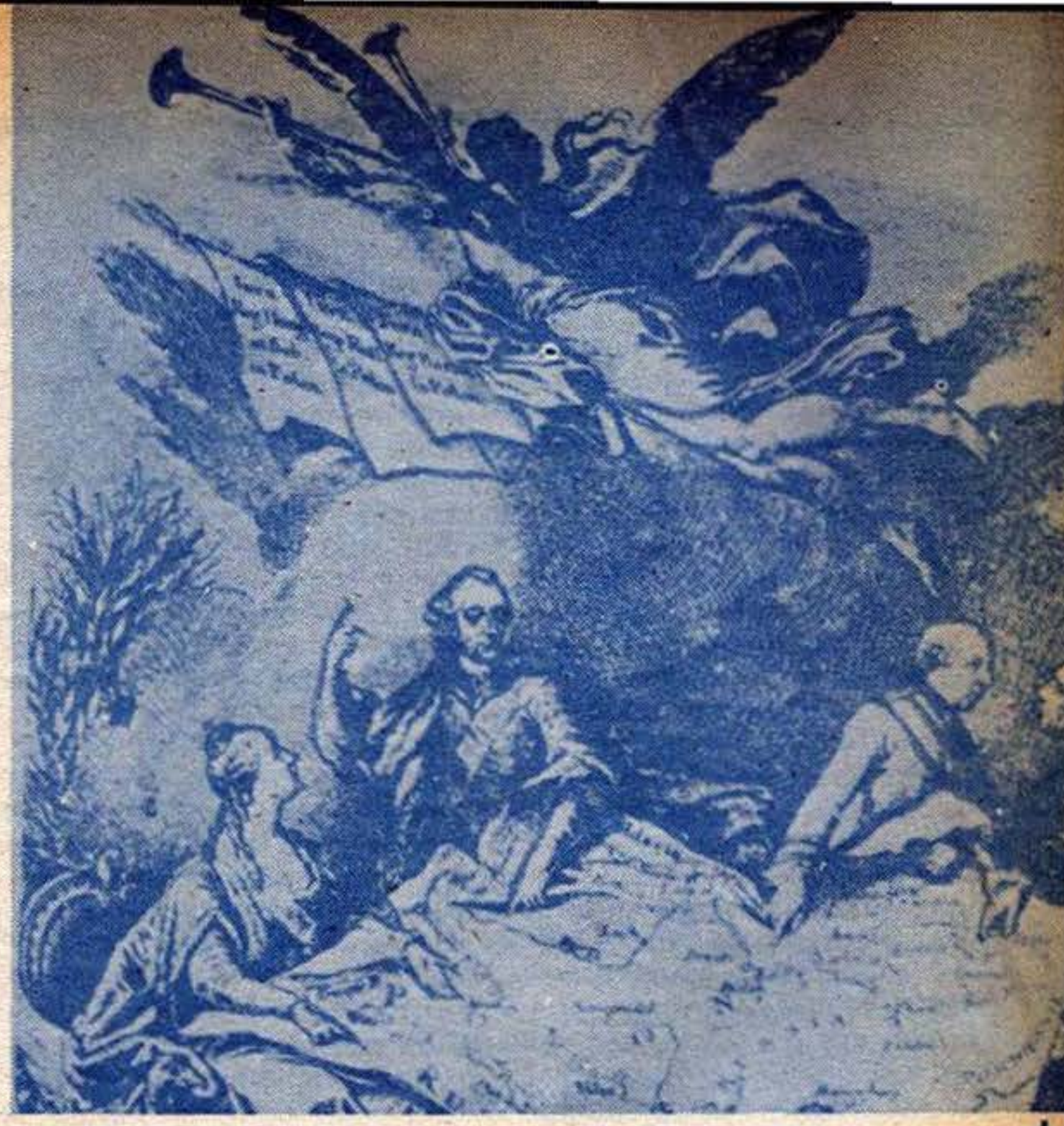

Trupele țariste ale generalului Galițin împresureaza Iașii (în p. 66)... *în vreme ce suveranii Rusiei, Austriei, Prusiei purced la prima împărțire a Poloniei — 1772*

O febrila activitate diplomatica (fațișa, dar mai ales de culise) a început între cei trei protagoniști ai împarțirii Poloniei: Frederic cel Mare, regele Prusiei, Iosif II, împaratul Austriei (înca sub tutela mamei sale, Maria Tereza) și Ecaterina II, împarateasa Rusiei, țarilor române rezervîndu-li-se un loc aparte în aceasta disputa: recompensa, sau, în ultima instanța, moneda de schimb.

Doi cîte doi, partenerii încercau sa-l elimine pe al treilea din competiție, dar cel mai adesea nazuiau sa acționeze pe cont propriu, Ecaterina II excelînd în alcatuirea acestor planuri. Faptul nu a scapat contemporanilor înșiși: „Ecaterina Rusiei — aprecia consulul austriac Brummer — se servește de Iosif II ca instrument pentru realizarea planurilor sale și face, în interesul Rusiei, un razboi ruinator pentru Austria". De altminteri, Ecaterina însași nu-și ascundea intențiile de a acționa conform intereselor țarii sale, ignorîndu-le pe ale celorlalți: „Sînt ferm hotarîta — îi scria prințului Potemkin, favoritul ei — sa fac singura ceea ce trebuie; cînd prajitura va fi coapta, toți vor pofti la ea".

Deocamdată însă, „ingredientele" prăjiturii abia se amestecau: în luna august 1769, Frederic cel Mare, inițiatorul proiectului de împărțire a regatului Poloniei, a avut o întrevedere secretă, la Neisse, în Silezia cu Iosif II, venit la întîlnire incognito, sub numele de contele de Falkenstein, prilej cu care s-a pus pentru prima dată problema împărțirii Poloniei, deocamdată între cele două puteri. Austria nu putea fi însă de acord cu instaurarea stăpînirii rusești în țările române și la gurile Dunării, astfel că la o nouă întrevedere (septembrie 1770, la Neustadt, în Moravia), s-a hotărît ca Rusiei să i se ofere altă compensație decît țările române, respectiv o participare la împărțirea Poloniei; dacă Ecaterina refuza această combinație, Prusia și Austria s-ar fi

unit să o constrîngă și să se opună tuturor proiectelor ei din Orient. În conturarea acestei linii contase și sfatul Franței, dat Mariei Tereza prin intermediul contelui de Mercy-Argenteau: „Trebuie să supun atenției Maiestății Voastre reflecțiile asupra întăririi puterii rusești, care, prin posesia Azovului, a libertății comerțului pe Marea Neagră și în consecință a unei noi surse de îmbogățire, poate deveni, într-o zi, foarte periculoasă în Europa".

Firește că Imperiul rus nu putea refuza oferta împărțirii Poloniei. Prin intermediul lui Henric, fratele regelui Frederic, Ecaterina a propus propria variantă, pe care o considera „de cea mai mare moderație".

Cerea cetatea Azov cu teritoriul înconjurător, libera circulație pe Marea Neagră, sechestrarea țărilor române pe o perioadă de 25 de ani, în chip de despăgubire de război, o insulă în Arhipelag, pentru a servi ca antrepozit navelor comerciale rusești, amnistia generală pentru grecii care îmbrățișează partida rusă. După cum se vede „moderație" extremă!

Prima împărțire a Poloniei

Este puțin probabil ca împarateasa își imagina ca aceste cereri vor fi onorate; Austria le-a și respins cu vehemența, dar, în același timp, nu se socotea suficient de tare pentru a lupta singura cu Rusia țarista: „Noi nu vom dori niciodata — scria Iosif II fratelui sau Leopold — sa facem singuri un razboi cu Rusia, ceea ce dorim este sa profitam promt și fara riscuri de slabiciunea Rusiei, sa obținem cota noastra parte și sa-i impiedicam marirea". In consecința, trupele Austriei au patruns în Polonia, ceea ce a avut darul sa o înfurie pe imparateasa, care se vedea în perspectiva înlaturarii tarii sale de la împarțire.

Un nou proiect a fost pus așadar imediat în atenția celor doua cabinete rivale. Nu se mai cerea sechestrarea țarilor romane, ci... independența lor. „Orlov, care este aici [la Viena] cu Dolgoruki — scria Iosif II lui Leopold — a dat de înțeles prințului Kaunitz ca el crede ca împarateasa [Ecaterina] pune doua condiții, adica despagubiri de razboi și independența Tartariei, împreuna cu aceea a Moldovei și Țarii Românești. Crede, a adaugat el, ca propunerile sînt rezonabile și ca ne-ar putea conveni. Inutilitatea acestei independențe, mai bine spus dependența fața de Rusia, sare în ochi".

Era unul din atuurile din mineca. Pentru ca altul a fost scos cîteva zile mai tîrziu (19 mai 1771, fața de 2 mai 1771), anume ca țarile romane sa fie puse sub sceptrul unui prinț din... Prusia. Nici el nu a fost agreat de curtea din Viena: „prințul Lobkowitz — scria ministrul de externe prusian, contele de Solms contelui Panin — m-a întrebat chiar ieri: n-aș crede ca Moldova și Țara Romaneasca pot cadea de acord asupra prințului Henric al Prusiei? I-am raspuns negativ. Ni s-a parut ca ar fi delicat sa scoatem aceste țari de sub turci pentru a le da fratelui unui rege pe care Poarta il alesese pentru a-i încredința interesele; aceasta ar parea interesata și ar avea aerul unei acțiuni concertate cu cîțiva ani în urma, cu Curtea Rusiei. Crede, de asemenea, ca Curtea din Viena nu poate lua aceste țari, deoarece s-ar gasi în avantaj, putînd sa-și restabileasca vechile granițe pîna la rîul Olt. În fine, în ce-l privește, gasește rezonabil sa se restituie acele provincii Porții, dar i se pare greu sa-l determine pe cel ce le da [Principatele erau înca sub ocupație țarista] pentru ca porția pare un pic prea mare".

Și Prusia avea însă o propunere. Aceea ca principatele române să fie oferite drept monedă de schimb Poloniei, în locul teritoriilor pe care le-ar lua cele trei imperii: „Principala piatră de încercare" — scria la 3 iulie 1771 Frederic cel Mare contelui Solms — va fi mereu articolul privitor la Moldova și Țara Românească; dacă cele două provincii sînt încorporate Poloniei, Curtea de la Viena nu ar mai avea subiect de opoziție luării lor de la Turcia. Această reunire... ar servi, totodată ca despăgubire pentru provinciile pe care Rusia, eu și Austria ne propunem să le luăm de la Polonia, ultima nu ar avea nici un motiv să se opună".

Amenințarea reizbucnirii războiului ruso-turc (utimii avîndu-i ca aliați pe austrieci) a împiedicat realizarea acestor proiecte. „Dacă ar izbucni un război — scria la 8 septembrie Frederic contelui Solms —, el ar putea fi însoțit de un mare hazard, atît pentru mine, cît și pentru Rusia. Nu văd decît un singur mijloc de a-l evita, renunțarea la dezmembrarea Moldovei și Țării Românești de Imperiul otoman". O lună mai tîrziu, Ecaterina renunța la proiectele ei; Kaunitz putea, așadar, prezenta liniștit aceste renunțări guvernului otoman, ca un rezultat al diligențelor sale. Și o va face, la momentul potrivit!

Între timp, se precipitau evenimentele în jurul împărțirii Poloniei. La 17 februarie 1772, contele Solms și Panin au semnat proiectul primei împărțiri a Poloniei, convenția fiind încheiată la 5 august același an.

La 21 iulie 1774 a fost încheiată și pacea de la Kuciuk-Kainargi, între Rusia și Turcia. Rusia se obliga să restituie către Turcia teritoriile ocupate, dar, prin articolul 10 obținea dreptul de a interveni „în favoarea românilor" (de fapt, de a se amesteca în treburile acestora) și, în plus, se renunța la monopolul comercial otoman, deschizîndu-se căile unei noi subjugări economice a țărilor române.

Era rîndul Austriei să amintească otomanilor bunele ei oficii din anii anteriori. Și a făcut-o, cerînd o rectificare la graniță, un mic coridor care să-i faciliteze legătura cu Galiția, recent achiziționată de la Polonia. La 7 mai 1775,

„coridorul" era cedat de Poartă, deşi Moldova nu făcea parte efectiv din stăpînirea ei. Însuma peste 10 000 kmp. din nordul Moldovei, cu vechea necropolă voievodală Rădăuţi, fosta reşedinţă a ţării, Suceava, şi majoritatea ctitoriilor voievodale în frunte cu mănăstirea Putna.

Rege nu pot, conte nu vreau

Nu se încheiase bine prima împarţire a Poloniei şi imperiile rus şi austriac se şi gîndeau la redeschiderea „dosarului" Imperiului otoman, respectiv eliminarea lui din Europa. Tatonarile dintre cele doua cabinete au început înca din august 1772, dar s-au intensificat dupa moartea Mariei Tereza (1780). La 30 mai 1780, Ecaterina II şi Iosif II s-au întîlnit la Moghilev: în mai multe întrevederi secrete, cei doi suverani şi-au propus sa atace împreuna pe otomani, sa împarta o parte a acestuia şi sa restabileasca vechile republici greceşti. Tratatul încheiat la Ţarskoe Selo confirma aceste prevederi. Cîtva timp mai tîrziu (septembrie 1782, împarateasa Ecaterina trecea la propuneri concrete, supunînd lui Iosif II textul unei convenţii secrete. Dupa ce trecea în revista eventuala poziţie pe care ar avea-o în cadrul unui conflict cu otomanii Suedia, Danemarca, Prusia, Franţa, Anglia, Polonia, Ecaterina propunea: „1. De a aranja lucrurile de o asemenea maniera încît sa previna toate discuţiile între cele trei imperii şi, în consecinţa, [sa evite] o învecinare între cele doua [austriac şi rus]. 2. O perfecta egalitate între achiziţiile pe care cele doua imperii le-ar face pe seama celui otoman. In cazul în care primul punct ar conveni, sa se constituie un stat independent între cele trei imperii... Acest stat, cunoscut odinioara sub numele de Dacia, ar putea fi format din provinciile Moldova, Ţara Romaneasca şi Basarabia, sub un suveran de religie creştina dominanta în zisele state".

Evident, Iosif II — aşa cum intuise şi cu ani înainte — nu-şi facea iluzii asupra „independenţei" acestui stat al Daciei. Totuşi, înainte de a raspunde, el a cerut avizul unui politician experimentat, cancelarul Kaunitz. Acesta şi-a exprimat unele rezerve asupra planului, considerîndu-l utopic, totuşi de luat în seama „în condiţiile unei revoluţii generale". Şi pentru a nu pierde prilejul şi a preveni o alianţa ruso-prusiana avînd acelaşi obiect, el îi recomanda sa accepte împarţirea Imperiului otoman, aşa cum fusese propusa de Ecaterina.

La 13 noiembrie 1782, Iosif II se declara deci de acord cu ideea crearii unui stat grec cu capitala la Constantinopol şi a unui regat al Daciei. „In ce priveşte crearea unui regat al Daciei, sub conducerea ereditara a unui prinţ de religie greaca [ortodoxa]... numai evenimentele razboiului pot decide daca sînt fericite". Nu scapa prilejul totuşi sa revendice Oltenia şi largirea „coridorului" bucovinean cu o noua achiziţie: Hotinul şi împrejurimile.

Existau, firesţe, planuri mai concrete, privind pe conducătorii celor două state „independente". Pentru Imperiul Constantinopolului, pretendentul este cunoscut: Constantin, nepotul împărătesei Ecaterina. Pentru titlul de rege al Daciei, tradiţia acreditează ideea unei candidaturi a prinţului Potemkin, favoritul atît de apropiat al ţarinei. Într-o convorbire cu prinţul de Ligne, Potemkin însă i-ar fi spus (spuse reproduse de acesta într-o epistolă către Kaunitz — 15 decembrie 1788): „I-am spus — e cîtva timp de atunci — prinţului Potemkin că dacă ar voi să meargă pe ţărmul Mării Negre pînă la Dunăre şi să-l determine pe Romanţov să se îndrepte spre Bucureşti, aş reuşi să-l fac domn al Moldovei şi Valahiei. Nu-mi pasă de asta, mi-a spus, pariez că aş fi regele Poloniei, dacă aş vrea. Am refuzat să fiu duce de Curlanda; sînt mai mult decît atîta. Cel puţin, i-am spus, redă celor două ţări independenţa faţă de turci şi să se guverneze de către boierii lor, sub protecţia celor două imperii. Mi-a spus: *vom vedea*".

La începutul anului 1783, împărăteasa Ecaterina dădea suveranului habsburg toate asigurările în privinţa atitudinii celor doi regi ai statelor preconizate. Iosif II avea din nou însă unele ezitări, determinate de diplomaţia franceză, care se pronunţa categoric împotriva dezmembrării Imperiului otoman, contele Mercy-Argenteau precizînd că punerea în acţiune a înţelegerii ar însemna nu atît distrugerea Imperiului otoman, cît creşterea imensă a puterii Imperiului rus, şi aşa redutabilă. La 14 iunie 1783, ministrul de externe francez, de Vergennes, trimitea lui Iosif II o notă în care preciza că în cazul punerii în aplicare a proiectului, Franţa se va vedea nevoită să acţioneze pentru a-l opri. Anul 1784 a adus noi necazuri pentru Austria: răscoalele din Ungaria şi Transilvania (aceasta din urmă condusă de Horea, Cloşca şi Crişan), cărora li s-a adăugat revolta din Belgia.

De-abia în 1789, proiectul a revenit în atenţia celor doi suverani. La 20 mai 1789, Iosif II trimitea împărătesei Ecaterina o scrisoare autografă privind reînnoirea tratatului pentru opt ani. La 30 mai, împărăteasa îi răspundea, de asemenea printr-o scrisoare autografă, confirmîndu-i înţelegerea. Dar cei doi suverani n-au avut ocazia de a-şi pune în aplicare planurile. Moartea lui Iosif II, la începutul anului 1790 şi revoluţia franceză, pe planul evenimentelor europene, au zădărnicit proiectele austro-ruse. În 1796 îşi înceta domnia şi Ecaterina II. Nu se puneau însă capăt şi planurilor de acaparare a ţărilor române. Pentru o parte a teritoriului românesc (cel dintre Prut şi Nistru) le va duce la îndeplinire, din nefericire, ţarul Alexandru I. ■

Gheorghe DAVID

DIN ISTORIA SPIONAJULUI

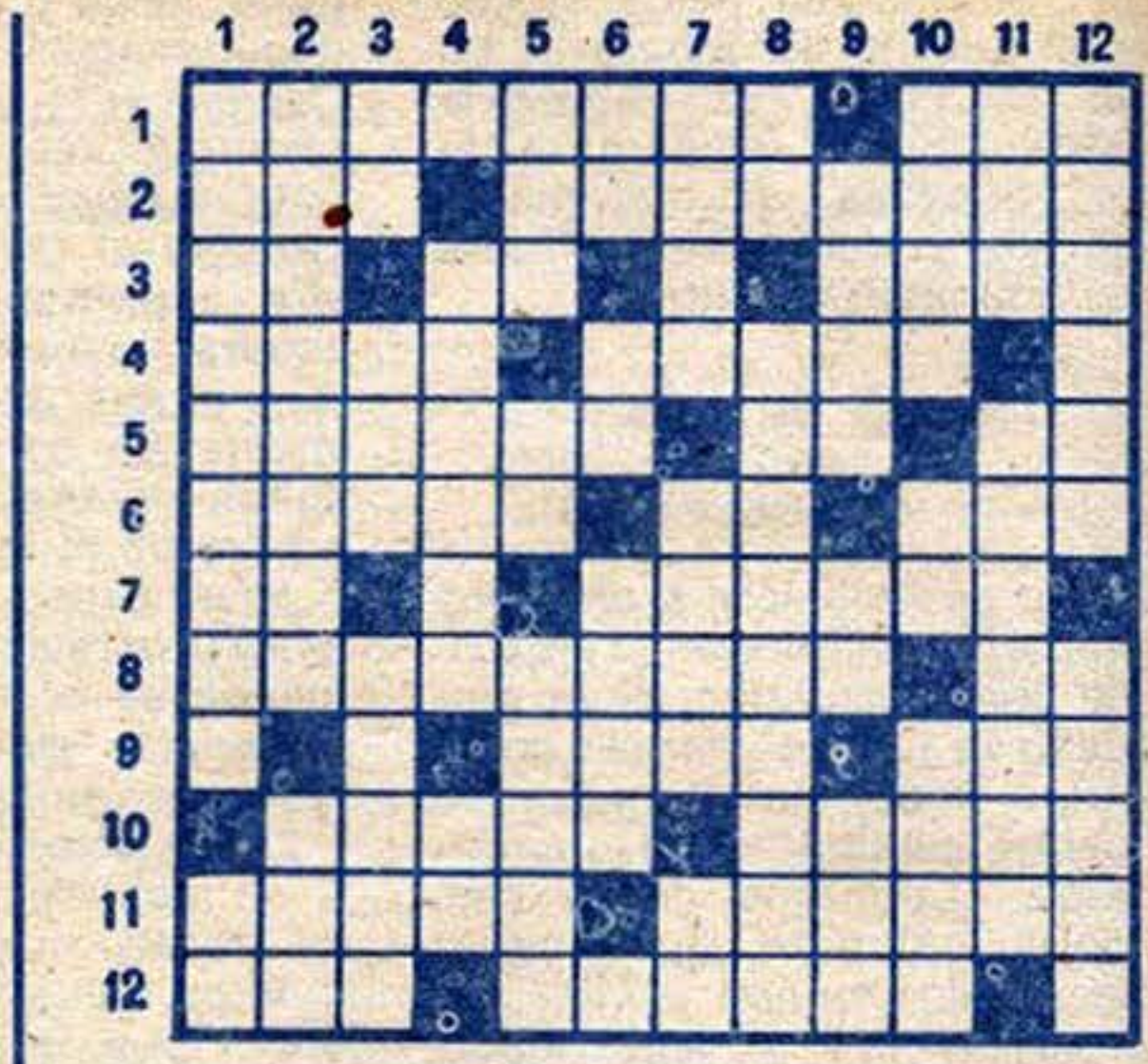

ORIZONTAL: 1) Numele sub care a intrat în legendă Margaretha Zelle, dansatoare de origine olandeză, curtezană și celebră spioană în serviciul Germaniei în anii primului război mondial. Personalitatea sa a inspirat numeroase cărți și pelicule cinematografice, într-unul dintre ele rolul titular fiind interpretat de incomparabila Greta Garbo - Intrate în piele! 2) Asemenea unui document compromițător, făcut scrum pentru a nu cădea în mîinile inamicului - Anna..., nume conspirativ sub care abilul diplomat francez Talleyrand acționa ca spion în favoarea țarului Alexandru I al Rusiei și împotriva împăratului Napoleon Bonaparte. 3) În centrul urbei! - Afirmație - Piesă lirică muzicală. 4) Cele conspirative erau tăinuite cu grijă de către spionii care le frecventau (sing.) - Important spion sovietic, german de origine, din perioada ultimului mare război, acționînd în Japonia. Descoperit de organele de siguranță nipone, este condamnat la moarte și executat prin spînzurătoare la 7 noiembrie 1944. 5) Țară europeană pe al cărei teritoriu neutru se organizau serviciile de spionaj ale Antantei, care apoi erau trimise să acționeze în Belgia ocupată de nemți în timpul primului război mondial - Poftește! - Cupru. 6) Renumită spioană franceză din anii 1914-1916 (Gabrielle) de un mare curaj și abilitate profesională, descoperită de serviciile secrete germane și executată în Belgia în ziua de 1 aprilie 1916 - Cap de serie! - Om politic belgian (1869-1939). 7) O picătură de otravă! - Cunoscut om politic (1759-1794) din perioada Marii Revoluții Franceze, acuzat de spionaj atît în favoarea englezilor, cît și a curții regale franceze, pentru care ar fi întreprins numeroase acțiuni contrarevoluționare, trădîndu-și tovarășii. 8) Fidelitate datorată de spionii profesioniști serviciului căruia îi aparțin - Începutul apărării! 9) Indicator de direcție - Autoturism românesc de teren. 10) A încita o parte împotriva celeilalte, la o dispută - Spion englez naturalizat în Statele Unite (Price) care, jucînd rolul unui lord sosit din Marea Britanie printre sudiști, a putut culege nestingherit informații utile cu caracter militar, pentru a le transmite nordiștilor, în cursul războiului civil din America (1861-1865). 11) Agent al F.B.I. care în anii ultimului mare război a demascat-o pe „Doamna cu păpuși", spioana Velvalee Dickinson, aflată în serviciul Japoniei și al Germaniei naziste, cărora le furniza importante date militare secrete privind deplasarea navelor de război - Moment nefavorabil în activitatea de spionaj. 12) Agent secret al regelui Ludovic al XV-lea al Franței acreditat în capitala Rusiei, asupra căruia a planat bănuiala de a fi falsificat „Testamentul" lui Petru cel Mare, redactîndu-l el însuși - Dat pe mîna agenților inamici (fig.).

VERTICAL: 1) Rețea de spionaj a Forțelor franceze de luptă, creată cu scopul de a afla date secrete în legătură cu noile arme V ale forțelor hitleriste în anii 1943-1944 (2 cuv.) - Secret din capul locului! 2) Denumirea codificată a acțiunii anglo-franceze de depistare a rampelor de lansare germane, în ultimii ani ai celui de-al doilea război mondial (pl.) - Cap de atomist! 3) Tudor Stoica - Așezare rurală - Spion englez dinaintea primului război mondial, care a reușit să facă schița fortificațiilor Bosforului și care, neputînd fi prins asupra faptului, a stîrnit mînia sultanului împotriva patrulei turcești ce l-a suspectat „pe nedrept" pe acest venerabil ofițer al Marii Britanii. 4) Luînd numele și înfățișarea acestui prooroc biblic, ofițerul John Mikkelsen, pe care comandantul german Ströhlein îl considera un bătrîn maniac și nebun, a reușit să sustragă planurile fortificațiilor naziste de pe litoralul danez - Plantă textilă. 5) O jumătate de hiatus! - Dumitru Tudor - Iscusit, așa cum îi stă bine unui spion. 6) În fruntea aviației! - Posesiv - Abreviație chimică. 7) Cartograf maghiar rezident în Elveția, aflat în serviciul de spionaj sovietic cu numele conspirativ Alfred, condamnat în contumacie în 1947 la 3 ani închisoare pentru încălcarea neutralității statului elvețian - Provincie carboniferă din sud-vestul Germaniei la granița ei cu Franța, trecută pe rînd în componența celor două țări limitrofe și dînd mult de lucru agenților secreți din ambele părți ale granitei - Nota redacției. 8) Ion Nistor - Sub numele cetățeanului elvețian Emil Gachet, acest ofițer german de marină a pătruns în Statele Unite ale Americii în martie 1915 și a organizat fabricarea și amplasarea „havanelor" (mici cartușe explozive) în corpul navelor de război care părăseau coastele americane pentru a ocupa poziții strategice. 9) Indicativ sub care erau transmise în perioada celui de-al doilea război mondial informațiile provenind de la Comandamentul suprem al forțelor aeriene germane - Început de teamă! - Chefal fără cap și coadă! 10) Localitate în Bielorusia - Primele la morse! - Cap în Somalia. 11) Somnifer administrat pe cale... folclorică - Amiral german (1887-1945), șef al Serviciului de informații al Wehrmachtului, executat din ordinul lui Hitler, fiind acuzat de duplicitate. 12) Șeful serviciului de contraspionaj francez din anii primului război mondial, care a lansat-o pe Marthe Richer, cea mai norocoasă spioană ce a lucrat pentru Franța sub numele conspirativ „Ciocîrlia", în vara anului 1916 - Instituție abordată frecvent de spioni pentru a intra în posesia unor secrete transmise prin corespondență.

Andrei CIURUNGA

Dicționar: DTPA, IVIE, AWAR.

Soluția careului *Expresii celebre (II)*: *BORGIA - SACCAS - ENEA - CHAMFORT - A - GRATII - R - GR - UDA - HEINE - OHA - METRI - STUM - ED - AS - ALI - S - AUZI - RCI - EDUARD - IV - CATO - EFEMER - A - HRANA - AN - LAUR - ATHENA - STINSI - IE - ANTE - EN - SU - SSE - ALCEU - HUS*

În numărul precedent, doritori să marcăm şi noi cei 700 de ani ai Confederaţiei helvetice, celebraţi la 1 august, am publicat un prim articol consacrat grelelor probleme cărora poporul acestei ţări — deşi nebeligerant — a fost silit să le facă faţă în cursul celui de-al doilea război mondial. Consacrăm acum un articol acestui atribut naţional al elveţienilor: neutralitatea.

„AVENTURILE“ NEUTRALITĂŢII (II)

LEON SĂRĂŢEANU

Anul 1940 a fost plin de motive de îngrijorare pentru elveţieni. Cel mai grav şi cu cele mai multe consecinţe l-a reprezentat descoperirea, la 16 iunie, de către armata hitleristă, în impetuoasa ei înaintare în Franţa, a unor documente de stat major extrem de compromiţătoare pentru Elveţia, din punctul de vedere al Berlinului. Documentele se aflau în lădiţe depuse în vagoanele unui tren marfar, garat pe o linie secundară din mica gară La Charité-sur-Loire, situată la 150 km vest de Dijon. Puţin mai tîrziu documente similare au fost găsite şi într-o cazarmă din orăşelul Dampierre, situat tot lîngă Dijon.

Ofiţerilor germani nu le-a fost greu să constate că era vorba despre o parte din arhiva statului major francez. Aduse la Berlin, materialele au început să fie sistematic studiate de o echipă de specialişti, sub conducerea ambasadorului Hans Adolf von Moltke. Raportul acestuia, prezentat la terminarea cer-

cetărilor, arăta că era vorba despre un plan întocmit de ofițeri superiori elvețieni și francezi, potrivit căruia, la numai cîteva ore de la o eventuală atacare a Elveției de către hitlerişti, armata franceză staționată în Alsacia trebuia să intervină în apărare. Documentele îl puneau în cauză personal pe Guisan care, încă de pe vremea cînd era colonel de corp de armată, purtase o parte din tratative. Nu era vorba doar de contacte și înțelegeri de principiu. Peste ani, generalul-maior Ulrich Liss, care între 1937 și 1943 fusese șeful serviciului „Armate străine" din cadrul Înaltului comandament al Wehrmachtului, avea să declare că avusese în mînă documentele și le studiase cu toată atenția — spunea el. Era vorba despre o convenție în toată regula, așa cum fac statele majore, care conținea în detaliu numărul unităților franceze de intervenție, puterea lor de foc, zonele de staționare în așteptarea posibilului atac, ca și zona de intervenție (zona de frontieră Basel). În plus, se prevedeau măsuri destinate a păstra ultrasecrete toate datele tratativelor și înțelegerilor convenite.

Lesne de înțeles furtuna stîrnită de descoperire. La Berna, unde autoritățile civile, în frunte cu Pilet, nu știuseră nimic despre întreaga afacere pînă la dezvăluirea ei de către germani, Consiliul Federal, după vii dezbateri, îl admonesta pe generalul Guisan în termeni severi. Fără a-i pune la îndoială intențiile patriotice, înaltul for executiv îi atrăgea atenția că „acționase la limita extremă a principiilor neutralității". La Berlin, Hitler făcuse o criză de nervi. Nu mai înceta să-l califice pe generalul Guisan drept „agent al englezilor".

Înalte personalitați ale regimului, Ribbentrop și Himmler — ca și o parte dintre generali — insistau pentru „pedepsirea perfidei Elveții, care incalcase declarația ei de neutralitate", și predicau o invazie neîntîrziata. Presa germana gasea cele mai dure invective la adresa elvețienilor. Singurul lucru pe care generalul Guisan l-a spus în replica, la adresa criticilor venite din partea Consiliului Federal, era ca nu putea fi vorba despre o încalcare a neutralității, de vreme ce convenția franco-elvețiana ar fi devenit operanta doar în cazul unui atac nazist. Or, acesta oricum ar fi pus capat neutralității. Cîta vreme un asemenea atac nu venea, țara continua sa-și respecte principiile neutralității. De altfel, Guisan avea probleme mult mai importante și mai urgente decît calmarea irascibilului Pilet. Credincios juramîntului pe care îl depusese atunci cînd fusese ales general, el se preocupa de salvarea patriei amenințate de invazia nazista. Aceasta cu atît mai mult cu cît activele antene pe care serviciul elvețian de informații le avea la Berlin se grabisera sa-l informeze de la început despre descoperirea documentelor și îl țineau la curent cu starea de spirit agresiva a Berlinului. Amiralul Canaris și consecventul antinazist colonelul Oster, mîna lui dreapta de la Abwehr, își exprimau indignarea împotriva ofițerilor francezi de stat major, care nu avusesera grija elementara de a ascunde asemenea documente secrete, astfel încît ele sa nu cada în mîna naziștilor.

Pentru Guisan, ca militar încercat, era clar ca singurul lucru care ar fi putut descuraja pornirile hitleriștilor spre o acțiune agresiva împotriva Elveției era sa îi convinga pe aceștia ca hotarîrea armatei helvetice de a apara țara pas cu pas și cu orice sacrificii nu reprezenta o vorba în vînt. Dar, pentru aceasta, îi trebuia un mesager bine vazut în înaltele sfere naziste, mesager care sa aiba deopotriva acces facil la urechea lui Hitler și o atitudine cît de cît binevoitoare fața de Elveția. Cine putea fi acest personaj?

Guisan l-a însarcinat pe colonelul Masson, șeful serviciului secret, sa studieze problema. Trebuie spus ca acest studiu a durat destul de mult. Din fericire, între timp, Wehrmachtul nu a atacat Elveția, în pofida atmosferei ostile de la Berlin și a presiunilor exercitate mai ales de Heydrich și Himmler. O explicație clara și pe deplin lamuritoare a faptului nu exista. Se poate presupune ca mai mulți factori au determinat reținerea hitleriștilor. Este de menționat în acest sens ca în termenii acordului comercial germano-elvețian, uzinele din Elveția, ale caror produse erau reputate în toata lumea pentru calitatea lor, livrau Germaniei echipamente, rulmenți și alte produse extrem de necesare pentru ducerea razboiului. Or, generalii germani nu puteau îndeparta cu totul ipoteza ca Guisan și-ar pune în aplicare amenințarea de a arunca în aer uzinele, în cazul unui atac. În aceeași ordine de idei, generalii germani priveau cu justificata îngrijorare amenințarea lui Guisan ca va arunca în aer rețeaua feroviara a Elveției. Caci Germania lui Hitler avea un interes vital sa tranziteze prin Elveția spre Italia, cu trenul, produsele destinate a susține efortul de razboi al aliatului fascist. În fine, tocmai statutul de neutralitate al Elveției facilita activitatea nenumaraților spioni germani, dar și posibile contacte cu adversarul, în caz ca lucrurile ar fi luat pe front o turnura nefasta pentru hitleriști. Oricum, generalii din Wehrmacht au reușit sa amîne luarea unei hotariri, deși Hitler vorbea despre Elveția folosind calificativul de „cuib de viespi".

Schellenberg intră în scenă

Colonelul Masson a folosit acest timp examinînd cu seriozitate problema „interlocutorului cel mai valabil". El a luat în studiu ipoteză după ipoteză. Amiralul Canaris și colonelul Oster, pe care șeful serviciului secret elvețian avea motive să-i considere cel puțin „binevoitori" față de

țara sa, erau excluși. „Abwehrul" lor era sistematic sabotat de național-socialiștii înfocați; și, apoi, accesul lor la Hitler era rar și numai la inițiativa dictatorului. Nici atașatul militar german la Berna, Ilsemann, nu întreținea legături cordiale cu compatrioții lui hitleriști. În cele din urmă, el s-a adresat unui personaj suspect din toate punctele de vedere, un nazist german pe nume Eggen, care „lucra" în Elveția, dar prin care Masson avea o linie de contact cu generalul S.S. Walter Schellenberg, șeful organizației de spionaj a naziștilor. Această organizație, mai ales prin centrala ei de la Stuttgart, lua tot mai mult locul Abwehrului lui Canaris. Eggen i-a spus că Berlinul ar dori dovezi concrete că Elveția este cu adevărat hotărîtă să aplice „față de toți" o politică de neutralitate și că, în acest sens, ar fi necesar ca însuși generalul Guisan să întîlnească o personalitate germană sus-pusă. Eggen a adăugat că cel mai indicat ar fi Walter Schellenberg.

Masson a primit aprobarea generalului Guisan de a aranja contactele. Aceasta cu atît mai mult cu cît militarii elvețieni doreau să țină secrete contactele față de departamentul politic și Pilet personal. Prin Sturmbannführerul Hans Eggen, Masson a propus o întîlnire prealabilă între el și Schellenberg pe teritoriul elvețian. Dar cum — după cît se pare — Hitler nu i-a permis generalului nazist să pătrundă pe teritoriul „viespilor", Masson, cu riscul vieții, a trecut în Germania, întîlnindu-și interlocutorul, venit de la Berlin, în localitatea Waldshut.

Acolo el a găsit un Schellenberg surîzător și manierat, care își proclama deschis „simpatia" pentru Elveția. Colonelul Masson, care spusese că „dorește o convorbire de la soldat la soldat", a cerut ca Schellenberg să demonstreze prin fapte că simpatizează Elveția. În acest sens, pe lîngă problema întîlnirii cu generalul Guisan, Masson a formulat o serie de cereri concrete: eliberarea ofițerului de informații elvețian Morgeli, care — trimis în misiune secretă în Germania — fusese arestat de Gestapo; încetarea campaniei contra generalului Guisan, dusă de agenția de presă germană IPA, acordarea unei vize de intrare în Germania, în interes de serviciu, a șefului diviziei federale a poliției elvețiene și eliberarea unor ostatici francezi. Era vorba despre membrii familiei generalului francez Giraud. Cînd — după senzaționala sa evadare din fortăreața Königsberg (evadare căreia, de altfel, revista *Magazin istoric* i-a consacrat un amplu reportaj: nr. 4-6/1986) — generalul Giraud a pătruns în Elveția, unde îl aștepta, la graniță, colonelul Masson, fost elev al său la Academia militară din Franța, acesta a fost rugat de bătrînul și greu încercatul erou al Franței să facă tot ce va putea pentru a salva din ghearele Gestapoului pe membrii familiei lui.

Întrevederea de la Waldshut și o a doua întîlnire Masson - Schellenberg, aceasta pe teritoriul elvețian, dacă n-au putut risipi pe deplin suspiciunile hitleriste în legătură cu hotărîrea lui Guisan de a respecta criteriile neutralității și față de Aliați, a dus la îndeplinirea punct cu punct a cererilor „particulare" ale lui Masson. De precizat că, pe lîngă cei 13 membri ai familiei Giraud, a sosit în Elveția și o nepoată a generalului de Gaulle. Dar Schellenberg insista, totuși, să-l întîlnească pe teritoriul elvețian pe Guisan, chiar dacă — așa cum spunea el — documentele găsite în gara La Charité-sur-Loire puneau serios în dubiu, în ochii germanilor, sinceritatea sentimentelor de neutralitate ale generalului elvețian. Întîlnirea a avut loc la Biglen, tot fără știrea lui Pilet și a celorlalți membri ai Consiliului Federal, și Guisan a insistat îndelung asupra faptului că Elveția este decisă să se apere cu arma împotriva oricărui agresor și că ea va distruge căile ferate și uzinele din calea acestuia. Și nu mică a fost satisfacția colonelului Masson de a afla — ceva mai tîrziu, de la informatorii lui siguri din Germania — că Înaltul comandament german luase deja „o hotărîre negativă", în legătură cu o posibilă acțiune împotriva Elveției.

Ulterior aflîndu-se în vizita la Berna, Schellenberg a cerut și o declarație scrisa din partea lui Henri Guisan, pe care sa o duca la Berlin, pentru a întari parerea ca Elveția își apara cu adevarat neutralitatea. Declarația scrisa a generalului elvețian nu aduce nici un element nou fața de declarațiile lui verbale anterioare. Dar ea are, desigur, puterea documentului scris și semnat. În plus, este un model de demnitate națională și ostașeasca prin fermitatea cu care proclama hotarirea armatei elvețiene de a lupta contra oricarui agresor, prin claritatea cu care subliniaza unitatea poporului elvețian, tradițional aparator al neutralității, dar și al independenței țarii sale.

Și daca, atunci cînd contactele secrete cu lupul nazist au devenit cunoscute, atît Masson cît și superiorul lui, Guisan, au trebuit sa suporte avalanșa furioasa a criticilor din Consiliul Federal, care considerau — probabil, pe buna dreptate — ca ei practicasera un joc periculos, nu e mai puțin adevarat ca acțiunea celor doi ofițeri, realizata cu mari riscuri personale, a adus Elveției serviciul inestimabil de a fi contribuit la întarirea convingerii naziștilor ca poporul acestei țari este decis sa se apere. Ceea ce a determinat aprecierea finala a Berlinului ca, în ultima instanța, neatacarea micii țari neutre din inima Europei este mai profitabila.

Schaffhausen sub bombe

Înca din primele luni de la izbucnirea, în 1939, a razboiului, elvețienii au trebuit sa constate ca frontierele lor.

în care aveau atîta încredere, nu sînt intangibile. Primii care au violat spațiul aerian al Elveției au fost piloții lui Goring. Pornind de la bazele din sudul Germaniei spre a ataca obiective din Franța meridionala, aviatorii germani trebuiau sa zboare și peste zona orașului Basel, unde se întîlnesc frontierele germane, franceze și elvețiene. Or, o minima deviere la compas era suficienta pentru a survola teritoriul micii țari neutre, ce nu avea nici o vina ca soarta o așezase între doi coloși. Prin intermediul legației sale de la Berlin, Elveția a protestat. Oficialitățile naziste au pretins ca violarea spațiului ei aerian s-ar datora unor greșeli de navigație. Numai ca aceste „greșeli" devenind prea frecvente, generalul Guisan a dat ordin aviației elvețiene de vînatoare sa atace bombardierele germane și sa le sileasca sa aterizeze.

Tinerii vînatori elvețieni au dovedit un spirit atît de combativ, încît curînd pe teritoriul elvețian s-au aflat numeroase avioane germane confiscate și un mare numar de aviatori ai lui Goring internați, în virtutea legii neutralității. A fost rîndul Berlinului sa protesteze. Și înca în termeni caracteristici lipsei de maniere a hitleriștilor. Mai mult, pentru a „pedepsi" Elveția, serviciile speciale naziste au trimis sabotori, cu misiunea sa arunce în aer o serie de aeroporturi. Aceștia însa au fost depistați de serviciile de securitate elvețiene și arestați, înainte de a fi cauzat daune. Totuși, pentru a-i calma pe irascibilii și trufașii naziști, elvețienii au început sa restituie Germaniei avioanele capturate și echipajele internate.

Dar aceasta a stîrnit protestele Londrei. Nu că englezii n-ar fi violat și ei spațiul aerian. Avioanele lor, pornite în misiuni de bombardament asupra zonei industriale a orașului Milano, survolau, în drum, Elveția. Dar cum ele treceau la mare altitudine și cu deosebire noaptea, artileria antiaeriană a Elveției, slab dotată și cu armament demodat, nu le putea atinge, iar generalul Guisan fusese nevoit, din cauza amenințărilor cu represalii proferate de germani, să oprească intervenția aviației lui de vînătoare. La protestele Elveției, Lordul Halifax, ministrul britanic de externe, nu a încercat să-i scuze pe piloți, folosind pretextul clasic al „greșelii de orientare". Este vorba, a spus el, despre niște flăcăi care nici nu sînt măcar englezi, ci canadieni sau australieni. Ei au primit o minimă și rapidă instruire, cu totul insuficientă. Și cum sînt continuu înspăimîntați că nu le va ajunge carburantul pentru un zbor atît de lung din sudul Angliei pînă în Italia de nord, o iau peste Elveția, scurtînd drumul ca... să-și lungească viața. Scuzîndu-se și dînd asigurări că „nu se va mai repeta", acest gentleman a garantat că, dacă va fi cazul, guvernul Maiestății Sale va plăti orice fel de daune.

Apoi a trecut la proteste în legătură cu restituirea de către Elveția a avioanelor și echipajelor germane. Consiliul Federal ar fi restituit bucuros — pentru „echilibru" — și avioane britanice, dar acestea nu puteau fi capturate de elvețieni. Iată de ce, atunci cînd a fost informat că, din motive tehnice independente de ineficienta intervenție a antiaerienei, un avion englez a aterizat forțat pe un cîmp elvețian, președintele Pilet a exclamat jovial: „Asta era moneda de schimb pe care o așteptam!"

Dar, la 1 aprilie 1944, o mare escadră de avioane americane a atacat orașul elvețian Schaffhausen. Nu mai era vorba despre o survolare a Elveției fără consecințe grave, ci despre un atac în toată regula, efectuat în plină zi. A fost cea mai mare pagubă suferită în război de Elveția și cea mai mare pierdere de vieți. Patruzeci de morți, o sută de grav răniți, șaptezeci de imobile și alte construcții, fabrici etc., avariate sau chiar distruse complet de bombe. Guvernul american și-a asumat responsabilitatea atacului, asigurînd că el s-a datorat unei confuzii făcute de navigatori, insuficient familiarizați cu Europa, și a trimis imediat în chip de prime daune un milion de dolari, precizînd că va răscumpăra toate daunele materiale și va restaura monumentele distruse. Pilet a reacționat fără menajamente, exclamînd: „Cînd vor învăța acești americani geografia?".

În presa lumii, bombardarea de către aviația americană a orașului Schaffhausen a inspirat multe comentarii, atît imediat cît și după război. Istoricii elvețieni s-au arătat însă discreți. Unii au folosit formula „inexplicabilul atac". Profesorul Edgar Bonjour, de obicei atît de precis în formulări, se mulțumește să noteze: „Nimeni nu s-a îndoit că bombele au fost lansate din greșeală asupra orașului, a uzinelor și a drumurilor". Dar, dacă ne gîndim că la Schaffhausen erau excelente uzine care continuau să furnizeze vecinului din nord, în cadrul acordului comercial, material și piese pe care iscusiții tehnicieni germani reușeau să le introducă în industria de război, este greu de aruncat toată vina asupra unor bravi tineri americani, care fuseseră... cam slăbuți la geografie în anii școlii.

Agitații la mănăstire

Preocupați continuu sa-și mențina echilibrul de comportament — ca stat neutru — fața de toate țarile și în primul rînd fața de beligeranți, elvețienii n-au reușit totuși, în tot cursul razboiului, sa evite momente de tensiune, unele foarte grave. Am amintit cîteva aspecte legate de relațiile germano-elvețiene, de cele cu Marea Britanie și cu S.U.A. Dar și cu Italia au existat asemenea momente grele, mai ales ca fascismul lui Mussolini s-a dovedit nu numai agresiv, dar și irascibil.

Pentru elvețieni menținerea unor relații normale cu Italia era un obiectiv important. Țara saraca în produse ale solului și subsolului, Elveția

primea produse de prima necesitate, precum grîne, carbuni, minereu de fier, din strainatate prin portul italian Genova, de unde marfurile erau apoi transportate cu trenul. De aici şi îngrijorarea Bernei ori de cîte ori apareau momente de încordare între cele doua ţari, mai ales ca informatorii serviciului elveţian de spionaj, al colonelului Masson, comunicau periodic amanunte despre presiunile pe care Berlinul le facea asupra aliatului italian, pentru ca acesta sa închida caile de aprovizionare ale Elveţiei. Din fericire, Italia avea şi ea nevoie de Elveţia. Aceasta îi reprezenta interesele în ţari cu care ea rupsese relaţiile diplomatice şi îi exporta produse utile economiei sale. Fapt este ca nici în momentele de mare tensiune, italienii n-au interzis acostarea în portul Genova a navelor cu produse pentru elveţieni.

O sursa serioasa de litigiu italo-helvetic a constituit-o propaganda iredentista a fasciştilor de la Roma şi mai ales Milano, care formulau pretenţii teritoriale asupra unicului canton elveţian de limba italiana, le Ticino. Drept e ca ticinezii sînt înruditi prin grai, datini şi fire cu lombarzii din sud, în care au vazut întotdeauna nişte fraţi mai mari şi a caror cultura şi spiritualitate o preţuiau. Dar aceşti ticinezi aveau cu totul alta tradiţie istorica. Strabunii lor se alipisera la Confederaţia helvetica foarte de timpuriu şi, la galagia anexionista a fasciştilor din sud, majoritatea dintre ei raspundeau ca vor sa ramîna „liberi e svizzeri" (liberi şi elveţieni).

De altfel, înca dinainte de izbucnirea razboiului, Mussolini, ameţit de vise de grandoare, formulase pretenţii teritoriale şi asupra unor regiuni din sudul Franţei, în primul rînd a unei parţi din Coasta de Azur, cu oraşele Menton şi Nisa. Francezii nu l-au luat în serios şi, la discursurile şi articolele din presa ale iredentiştilor, raspundeau spiritual ca, „daca italienii mai insista în pretenţiile lor, parizienii vor organiza mitinguri prin care sa ceara anexarea la capitala Franţei a celebrului... Boulevard des Italiens".

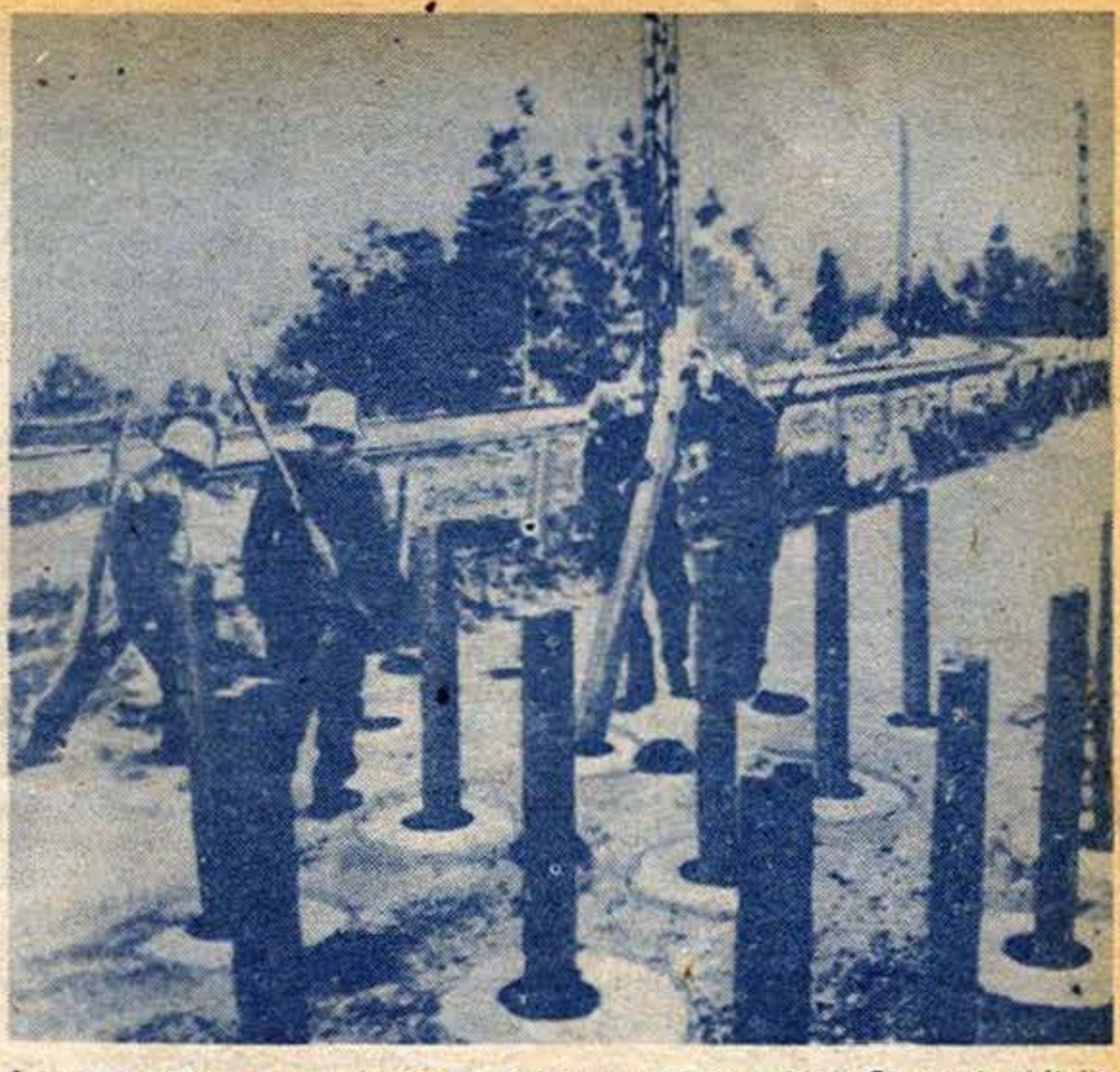

În vara lui 1940, dupa căderea Franţei, complet încercuiţi de Germania şi Italia, elveţienii înalţa baraje şi (în p. 71) stau de straja la frontiera

Elveţienii, în plin razboi, aveau însa mai puţina înclinaţie spre glume. Mai ales dupa ce serviciile colonelului Masson au obţinut date sigure despre faptul ca însuşi regele Italiei, Victor-Emmanuel III, îşi exprima parerea ca „într-o noua Europa, Elveţia, stat perimat ca orînduire şi adunatura de popoare diferite, nu va avea ce cauta, ea trebuind sa fie împarţita". Şi mai grav în ochii Bernei era ca opiniile monarhului gaseau înţelegere şi sprijin la miniştrii lui Mussolini. De aceea nu trebuie sa mire hotarîrea autoritaţilor federale de a nu acorda azil politic fasciştilor italieni notorii care — dupa prabuşirea regimului lor — au batut disperaţi la poarta micului „stat perimat". Un caz aparte a fost cel al fiicei lui Mussolini şi soţie a fostului ministru de externe al acestuia, Edda Ciano. Fascista înfocata şi participanta activa la politica tatalui şi soţului ei, aceasta s-a strecurat sub nume fals în Elveţia. Cînd poliţia a depistat-o, ea a fost internata la o manastire, unde, prin pretenţiile şi tentativele ei de a mai juca în secret un rol politic, a provocat mari necazuri calugariţelor. Profesorul Edgar Bonjour critica sever autoritaţile ţarii sale, care au avut slabiciunea de a nu o pofti pe uşa afara pe naravaşa intriganta, cu atît mai mult cu cît ele au respins-o de la frontiera pe soţia lui Mussolini, o femeie în vîrsta, care nu facuse niciodata politica şi care venise ca însoţitoare a altei fiice a ei, lovita de paralizie infantila.

„Cel mai bun vînzător din prăvălia rusească"

Chiar şi cu statul fantomă al lui Philippe Pétain, Elveţia a cunoscut momente de încordare, în ciuda faptului că bătrînul mareşal nu pierdea nici o ocazie de a-şi exprima simpatia pentru mica ţară neutră din inima Europei. Sub influenţa stăpînilor hitlerişti, a căror presă, tipărită în Pari-

sul ocupat, nu înceta să denumească Elveţia „cuib de spioni antigermani", guvernul condus de la Vichy de Pierre Laval nu se dădea înapoi din faţa unor măsuri care dăunau serios Elveţiei. După ocuparea portului Toulon de către trupele naziste şi sabordarea flotei franceze (*Magazin istoric*, nr. 1/1972, 12/1978), comunicaţiile telefonice şi telegrafice dintre statul lui Pétain şi Elveţia au fost blocate. Ulterior a fost închisă şi frontiera helveto-franceză.

O altă sursă de tensiune a constituit-o atitudinea Vichyului faţă de evreii cetăţeni elveţieni care locuiau pe teritoriul Franţei, „neocupate". În zelul lor de a fi pe placul „colegilor" de la Gestapo, poliţiştii francezi care strîngeau pe evrei pentru a-i expedia spre lagărele de exterminare nu se încurcau în „subtilităţi", încercînd să vadă care dintre nevinovatele victime erau de naţionalitate franceză şi care deţineau cetăţenia elveţiană. Pentru a-şi salva compatrioţii, reprezentantul diplomatic al Elveţiei la Vichy a prezentat lui Laval numeroase şi energice proteste, subliniind că se încalcă dreptul internaţional şi se aduc prejudicii unui stat neutru. Cu multă caznă şi împletindu-şi eforturile cu cele ale reprezentantului Vaticanului şi ale ambasadorului Statelor Unite, care pe atunci încă nu intraseră în război, diplomatul elveţian a reuşit să-şi salveze parte dintre concetăţeni, dar în condiţiile în care aceştia au primit dreptul de a se repatria doar cu puţine bagaje, pierzîndu-şi astfel avutul.

Nici stabilirea unor relaţii comerciale cu Uniunea Sovietică nu s-a putut realiza fără îndelungate şi laborioase tratative. Contenciosul sovieto-helvetic data de multă vreme. Cunoscutul politician elveţian ticinezul Giuseppe Motta, care deţinuse între anii 1920 şi 1940 portofoliul Departamentului politic, fusese, în 1937, preşedintele Confederaţiei şi se afirmase ca un artizan al Ligii Naţiunilor, opunîndu-se printr-un vehement discurs primirii U.R.S.S. în acel for internaţional. Sovieticii nu puteau uita această opoziţie, iar absenţa relaţiilor diplomatice dintre cele două ţări nu era deloc propice risipirii resentimentelor antielveţiene ale primilor şi a prejudecăţilor antisovietice ale celorlalţi. Dar, odată cu războiul, blocusul introdus pe de o parte de englezi, pe de altă parte de germani crea mari dificultăţi elveţienilor în aprovizionarea cu grîne şi materii prime de mare necesitate.

Era firesc ca aceştia să se gîndească la posibilităţile Uniunii Sovietice de a oferi cereale, lubrefianţi, bumbac, lemn şi cărbuni în cantităţi considerabile şi de a absorbi multe dintre produsele helvetice. Fără a merge la ideea stabilirii de relaţii diplomatice, elveţienii erau dispuşi să încheie un acord de schimburi comerciale cu U.R.S.S. S-a convenit ca primele negocieri să aibă loc la Moscova. Că sovieticii erau, la rîndul lor, interesaţi în încheierea unui astfel de acord o dovedeşte faptul că au numit, în fruntea delegaţiei lor, pe unul dintre influenţii oameni politici ai ţării, Anastas Mikoian, comisarul poporului pentru comerţul exterior. Acesta a fost atît de reputat pentru iscusinţa în negocierea unor înţelegeri economice şi comerciale, încît presa franceză îl califica drept „le meilleur vendeur de la boutique russe" (cel mai bun vînzător din prăvălia rusească).

Greutăţile nu au întîrziat totuşi să se ivească, mai ales că Stalin nu şi-a ascuns resentimentele mai vechi împotriva Elveţiei, iar elveţienilor — cum observă, critic, profesorul Bonjour — le venea greu să înţeleagă adevărul elementar că, fără relaţii politico-diplomatice normale, este greu ca două ţări să stabilească, pentru un termen mai îndelungat şi la volume considerabile, raporturi comerciale fructuoase şi reciproc profitabile. Negocierile, întrerupte la Moscova, au fost mai tîrziu reluate la Londra, sub auspiciile diplomaţilor britanici, care nu osteneau să-i îndemne pe elveţieni să meargă spre relaţii diplomatice cu U.R.S.S., prin intermediul unui tratat de schimburi comerciale. Acordul comercial a fost efectiv semnat la 24 februarie 1941, dar el n-a funcţionat decît cîteva luni, căci, la 22 iunie, în acelaşi an, Hitler a atacat Uniunea Sovietică, blocînd posibilitatea de a se mai exporta ceva spre alte ţări de către un stat care avea nevoie de toate resursele lui pentru a face faţă invadatorului nazist. Drumul spre normalizarea relaţiilor helveto-sovietice era încă lung şi plin de obstacole.

Mesajul lui Churchill

Pe furtunosul ocean al războiului, Elveţia şi-a condus micuţa barcă, atît de puţin pregătită pentru a înfrunta tempesta, reuşind în cele din urmă să o aducă teafără la liman. Nu i-a lipsit nici încrederea în virtuţile ei perene, nici bravura, nici sprijinul... zeiţei Fortuna. O anecdotă din vremea conflagraţiei ilustrează foarte bine situaţia în care s-a aflat această ţară. A povestit-o, la Londra, şeful delegaţiei elveţiene omologului său sovietic, în timpul tratativelor comerciale dintre cele două state. Este vorba despre un băieţel care a vrut neapărat să ştie ce e aceea o „ţară neutră". După ce a ascultat cu luare aminte explicaţiile tatei, copilul a exclamat... „lămurit":

— Prin urmare, o ţară neutră este o ţară care se află în război cu toate statele ce se bat între ele!

De bună seamă negociatorul elveţian a ţinut să-şi convingă prin această anecdotă interlocutorul că nu o dată Elveţia, încercînd să păstreze dreapta măsură impusă de statutul ei de neutralitate, a reuşit să supere cînd pe unul, cînd pe altul dintre beligeranţi, atunci cînd nu i-a mîniat, în acelaşi timp, pe toţi.

Dar, în ultima parte a răz-

(Continuare în p. 82)

În numărul trecut al revistei noastre
l-am părăsit pe Otto von Bismarck (1815-1898)
în momentul întreruperii carierei sale diplomatice,
marcată de o telegramă trimisă de prietenul său, generalul Roon.
Era înştiinţat, prin această depeşă,
că situaţia politică încordată reclama prezenţa sa la Berlin.
Deci, după misiunea de ambasador
la Sankt-Petersburg (1859-1862) şi Paris,
Bismarck se întorcea acasă.
Era luna septembrie 1862.
Adevărata sa oră sosise.

OTTO VON BISMARCK

LA ORA GERMANIEI UNITE (II)

CONSTANTIN ANTIP

Otto von Bismarck a înţeles fulgerător semnalul de alarmă cuprins în cuvintele *periculum in mora* – primejdie pentru armată (mora = oaste aleasă la macedonenii antici) – din telegrama semnată „L'Oncle de Maurice Henning" (alias general Roon). După două zile numai, era prezent la Berlin, iar peste alte două, la 22 septembrie 1862, la întîlnirea cu regele Wilhelm, la Babelsberg, realiza profunzimea crizei constituţionale în care se găsea Prusia. Suveranul voia o reformă a armatei, iar Landtagul (Parlamentul), dominat de liberali, se opunea cu obstinaţie aprobării fondurilor necesare, în intenţia de a obliga Coroana să se supună voinţei sale, principiilor statului de drept, constituţional. Regele era adus la disperare şi de faptul că miniştrii din guvernul „noii ere", preponderent liberali moderaţi, nu erau în stare să impună Camerei punctul său de vedere şi nici să exercite guvernarea, fără a se supune majorităţii parlamentare. Ascultînd tînguirile monarhului şi luînd cunoştinţă de hotărîrea lui de a abdica, Bismarck îi reaminti că încă din luna mai era gata să preia funcţiuni ministeriale.

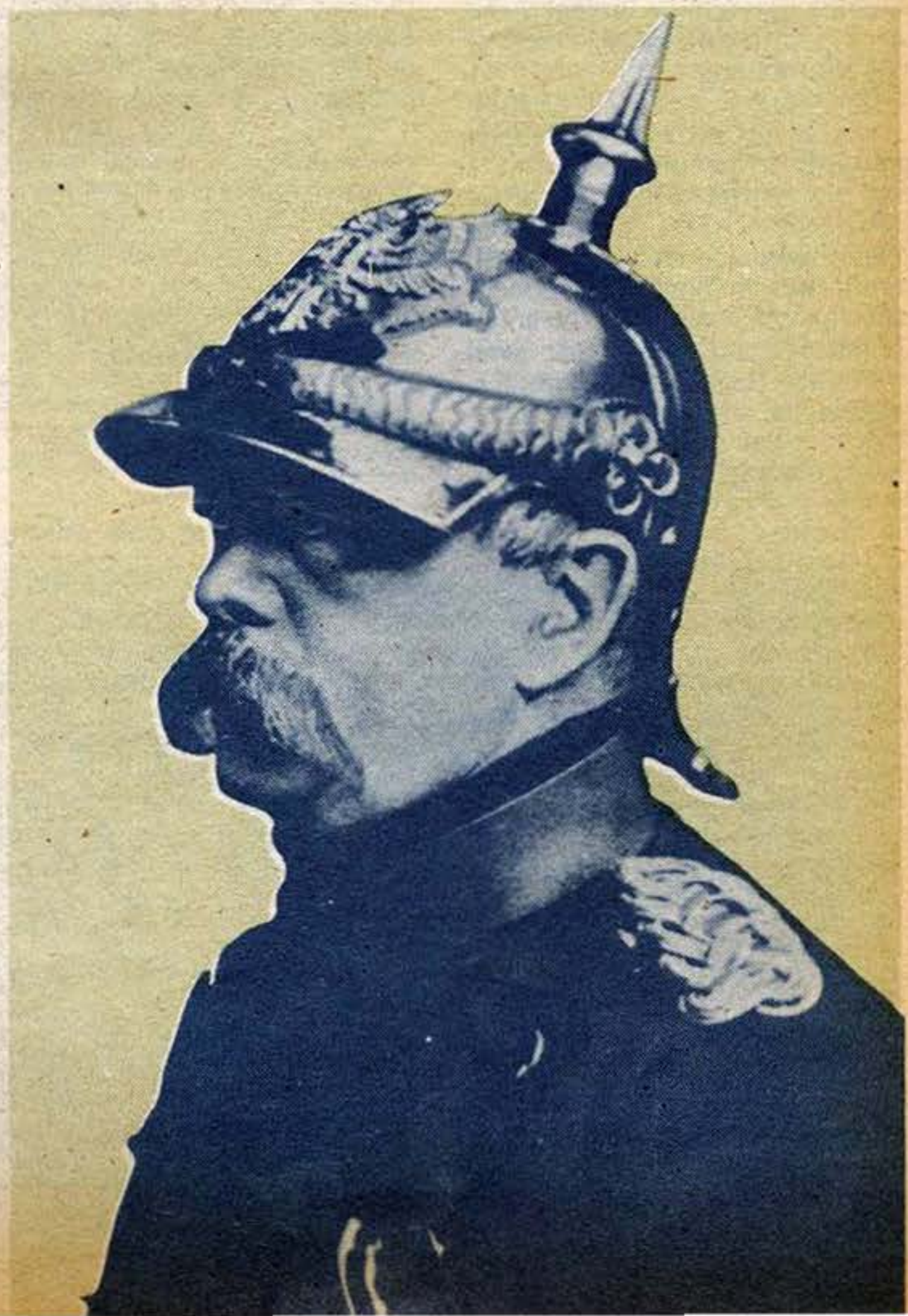

Otto von Bismarck în 1871

Răspunsul afirmativ dat întrebării dacă ar fi în măsură să susţină reorganizarea armatei chiar împotriva Parlamentului, îl încurajează pe rege să conchidă: „Atunci este de datoria mea să continui lupta împreună cu dumneavoastră şi nu mai abdic". La 23 septembrie 1862, Otto-Eduard-Leopold von Bismarck devenea ministru-prezident al Prusiei.

Tigru regal, nu pisică domestică

Privit ca *reacţionar* de liberali şi ca *democrat în dizgraţie* de conservatori, neagreat de nici o formaţiune din Landstag, noul premier era taxat drept o aventură pasageră în viaţa politică a Prusiei. „D. Bismarck nu va dura mai mult de un an!", exclama scriitorul Gustav Freytag. A „durat" însă 28 de ani, care au demonstrat că numirea lui Bismarck în fruntea guvernului a fost decisivă pentru destinele Prusiei şi ale Germaniei.

Situat pe poziţia, expusă franc în audienţa de la Babelsberg, că în circumstanţele date nu era vorba despre a alege între un sistem conservator sau liberal, ci între un guvern monarhic şi regimul parlamentar, acesta din urmă trebuind anihilat chiar cu preţul unei dictaturi, Bismarck, la numai o săptămînă de la investire, în cadrul unei şedinţe a comisiei pentru buget a Landstagului, îşi va defini opţiunea: „marile probleme ale epocii noastre nu se vor rezolva prin discursuri şi voturi parlamentare, ci prin fier şi sînge", adică prin arme şi soldaţi. Acest concept va căpăta o dimensiune amplificată prin declaraţia făcută în plenul Parlamentului, la 27 ianuarie 1863: „Maşina de stat neputînd să se oprească, conflictele de drept devin uşor chestiuni de putere; cel ce are forţa în mînă acţionează atunci potrivit concepţiilor sale".

Conţinutul acestor fraze va intra în istorie însă prin maxima în care le-a concentrat, pe loc, contele Schwerin: „Forţa primează asupra dreptului"[1]. Dezaprobînd interpretarea, în aceeaşi şedinţă, Bismarck explică: „am îndemnat la un compromis (referitor la relaţia Coroană-Parlament – *n.n.)* pentru că fără aşa ceva urmează să apară conflicte; iar asemenea conflicte sînt chestiuni de putere, şi cum viaţa de stat nu poate fi oprită, cel ce deţine puterea se află în faţa necesităţii de a uza de ea".

[1] Istoria înregistrează nu puţine cazuri cînd unor personalităţi li se atribuie sentinţe ale căror autori nu sînt. Emisiunea „Lumea creştină" a postului de radio „Europa liberă" foloseşte drept motto enunţul: „Secolul XXI va fi religios sau nu va fi — André Malraux". Or, Malraux nu a pronunţat aceste cuvinte. „Nu am spus niciodată aşa ceva — a declarat el într-un interviu publicat de revista *Le Point*, din 10 noiembrie 1975. Ceea ce am spus este mai incert: nu exclud posibilitatea unui eveniment spiritual la scară planetară".

Compromisul istoric va fi o caracteristică esenţială a politicii lui Bismarck. În interesul scopului urmărit, el nu va ezita să apere Coroana împotriva Parlamentului, dar şi să se concilieze cu Parlamentul, vorbind, cum îi plăcea să declare, în numele regelui în reprezentanţa naţională şi în numele ţării în faţa regelui, să combine autoritarismul cu constituţionalismul, reacţionarismul cu revoluţionarismul („revoluţia e o forţă de care trebuie să ştii să te foloseşti"), să se disocieze de amici şi să se asocieze cu inamici, în interior, ca şi în exterior. Este poate emblematic faptul că la începutul ministeriatului său nu a ezitat ca, împotriva liberalismului, să colaboreze cu Ferdinand Lassalle, conducătorul Asociaţiei generale a muncitorilor germani, şi să încerce chiar a atrage între redactorii ziarului *Norddeutsche* publicişti socialişti de notorietate, inclusiv pe Karl Marx (care a refuzat, deşi i s-a promis amnistia, reîntoarcerea în ţară, libertatea de acţiune), iar la sfîrşitul carierei politice să-şi pună speranţa în Windthorst, liderul partidului catolic, pentru o mişcare parlamentară împotriva „absolutismului populist" al împăratului Wilhelm II, adică recursul la cele două curente politice pe care le ura cu cea mai mare înverşunare.

Politica fiind în concepţia lui Bismarck „arta posibilului" –

1878. Congresul de la Berlin

definită ca dibăcia de a alege pe cea mai bună dintr-un număr de alternative proaste –, el a pus în realizarea obiectivelor propuse toate valențele (luminoase sau întunecate) personalității sale. În acest sens, ni se pare concludentă și demnă de citat fișa caracteriologică ce i se face în lucrarea de referință *Istoria Germaniei de la origini pînă în zilele noastre* (ed. franceză, 1969), elaborată sub coordonarea profesorului Peter Rassow. Conștientizînd limitele posibilului, Bismarck îmbina în actele sale „atacul prin surprindere, manevrele pregătite îndelung dinainte, schimbările bruște de direcție și așteptarea răbdătoare a momentului favorabil. Toate acestea nu se desfășurau fără un anume amestec de perfidie capabilă de lovituri de rea credință insidioase, de duplicitate frizînd trădarea, totul însoțit de un instinct al distrugerii lipsit de orice scrupule; pe scurt, toată răutatea unei firi combative. Ar fi deci greșit să-i compui acestui om un portret liniștit și armonios, în speranța de a-i reda o înfățișare loială și inofensivă...; el însuși a avertizat în mod repetat că *«nu trebuie să transformi un tigru regal într-o pisică domestică»*. Dar alături de cele de mai înainte, avea o francheță uimitoare și impresionantă, căreia îi dădea constant frîu liber, o loialitate absolută în precizarea scopurilor sale politice, chiar și în ce privește pe dușmanii săi. Aceste două componente ale personalității sale se bazau pe convingerea profundă că nu va obține rezultate juste și oneste prin practicarea unei politici de expediente și viclenii mărunte, ci că, din contră, trebuie să se subordoneze unei necesități majore – realitatea lucrurilor –, întrucît avea de rezolvat o problemă impusă de natura imanentă a Statului".

Iar această problemă era edificarea unei Germanii unite, ideal care domina conștiința națională germană. Știința istorică, de pildă, care se situa pe locul preponderent în spiritualitatea națiunii, deținut pînă în 1848 de filosofie, slujea acest comandament și exercita o acțiune de educație politica a poporului. O carte ca admirabila *Istorie romană* a lui Theodor Mommsen nu se cantona în trecutul pe care-l înfățișa, ci, din procesul unificării Italiei antice, sugera învățăminte pentru lupta dusă în epocă întru unificarea Germaniei. Dar problema germană continua să fie europeană. De aceea, școala istorică a lui Leopold von Ranke promova ideea că jocul marilor puteri avea un rol decisiv în soluționarea ei. Era și punctul de vedere al lui Bismarck, pe care îl va afirma cu perseverență în întreg intervalul de timp ocupat de procesul de unificare, fie că va fi vorba de anexiuni (la Prusia, bineînțeles), de aderiuni (tot la Prusia), de eliminări (Austria). Proclamînd primatul politicii

Împăratul Wilhelm I, cel care a sprijinit politica îndrăzneață a ministrului său.

externe, el acorda o atenție specială diplomației, pe care o definea drept o formă de „joc de noroc cu banii altora", precum și ca „o acțiune asupra firii omenești", tocmai de aceea trebuind să fie tratată cu cea mai mare responsabilitate, spre a concura la stabilirea strategiei capabile să asigure o alternativă în orice conjunctură de timp și loc, spre a obține cota maximă din ceea ce acestea puteau să dea.

De la o rivalitate amicală la una agresivă

Punctul de plecare al întregii politici externe a lui Bismarck l-a constituit convenția încheiată, la 18 februarie 1863, între Prusia și Rusia, în vederea unei acțiuni comune pentru înăbușirea insurecției poloneze. Deși a provocat proteste vehemente în Parlament și în opinia publică (deputatul liberal von Siebel, care va deveni ulterior unul dintre istoricii ce vor exalta cultul personalității lui Bismarck, socotea convenția drept un act care transforma Prusia în „complice al acestei colosale vînători de oameni în pădurile Poloniei, ce revolta simțul moral al întregii Europe"), Bismarck nu s-a lăsat intimidat; el a făcut din chestiunea atitudinii față de Imperiul țarist pivotul politicii sale[1], în Rusia autocrată văzînd o acoperire pentru confruntările, pe care le intuia, cu Austria și Franța.

Peste un an numai, Bismarck se felicita cu una dintre acele „lovituri pe care nu le poți reuși decît o dată în viață" – constrîngerea Danemarcei, prin războiul dus împotriva ei de Austria și Prusia aliate, să cedeze ducatele Schleswig și Holstein.

Războiul din 1864 a stimulat pofta lui Bismarck de a exclude Austria din Germania. În decurs de doi ani, rivalitatea amicală dintre Prusia și Austria s-a transformat într-o rivalitate agresivă, care chema la folosirea armelor. În 1866, Prusia avea de partea ei alianța Italiei (dispusă să intre în orice combinație antiaustriacă care i-ar fi adus desăvîrșirea unității prin preluarea Veneției și Romei); neutralitatea binevoitoare a Franței (Napoleon III aprecia că în Germania Prusia reprezintă viitorul, iar Austria trecutul și sconta că un război între ele le-ar epuiza pe amîndouă) și, bineînțeles, una antiaustriacă a Rusiei.

Confruntarea putea începe. Ținînd seama de potențialul pe care cele două părți îl puteau arunca în luptă, nimeni în Europa nu credea în victoria Pru-

[1] Nu este lipsit de interes a arăta că unul dintre sfaturile date de Bismarck tînărului Carol de Hohenzollern-Sigmaringen cu prilejul alegerii sale ca domnitor al României a fost acela de a declara, printr-o scrisoare adresată țarului Alexandru II, că el consideră Rusia ca pe cel mai puternic sprijin al României.

siei, mai ales în una de proporţiile celei de la Sadowa (Koniggrätz) din 3 iulie 1866. În şapte zile, armata austriacă a fost ingenuncheată. În ale sale *Însemnări despre războiul din Germania*, scrise chiar atunci, Friedrich Engels aprecia că „armata prusiană şi-a cîştigat într-o singură săptămînă o preţuire pe care nu a mai avut-o niciodată".

Dorind să evite complicaţii ce s-ar fi putut ivi (între altele, supunerea reglementării conflictului unui congres internaţional), ca şi pentru a nu răni amorul propriu austriac printr-o pătrundere în Viena, păstrînd deschisă perspectiva transformării unui inamic învins într-un aliat loial, primul ministru prusian se declara pentru încheierea imediată a păcii. Generalii însă nu au consimţit, iar regele dorea să-şi vadă scumpele trupe defilînd prin faţa catedralei Sfîntului Ştefan. Aşa cum ne mărturiseşte în memorii, din cauza acestei divergenţe, ministrul-prezident era gata să ceară suveranului trimiterea locotenentului rezervist Bismarck Otto la regimentul său. Pînă la urmă Bismarck şi-a impus părerea, primind în plus şi steaua de general. Pacea de la Praga, din acelaşi an, a eliminat Austria din Germania şi a asigurat Prusiei (mărite prin anexarea, pe lîngă Schleswig şi Holstein, a Hanovrei, Hessei electorale, Nassaului şi oraşului liber Frankfurt) hegemonia în Germania, punînd capăt disputei dintre urmaşii lui Frederic II şi ai Mariei Tereza.

După înfrîngerea Austriei, obiectivul politicii lui Bismarck a devenit Franţa. Şi dacă o confruntare decisivă cu imperiul bonapartist ar fi devenit inevitabilă, nu numai Prusia, ci întreaga Germanie se cerea implicată. Se impunea deci realizarea unei forţe militare puternice, ale cărei premise le-au constituit concilierea dintre guvernul şi Parlamentul Prusiei, de natură să asigure stabilitatea internă şi cîştigarea spiritelor celor din teritoriile anexate, crearea Confederaţiei Germaniei de Nord (18 state), alianţele cu statele din Sud.

O genială mutare de şah

Punerea în mişcare a acestei forţe redutabile reclama un pretext plauzibil, care a şi fost furnizat de aşa-numita „bombă spaniolă". Pentru ocuparea tronului Spaniei (vacant în urma alungării reginei Isabela în 1868), după îndelungi şi discrete tratative, s-a considerat convenabilă candidatura prinţului Leopold de Hohenzollern-Sigmaringen (frate cu domnitorul Carol al României). Un prinţ german pe tronul Spaniei ar fi avut ca una din consecinţe slăbirea poziţiei strategice a Franţei. Vestea, aflată la 3 iulie 1870, a produs o adevărată furtună în cercurile conducătoare franceze, care au cerut casarea acestei candidaturi. Singura soluţie onorabilă pentru ambele părţi: renunţarea voluntară a prinţului german la coroana Spaniei. Regele Wilhelm a acceptat-o. Era o victorie a diplomaţiei franceze şi o înfrîngere a lui Bismarck, care tocmai într-o împotrivire la reînvierea imperiului lui Carol Quintul vedea motivul ca Franţa să declare război Prusiei. Conjunctura avea să-l favorizeze şi de această dată pe cancelar. La 13 iulie guvernul francez, prin ambasadorul său Benedetti, i-a pretins lui Wilhelm un angajament formal că şi, pe viitor, va respinge orice candidatură a unui Hohenzollern la tronul spaniol. Considerînd-o ofensatoare, regele Prusiei a respins această cerere fără drept de apel.

Se afla la masă, împreună cu generalii Roon şi Moltke, cînd Bismarck a primit o telegramă, datată Ems, 13 iulie 1870[1], 3h 50 p.m., semnată de Abeken, consilier de politică externă, prin care cancelarul era pus în cunoştinţă cu „refuzul sever" al regelui Wilhelm la cererea de garanţie franceză. Parcurgînd depeşa, amfitrionul a pus musafirilor întrebarea dacă Prusia este pregătită să deschidă deîndată ostilităţile. „Sîntem gata!" au răspuns într-un glas cei doi generali. Prin efectuarea cîtorva prescurtări, Bismarck a dat textului o formă dramatizată şi jignitoare la adresa Franţei. Ascultînd noua versiune, Moltke a exclamat: „Aţi preschimbat semnalul de retragere într-o chemare la atac!" Punînd concluzia: „Esenţialul este ca noi să fim cei atacaţi", Bismarck a trimis telegrama ambasadelor Prusiei şi presei. Rezultatul – cel scontat. „Iată războiul!" fu strigătul unanim al Europei. „Această depeşă, apreciază în memoriile sale prinţul von Bülow, este poate mutarea de şah cea mai genială din politica lui Bismarck".

Cînd, prin depeşa de la Ems, declanşa în Germania *furor teutonicus*, Bismarck conta deja pe o ambianţă internaţională propice, preparată cu circumspecţie, răbdare, agerime şi hotărîre, de diplomaţia sa, care îşi demonstrase măiestria. Ca şi în 1864 şi 1866, Bismarck avea Rusia de partea lui. În luna decembrie 1869, ţarul Alexandru II produsese în acest sens o dovadă simbolică, dar semnificativă. Cu prilejul centenarului Ordinului Sfîntul Gheorghe, însemnele clasei I ale acestei distincţii ruse (rezervate numai celor ce obţinuseră o victorie strălucită) au fost decernate lui Wilhelm I, *învingătorul de la Sadowa şi fost combatant în 1814*, care mulţumea „profund mişcat şi cu lacrimi în ochi". Acum, în iulie 1870, ţarul comunica Berlinului şi Vienei că va angaja în luptă 300 000 de oameni, dacă Austria va îndrăzni să atace Prusia. Bismarck întărea ameninţarea rusă declarînd că în cazul cînd Austria ar lovi pe la spate poporul german, el va folosi toate mijloacele pentru a o zdrobi: *Flectere si nequeo superos, Acheronta movebo* (Vergiliu, *Eneida*). – Dacă puterile cerului nu-mi vor fi favorabile, voi pune în mişcare pe cele ale iadului (adică va incita mişcările naţionale, revoluţionare din teritoriile neaustriece ale împărăţiei habsburgice).

Printr-un emisar special a intrat în legătură cu celebrul agitator Mazzini, pentru a determina neutralitatea Italiei, care nu putea aştepta de la o Franţă victorioasă recuperarea

---

[1] *Magazin istoric*, nr. 10/1970.

Romei de la suveranul pontif. Cît privește Marea Britanie, sursele de conflict erau absente, pretențiile franceze față de regele Wilhelm fiind considerate exagerate. Astfel, nici o mare putere nu jena acțiunea Prusiei, a Germaniei. Pentru Franța însă Europa era de negăsit: „Nu te apropii de tigru - scria un gazetar vienez - cînd își sfîșie prada!"

În vreme ce Le Sourd, însărcinatul cu afaceri al Franței, înmîna, la 19 iulie, cancelarului Bismarck declarația oficială de război, mulțimea aclama pe regele Wilhelm: *Heil dir im Siegeskranz* - Fii binecuvîntat sub coroana victoriei! La 6 august, la Wörth, germani de la Baltica pînă la Alpi, prusieni și bavarezi, silezieni și turingieni, hessani și westfalieni, realizau prima mare victorie obținută în comun împotriva Franței din tot cursul istoriei Germaniei.

Schimb de scrisori la Sedan

Concomitent cu operațiile militare, Bismarck desfășura un adevărat război psihologic pentru a influența opinia publică internațională în sens antifrancez După manevra cu depeșa de la Ems, care înfățișa Franța drept agresoare, publicarea în ziarul londonez *The Times* (25 iulie) a unui proiect de tratat ce ar fi fost propus de guvernul francez guvernului prusian, potrivit căruia, în schimbul acceptării intrării Germaniei de Sud în Confederația Germaniei de Nord, Franța urma să aibă mînă liberă și sprijin din partea Prusiei pentru anexarea Belgiei, denunța lumii pe Napoleon III ca vinovat de intenții contrare dreptului internațional[1].

La 1 septembrie, în zona Sedan, se producea celebrul schimb de scrisori între împăratul Franței și regele Prusiei[2].

„Domnule, frate le meu. Neputînd muri în mijlocul trupelor mele, nu-mi rămîne decît să-mi predau sabia în mîinile Maiestății Voastre. Bunul frate Napoleon. Sedan, 1 septembrie 1870".

„Domnule, frate le meu. Regretînd împrejurările în care ne întîlnim, primesc sabia Maiestății Voastre și o rog să binevoiască a numi pe unul dintre ofițerii săi, cu depline împuterniciri, pentru a trata condițiile capitulării armatei care s-a bătut atît de vitejește sub ordinele sale. Din partea mea, am desemnat în acest scop pe generalul von Moltke. Sînt al Maiestății Voastre, bunul frate Wilhelm. În fața Sedanului, 1 septembrie 1870".

A doua zi, Wilhelm s-a întîlnit cu Napoleon. După un sfert de oră cel ce intrase ca împărat părăsea clădirea în calitate de conte Pierrefonds. Și în timp ce fostul împărat francez era condus spre castelul Wilhelmshöhe[3] pentru ca, sub paza a 500 de grenadieri inamici, să-și plîngă soarta în fața portretului mamei sale, regina Hortensia, regele prusian Wilhelm toasta pentru artizanii victoriei: „Dumneavoastră, ministru de război, von Roon, ați ascuțit sabia Noastră; dumneavoastră, general von Moltke, ați ridicat-o deasupra capului; iar dumneavoastră, conte Bismarck, dirijînd de ani de zile politica Noastră, ați condus-o la acest punct culminant. Să ridicăm paharul în sănătatea celor trei șefi pe care i-am numit, în sănătatea armatei și a fiecărui german care, în măsura puterilor sale, a contribuit la izbînzile noastre[4].

Ceea ce pentru Bismarck era „un eveniment al istoriei mondiale", pentru Franța constituia un dezastru lipsit de glorie, tunebru, neronian. Războiul, care pînă la capitularea lui Napoleon III avea un caracter național, de apărare, s-a transformat într-unul de cotropire. La 19 septembrie, trupele germane încercuiau Parisul. „Numai asta aveți pentru a vă apăra? - întrebase cu cîteva săptămîni mai înainte generalul rus Totleben, celebrul apărător al Sevastopolului, pe generalul Trochu, care-i prezentase fortificațiile Parisului. „Da, nu avem decît așa ceva" - a fost răspunsul. „Eh! Asediul va dura doar 15 zile!" Dar Parisul a rezistat cu înverșunare tot timpul războiului[5].

În decorul dramatic, pregătit prin fier și sînge, avea să-și încununeze Bismarck opera capitală: fondarea Imperiului german.

Înfrîngerea Franței era doar o condiție pentru aceasta. Cealaltă o constituia obținerea acordului interior pentru realizarea unității politice. De aceea, operațiile militare au fost secondate de o amplă acțiune în această direcție.

După 935 ani

Pentru ralierea statelor de partea cauzei, Bismarck a luptat pe două fronturi: împotriva tendințelor prusiene de impunere autoritară față de opiniile altora și împotriva pozițiilor particulariste ale unora dintre state. Negocierile desfășurate, întrunit sau individual, la München și la Versailles, s-au soldat cu un acord deplin, astfel că la 6 ianuarie 1871 regele Ludovic II al Bavariei - statul care opusese cel mai mult ideii de unitate dorința de a-și conserva statutul de pînă atunci - remitea, prin curier, cancelarului Bismarck toate actele de aderare ale principilor domnitori la un imperiu federal.

Cu mare dificultate s-a desfășurat munca de convingere a

---

[1] Impresia produsă asupra Belgiei, Angliei și a întregii Europe de aceste dezvăluiri nu a mai putut fi contracarată de declarația lui Benedetti, fostul ambasador al Franței, cum că acea ciorna scrisă de mîna lui reproducea de fapt idei dictate de Bismarck. „S-ar putea reproșa lui Bismarck - comentează von Bulow - că a pacalit pe Benedetti și Napoleon III. Ar fi fost mai bine să se lase pacalit de ei?

Magazin istoric, nr. 11/1970; 1-3/1978.

[4] Victoria de la Sedan a generat de îndată ample comentarii cu privire la efectele pe plan internațional. Succesele militare germane nu sînt absolut indiferente pentru relațiile dintre Turcia și Romania - consemnează memoriile regelui Carol I al României. Poarta vede că e în interesul ei să menajeze pe prințul de Hohenzollern de pe tronul României și că nu are de așteptat decît bine pentru Imperiul otoman din partea Germaniei întărite

[5] În al său *Jurnal de război 1870-1871*, împăratul Frederic III, pe atunci prinț moștenitor, notează că Bismarck i-a reproșat generalului Moltke faptul de a fi asediat capitala Franței și de a nu fi așteptat, după Sedan, deznodămîntul evenimentelor în Champagne.

regelui Wilhelm să accepte titlul de împărat. „Problema cea mai dificilă, cea care îmi provoacă cea mai mare neliniște este a titlului de împărat" - spunea regele Wilhelm, care nu putea desprinde acest concept de revoluția de la 1848–1849 și de faptul că Imperiul romano-german fusese peste un secol ostil regalității prusiene. Pentru Bismarck însă, adoptarea de către rege a titlului de împărat era o necesitate politică, un element eficient de propagandă pentru unitate și centralizare. „Ce vreți să fac cu acest titlu de *Charachterisierter Major?*" (căpitan trecut la pensie cu gradul de maior) se lamenta regele. „Maiestatea Voastră - îi replica primul său sfetnic - nu poate rămîne pe vecie un substantiv neutru - *Das Präesidium*" (președinte al Confederației Germaniei de Nord). Pentru a-l convinge, Bismarck a antrenat pe Ludovic II, regele Bavariei, să semneze o scrisoare către Wilhelm, care reproducea principalele argumente în favoarea demnității imperiale. Se adăuga și o constrîngere indicată de textul modificat al Constituției Confederației Germaniei de Nord, ce urma a se extinde și asupra viitorului imperiu, prin care Parlamentul consacra demnitatea de împărat.

După ce, în sfîrșit, a fost de acord, regele a început cu obiecțiile: împărat german sau împărat al Germaniei? „Voi fi împărat al Germaniei sau nu voi fi deloc" - se irită Wilhelm în ultima reuniune din 17 ianuarie 1871, dedicată definitivării ceremoniei solemne de proclamare a imperiului. „Am făcut remarca, spune Bismarck, că formula împărat german cu adjectiv și cea de împărat german cu substantiv la genitiv erau diferite din punct de vedere lingvistic și istoric. Se spunea împărat roman și nu împărat al Romei; țarul nu se numea al Rusiei, ci împărat rus și chiar al tuturor rușilor (vserossiiski)... Sub Frederic cel Mare și Frederic-Wilhelm II thalerii purtau inscripția *Borussorum* și nu *Borussiae rex*. Titlul de împărat al Germaniei implica pretenții suverane asupra teritoriilor neprusiene și principii nu vor fi dispuși să le recunoască. Scrisoarea regelui Bavariei arăta că exercitarea drepturilor prezidențiale vor fi legate de titlul de împărat german. În sfîrșit, acest titlu, la propunerea Bundesratului, a fost admis în noua redactare a articolului 11 al Constituției. Dar regele a ordonat că (la ceremonia proclamării imperiului - *n.n.*) nu va fi vorba de împărat german, ci de împărat al Germaniei".

Pe data de 18 ianuarie 1871, Sala Oglinzilor din palatul de la Versailles[1] este plină de prinți, generali și ofițeri din toate armele și din toate statele germane. În uniforma Regimentului 1 de gardă, cu panglicile Ordinului Vulturului negru la piept, își face apariția Wilhelm I. După un Tedeum, urmat de toți cei prezenți, se îndreaptă spre estrada înălțată în fața Salonului războiului, de unde declară „puternicilor prinți, aliații și confederații" săi că acceptă de la ei, egalii lui (nu de la supuși), coroana imperială ereditară. „În speranța că va putea, cu ajutorul lui Dumnezeu, să-și îndeplinească datoria de Kaiser pentru binecuvîntarea Germaniei". În uniforma de general de divizie, cancelarul Bismarck dă apoi citire proclamației imperiale (întocmite de dînsul) *către poporul german*. În numele reprezentanților statelor federalizate, marele duce de Baden împacă și „ordinul" regelui Prusiei și prevederile Constituției Imperiului, strigînd puternic „Trăiască Maiestatea Sa imperială împăratul Wilhelm!" La un semn al prințului moștenitor, muzica atacă marșul *Hohenfriedberg*, compoziție proprie a lui Frederic cel Mare. Astfel, după 935 de ani de la prima formă dată de Otto cel Mare Imperiului german, se năștea, ca o emanație a principilor domnitori, cel de-al doilea Reich. ■

(Va urma)

[1] *Magazin istoric*, nr. 3/1984.

„AVENTURILE" NEUTRALITĂȚII

(Urmare din p. 76)

boiului, s-a auzit un glas care a reușit să sintetizeze ce a însemnat — totuși — în acei ani crunți ai omenirii neutralitatea Elveției. A fost glasul lui Winston Churchill. Aprecierile lui, conținute într-o scrisoare trimisă de la Ialta ministrului britanic de externe, Anthony Eden, rămas la Londra să conducă, în absența premierului, întregul cabinet, își îmbogățesc semnificația în lumina faptului că ele aparțin unuia dintre cei mai dîrzi combatanți din război, conducătorului unui stat care nu o dată a remis Elveției note de protest și unui venerabil bătrîn, cu o imensă experiență politică. În scrisoarea sa, Churchill afirma între altele: „Dintre toate statele neutre, Elveția are cel mai mult dreptul la un tratament special. Ea este unica punte între noi și neamurile de care, acum, sîntem despărțiți într-un mod atît de cumplit. Nu are nici o importanță dacă a fost în măsură să ne acorde avantajele comerciale pe care le așteptam de la ea sau dacă, pentru a-și apăra existența, a dat, poate, prea mult Germaniei. Ea a fost un stat democratic, care a luptat pentru propria libertate și independență". Premierul britanic avea să-și completeze aprecierile prin mesajul trimis, în ajunul zilei Victoriei, președintelui Confederației, prin care mulțumea poporului elvețian pentru inestimabilele servicii aduse de acesta umanității și preciza că întregul popor britanic îi împărtășește simțămintele.

Cuvintele lui Churchill exprimau, într-o formă mai amplă, ideea comprimată la sfîrșitul primului război mondial și atribuită ilustrului prim-ministru al Franței, Georges Clemenceau, artizanul victoriei din 1918: „Dacă în această Europă, greu încercată, n-ar fi existat Elveția, ea ar fi trebuit inventată". ■

1914-1918

AMINTIRI DIN ROMÂNIA

RAYMUND NETZHAMMER

La Einsiedeln, trenul de Zürich obosește și caii putere ai locomotivei nu mai pot urca spre crestele Alpilor Elveției. Abația benedictină poartă faimă locului de peste o mie de ani și, de unde senzația că, pierdută în munți, la capătul pămîntului, mănăstirea ne-ar putea oferi surprize mai mari decît celebritatea localnicului Paracelsus (1493-1541), una dintre cele mai pitorești figuri ale Renașterii, arhiva, cu pădurea ei de documente, te copleșește cu nebănuite comori. Nebănuite și surprinzătoare mai ales pentru istoria românilor, cu care n-ar părea să fi avut contacte. N-ar părea, dar...

De aici, a venit la București, în 1903, ca rector al Seminarului catolic arhiepiscopal, Raymund Albin Netzhammer (născut la 19 ianuarie 1862, în cochetul Erzingen din Baden) și devenit, din 1905, arhiepiscop al locului, pînă în 1924, cînd s-a retras din nou în domeniile Einsiedeln ca arhiepiscop titular de Anazarbus. Atunci cînd călugărul, profesorul, geograful, tehnicianul și savantul poposea pe malurile Dîmboviței nu bănuia că „patimile" sale din Alpi — trigonometria sferică și instalațiile electrice — vor putea fi depășite de atașamentul față de România, țară de care avea să se lege pentru toată viața cu întreaga sa ființă.

Numai așa se explică de ce în colecțiile abației se află minunate peisaje românești datorate pictorului Kaindl un potir din aur și argint bătut cu perle, rubine și topaze dăruit de Carol I și portretele regelui semnate de Szathmary. Toate acestea — piese de mare valoare artistică — sînt depășite însă cu mult de bogățiile arhivei păstrate sub titlul Fondul Netzhammer. Fondul impresionează prin dimensiunile sale intelectuale, dar și colosalul univers românesc pe care îl proiectează.

Rareori se întîlnesc oameni cu o viață atît de ordonată. Netzhammer a fost un campion în această privință. În Arhiva Arhiepiscopiei catolice din București, de pildă, nu există un singur petic de hîrtie de cancelarie care să nu fi fost inventariat, nici un act neanalizat, nici o ciornă nestudiată. Dar la Einsiedeln, unde lăzile sînt mult mai bogate în colecții, ordinea a mers pînă acolo încît cutiile au fost ordonate și prelucrate conținînd chiar și recenzii apărute după moartea

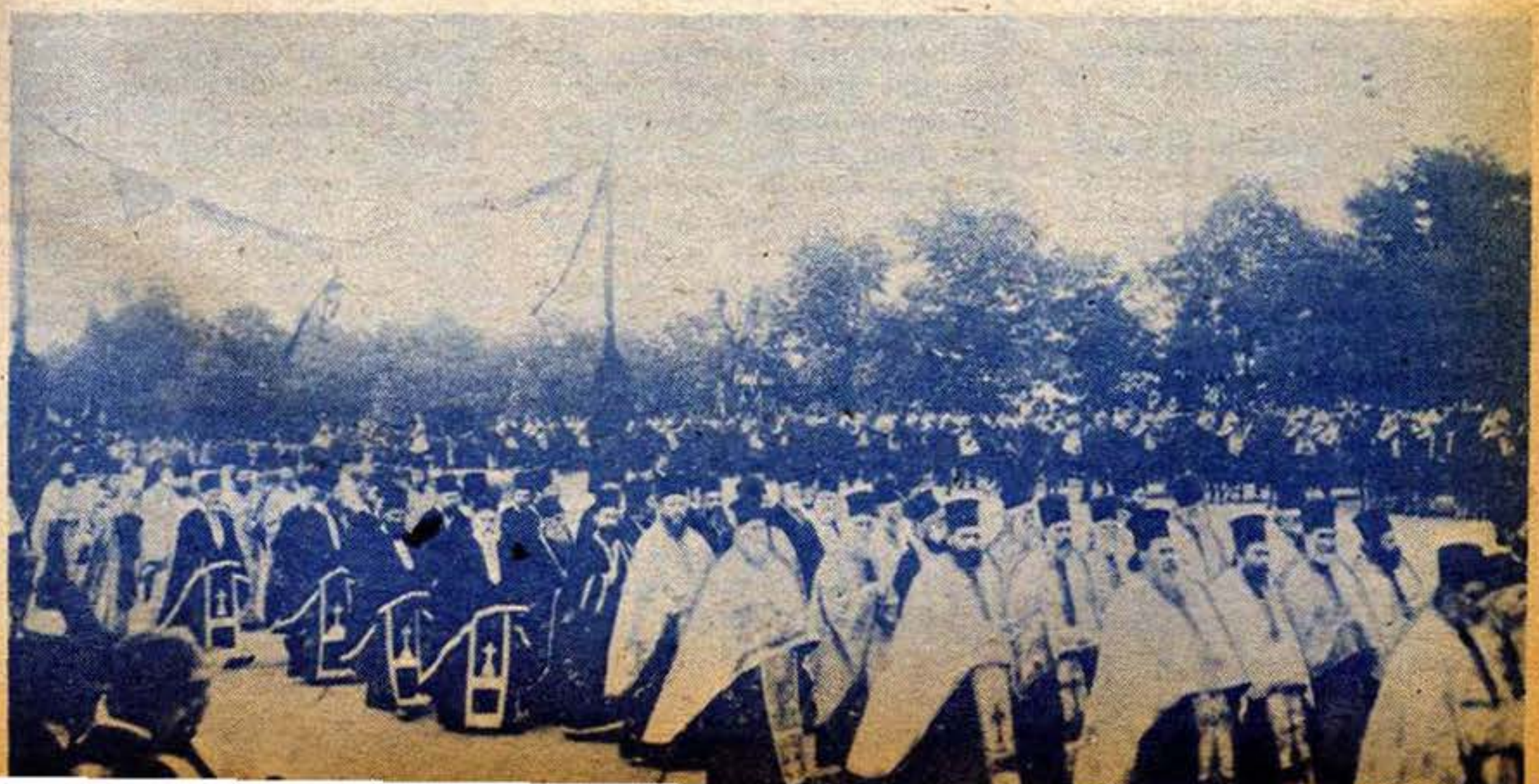

lui Netzhammer, survenită la 17 septembrie 1945.

Bibliografia lucrărilor lui antume începe cu Tratatul de trigonometrie plană și sferică (1889) și sfîrșește, după un lung șir de titluri, cu Domul mănăstirii Sf. Gheorghe din Stein am Rhein (1943). Între ele se încadrează opere de mare interes pentru români și istoria lor, de departe predominante ca număr și amploare: Despre condițiile religioase în România (o schiță a Bisericii ortodoxe române publicată în 1902), Creștinătatea în vechiul Tomi (1903), Creștinismul antic în Dobrogea (1906), La Adamclisi (1906), Harta României (1907), Biserica țării și răscoala țăranilor (1907), Din Razelm — călătorii prin lumea abandonată (1907), Reședința episcopală din București (1923) etc.

Manuscrisele altor lucrări (articole în diferite periodice, corespondență, note zilnice, memorii)[1], dificil de cuprins într-un sumar inventar, aduc un complex sistem de relații din lumea românească (sau din cea străină dar în care Netzhammer a integrat-o pe cea românească), numeroase personalități de nivel internațional. În cele 35 caiete de note — cîteva mii de pagini — scrisul său mărunt și ordonat a înregistrat totul: împărați și regi ai zilei, diplomați și militari, oameni politici și de cultură, pontifi, evenimente și întîmplări dintr-o lungă perioadă de timp căreia i-a fost martor avizat și fin observator. Interesul pentru istoria și destinul românilor nu l-a părăsit nici după ce a plecat din țara noastră. O dovadă în acest sens este însuși faptul că a prelucrat o parte din notele sale din caiete, reunindu-le în 5 volume pe care le-a intitulat Amintiri din România (1905-1925). Din aceste amintiri am detașat fragmentele publicate în numărul trecut al revistei Magazin istoric și tot din ele vom reproduce alte fragmente în cadrul acestui serial (versiunea românească a textelor pe care le reproducem ne aparține).

Rîndurile acestea nu se vor o evocare. Ele sînt doar expresia gratitudinii datorate unui binevoitor și sincer slujitor al binelui și adevărului, celui care, fiind trimis din Roma la București, fusese sfătuit: „Să fii un bun român!" Aceste cuvinte rostite de papa Pius X i-au fost busola cu care a urmărit evenimentele nu numai în timpul misiunii sale în România, ci și după aceea, cînd, departe fiind, stătea cu urechea la Radio, nerăbdător să afle veștile din București: „Ziarele aduceau știrile a doua zi, prea tîrziu!"

Dar să reînnodăm firul amintirilor arhiepiscopului Netzhammer despre oamenii și evenimentele din epoca ce a concentrat energia și acțiunea românilor în ceea ce istoria avea să înregistreze sub numele de războiul pentru reîntregirea neamului.

Ion DUMITRIU-SNAGOV

[1] O capodoperă a genului este și colecția numismatică a lui Netzhammer, căreia i-a atașat și o *bibliotecă numismatică*. Sînt 1 438 piese, păstrate în 57 sertare x 24 cutii; cele mai multe monede provin din România (Histria, Tomis, Callatis, Vimtnacium etc.).

1914

Sîmbătă, 10 octombrie. De dimineața la ora 8, vine cu totul emoționat din casa lui, prietenul și vecinul meu, bătrînul domn Wilhelm Knechtel și spune ca s-a anunțat chiar adineauri de la Palatul regal ca regele a decedat azi în zori, la 6.30, la Sinaia. Knechtel avea lacrimi în ochi; de peste 40 ani, pentru el — directorul gradinilor — regele era un prieten și de nenumarate ori se plimbasera impreuna prin gradinile palatelor regale și prin padurile de la Sinaia.

M-am dus imediat la canonicul Auner, parohul catedralei; am dat dipoziție sa se traga clopotele de doliu cu solemnitate și am aranjat ca de îndata catedrala sa fie impodobita cu ornamente de mare doliu, iar în ziua urmatoare, dupa predica de duminica, sa se spuna cu voce tare de cinci ori *Tatal nostru* pentru odihna sufleteasca a regelui intrat în veșnicie... La palatul de reședința n-am putut sa ma înscriu pentru ca la ora 9 nu erau înca expuse registrele (pentru condoleanțe). La ora 9.30 mi-a sosit telegrama din partea mareșalului Curții: „Sa majesté le Roi est mort subitement ce matin à 6 heures".

De la manastirea Doamnelor engleze a venit la palatul arhiepiscopal directorul lor spiritual, Josef d'Ester. Bătrînul domn reverend era foarte trist, caci de mulți ani regele, cînd se afla în reședința sa din București, era de fața ca sa zicem așa, în fiecare duminica la slujba și la predica sa, iar el traise întotdeauna speranța ca va putea sa-și pregateasca regescul prieten pentru cel din urma ceas prin împartașirea cu Sfintele taine. Iar acum iubitul rege moare de moarte subita! Domnul d'Ester era de parere ca se putea celebra fara nici o dificultate o slujba pentru odihna sufletului regelui, care ramasese catolic. Ași fi vrut sa-i comunic fostului duhovnic al regelui dispoziția sosita de mult de la Roma, bazata pe premisa ca regele dispusese în testamentul sau sa fie înmormintat într-o biserica ortodoxa, dar pentru o asemena comunicare detaliata nu era timp acum, caci se anunțase o vizita pe care nu voiam sa o las sa aștepte.

Cu mare emoție și întristare a intrat la mine prietenul meu Alexandru Tzigara-Samurcaș (ortodox), directorul Bibliotecii universitare fondate de regele Carol. Plîngea ca un copil în fața mea pentru pierderea îngrozitoare și atît de neașteptata. Credea ca numai eu l-ași mîngîia, caci puteam sa înțeleg ce pierduse el odata cu regele. Domnul Tzigara a stat o ora.

Prietenul meu, prințul Șerban Cantacuzino [fiul lui Gh. Gr. Cantacuzino-„Nababul"] a telefonat și mi-a pus întrebarea ce aveam de gînd sa fac? Raspunsul meu a fost: „Sa aștept!" Principele mi-a facut cunoscuta intenția sa

Convoiul funebru, în ziua înmormîntarii lui Carol I: de la Palatul regal (p. 83)... *pînă la Gara de Nord*

de a merge îndata la prietenul sau, liderul politic Take Ionescu, şi sa insiste la el ca regele catolic sa fie înmormîntat tot catolic. Nu l-am împiedicat.

Inca înainte de amiaza am telegrafiat papei Benedict XV şi nunţiului apostolic de la Viena vestea despre moartea subita a regelui. Dupa-amiaza, la ora 3, parohul catolic Benedikt Volgner de la Sinaia mi-a telegrafiat, în numele şi din dispoziţia reginei Elisabeta, ca regele murise pe la ora 7 dimineaţa. Raspunsul meu pentru înalta doamna îndurerata suna: „Eu însumi adînc plecat de durere pentru pierderea atît de iubitului şi bunului rege, îl rog pe Dumnezeu sa binevoiasca, prin har, tarie şi putere, sa asiste pe Maiestatea Voastra şi în acest ceas atît de greu. Ne rugam pentru marele şi neuitatul rege".

Duminică, 11 octombrie. La ora 9 dimineaţa este anunţat ministrul cultelor, domnul [I.G.] Duca. El solicită o convorbire în legătură cu solemnităţile de doliu care trebuie organizate pentru defunctul rege. Noul rege Ferdinand i-ar fi spus că va putea cade lesne de acord cu arhiepiscopul. Ministrul mi-a comunicat programul stabilit, pentru transportarea trupului neînsufleţit [de la Sinaia la Bucureşti]. Acesta va sosi de la Sinaia cu trenul de mîine dimineaţă, la gara Mogoşoaia de pe linia Bucureşti-Constanţa. Acolo va fi primit de Curte şi de înaltele autorităţi civile şi militare; după o slujbă religioasă, va fi condus în oraş într-un convoi solemn, urmat de popor şi tineret şcolar, ce va străbate Şoseaua Kiseleff şi Calea Victoriei. S-a declanşat atunci următorul dialog:

— Domnule arhiepiscop, ţineţi să participaţi cu clerul dvs.?

— Desigur, domnule ministru, dorim să participăm, dar firește, aceasta numai dacă clerul ortodox nu este şi el de faţă sau cel puţin nu celebrează.

— Clerul ortodox nu poate, firește, lipsi: întregul sinod se va afla la Mogoşoaia şi va ţine acolo şi serviciul funebru bisericesc.

— În cazul acesta, nu ţin să particip cu clerul meu.

— Bine! Asta simplifică mult problema. În orice caz, o dificultate mai puţin! Trupul neînsufleţit va fi expus la Mitropolie sau în altă biserică ortodoxă?

— Nu. Va fi dus direct la palatul de reşedinţă şi va fi expus acolo pe catafalc, în marea casă a scărilor din vestibulul aflat în faţa Sălii Tronului.

Acum, atît pe ministru cît şi pe mine, ne apăsa întrebarea cu privire la modul de participare a arhiepiscopului şi a clerului catolic la solemnităţile de înmormîntare propriu-zise. Am întrebat fără ocol:

— Unde va fi înmormîntat regele?

— În biserica Mănăstirii Curtea de Argeş!

— Aşa-i domnule ministru, că aceasta este o biserică ortodoxă?

— Desigur, domnule arhiepiscop!

— Locul meu nu poate fi într-o biserică ortodoxă, aşa că nu pot participa la solemnităţile de înmormîntare de la Curtea de Argeş.

— Bine! Bine! Dar veţi lua parte la convoiul funebru, în ziua înmormîntării, de la Palatul regal pînă la gară?

— Deoarece şi cu acest prilej clerul ortodox va binecuvînta trupul neînsufleţit, găsesc că prezenţa noastră nu este convenabilă.

Deoarece instrucţiunile de la Roma excludeau orice participare, sub orice formă, a arhiepiscopului, şi pentru că în toate împrejurările trebuie să se evite o aşa-numită „communicatio in sacris" [împărtăşirea întru cele sfinte], am răsuflat uşurat cînd ministrul cultelor n-a obiectat nimic faţă de intenţia mea de a mă ţine cu totul departe de solemnităţile funebre publice.

Apoi dl. Duca mi-a comunicat dorinţa regelui Ferdinand ca şi catolicii să se roage la palat lîngă trupul neînsufleţit al regelui decedat. Aceasta era posibil, dacă se evita să se afle în acelaşi timp la un loc catolicii şi ortodocşii. Am căzut atunci de acord ca arhiepiscopul şi clerul catolic să se prezinte în ziua următoare, seara, iar în următoarele trei zile înainte

de amiază, în fața catafalcului cu trupul neînsuflețit.

Acordul se realizase în cîteva minute și mulțumea amîndoua părțile. Bineînțeles, în timpul tratativelor plecasem tot timpul de la ideea ca înmormîntarea în biserica ortodoxa a Manastirii Curtea de Argeș era o dispoziție testamentara a regelui Carol. Era îndeobște cunoscut cît de mult ținea el la aceasta preafrumoasa zidire românească restaurata de el. La plecare, ministrul a mai spus ca testamentul regelui era mișcator de frumos și ca se gîndise și la Biserica catolica a României cu o suma frumoasă.

De la Iași ne sosește vicarul general, P. Ulderich Cipollini; este trimis de episcopul sau, Monsignore Camilli, ca sa se informeze ce are de facut Biserica catolica cu prilejul morții regelui țării. După-amiaza se întrunesc Corpurile legislative, în fața carora noul rege Ferdinand depune juramîntul constituțional...

Seara, sosește urmatoarea telegrama de la papa Benedict XV: „Cu durere aflam de pierderea Maiestații Sale Regelui Carol al României; binevoiți sa exprimați sincerele noastre condoleanțe noului rege, ilustrei sale familii și guvernului sau. Benedict XV".

Bucuria mea este mare pentru aceasta comunicare a sfîntului parinte...

Sîmbătă, 17 octombrie. După ce ortodocșii l-au înmormîntat ortodox pe regele catolic, am considerat ca este necesar să fac ceva pentru a salva onoarea convingerilor sale catolice. În acest scop, am dat spre publicare, în revista proguvernamentala *Independance Roumaine*, scrisoarea regelui Carol din 25 septembrie 1914 catre papa Benedict XV, în care el îl saluta și-l felicita pe noul papa. Scrisoarea avea și semnificația unei profesiuni de credința a primului rege decedat al României. Publicarea și-a arătat efectul, antrenînd pentru noi însă și o mica neplacere.

Seara ma viziteaza domnul președinte al „Consiliului de Miniștri, [Ion I.C.] Bratianu. Din nou și-a exprimat marea satisfacție pentru atitudinea mea conciliantă; totul se desfășurase fara incidente și soluția data mulțumise pe toata lumea. În fond, a fost chiar păcat, și-a dezvoltat ideea dl. Bratianu, ca nu am putut fi prezent la Curtea de Argeș; ceremonia a fost copleșitoare. A descris în mod captivant cortegiul funebru, oamenii nesfîrșit de mulți, toți cu lumînari aprinse, cerul mohorît, atmosfera de toamna în peisajul colorat, vechile ziduri și turnuri ale orașului, splendoarea bisericii restaurate de rege, care a devenit acum pentru el un mausoleu frumos ca în basme!

— Este, desigur, regretabil, am spus eu, ca nu am fost și noi de față; și totuși am fi putut și ar fi trebuit sa fim de față.

Președintele Consiliului de Miniștri a ciulit urechile și mai mult cînd l-am întrebat direct pentru ce, de fapt, nu lasase ca regele sa fie înmormîntat dupa prevederile din testament, stabilite de el? La început, n-a vrut sa raspunda chiar așa direct la întrebare. Eu am explicat ca regele ar fi vrut în fond o înmormîntare catolica, căci dispoziția sa neechivoca din testament cerea ca trupul său neînsuflețit sa fie binecuvîntat de un preot catolic, ceea ce, totuși, nu voia să însemne nimic altceva decît o dispoziție pentru o înmormîntare catolica. În plus, regele nici nu ceruse sa fie înmormîntat în biserica, ci lînga biserica de la Curtea de Argeș, unde binecuvîntarea și înmormîntarea ar fi putut sa fie facute de catre arhiepiscopul catolic. Dl. Bratianu a negat ca încă de la prima lectura a testamentului remarcase acel ciudat „lînga biserică". Dupa aceasta se anunțase imediat regina Elisabeta, ca sa obțina lamuriri cu privire la „lînga". Regina i-ar fi spus: „Știți cît de delicat era regele; ar fi dorit, desigur, sa nu fie înmormîntat lînga, ci în biserică; dar nu îndraznise sa ceara acest lucru, ca sa nu scandalizeze, în calitate de catolic, pe ortodocși și ca sa nu provoace greutați". În urma acestei lamuriri și cînd s-a avut și certitudinea ca nu era de temut nici o obiecție din partea episcopului ortodox de la Curtea de Argeș, se hotarîse sa treaca peste voința exprimata de rege și sa-l înmormînteze în biserica...

În modul cel mai prietenesc, dl. Bratianu m-a invitat sa fac o vizita la moșia sa Florica...

1915

Marți, 14 decembrie. Fiind rugat de un prieten român să obțin de la Legația austro-ungară o informație într-o problemă, m-am dus seara la ora 6 la ministrul plenipotențiar, contele Czernin, pe care nu-l mai văzusem de luni de zile. Chiar de la primele vorbe de salut ne-am aflat pe tărîmul politicii, căci ministrul plenipotențiar m-a întrebat imediat:

— L-ați văzut deseori pe rege?

— Da, de cîteva ori, după liturghie, în strada Esculap.

— Ar trebui să intervină odată energic, să facă ordine și să aducă alți oameni la cîrmă!

— Desigur, Excelență, dar dvs. trebuie să-l ajutați pentru aceasta! Fără un motiv palpabil, de azi pe mîine, regele nu poate să demită cabinetul Brătianu. Dacă doriți un guvern care să vă fie prieten — Marghiloman, Maiorescu sau Carp — trebuie să-i faceți pe agrarieni [conservatori] să fie împotriva liberalilor, să nu le cumpărați recolta, ci să-i lăsați să se sufoce în cerealele lor. Puterile Centrale fac însă contrariul. Ultima recoltă plătită românii nici n-au expediat-o încă din țară, iar acum se intenționează să li se cumpere cu aur și noua recoltă. Va fi un aur pentru a purta război împotriva voastră!

— Aveți vreo însărcinare?

— Nicidecum! Vin pentru o informație într-o afacere de import-export.

După rezolvarea acestei probleme, s-a reluat discuția

politică. Contele Czernin explică acum că România a devenit „cantitate neglijabilă" pentru Puterile Centrale, căci intrarea României de partea lor ar putea cel mult să-i împingă ceva mai înapoi pe ruși, dar în marele război mondial n-ar avea nici o influență. Această intrare ar putea să aibă chiar urmări rele, dacă cumva cîteva regimente [românești] ar trece de partea dușmanului. S-a ajuns la acel punct că pentru intervenția românească nu s-ar mai putea face nici o concesie teritorială, afară poate doar de Basarabia; sigur, nici un metru pătrat din Bucovina. După părerea contelui, românii înțeleg astăzi imposibilitatea de a porni război împotriva Puterilor Centrale: ar însemna o sinucidere; austriecii și germanii ar veni de sus, bulgarii de jos, așa că în patru săptămîni România ar fi terminată și ar putea să dispară de pe hartă, ca și Serbia.

Contele Czernin își imaginează bilanțul războiului pentru România în felul următor: va lua naștere o Bulgarie mare, iar România va rămîne mică; românii sînt urîți, așa cum sînt și azi, și chiar și la Paris, și vor fi disprețuiți ca fiind „prea deștepți", trădători și lași; în interiorul țării își va face loc o anarhie primejdioasă pentru dinastie. Pentru toate acestea va fi făcut răspunzător Brătianu, dar oalele sparte le va plăti regele.

Este interesantă aprecierea făcută colegilor săi diplomați. Pe diplomații Puterilor Centrale de aici [din România] îi consideră drept niște proști, ceea ce ar putea fi adevărat, dar cei din partea adversă ar fi mult mai proști și de fapt merită niște monumente pentru binefacerile făcute pînă acum Puterilor Centrale. Dintre aceștia fac parte francezu! Blondel și englezul Barclay, cu urîcioasa sa nevastă. Dar informații atît de incorecte ca [italianul] Fascioti n-a trimis nimeni la el în țară; la Roma a fost crezut și de aceea au trecut italienii la atac, ei, care pînă azi, au deja pierderi de o jumătate de milion de vieți omenești...

Se înțelege că dl. ministru plenipotențiar nu are nici un interes pentru fugarii și dezertorii români din Transilvania. [Vasile] Lucaciu nu mai există pentru monarhie, căci el va fi predat chiar și dacă românii vor merge alături de ea. Pentru Lucaciu, Goga, Drumaru și alți cîțiva nu va putea exista niciodată o amnistie. Lucaciu a voit odată să se apropie de contele Czernin, pentru a-i explica limpede punctul său de vedere și concepția lui. Contele îi spusese însă mijlocitorului, un înalt funcționar român, că o să-l vadă cu plăcere pe Lucaciu, dar numai în ziua cînd va fi spînzurat; el însuși are de gînd să-i pună ștreangul de gît...

Am stat o oră bună la vioiul conte și a fost foarte intersant să-l auzi vorbind pe acest om cu temperament sangvin. Astăzi era plin de încredere!...

1916

Joi, 4 mai. Cînd am fost azi la doamna Sturdza în vizită protocolară, bătrîna doamnă se afla în salonul ei cu multe tablouri în ulei, statui și busturi, în conversație cu două domnișoare pe care încă nu le cunoscusem. Am stat un pic și voisem să mă retrag, dar doamna Sturdza m-a reținut cu observația că are ceva important să-mi spună. Cum tinerele fete au plecat, a închis ușa salonului și s-a așezat la o masă de marmură splendid încrustată, pe o sofa de culoare deschisă cu perne galbene. Purta o rochie neagră de văduvă. Totul contrasta. Pe chipul fin, slab și palid, ochii îi străluceau și buzele îi tremurau ușor.

Inteligenta doamnă, care pînă în ultimele zile ale regelui defunct și ale soțului ei [D.A. Strudza] [mort și el], domnise în societatea bucureșteană și dădea tonul în privința artei, a literaturii și muzicii, dar a cărei stea coboară și este pe cale să se stingă, începu să-mi spună:

— Domnule arhiepiscop, dvs. cunoașteți țara noastră și o iubiți. Vă mulțumim pentru acest lucru! România este o țară frumoasă și bogată; regele Carol s-a jertfit pentru ea și a realizat mult. Acum însă începe să decada. Această femeie — nu trebuie să pronunț numele ei — [aluzie la regina Maria] este o mare nenorocire pentru țara!

Vocea i se înecă, gura îi tremură și o vină tresări pe chipui-i palid. Apoi madame Sturdza începu să-și înșire motivele afirmației: nenorocire pentru țară", amintindu-le punct cu punct. După părerea ei, „această femeie" este nesocotit de luxoasă și cere, ceea ce este și mai rău, același lux și anturajului ei. În al doilea rînd, predică imoralitate în scrierile ei murdare și din nefericire a dedicat cea mai rea dintre scrieri fiului ei Carol și a pus-o pe fiica ei să lucreze la ilustrarea scrierii sale. În al treilea rînd, este o rea educatoare, nu îndepărtează anturajul și camarazii imorali ai fiului și nu își supraveghează fiica mai mare, cu care se poate întîmpla o adevărată nenorocire. În al patrulea rînd, această femeie este răspunzătoare pentru anumite slăbiciuni ale soțului ei, care însă, din fericire, nu a creat nimănui prin aceasta vreo influență politică. În sfîrșit, această nefericită femeie face politică, o face în spatele soțului ei, are proprii ei emisari și întreține cele mai vii relații cu legațiile a două țări care sînt cele mai ostile României.

După ce madame Sturdza care nu putea și nici nu voia să se resemneze cu noile condiții, și-a dezvoltat punctele de nemulțumire și amărăciune, a intrat în salon noul atașat militar german, generalul von Hammerstein, ceea ce a făcut că discuția să capete brusc o altă turnură. După plecarea mea, Hammerstein, care, acum cîțiva ani, a mai ocupat acest post la Legația germană și deci cunoaște societatea și situațiile din București și din România, a trebuit să auda probabil aceleași păreri despre acea femeie, al cărei nume nu putea să fie pronunțat de buzele doamnei Sturdza... ■

(Va urma)

SEPTEMBRIE 1941

MICROARHIVA MAGAZIN ISTORIC

ÎN BUCUREȘTI, ACUM 50 ANI

Septembrie 1941 este luna in care, cu doi ani in urmă, fără nici o declarație prealabilă de război, trupele hitleriste invadează Polonia, incepind astfel cea mai mare conflagrație cunoscută vreodată de omenire. În vreme ce in Europa, Asia și Africa, pe continente, mări și oceane măcelul toacă viețile omenești cu miile, și țara noastră incepe să resimtă durerile războiului in care s-a angajat de la 22 iunie 1941, inițial pentru redobindirea pămînturilor strămoșești.

Paginile ziarelor bucureștene aduc zilnic noi și noi vești de pe teatrele de lupta, dar și despre tot mai numeroasele victime ale acestui razboi. Astfel, în ziua de 17 septembrie, pe cîmpul de lupta de la Odessa, generalul de brigada Al. Ioanițiu, încheteaza prin moartea sa, de a mai fi șeful Marelui Cartier General.

In ziarul *Timpul*, din 21 septembrie, generalul de divizie Constantin Pantazi evoca figura acestei personalitați militare: „De copil, din Liceul militar din Iași, și-a manifestat însușirile deosebite intelectuale, înțelegere imediata și putere de sinteza. Intelectualitatea ii era dublata de un caracter constant, cu simțiri delicate stapînite de un temperament calm[1]".

Din comentariile presei extragem, în continuare, și urmatoarele date biografice: participa la razboiul din 1916 cu gradul de capitan și de maior. Acolo, pe cîmpul de lupta, se verifica la lumina exploziilor comandantul de baterie exemplar. A terminat Școala Superioara de Razboi în condiții stralucite, fiind dupa aceasta întrebuințat numai în funcții de mare raspundere.

Ca șef al Secției istorice a Marelui Stat Major, generalul Al. Ioanițiu pune ordine în documentele de razboi și scoate valoroasa lucrare *Istoricul războiului nostru de întregire*, premiata de Academia Romana. A fost ani de-a rîndul șeful de stat major al Cursului de comandament, la care se cristalizeaza învațamîntul conducerii razboiului, la viitorii generali.

La 6 septembrie, generalul Ion Antonescu ii încredințeaza șefia Marelui Stat Major. La aceasta investire, generalul Pantazi își amintește ca Ion Antonescu i-a spus urmatoarele cuvinte: „Ioanițiu, dupa cum vezi din istoria tuturor popoarelor, șeful Marelui Stat Major este raspunzatorul absolut de pregatirea de razboi a unei armate, fața de țara lui și fața de istorie. Guvernele sînt raspunzatoare din punct de vedere politic, dar șeful de Stat major raspunde fața de națiune, prin însași onoarea lui".

[1] Pentru a ușura lectura, nu am mai marcat cu puncte de suspensie întreruperile de text la extrasele preluate din ziare și celelalte surse. Precizam, de asemenea, ca în redarea acestor extrase am pastrat, cu unele excepții cerute de normele ortografice actuale, scrierea din original.

Cronica măruntă

• Cu incepere **de la 8 septembrie 1941, camuflarea luminilor se va face de la orele 19.30, in loc de ora 20 prevăzută în ordonanța nr. 3 din 22 iunie 1941 a Comandamentului Militar al Capitalei.**

• Monitorul oficial **berlinez — scrie** Universul **din 8 septembrie — publică ordonanța polițienească, dată la 1 septembrie 1941, cu privire la insemnările distinctive ale evreilor. După această ordonanță, este interzis oricărui evreu mai mare de 6 ani să apară în public fără un semn distinctiv. Acest semn constă dintr-o stea în șase colțuri, de stofă galbenă, cusută pe haină în partea stîngă a pieptului. Ordonanța are valabilitate în Marele Reich german și în protectoratul Boemiei și Moraviei. Ea intră în vigoare la 15 zile după publicare.**

• Universul **din 5 septembrie publica un comunicat dat de Ministerul propagandei naționale despre confiscarea unor discuri de gramofon cu imprimări jignitoare pentru religia de stat: „In urma unei intîmpinări a Sfîntului Sinod, prin care se semnala caracterul jignitor pentru religia de stat și slujitorii săi al unor discuri de gramofon; pe bază avizului Comisiunei pentru controlul imprimării sunetelor și potrivit dispozițiunilor art. 8 din Legea de la 30 mai a.c., Ministerul propagandei naționale a dispus, prin decizia ministerială nr. 6 812/1941, confiscarea discurilor** Botezul lui Mihaița **cu nr. Columbia DV 88 și** Nunta țaraneasca **cu nr. Columbia D 15788-15789.**

Prin această decizie, vînzarea discurilor amintite este oprită sub sancțiunile prevăzute de lege, iar executarea ei cade în sarcina organelor de stat, care vor proceda la confiscarea negativelor metalice și a discurilor aflate în circulație, oriunde s-ar găsi".

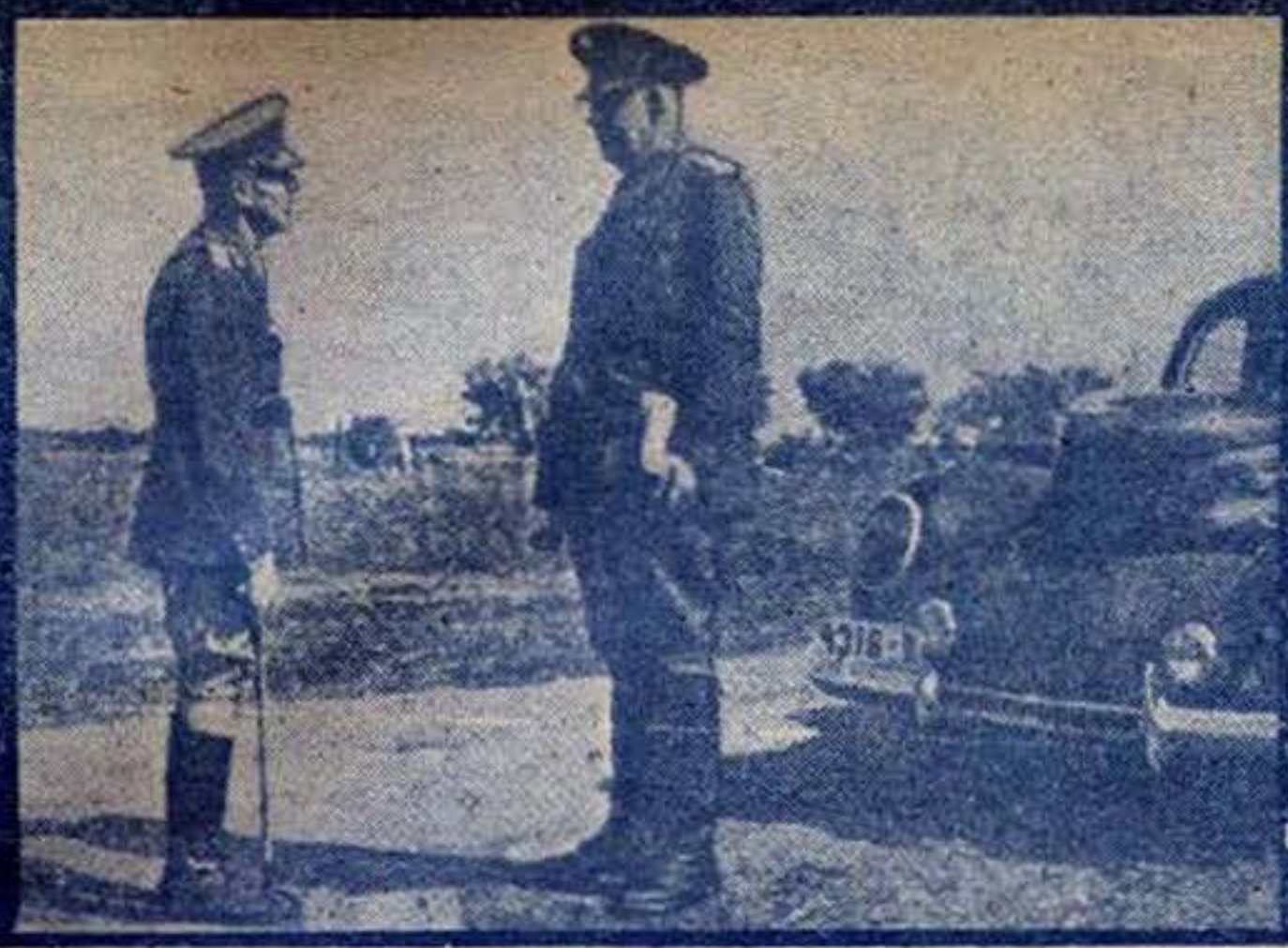

Ultima fotografie a generalului Al. Ioaniţiu, însoţind, într-o inspecţie de pe front pe mareşalul Antonescu

Mihai Antonescu citind la Radio bilanţul întiiului an de guvernare a Mareşalului

Un alt exemplu de curaj şi sacrificiu, dupa cum citim în *Universul* din 2 septembrie, este cel al lt. comandor aviator Alexandru Popişteanu. În ziua de 21 august 1941, la orele 18.30, în misiunea de vînatoare liberă, lt. comandor Alexandru Popişteanu, în fruntea a 10 vînatori din Grupul 7, ataca de la 3 500 m o formaţie de vînatori inamica, superioara ca numar. Numai în aceasta lupta sînt doborîte 6 avioane inamice, dar aceasta frumoasa victorie este platita scump de Grupul 7 vînatori prin însaşi moartea eroica a comandantului sau.

„Ridicat pe o viaţa de munca pozitiva şi cinstită — scrie general de escadra Emanoil Ionescu — lt. c-dor aviator Al. Popişteanu a constituit şi va constitui o figura de legenda a tinerilor aripi romaneşti. Oţelit în şcoala aspra a zborului disciplinat, şi-a împletit însa simultan cu instrucţia zborului şi o instrucţie tactica superioara, facuta la şcoala noastra de razboi şi la şcoala de razboi din Paris. Conducîndu-şi unitatea cu o energie de fier şi totdeauna într-o luminata înţelegere a situaţiei, oricine gasea totuşi la el şi în orice moment un rezervor inepuizabil de humor şi voie buna, care descreţea frunţile şi deschidea inimile tuturor".

A apărut în această lună de început de toamnă prima carte în care este descris războiul din Răsărit pentru dezrobirea provinciilor româneşti, Basarabia şi Bucovina, intitulată *Ard malurile Nistrului,* Autorul este poetul şi ziaristul Constantin Virgil Gheorghiu, care în anul 1940 a primit din partea Fundaţiilor Regale premiul scriitorilor tineri, pentru volumul de poezie *Caligrafie pe zăpadă.*

Prefaţa acestei cărţi — de fapt o scrisoare adresată autorului, devenită ulterior prefaţă — este semnată de Tudor Arghezi. Redăm cîteva fragmente aşa cum sînt reproduse de *Timpul* din 15 septembrie: „Iubite d-le Gheorghiu, De prezentarea care bănuiai sfios că ţi-ar fi trebuinţă, d-ta nu ai nevoie. Nu ai avut nici atunci cînd, debutant şovăitor, mi-ai trimis fără să te fi cunoscut, primele versuri publicate în *Bilete de Papagal.*

Dacă tipărind întîia carte de proză te-ai gîndit la mine, desigur că ai făcut-o pentru simetrie şi din superstiţia că naşul de la botez trebuie să asiste şi la cununie. Îţi răspund cu o scrisoare personală şi nu cu o prefaţă [ea a devenit totuşi prefaţă]. Adus de împrejurări să intri în presa cotidiană, ai experimentat comentariul pe viu, descoperind în călimara dumitale o posibilitate de expresie nouă. Dările de seamă, împrăştiate prin ziare, ţi le-am citit cu satisfacţie întotdeauna. Reportajul, care-i numai un cuvînt nou la cele ce se chiamă de mai demult povestire, capătă de la dumneata nivel şi accent de proză aleasă. Asupra literaturii de durată mai lungă şi care exploatează problemele de fantezie, reportajul are cîştigul lucrului trăit exact şi verificat rapid. De astă dată, cu

Cronica măruntă

• Înalţii ierarhi din Transilvania, însoţiţi de un grup de 60 preoţi, pleacă în Basarabia pentru a cerceta şi mîngîia pe fraţii de curînd desrobiţi.

• În ziua de marţi, 9 septembrie, excelenţa sa, ministrul Elveţiei, domnul de Weck, în calitate de locţiitor al decanului Corpului Diplomatic acreditat în România, Nunţiul Apostolic Andrea Cassulo, este invitat la dejun, împreună cu doamna de Weck, la Castelul Foişor. Maiestatea Sa regina mamă Elena mulţumeşte domnului ministru de Weck pentru suma de 250 000 lei oferită în folosul soldaţilor români răniţi.

• În interesul populaţiei Capitalei şi pentru stăvilirea speculei, generalul R. Modreanu, primarul general al Municipiului, ia următoarea decizie: „Cetăţenii care vor să ajute Primăria Municipiului la descoperirea depozitelor clandestine primesc 25% din valoarea totală a mărfurilor confiscate ca primă de încurajare prevăzută de art. 45 din decretul-lege pentru reprimarea speculei ilicite şi a sabotajului".

• Serviciul central al cenzurii presei comunică: „Se pedepseşte cu un ultim avertisment public ziarul Gazeta Transilvaniei **din Braşov pentru recidivă în încălcarea normativelor şi regulilor impuse de cenzură. Se pedepseşte cu avertisment public ziarul** Arena Romanului **pe motiv că a inserat un articol în care se dădeau chestiuni eronate".**

• Citim în Timpul **din 28 septembrie, la cronica literară semnată de George Ivaşcu despre** 75 ani de la naşterea lui Coşbuc. **„Vlăstar rural al Ardealului, din părinţi şi strămoşi păzitori de datină şi de prezenţă românească, Coşbuc s-a hrănit într-atîta din spiritul şi stilul satului, încît cum**

SEPTEMBRIE 1941

Generalul Radu Rosetti cu prilejul conferinței de la Teatrul Național, în vederea deschiderii stagiunii. În fotografie mai apar Liviu Rebreanu, general Rodrig Modreanu și prof. Ion Petrovici

pana poetului scrie soldatul, soldatul în război, în lupta cu frontul. Ai norocul, pentru cititorul cu slovă însuflețită, că aduni în volumul de față, laolaltă, și să-i confunzi, doi camarazi ai lepădării de sine, pe poet și pe soldat. Te felicit că ești biruitor de două ori și îmi rezerv plăcerea să te citesc la tipar. Tudor Arghezi".

Să urmărim și alte consemnări din presa bucureșteană de acum cinci decenii, care în această lună septembrie face un elogiu nedisimulat și generalizat mareșalului Ion Antonescu, venit la putere în urmă cu un an. A citi și mai ales a cita astăzi sutele de titluri care omagiază pe conducătorul statului ni s-ar părea o impietate, țara fiindu-ne abia ieșită din lunga iarnă de peste 50 de ani a dictaturilor. Să lăsăm istoria să cearnă, fără ură și părtinire, cele întîmplate și noi să oferim cititorului substanța vie a faptelor.

În acest context al presei române din septembrie 1941 ni se pare pe deplin semnificativ pentru vremurile care s-au așternut cînd și cînd peste țară și oameni, articolul *Politicul în literatură*, aparținînd unui mare și luminat om de știință, prof. C. Rădulescu-Motru, apărut în *Timpul* din 15 septembrie.

Aflăm din articol că există o opreliște și anume: interzicerea dreptului scriitorilor de a folosi, ca subiecte pentru lucrările lor literare, figuri sau fapte de oameni politici. Opreliștea dăinuie din vremea lui Titu Maiorescu. Acest lucru nu face decît „să sărăcească arta de una din posibilitățile sale cele mai fructuoase: creativitatea artistică inspirată de eroismul politic".

Scriitorii au primit însă curînd o puternică încurajare. În *Noul îndreptar*, sub semnătura prof. D. Caracostea, directorul Fundațiilor Regale, legitimitatea opreliștei de pînă acum este atacată pe față. El susține că „eroismul politic este îndreptățit să figureze printre posibilitățile artei".

Pornind de la afirmațiile directorului Fundațiilor Regale, prof. C. Radulescu-Motru face cîteva considerații asupra acestor drepturi: „Politicul nu implica în sine totdeauna eroismul. În el există și o latura care nu este de loc de disprețuit și în care eroismul este înlocuit cu alte însușiri, improprii pentru creația artistica, dar foarte necesare societații. În aceasta privința, politicul este la fel cu toate celelalte îndeletniciri omenești. Eroism se găsește în îndeletnicirile științifice, ca și în cele tehnice și economice; și oriunde se găsește, el este prins și folosit de artist".

Dar, se întreaba prof. Radulescu-Motru, „de ce se pune problema eroismului ca izvor de inspirație artistica, numai fața de politic?"

Pentru ca „eroismul politic are o existența enigmatica. Este aproape cu neputința de definit. Caci atunci cînd politicul atinge eroismul, el înceteaza de a mai fi politic, fiindca se depașește; iar

Cronică măruntă

spune însuși într-un articol, dacă nu ar fi fost dat la școli înalte, ar fi fost unul din barzii anonimi ai poeziei noastre populare. Pornind de la mediul și atmosfera autohtonă, Coșbuc a creat o poezie valabilă în sine, cu un atribut de universalitate, atît prin proiectarea faptelor, cît și prin valoarea ei artistică. Spre deosebire de Eminescu, Coșbuc are simțul sublimului cosmic surprins direct și netrecut prin filtrele meditației ale «filosofării»".

• O carte provoacă cinci procese, **se intitulează știrea apărută în presa acestei luni: este vorba despre volumul „de scandal" Turnul Babel al scriitorului și caricaturistului Neagu Rădulescu. Această carte constituie senzația sezonului literar. Dar... fiecare succes cu ponosul său. Ireverențios cu eroii săi, luați din viața de toate zilele, cu numele lor adevărate, Neagu Rădulescu a stîrnit asupra sa urgia acestora, el fiind dat în judecată de 3 actrițe și 2 scriitori care se consideră grav insultați de pana îndrăzneață a scriitorului.**

• La cinematograful Scala, **evenimentul stagiunii de toamnă: Melodia unei nopți, ce redă clipe din viața genialului W. Amadeus Mozart.**

• **Mama președintelui Roosevelt, Sarah Delano, a încetat din viață la 7 septembrie. Născută în 1854, într-o familie de bancheri, ea lua parte la numeroase opere de binefacere și, pînă în ultima zi, a fost prezentă la ceremoniile mai importante la care se ducea fiul ei.**

• Din toată lumea: **în China gîsca este simbolul fericirii. De aceea, darul de logodnă sau de nuntă cel mai nimerit în țara mandarinilor este o pereche de gîște;**

Scrisoare de pe front către cei de acasă

Constantin Virgil Gheorghiu, autorul lucrării Ardă-malurile Nistrului

cînd politicul nu atinge eroismul, ci are numai aparența de eroism, atunci el nu este eroism. În acest enigmatic existențial sta toata motivarea opreliștei".

„Barbatului de stat — continua Radulescu-Motru — reprezentant al politicului, în toata puterea cuvîntului, i se cer: prudența, prevedere, competența în afaceri și cunoștința de oameni, însușiri care la barbatul erou vin pe al doilea plan. Pe primul plan la acesta din urmă vin: curajul hotarîrii, entuziasmul și spiritul de jertfa. Un barbat de stat poate reprezenta politicul în mod glorios, fara sa fie erou. În schimb, barbați cu suflete pline de eroism pot fi oameni politici detestabili".

Cînd barbatul de stat, repezentantul politicului are ocazia sa fie erou? se întreaba autorul: „În momente istorice supreme: cînd viața neamului însăși, pe care el îl conduce, este în pericol și totul atîrna de un gest al lui hotarîtor. Atunci, reprezentantul politicului, daca face gestul hotarîtor și este și urmat de neamul pe care îl conduce, devine un erou. Dar atunci lumea nu-l mai numește erou politic, ci erou național, sau erou pur și simplu", conchide prof. C. Radulescu-Motru. Caci iata, conducatorul statului, mareșalul Ion Antonescu, a depașit sfera politicului iar: „literații au în fața lor un erou național pe care-l pot omagia prin lucrari literare în toata libertatea".

Tot din presa acestei luni aflam ca în timpul revoluției franceze de la 1789 a aparut pentru prima oara semnatura autentica a unei femei, într-un ziar francez: Louise Guynement de Kéralio. Ea a fondat un ziar care a apărut aproape fara întrerupere, dar sub titluri diferite, de la 13 august 1789 pîna în vremea teroarei (1791). Se intitula, mai întîi, *Ziarul statului și al cetățeanului*. Iata ce scria în editorialul primului numar: „În timp ce, prin bravura și curajul lor, o parte din cetațeni apara Patria împotriva dușmanului din afara, trebuie ca ceilalți sa vegheze sa o apere de dușmanii dinauntru, sa dejoace manevrele lor obscure, sa combata principiile lor corupte, sa arunce afirmațiile lor mincinoase și sa protejeze contra lor pe cei cu spirite slabe și pe tineretul fara experiența. Aceasta va fi datoria cea mai nobila și cea mai folositoare a talentelor literare". Deviza ziarului era: „Traiește liber sau mori". Schimbat succesiv în *Ziarul general al Europei* și în *Mercur național și strain*, începînd de la 1791, el dispare în timpul teroarei, odata cu Louise de Kéralio, care este banuita de a fi în înțelegere cu cei emigrați. Refugiata în Belgia, Louise de Kéralio moare însa abia în anul 1821, exilata din patria sa, în serviciul careia își pusese totuși, odata cu averea, întregul talent generos de ziarista. ■

Rubrică realizată de: Ioana URSU, Ioan LĂCUSTĂ

Cronică măruntă

Intr-o casă din Andernach (Germania), care a fost construită în sec. XV, a fost descoperită recent o veche presă tipografică de mînă, care reprezenta o mare valoare istorică. Presa datează din sec. XVI și față de cea din 1440 a lui Gutenberg prezintă doar puține progrese; curse de cai în Mesopotamia acum 3 300 de ani. Cu prilejul unor săpături arheologice au fost descoperite dovezi despre aceste evenimente ale antichității.

● Despre **cît de mult îngreunează mersul tuturor treburilor publice exageratul și complicatul formalism birocratic, ne relatează un articol din** Universul **din 13 septembrie: „Originea răului trebuie s-o căutăm în mentalitatea funcționărească tradițională, care socotește ca o dovadă a datoriei împlinite faptul că descoperă mari pretexte de a amîna și tărăgăna rezolvarea celor mai simple afaceri curente.**

Certificatul doveditor că «ești încă în viață», fără de care nici un pensionar nu-și poate încasa datoria pe care statul o are față de foștii săi slujbași, nu este o inovație izolată, ci este un amănunt caracteristic al nestăpînitei fantezii birocratice care dovedesc toate lucrările administrațiilor publice.

Ce rost poate să aibă — se întreabă autorul — «certificatul de viață» cînd pensionarul se prezintă personal cu toate actele de identitate cerute?

Maldărul de acte și de legitimații felurite, formalitățile cele mai surprinzătoare și mai inutile, nimic nu este neglijat de cei care socotesc că rolul lor este să facă solicitărilor toate mizeriile ce se pot închipui. Această practică este generalizată mai la toate instituțiile publice și nu este cetățean să nu o fi resimțit".

Itinerar turistic:

Cu ROMEXTUR...

la monumente din nordul Olteniei

Este unul din numeroasele trasee turistice, organizate de *Romextur S.A.*, agenţie turistică din Capitală (str. Luterană, nr. 4), la obiective istorice... ocolite în ultimii ani ai dictaturii, sau, în orice caz, nemenţionate în chip expres, întrucît erau mănăstiri, biserici, schituri. Or vizitarea acestora era incompatibilă cu educaţia ateistă pe care pînă şi turismul era dator să o facă, laolaltă cu atîtea alte foruri şi organisme. Să pornim deci pe acest traseu, cu ochii imaginaţiei şi ai... documentului istoric, îndemn la descoperirea obiectivelor prezentate la faţa locului.

Din Capitală, urmînd firul autostradei, primul popas este la *Piteşti*, reşedinţa judeţului Argeş, municipiu ce şi-a serbat în 1988 şase veacuri de existenţă documentar atestată (oraşul, ca multe alte localităţi ale ţării fiind însă mult mai vechi). O aniversare discretă, întrucît în megalomania dictaturii bicefale, nu se serbau pe plan naţional decît localităţile... bimilenare. Cei 603 ani ai oraşului se regăsesc, firește, şi în cîteva monumente de certă valoare istorică şi artistică, între care Biserica Domnească, zidită de Constantin Şerban şi soţia sa, doamna Balaşa, în anul 1656, contemporană deci cu catedrala Patriarhiei din Bucureşti, biserica Sf. Fecioară, mai cunoscută de localnici sub numele Mavrodolu, la care de admirat este în primul rînd fastuoasa ei catapeteasmă şi, într-un cartier al oraşului schitul Trivale, ctitorit de mitropolitul Ungrovlahiei, Varlaam (1672-1679), pe locul unui aşezămînt mai vechi, din sec. XV. Refăcut, în mai multe rînduri, schitul impresionează prin pictura sa, datorată unui maestru român al penelului, Gheorghe Tattarescu.

Din Piteşti, ne continuăm drumul spre *Curtea de Argeş*, prima reşedinţă de scaun a Ţării Româneşti, oraş intrat în istoria noastră odată cu întemeietorul Basarab I. Este şi el cu aproape un veac şi jumătate mai vechi de anul 1330, cum au dovedit-o cercetările arheologice de lîngă Biserica Domnească, a cărei construcţie masivă, cu puternice influenţe bizantine ne întîmpină, curînd după intrarea în localitate, puţin pe stînga din şosea. În interior, fresce de mare valoare — tabloul votiv, înfăţişînd un personaj a cărui identitate este controversată (Basarab?, Nicolae Alexandru?, Vlaicu-Vladislav?) alături de ctitoria sa, precum şi scena *Deisis*.

Alături de biserică, temeliile palatului domnesc întrecînd abia cu puţin dimensiunile unei locuinţe obişnuite din zilele noastre, ilustrare grăitoare a modestiei acelor strămoşi nevoiţi să-şi apere „sărăcia, şi nevoile, şi neamul" cînd în faţa unui Carol Robert, cînd a unui Baiazid, ca să nu amintim decît pe cîţiva dintre asediatorii Curţii de Argeş.

Pe şosea, la ieşirea din oraş ne apare Mănăstirea Argeşului, vestita mănăstire cîntată de balada despre *Meşterul Manole* şi elogiată de toţi cei ce au văzut-o, cărturari români sau străini, indiferent că erau din Orient (precum Paul de Alep sau Evlia Celebi) ori din Apus (ca Franco Sivori sau Edmund Chishull). Mănăstirea Argeşului ce nu-şi are asemuire în arhitectura noastră românească decît, poate, cu Trei Ierarhii Iaşilor (culmea!, chiar şi în prefacerile datorate aceluiaşi arhitect Lecomte de Nouy).

Şi din nou „pe Argeş în sus" (spre originile rîului, dar şi ale istoriei, întrucît pe aici, spune legenda, au coborît descălecătorii). Ajungem la *cetatea Poenari*, cuib de vulturi cocoţat semeţ pe stîncă de Vlad Ţepeş, în timpul căruia acest castel s-a înălţat cu strădania orăşenilor din Tîrgovişte siliţi de domn să lucreze la construirea lui „pînă s-au spart hainele pe ei" *(Letopiseţul cantacuzinesc)*.

De la *Rîmnicu Vîlcea*, cu vechile sale tradiţii episcopale şi cărturăreşti, pe Valea Oltului localităţile prin care trecem se deapănă una după alta, asemeni înşiruirii dintr-un hrisov. Chiar acel al „marelui, bunului, singur stăpînitor, Io Mircea voievod" cel Bătrîn, prin care, la 20 mai 1388 consemna întemeierea mănăstirii Cozia. De jur împrejur — toponime: „Muntele lui Teofil", „Pîrîul lui Anton", „Călugărul" — ilustrînd viaţa monastică ce va fi înflorit aici încă înainte de ridicarea acestui lăcaş. Dacă sihaştrii noştri n-au făcut istorie, ne-au lăşat, în schimb, geografie!

La *Cozia* vom admira nu numai ctitoria lui Mircea cel Bătrîn (cu adăugirile făcute de alt mare domnitor, Constantin Brîncoveanu), dar şi — peste şosea — *Bolniţa Coziei*, veritabilă bijuterie arhitectonică din timpul lui Radu Paisie (1535-1545) cu hramul la Izvorul Tămăduirii, pentru a nu uita că ne aflăm lîngă vestitele ape minerale ale Văii Oltului, care au făcut faimă naţională şi internaţională Călimăneştilor, Căciulatei, Olăneştilor, Govorei.

După o escală balneo-climaterică, în ziua a treia, por-

nind tot din Rm. Vîlcea poposim întîi la *Arnota*, ctitorie și lăcaș de veci a lui Matei Basarab, pe locul unde — spune legenda — ar fi găsit adăpost de urmăritori cînd era doar un boier fugar de urgia lui Leon vodă. Nu departe de ea, o altă ctitorie a aceluiași voievod, mănăstirea *Dintr-un Lemn*, construcție de piatră și cărămidă care-i face și mai misterios numele. Explicația ne-o dă la 1658 sirianul Paul de Alep. Un călugăr, scrie el, ar fi găsit într-un stejar o icoană a Maicii Domnului, care i-ar fi poruncit ca din acel arbore să dureze o biserică, ceea ce el a și făcut, folosind lemnul stejarului respectiv, socotit sfînt. La jumătatea secolului XVII, ctitoria inițială din lemn nu mai exista. Rămăsese doar legenda!

Legendă și la *Bistrița* olteană (pentru că există și o Bistriță moldovenească, zidită de Alexandru cel Bun). Cea din Oltenia își datorează existența puternicului și bogatului neam al Craioveștilor, boierii care la începutul sec. XVI, „făceau și desfăceau domni", pentru ca în cele din urmă să preia ei tronul țării, prin „vătaful de vînători" Neagoe, care și-a luat numele de Basarab.

Plecînd de la Bistrița, trecem pe lîngă un tip aparte de monumente — conace și, în același timp, adevărate forturi întărite, cu ziduri groase și ferestre abia schițate în monolitul zidurilor, vestitele cule oltenești, dintre care aceea de la *Măldărești* (cula Duca) este cea mai bine păstrată. Pentru a pătrunde, apoi, în acea capodoperă a stilului brîncovenesc — mănăstirea *Hurezi* — ctitoria lui Constantin Brîncoveanu. Ce să admiri mai întîi, în scurtul răgaz al vizitei? Eleganța arhitectonică? Bogăția de culori a frescelor, datorate celui mai de seamă artist al evului nostru mediu, Pîrvu Mutu Zugravu? Dantelăria în piatră a pridvoarelor bisericii și palatului, ori ale foișorului lui Dionisie? Sau pe toate împreună?

Tîrgu Jiu, reședința județului Gorj — următoarea etapă a excursiei — este dominată, înainte de toate de întîlnirea cu opera lui Brâncuși. Marele sculptor, care a revoluționat sculptura modernă și a cărui expoziție retrospectivă — nu mai departe de toamna trecută — a uimit lumea artistică și financiară a Statelor Unite — are la Tg. Jiu cel mai reprezentativ ansamblu monumental: Poarta Sărutului, Scaunele, Masa Tăcerii și neasemuita Coloană Infinită — toate constituind un autentic templu sacru al artei maestrului coborît din *Hobița*.

De la Tg. Jiu, poposim la *Tismana* — cel mai vechi lăcaș monastic din Țara Românească, locul unde, în veacul al XIV-lea a ostenit Nicodim cel Sfînt, întemeietorul cinului monahal de la noi și unde, cinci secole mai tîrziu a lansat Tudor din Vladimiri celebra sa proclamație „către tot norodul românesc".

Nu mai puțin bogat în vestigii istorice este drumul de întoarcere. Lăcașuri așezate cu iscusință, în tainele muntelui și ale codrului, *Gura Motrului*, *Polovragi*, iar mai la sud capitala Olteniei, *Craiova*, cu zidirile ei laice sau eclesiastice. În primul rînd *Casa Băniei*, reședința celui mai de seamă dregător al Țării Românești, construcție păstrînd încă multe din caracteristicile începutului de secol XVI, clădirea Muzeului de artă (cu valoroase exponate brâncușiene) și, firește, parcul, marele parc al Craiovei — mîndria localnicilor și a tuturor oltenilor. Iar dintre clădirile eclesiastice, în oraș: catedrala Sf. Dumitru, biserica numită Madona Dudu, cu o legendă asemănătoare celei de la mănăstirea Dintr-un Lemn. În împrejurimi, mănăstirea *Bucovăț*, cea căreia Mihai Vodă îi dădea importante danii, cu vestita ei cronică murală și mănăstirea *Jitianu*, zidită de soața lui Constantin Șerban, doamna Balașa, la jumătatea sec. XVII, adăpostind un muzeu de artă bisericească de mare frumusețe și diversitate. (Ne amintim că o biserică ctitorită de aceeași doamnă Balașa ne întîmpinase la începutul traseului, în Pitești.)

Și-n ziua a șasea, după un tur de adio al cetății banilor, spre Capitală, trecînd, de asemenea, prin zone bogate în istorie și frumuseți ale naturii. Un traseu descris doar succint în aceste pagini, un traseu ce poate fi însă descoperit, în adevărata sa frumusețe și bogăție de imagini, la fața locului. Vă invităm, să-l vedeți! ■

Gh. DAVID

ROMEXTUR — S.A.

Strada Luterană nr. 4
(lîngă piscina hotelului București)

ORGANIZEAZĂ

începînd cu 1 septembrie
EXCURSII DE NEUITAT
pe următoarele trasee:

— NORDUL OLTENIEI (6 zile) — 3 380 lei
— MĂNĂSTIRILE DIN MOLDOVA (10 zile) — 4 950 lei
— VALEA PRAHOVEI (7 zile) — 2 990 lei

WEEKENDURI (3 zile):
— BUȘTENI — 990 lei
— PÎRÎUL RECE — 870 lei

EXCURSII DE O ZI:
— MĂNĂSTIRILE DIN ÎMPREJURIMILE CAPITALEI — 284 lei

Relații suplimentare: Tel.: 16.44.31; 13.83.37,
sau la sediul Agenției, zilnic, între orele 8.30-19.00

DIALOG CU CITITORII

MAGAZIN ISTORIC PE PIAȚĂ ÎNAINTE DE APARIȚIE?

În nr. 7/1991, am publicat o pagină de publicitate a doamnei Marsilia Tecuci, **din** București. **Spre regretul nostru, bunele servicii ale redacției au fost parțial deturnate printr-un procedeu greu de calificat.**

După cum ne relatează, d-na Marsilia Tecuci a cumpărat în ziua de 2 iulie 1991 de pe piață două exemplare din nr. 7/1991 al revistei noastre. Numai că planșele din interior erau pliate greșit, reclama apărînd în acest caz pe planșa 2 în loc de planșa 4, cum fusese convenit.

Erau, evident, rebuturi tipografice. Dar cum de-au ajuns ele în comerț? Aceasta e întrebarea! Și, mai ales, la o dată cînd numărul respectiv nu primise „Bun de difuzare", **el aflîndu-se încă în lucru la tipografie! La 2 iulie a.c., copertele nr. 7/1991 nu erau nici măcar tipărite. Finisarea numărului a început pe 4-5 iulie, iar difuzarea pe piață s-a făcut din data de 8 iulie.**

Iată-ne, deci, semnalat — după ce avem nenumărate dovezi că revista noastră nu ajunge la abonații ei (reclamații de ordinul miilor) datorită instituțiilor ce se ocupă cu difuzarea — un alt caz de lezare a intereselor revistei: sustragerea și difuzarea pe piață a unor exemplare (multe, puține?) din tirajul unui număr care nu avea „Bun de difuzare" din partea redacției și despre care noi știam că este încă în faza de tipar.

În scopul clarificării acestei, cel puțin ciudate, situații ne-am adresat, la rîndul nostru, colegilor de la Imprimeria „Coresi", cu care lucrăm de 25 de ani, solicitînd lămurirea acestui evident act de fraudă în dauna revistei noastre.

Așteptăm răspunsul Imprimeriei „Coresi" spre a-l aduce la cunoștința cititorilor noștri și mai ales a reclamantei. Așteptăm desigur și măsurile ce se impun de urgență **pentru curmarea acestor fraude ce aduc grave prejudicii nu numai intereselor revistei ci și colaboratorilor și partenerilor noștri.**

Precizăm, totodată, că întregul tiraj difuzat în mod legal a fost perfect tipărit.

REVISTEI, CU DRAG

Primim, zilnic, o bogată corespondență din partea cititorilor noștri — scrisori cu o problematică felurită, cum diverse sînt și preocupările cititorilor și corespondenților noștri, vîrstele și profesiunile lor. Un sentiment comun unește însă toate aceste scrisori (chiar cele în care ne sînt adresate observații critice): dragostea semnatarilor lor pentru istorie și constanta prețuire față de revista noastră, întrată în cel de-al 25-lea an de apariție. O astfel de scrisoare, ilustrativă pentru imensa majoritate a corespondenței sosite pe adresa redacției noastre, este și cea pe care o reproducem în întregime.

Dragă redacție,

Subsemnatul **MOROȘAN CELESTIN,** din Tg. Neamț, str. Petru Rareș, nr. 1, bl. 1, ap. 15, pensionar (col.r),

Sînt cititor al revistei **Magazin istoric** de la nr. 1 și posed întreaga colecție legată artistic. Întrucît aflu prin rubrica **Cereri și oferte,** că sînt mulți amatori care vor să-și completeze colecția, cu această ocazie vă comunic că ofer următoarele numere din revista noastră: numerele **6/1981, 6, 8 și 11/1982, 1/1983, 3/1987, 5/1989, 3 și 8/1990.**

Nu pot cu acest prilej să nu vă felicit de modul cum apare noua serie a revistei **Magazin istoric.** Rog să mă credeți, căci aproape nu găsesc cuvinte pentru a-mi exprima sentimentele față de această revistă, față de munca echipei redacționale și a colaboratorilor dumneavoastră. Și pentru viitor vă doresc în munca d-voastră numai succese, satisfacții, bucurii și împlinirea tuturor dorințelor.

Apreciez că revista **Magazin istoric** este în momentul de față cea mai bună publicație din România și care își aduce o contribuție — cu greu o putem evalua — mare la cunoașterea istoriei patriei noastre, cît și a istoriei internaționale, la educarea tinerei generații, a întregului popor.

Dacă despre seria nouă a **Magazinului istoric,** cred că nimeni nu ar avea ce reproșa, în schimb, multe avem de criticat organelor poștale. Personal, în anul 1990, nu mi-a adus revista pe luna iulie, număr care cu mare greutate l-am găsit. De asemenea, primesc revista de multe ori cu mare întîrziere, chiar la o lună de la apariția ei. M-am plîns Oficiului din Tg. Neamț, dar nu s-a schimbat nimic.

În încheierea scurtei mele scrisori, aș dori ca echipa readacțională să inițieze din nou concursuri cu premii sau alte formule. Toate concursurile care au fost în trecut organizate au avut mari succese și interes din partea cititorilor.

Cu acestea, vă rog să mă scuzați pentru aceste rînduri și încă odată vă urez succes în munca d-voastră nobilă.

AH, MEMORIILE!

Încărcate de subiectivism... Părtinitoare...

Dar ne putem lipsi de ele în cercetarea trecutului? Categoric, nu! Utilizarea lor trebuie făcută însă numai prin confruntarea lor cu alte surse. Ne-a întărit această convingere o scrisoare primită la redacție și al cărei conținut îl reproducem, atît pentru valoarea ei corectivă, cît și pentru indirecta ei invitație la sporirea vigilenței profesionale:

Mă refer la articolul **1930-1940. Întîmplări și oameni din Serviciul Secret** (VI), publicat în **Magazin istoric,** nr. 6/1991, semnat de N.D. Stănescu.

Printre persoanele la care face referire autorul în articolul respectiv, figurez și subsemnatul. La p.74, coloana din mijloc, autorul articolului face o afirmație pe cît de inexactă, pe atît de jignitoare pentru mine. Pretinde autorul că subsemnatul aș fi dezvăluit o serie de fapte neonorabile pentru Titeanu, fără a face vreo precizare. Această afirmație este făcută de N.D. Stănescu în legătură cu mînuirea fondurilor de propagandă de către Eugen Țiteanu, problemă declanșată și întreținută de Al. Radian, succesorul la minister al lui E.Titeanu, de August Filip, colaborator al lui C.Argetoianu, cînd acesta a devenit șeful guvernului, și cîțiva ziariști, colegi de breaslă ai lui E.Titeanu, printre care I. Nedelescu de la ziarul **Universul.**

Problema a fost soluționată prin decizia 103/3.02.1940 a Curții de Apel, Secția a III-a.

În virtutea dreptului la replică, cunoscînd probitatea și obiectivitatea dvs., la conducerea acestei valoroase publicații, solicit să publicați aceste rînduri...

Ceea ce am și făcut. Scrisoarea este semnată VICTOR ALBOTEANU, din București, **și poartă data de** 3 iulie 1991.

LA 21 DE ANI...

D-na ANTONETA ȚINTARU, din Timișoara, **ne trimite cîteva date biografice ale fiului d-sale,** Teodor Octavian Țintaru **(1968-1989), căzut în zilele Revoluției din decembrie 1989. Reținem:** În data de 17 decembrie era schimbul II la fabrică (SPUMOTIM) dar nu a stat pe loc, a plecat cu coloana de demonstranți parcurgînd traseele deja cunoscute acum: P-ța Operei, Complexul Studențesc, Podul Decebal. Nu a participat ca un simplu spectator, a fost conștient de măreția evenimentului istoric și nu l-au putut reține nici lacrimile mamei, nici stăruințele tatălui. A mobilizat prietenii la demonstrație, dar gloanțele nemiloase l-au doborît la Podul Decebal.

Prietenii l-au căutat imediat, dar nu l-au găsit în panica și învălmășeala creată. Lumea era îngrozită de faptul că se trăgea în mulțime.

Ulterior am aflat că fiind rănit a fost dus la Spitalul județean și operat, extirpat un rinichi, jumătate de ficat, transplant de arteră femurală.

Toate au fost zadarnice, moartea a fost mai puternică. A decedat în 18 decembrie neștiut de cei dragi.

În finalul scrisorii d-sale, scrie: Nu întîmplător fiul nostru a fost animat permanent de setea de dreptate și libertate a neamului nostru, căci el este strănepotul eroului Ilisei Ursac, al cărui nume este înscris primul pe monumentul eroilor de la Cireșoaia.

DIALOG CU CITITORII

Acesta a fost călăuza Regimentului 2 Vînători de munte în 1916 și s-a remarcat prin faptele sale deosebite de luptă, meritîndu-și numele înscris pe monument.

Noi și, implicit, familia noastră am fost victimele sistemului odios al comunismului fiind persecutați și trebuind să ne refugiem departe de locurile natale, deoarece bunicii lui dinspre partea mamei au fost duși în Bărăgan în anii 1951-1956, așa zisul sat Pelicanu lîngă Călărași (se numea familia Dovlete — se poate verifica).

Alinarea noastră ar fi dacă jertfa lui și a tuturor celor căzuți în decembrie 1989 nu ar fi zadarnică.

PRECIZĂRI LA... IANCA

Dl. colonel (r) **VALER BRUCHENTAL,** din Buzău, **ne trimite, pe marginea articolului** 22-25 decembrie 1989: secvențe brăilene **(nr. 11/1990) următoarele precizări:** La p. 23 a numărului repsectiv de revistă, apare informația soldatului Petrică Deha, potrivit căreia la aerodromul Ianca, în zona stațiilor de radiolocație, în timpul Revoluției din decembrie 1989, au venit elicoptere care au lansat parașutiști. În legătură cu această informație mă văd obligat — în numele adevărului — să fac următoarea precizare: Fiul meu, Valentin Bruchental, face serviciu în această unitate, chiar la subunitatea pază și a fost în dispozitiv de la începutul pînă la sfîrșitul operațiilor din timpul Revoluției. Autorizat de el, fac precizarea că, în acel interval de timp, pe aerodromul Ianca nu a fost lansat nici un parașutist.

PATRIMONIU

Primim nr. 1/1991 al „revistei de lectură istorică" Patrimoniu **(redactor șef Ion Țurcanu) care apare la Chișinău — Republica Moldova în Editura „Universul" (vezi și** Magazin istoric **nr. 2/1991).**

Scopul nostru — se spune în Cuvîntul către cititor **al acestui număr — este de a oferi cititorilor lecturi istorice, de regulă, ușor accesibile, așa ca publicația în întregime să fie utilă școlii generale, studentului, oricui manifestă interes pentru istorie, dar căutînd, totodată, a rămîne deschisă în fața curiozității și a înclinațiilor profesionale ale omului de știință".**

Semnează în paginile acestui nou număr al Patrimoniului: **Alexandru Zub, Ștefan Holban, Iurie Colesnic, Ioan Pelivan, Veronica Boldișor, Ciceone Ioniță, Ion P. Crivăț, Iorgu Dinian, Liciniu Faina, Ap. D. Culea, Ion Țurcanu. Sînt publicate, de asemenea, două documente semnate de Gh. Tătărescu:** Evacuarea Basarabiei și Bucovinei de Nord **(datat iulie 1940)** și Memoriu privind politica externă a statului român desfășurată de la izbucnirea celui de-al doilea război mondial pînă la evacuarea Basarabiei și a Bucovinei de Nord în vara anului 1940 **(datat 1 mai 1943).**

TEZAUR CULTURAL VALORIFICAT

Între 8 și 10 iulie 1991 la București s-a desfășurat sesiunea Subcomisiei patrimoniului cultural și artistic din cadrul Comisiei de cultură și educație a Adunării Parlamentare a Consiliului Europei, subcomisie aflată sub președinția domnului Jacques Baumel, deputat francez.

Într-o lume în permanentă schimbare, tot mai dezechilibrată, mai „polarizată", cînd înseși bazele civilizației sînt în mișcare, avem datoria, a spus dl. J. Baumel, să păstrăm împreună moștenirea culturală europeană. În România numeroase comori s-au pierdut sau au fost distruse în anii dictaturii. Subcomisia își propune inventarierea atentă a celor rămase și elaborarea unor programe de salvare a lor. Consiliul Europei (care a mai făcut „încercări" în acest sens, încă din 1976) a inițiat, în 1990, o dezbatere privind patrimoniul cultural românesc și atunci s-a operat o evaluare a problemelor arhitecturale ale unei capitale de o inestimabilă valoare culturală, Bucureștiul. Consiliul Europei a venit în țara noastră nu să ne critice, ci să ne ajute, preciza dl. Baumel, dar nu în sensul unor valize pline cu mărci sau franci. Conștienți că există multe dificultăți materiale, juridice, administrative, culturale, în valorificarea și refacerea patrimoniului nostru cultural, membrii subcomisiei au considerat reuniunea de la București — care a avut în program și vizite la Tîrgu Mureș, Sinaia, Brașov, Sighișoara — numai un punct de plecare și, totodată, un mesaj de speranță pentru salvarea patrimoniului cultural românesc.

ARMATĂ ȘI SOCIETATE

În zilele de 10-12 iunie 1991 a avut loc o reuniune științifică avînd ca temă Armata și societatea în epoca formării și afirmării statelor naționale în sud-estul Europei. **Desfășurată la complexul „Haiducului" din București, sub egida Comisiei Române de Istorie Militară (reorganizată în ultimele luni) și a nou creatului Institut de Istorie și Teorie Militară, aparținînd Ministerului Apărării Naționale, reuniunea a fost onorată de prezența delegaților din șapte țări: Bulgaria, Grecia, Italia, România, Turcia, Ungaria și Uniunea Sovietică.**

Institutul de istorie militară va edita începînd din toamna acestui an Anuarul de istorie militară. **Cercetători din Institutul de istorie militară au luat parte recent la manifestări științifice la Budapesta, Chișinău, Moscova. În luna august ei au fost prezenți la Congresul Comisiei Internaționale de Istorie Militară Comparată de la Zürich, avînd ca temă** Războiul și muntele, **prilej cu care au prezentat cartea** Războiul și muntele în istoria militara a românilor, **în limbile engleză și franceză. Sub tipar se află un manual de istorie militară a românilor și lucrarea** Războiul din Golf, **elaborată de un colectiv de specialiști în domeniul fenomenului militar contemporan.**

FESTIVAL CONSTANTIN SILVESTRI

Între 26-31 august s-a ținut la Tîrgu-Mureș un festival internațional dedicat ilustrului dirijor, compozitor și pianist, Constantin Silvestri. Între 1961-1969, Silvestri a fost conducătorul orchestrei simfonice din orașul Bournemouth (Anglia). La Festivalul de la Tîrgu-Mureș, desfășurat sub auspiciile lui Sir Yehudi Menuhin, președinția de onoare a dirijorului Sergiu Comissionne de la Vancouver Simphony Orchestra și conducerea celor 3 directori: Tibor Erkel de la Radio Budapesta, Cziky Boldizsar de la Filarmonica din Tîrgu-Mureș și pianista Anda Anastasescu din Londra, festivalul a reunit formațiuni și soliști din România, Marea Britanie, Franța, Spania, Ungaria, Singapore, Japonia. Doamna Regina Silvestri, soția regretatului dirijor, a fost, de asemenea, prezentă, ca și domnul Barry Knight, director la BBC — Radio 2.

CERERI ȘI OFERTE

VASILE I. TOMA, Ploiești, str. Milcov, bl. 10, ap. 10, sc. A, **solicită nr. 11/1978; 9, 12/1980; 9/1981; 8, 10/1982; 9, 10/1989.**

LEONTE PĂUNOIU, Ploiești, str. Intr. Castor, nr. 1, bl. G7, ap. 7, **oferă colecția completă.**

ANDREI LORENȚ, Piatra Neamț, bd. Decebal, bl. 88, sc. D, ap. 56, **solicită: nr. 7, 11/1990.**

DUMITRU BÎRLEANU, Reșița, str. Corbului, bl. 5, sc. I, ap. 12, **solicită: nr. 8/1989; 6/1990.**

AGHEORGHE GHEORMA, București, bd. N. Bălcescu, nr. 5, bloc „Dunărea 1" sc. A, ap. 4, **solicită: nr. 6, 8/1990.**

ION MUREȘAN, Codlea, str. Libertății, nr. 21, **solicită: nr. 1-7/1967; 7-8/1968; 7-8/1969; 1, 3/1970; 9/1971; 3, 6, 12/1974; 5/1975; oferă: nr. 2, 3, 12/1969; 7/1972; 7/1974; 10/1976; 6/1980; 10/1984; 7, 8/1985.**

ALEXANDRU MATUȘCIAC, com. Recaș, str. Coloniei, nr. 364, jud. Timiș, **solicită: nr. 1, 2, 7/1990; 1/1991.**

B. FRANCISC, București, bd. Schitu Măgureanu, nr. 27-33, sc. A, et. IV, ap. 21, **oferă colecția completă și numere disparate din 1967-1987.**

WILLY ȘLOIMOVICI, București, șos. Colentina, nr. 43, sc. A, et. 8, ap. 36, **oferă colecția 1967-1990.**

MATACHE ȘTIRBU, București, șos. Viilor, nr. 95, bloc 102, ap. 126, **oferă colecția 1969-1991.**

CONTENTS (Romanian History) History School Books — A Survey • **Şt. Pascu, L. Gyémant** Ion Budai-Deleanu (c. 1760-1820) • **G. Ştrempel** Old Culture Treasures in the Academy Library (II) • **A. Duţu, M. Ştefan, Şt. Lache, C. Popişteanu, F. Dolghin** Romania in the World War II — Unpublished Documents (IV) • **N. Jurcă** 1939. A Romanian Draft for Peace • **M. Drăgescu** A Woman Aviator in the War • **C. Băläceanu-Stolnici** Glory and Destruction of the Brancoveanu Establishments • **C. Popişteanu** 1946-1954. Great Political Trials: Patraşcanu (III) • **Gh. D. Marinescu** The Hell of Communist Dungeons • **O. Cristea** What and now did the Western World Learn of the Battle at Calugareni? • **P. I. David** Daco-Romanian Saints in Christian Calendar (II) • **Gh. David** 1782. Catherine II, Potemkin and the Kingdom of Dacia • 1939-1940. Behind the Scenes of Censor's Office (II) • **R. Netzhammer** 1914-1918. Reminiscences (II) • In Bucharest, 50 Years Ago

SOMMAIRE (Histoire roumaine) Le manuel d'histoire — une enquête • **Şt. Pascu, L. Gyémant** Ion Budai-Deleanu (v 1760-1820) • **G. Ştrempel** Trésors de la culture antique à la Bibliothèque de l'Académie (II) • **A. Duţu, M. Ştefan, Şt. Lache, C. Popişteanu, F. Dolghin** La Roumanie dans la deuxième guerre mondiale — documents inédits (IV) • **N. Jurcă** 1939. Un projet roumain de paix • **M. Drăgescu** Aviatrices dans la guerre • **C. Băläceanu-Stolnici** Gloire et destruction des établissements de la famille Brincoveanu • **C. Popişteanu** 1946-1954. Grands procès politiques: Patraşcanu (III) • **Gh. D. Marinescu** Dans l'enfer des prisons communistes • **O. Cristea** Qu'est-ce que l'Europe occidentale a appris sur la bataille de Calugareni? • **P. I. David** Saints dace-roumains dans le calendrier chrétien (II) • **Gh. David** 1782. Catherine II, Potemkine et... le royaume de Dacie • 1939-1940. Dans les coulisses de la censure (II) • **R. Netzhammer** 1914-1918. Souvenirs (II) • A Bucarest, il y a 50 ans

СОДЕРЖАНИЕ (Румынская история) Учебник по истории — анкета • **Шт. Паску, Л. Гьемант** Ион Будай-Деляну (ок. 1760-1820) • **Г. Штремпел** Сокровища древней культуры в Библиотеке Академии (II) • **А. Дуцу, М. Штефан, Шт. Лаке, К. Попиштяну, Ф. Долгин** Румыния во второй мировой войне неопубликованные документы (IV) • **Н. Журкэ** 1939. Румынский мирный план • **М. Дрэджеску** Летчицы в войне • **К. Бэлэчяну-Столнич** Слава и уничтожение Учреждений рода Брынконяну • **К. Попиштяну** 1946-1954. Крупные политические процессы: Пэтрэшкану (III) • **Г.Д. Мариеску** Ад коммунистических тюрем • **О. Кристя** Что и как узнал западная Европа о битве в Кэлугэрени? • **П.И. Давид** Дако-румынские святые в крестьянском календаре (II) • **Г. Давид** 1782. Екатерина II, Потемкин и... королевство Дакии • 1939-1940. За кулисами цензуры (II) • **Р. Нецхаммер** 1914-1918. Воспоминания (II) • В Бухаресте 50 лет назад

INHALT (Rumänische Geschichte) Die Geschichtswissenschaft in der Schule — eine Befrdgung • **Şt. Pascu, L. Gyémant** Ion Budai-Deleanu (c. 1760-1820) • **G. Ştrempel** Alte Kulturschatze in der Akademiebibliothek (II) • **A. Duţu, M. Ştefan, Şt. Lache, C. Popişteanu, F. Dolghin** Rumanien in den zweiten Weltkrieg — Unveroffentliche Urkunden (IV) • **N. Jurcă** 1939. Ein rumanisches Friedensplan • **M. Drăgescu** Fliegerinen wahrend des Krieges • **C. Băläceanu-Stolnici** Die Glorie und die Zerstorung der Brincoveanu-Statte • **C. Popişteanu** 1946-1954. Die politische Prozesse: Patraşcanu (III) • **Gh. D. Marinescu** Aus den Hollen der kommunistischen Kerker • **O. Cristea** Was und wie hat das westische Europa uber die Calugareni-Schlacht erfahren? • **P. I. David** Dako-rumanische Heilige im christlichen Kalender (II) • **Gh. David** 1782. Ecaterina II, Potemkin und... das Dakien-Konigreich • 1939-1940. Das Sichtbare und das Unsichtbare Gesicht der Zensur (II) • **R. Netzhammer** 1914-1918. Erinnerungen (II) • In Bukarest, vor 50 Jahre

SUMARIO (Historia rumana) El manual de historia — encuesta • **Şt. Pascu, L. Gyémant** Ion Budai-Deleanu (h. 1760-1820) • **G. Ştrempel** Tesoros de cultura antigua en la Biblioteca de la Academia (II) • **A. Duţu, M. Ştefan, Şt. Lache, C. Popişteanu, F. Dolghin** Rumania en la Segunda Guerra Mundial — documentos inéditos (IV) • **N. Jurcă** 1939. Un proyecto rumano de paz • **M. Drăgescu** Aviadoras en la guerra • **C. Băläceanu-Stolnici** Gloria y destruccion de los fundaciones de los Brincoveanu • **C. Popişteanu** 1946-1954. Grandes procesos politicos: Patraşcanu (III) • **Gh. D. Marinescu** Del infierno de las cárceles comunistas • **O. Cristea** De qué y como se ha enterado el mundo occidental sobre la batalla de Calugareni? • **P. I. David** Santos dacio-rumanos en el calendario cristiano (II) • **Gh. David** 1782. Catalina II, Potemkin y... el Reinado de Dacia • 1939-1940. Entre los bastidores de la censura (II) • **R. Netzhammer** 1914-1918. Recuerdos (II) • En Bucarest, hace 50 años

magazin istoric

Apare lunar, se găseşte de vînzare la chioşcurile de difuzare a presei. Abonamentele se fac la oficiile P.T.T.R., factorii poştali şi difuzorii din întreprinderi, instituţii, şcoli etc., de la oraşe şi de la sate.

ABONNEMENTS: ROMPRESFILATELIA — Sectorul export-import presă, Bucureşti, Calea Griviţei, nr. 64-66, P.O.BOX 12-201; telex: 10376 prsfir. Abonamentul pe un an — 64 dolari U.S.A.

Tiparul executat la R.A.I. — Imprimeria „Coresi" — Bucureşti

Lei 25

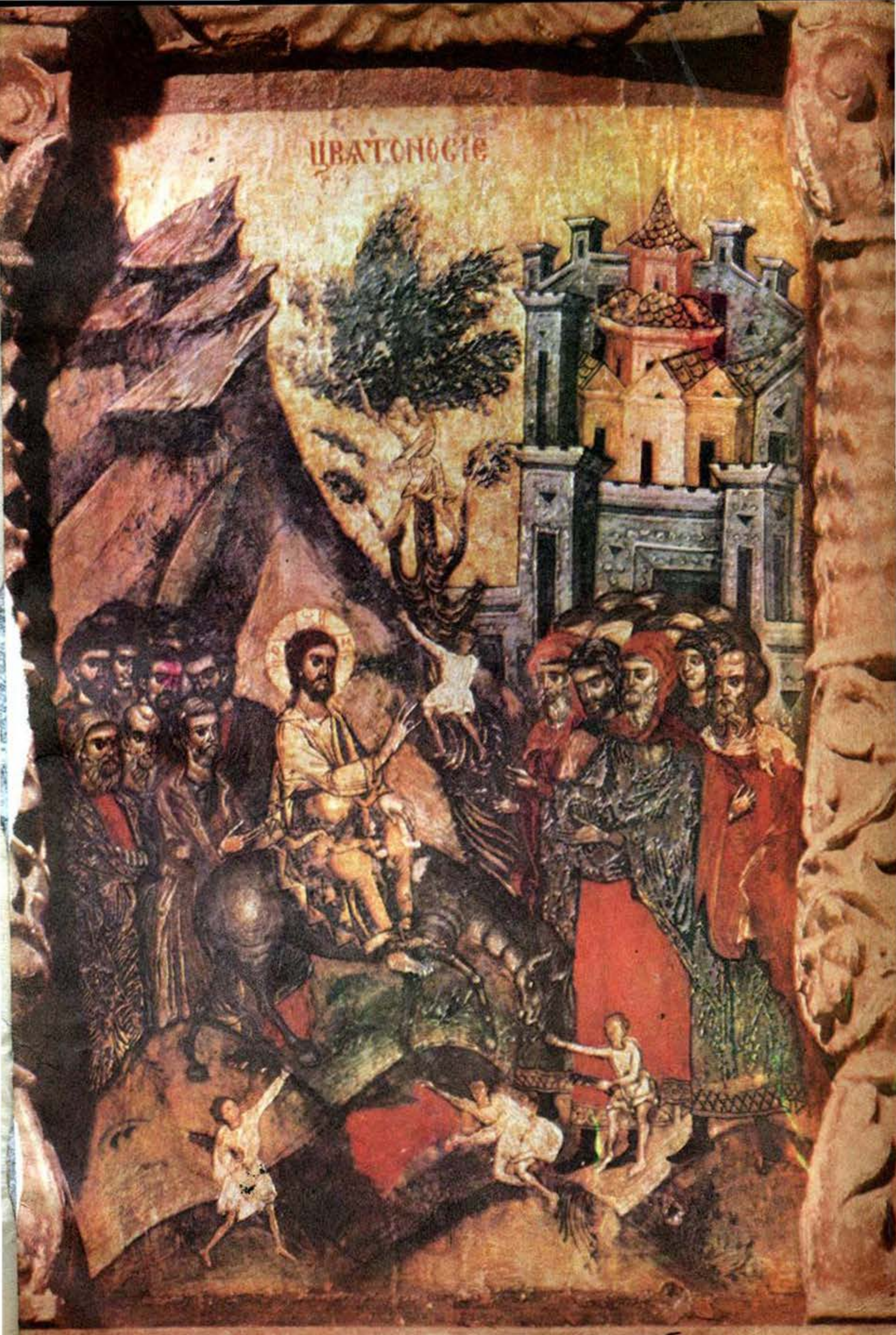
ЦВАТОНОСЦЕ

همه داشت چون بر بیان تشنه آب

هوا گشت بر سان پشت پلنگ

کرا زنده کوران و آهو بدشت

رنگیز بر خویش خبه این گمان